

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BELYÓ PÁL, ÉLTETŐ ÖDÖN, DR. HARCSA ISTVÁN,
DR. HUNYADI LÁSZLÓ (főszerkesztő), DR. HÜTTL ANTÓNIA, DR. KÖRÖSI GÁBOR,
DR. MÁTYÁS LÁSZLÓ, DR. MELLÁR TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke), NYITRAI FERENCNÉ DR.,
OROS IVÁN, DR. RAPPAI GÁBOR, DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY,
TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, DR. VITA LÁSZLÓ, DR. VUKOVICH GABRIELLA

78. ÉVFOLYAM 10–11. SZÁM

2000. OKTÓBER–NOVEMBER

E SZÁM SZERZŐI:

Czibulka Zoltán, a KSH főosztályvezetője; *Farkas E. János*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Dr. Lakatos Miklós*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Mihályffy László*, a KSH tanácsadója; *Rózsa Gábor*, a KSH főosztályvezető-helyettese; *Sánta József*, a KSH osztályvezetője; *Szűcs Zoltán*, a KSH osztályvezetője.

*

Hajnal Béla, a KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóság igazgatója; *Kalina Lászlóné*, a KSH osztályvezetője; *Reisz László*, a KSH tanácsosa; *Visi Lakatos Mária*, a KSH főtanácsosa, a *Statisztikai Szemle* szerkesztője; *Waffenschmidt Jánosné*, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság főigazgatója.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Hunyadi László
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Mellár Tamás
2942 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 2000
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Szerkesztők: Dr. Domokos Attila, Polyák Andrea, Szűcsné Bruckner Mariann, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 487-4341, 487-4343 Telefax: 487-4344

E-mail: statszemle@ksh.gov.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbetítő postahivatalnál és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219-98636, 021-42795 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

A népszámlálási tematikus szám olvasóihoz	793
Az adatvédelem jogi szabályozása a magyar népszámlálások történetében. – <i>Dr. Lakatos Miklós</i>	794
A feldolgozási technológia változásának hatása a népszámlálási összeíróívekre. – <i>Czibulka Zoltán</i>	813
Az utóellenőrzés módszere, különös tekintettel a 2001. évi népszámlálásra. – <i>Sánta József</i>	827
Népszámlálás és folyamatos lakásstatisztikában. – <i>Farkas E. János</i> .	842
Az intézetek, intézeti háztartások összeírása. – <i>Szűcs Zoltán</i>	854
Címregiszteren alapuló lakossági minták terve. – <i>Mihályffy László</i> ..	873
A népszámlálási módszerek és a nemzetközi összehasonlíthatóság. – <i>Rózsa Gábor</i>	893

SZEMLE

1999. évi CVIII. törvény a 2001. évi népszámlálásról, valamint a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény módosításáról	914
---	-----

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	917
Szervezeti hírek – Közlemények	917

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Myrskylä, P.: Új statisztikák készítése adminisztratív nyilvántartások felhasználásával. (<i>Kalina Lászlóné</i>)	920
Lecaillon, J.-D.: Európa népességének alakulása a XX. században. (<i>Lakatos Mária</i>)	922
Griffin, T.: Népszámlálás Európában. (<i>Sánta József – Reisz László</i>)	923

Ladstätter, J. – Bauer, A.: A 2001. évi népszámlálás Ausztriában. (<i>Waffenschmidt Jánosné</i>)	924
Shen, J. – Chu, D. – Zhang, O. – Zhang, W.: Fejlődő kínai népszámlálási adatrendszer. (<i>Hajnal Béla</i>)	926
Külföldi folyóiratszemle	928
Bibliográfia.....	933

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

A NÉPSZÁMLÁLÁSI TEMATIKUS SZÁM OLVASÓIHOZ

Népszámlálásra készül az ország. A modern hazai népszámlálások sorozatában a tizennegyedikre, a harmadik évezredben az elsőre.

Az 1990 óta eltelt több mint egy évtized gyökeres változásokat hozott az ország életében, ezen belül a népszámlálás tartalma, lebonyolítása és feldolgozása szempontjából olyan igen fontos területeken, mint a társadalom szerkezete, a népesedési magatartás, a foglalkoztatottság, a szociális szféra működése, a tulajdonviszonyok, ezen belül a lakástulajdon és -használati jogcímeik. A területi igazgatás teljesen átalakult, a hierarchikus tanácsrendszert a települési önkormányzatok váltották fel. Robbanásszerűen változtak meg az informatikai lehetőségek. Az 1990-es évek első felében született, a népszámlálást érintő jogszabályok, a statisztikai törvény mellett elsősorban az adatvédelmi törvény és a nemzeti, etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény olyan rendelkezéseket tartalmaznak, amelyek szintén az eddigiektől eltérő megoldásokat tettek szükségessé a népszámlálás szervezésében. A nemzetközi közeg is átalakult. Korábban az ENSZ ajánlásai voltak irányadók a népszámlálások tartalmában és feldolgozásában, ma az Európai Unió adatigényeit, illetve a csatlakozással összefüggő hazai adatigényeket is figyelembe kell venni a statisztikai összeírások tervezésekor.

Mindezek a változások természetesen tükröződnek a 2001. évi népszámlálás tartalmában, kérdőívén, a területi szervezésben és a feldolgozásban egyaránt.

A *Statisztikai Szemle* népszámlálással foglalkozó e számának tanulmányai rávilágítanak a változások lényegére. A jogi szabályozás új követelményei, az adatfeldolgozásban az optikai jelfelismerő rendszer alkalmazása, a statisztikai összeírások, illetve a produktum minőségét szolgáló utóellenőrzés új módja, a lakásösszeírás megváltozott jelentősége, a tartós elhelyezést nyújtó intézetek összeírásában felmerülő új, az ellátással kapcsolatos információk gyűjtése külön figyelmet érdemelnek. A népszámláláshoz, pontosabban a népszámlálás utóéletéhez kapcsolódik a népszámlálást követő időszakban sorra kerülő lakossági összeírások mintavételi eljárása.

A folyóirat természetesen nem vállalkozhat arra, hogy mindezeket a kérdéseket részletesen taglaló, bő terjedelmű tanulmányokat közöljön. Ezért szeretném felhívni a téma iránt mélyebben érdeklődők figyelmét a Központi Statisztikai Hivatal gondozásában megjelent, „Népszámlálás az ezredfordulón” című kötet sorozatra is, amelyben a harmadik évezred első népszámlálásának háttéréről, a tematika kialakítása, a tervezés, a szervezés, a lebonyolítás mögött meghúzódó megfontolásokról adnak számot a szerzők.

A tematikus szám bevezetőjében szeretném végül felidézni a 2001. évi népszámlálás jelmondatát: „Mindenképp számítt!” Vonatkozik ez a lakosságra, hiszen az országnak minden egyes lakosa fontos, és így fontos az is, hogy részt vegyen a népszámlálásban. A jelmondat azonban arról a mindegy ötvenötezer emberről és emberhez is szól, akik a Központi Statisztikai Hivatal központjában és megyei igazgatóságain, a megyei közigazgatási hivatalokban, a települési polgármesteri hivatalokban, valamint a terepen, a lakosság felkeresése során végzett lelkiismeretes munkájukkal járulnak hozzá a harmadik évezred első népszámlálásának sikeréhez.

Dr. Vukovich Gabriella
a Központi Statisztikai Hivatal
elnökhelyettese

AZ ADATVÉDELEM JOGI SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR NÉPSZÁMLÁLÁSOK TÖRTÉNETÉBEN

DR. LAKATOS MIKLÓS

A tanulmány áttekintés ad a népszámlálások jogi szabályozásának eddig még fel nem tárt kérdéseiről, ismerteti a szerteágazó joganyagban a témával kapcsolatos legfontosabb szabályait, bizonyítani kívánja, hogy a statisztika a változó gazdasági és társadalmi környezet ellenére is elsődleges szempontként kezelte az adatvédelem szabályozását.

Röviden összefoglalja az adatvédelem statisztikai jogi szabályozásának főbb jellemzőit a rendszerváltozás után. Összefüggéseiben elemzi a népszámlálással a statisztikával, az adatvédelemmel kapcsolatos jogi szabályozás fontosabb rendelkezéseit, továbbá ismertetést ad a 2001. évi népszámlálást elrendelő törvény adatvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseiről.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. Adatvédelem. A statisztika története.

A népszámlálások jogi szabályozása során a jogalkotók és a jogalkalmazók egyaránt alapvető problémaként kezelték az adatvédelemmel kapcsolatos kérdéseket. Már az első modern értelemben vett népszámlálás elrendelése során jelezték, hogy ha olyan „balítéletek” merülnének fel, hogy a népszámlálás „oly célzatú puhatólás akarna lenni, mely új terhek kiszabására, adó felemelésére fogna vezetni, ezeket el kell oszlatni”.¹

AZ ADATVÉDELEM KÉRDÉSKÖRÉNEK STATISZTIKAI-JOGI SZABÁLYOZÁSA 1870 ÉS 1990 KÖZÖTT

A népesség számbavételét egyetlen állam sem tudta (tudja) nélkülözni. Népesség-összeírásokat már az ókorban is végeztek, Magyarországon is voltak népszámlálások, de ezek adóztatási célból készültek, így csak a népesség adóköteles részét vették számba, gyakran nem is a lélekszámot írták össze, hanem az adóalapot, a telkeket, portákat.

Az 1867. évi kiegyezés új helyzetet teremtett azáltal, hogy az életviszonyokat szabályozó rendelkezések legitimmé váltak, amely mögött ott állt a magyar Országgyűlés tekintélye. Nem véletlen, hogy a kiegyezést követően rövid időn belül teljes körű összeírást hajtottak végre abból a célból, hogy hiteles adatok álljanak rendelkezésre az ország népességéről, lakásállományáról (és hasznos állatállományáról).

¹ A belügyi és a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi és a honvédelmi miniszter 12876. sz. rendelete. Felhívás.

Az 1870. évi népszámlálás

A nagy népességi adatfelvételt az 1869. évi III. törvény a népszámlálásról rendelte el, amely az Országos Törvénytárban 1869. július 13-án jelent meg (ekkor lépett életbe).

A törvény 1. §-a szerint „A magyar korona országainak területén általános népszámlálás rendeltetik el. Ezen népszámlálás az 1869. december 31-én létező népességi állapot szerint 1870 január 3-kán országsszerre megindítandó, és teljes befejezéseig szakadatlanul folytatandó”.

A 2. § szerint „A népszámlálással egyidőben a lakhelyek és hasznos háziállatok összeírása is eszközendő”.

A 3. § kimondja, hogy „Mindenki köteles a népszámlálás alkalmával számbaveendő adatokat saját maga, családtagjai, hozzátartozói és lakói után híven bevallani”. Ez az adatszolgáltatási kötelezettség kiegyezés utáni első törvényes szabályozása. Ugyanez a paragrafus határozza meg az adatszolgáltatás alól magukat kivonókat és hamis adatokat bevallókat sújtó büntető szankciókat (20 forintig terjedhet a bírság) s az ezekkel járó eljárási szabályokat.

A 4. §-ból kitetszően „Minden község tartozik a saját népszámlálása körül hivatalosan működő egyének fuvarozásáról és szállásáról saját költségére gondoskodni”.

Az 5. § a népszámlálás végrehajtásának módozatait, valamint a szükséges utasítások kidolgozását két főhatóság : a belügyi és a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterek hatáskörébe utalja. Mindezt az illetékes miniszterek Horvát-Szlavon országokat illetően ezen országok kormányaival egyetértőleg állapítják meg.

A 6. § a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszternek a népszámlálás foganatosítására egyelőre 150 000 forintnyi hitelt nyújt.

A törvény a 7. § szerint a belügyi, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi és a honvédelmi miniszter (Horvát-Szlavonországokban ezen országok kormánya) „teljesítendő”.

A törvényeknek a törvényhatóságokhoz a rendes úton való szétküldése után a belügyi és a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter 12876. számú rendeletében „buzdításuk és lelkesítésük végett” külön Felhívást intézett a törvényhatóságokhoz.

A Felhívás arra is utal, hogy a hozzá mellékelt utasítás kiegészítésekként a számlálóbizottságok számára részletes oktatások fognak „kiszolgáltatni”; továbbá, hogy „... a begyűlt anyag a kebelbeli statisztikai hivatal által fog feldolgoztatni és az egész nemzet használatára közzététetni”. Ha pedig olyan „balítéletek” merülnének fel, hogy a népszámlálás „... oly célzatú puhatólás akarna lenni, amely új terhek kiszabására, adó fel-emelésére fogna vezetni, ezeket el kell osztlatni”.

Az adatszolgáltató védelmének ez a – nagy állapotfelvételnél való – első meghatározása hazánkban. Az adatszolgáltatók védelmére tett utalás tehát nem a népszámlálást elrendelő törvényben, hanem egy alacsonyabb rendű jogszabályban (a Felhívásban) jelentkezett.

A következőkben csak azoknak a népszámlálásoknak törvényi szabályozásáról szólnunk, melyek adatvédelmi szempontból a korábbitól eltérő megoldást alkalmaztak.

Az 1900. évi népszámlálás

Az 1890-es évtizedben több olyan esemény is bekövetkezett – nem függetlenül a millenniumi évfordulótól –, amelyek a következő népszámlálások sorsára jelentős hatással

voltak. Például az 1895. évi VIII. törvény alapján – a népszámlálásokéval vetekedő méretű – mezőgazdasági összeírást hajtottak végre. Ezt megelőzően 1893-ban szintén jelentős nagyságrendű – Európában egyedülálló – ún. cigányösszeírásra került sor. Jelentős hatást gyakorolt a magyar statisztika fejlődésére az állami anyakönyvezés 1895. évi bevezetése, amely az anyakönyvvezetőket statisztikai adatszolgáltatásra kötelezte.

A népszámlálások szempontjából legfontosabb esemény azonban a m. kir. központi statisztikai hivatalról szóló 1897. évi XXXV. törvény megalkotása volt. Ez a törvény, amely a régi keretek közül kinőtt statisztikai hivatal munkásságához minden téren szilárdabb alapokat adott, az adatgyűjtések sikerét biztosító számos intézkedésével használt a népszámlálások ügyének is. Jelentősége miatt e törvénnyel részletesebben foglalkozunk.

Az 1897. évi XXXV. tv. 9. §-a az adatszolgáltatásra korábban is kötelezett közhivatalokon és hatóságokon kívül² a magánszemélyekre is kimondja az adatszolgáltatás kötelezettségét, a 3. § rendelkezésének megfelelően az Országgyűlés által elfogadott munkaterv korlátai között. Így ez a rendelkezés már a népszámlálásokra is kiterjed, ugyanis korábban a népszámlálások alkalmából alkotott törvényekbe külön szabályt kellett felvenni a magánszemélyek adatbevallásának biztosítására.

Az adatszolgáltató kötelezettségének megszegése esetén a törvény 11. §-a biztosítékokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a be nem szolgáltatott adatot a központi statisztikai hivatal a mulasztó költségére a helyszínen begyűjtse.

A 13. § a szándékosan elkövetett hamis vagy valótlan adatszolgáltatást bünteti, függetlenül attól, hogy magán- vagy nem magánszemély követi azt el. Ehhez kapcsolódik a 14. §-ban leírt szabályozás, amely a hamis hírek terjesztéséből vagy egyéb okból nem a tervezett időpontban végrehajtott vagy meghúszult adatfelvétel miatti kártérítési költségekről rendelkezik.

„13. § A ki tudva hamis vagy valótlan statisztikai adatokat vall be, vagy a jelen törvény szerint beszolgáltatandó statisztikai adatok beszolgáltatását a szabályszerű felszólítás jogerőre emelkedése után megtagadja, kihágást követ el s annyszor – a mennyiszor 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

14. § A ki a jelen törvény szerint beszolgáltatandó statisztikai adatok gyűjtését hamis hírek terjesztésével megnehezíti, vagy ez által a felvételnek az előszabott időben való végrehajtását megakadályozza; az ebből származó károkat, úgymint az esetleg szükségessé vált újabb felvételi vagy egyéb intézkedések költségeit viselni tartozik. Az okozott károk megtérítésére vonatkozó kötelezettséget, a kárösszeget, valamint a költségek összegét az illetékes királyi bíróság állapítja meg.”

Adtvédelmi szempontból az egyik legfontosabb törvényszakasz a 15. §, ugyanis itt található az a rendelkezés, amely a statisztikai adatszolgáltatás „lelkét” képezi, nevezetesen az, hogy az adatfelvétel során begyűjtött személyes adatok vagy üzleti titkot képező információk – büntetlenül – a statisztikai információs rendszerből nem áramolhatnak ki.

„15. § A központi statisztikai hivatal alkalmazottja, vagy a jelen törvény értelmében szolgáltatandó statisztikai adatok gyűjtésével vagy feldolgozásával megbízott más egyén, ki ily minőségében tudomására jutott egyéni természetű statisztikai vagy egyéb adatokat, akár alkalmaztatásának vagy megbízatásának idejében, akár annak megszűnte után magánosoknak vagy oly hatóságoknak, melyek azok átvételére jogosítva nincsenek, elbeszél, kiszolgáltat, felmutat, megtekinteni enged vagy a jelen törvény ellenére köztudomásra juttat – a mennyiben cselekedete súlyosabb büntetőjogi beszámítás alá nem esik –, kihágást követ el és 2 hónapig terjedhető elzárással, valamint 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Fennmarad ezenkívül a fegyelmi felelősség és az okozott kár megtérítésének kötelezettsége.”

² Lásd az 1874. évi XXV. törvényt.

Már ebben a törvényben nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy egyéni jellegű statisztikai bevallások az adó kivetésénél alapul nem szolgálhatnak, és a statisztikai hivatal a tudomására jutott adatokat – mai szóval a regisztertípusú adatok kivételével – mindenkor csak területi vagy tárgy szerinti összefoglalásban teheti közzé az egyénienként való közzététel mellőzésével. A múlt századfordulón tehát már rendkívül korszerű módon megfogalmazták az egyedi adatok közzétételének tilalmát.

„17. § Egyéni természetű statisztikai bevallások és az adatgyűjtés vagy ellenőrzés alkalmával a központi statisztikai hivatal tudomására jutott egyéb adatok az adók kivetésénél alapul nem vehetők.

A központi statisztikai hivatal a statisztikai adatokat – a czimtákra körébe tartozó közlemények és azon adatok kivételével, a melyek törvény alapján vagy máskülönbön úgysis nyilvánosságra hozatnak – nem egyénienkint, hanem mindenkor csak területi vagy tárgy szerinti összefoglalásban teheti közzé.”

Az 1897. évi XXXV. törvény rendelkezéseit összefoglalva megállapíthatjuk, hogy e törvény tartalmazza azokat az alapvető adatvédelmi szabályokat, amelyek a jelenlegi adatvédelmi szabályozást is jellemzik.

Az 1900. évi népszámlálás előkészítését tehát jelentős mértékben befolyásolta, hogy a statisztikai szolgálatra vonatkozóan európai színvonalú, új statisztikai törvény volt életben Magyarországon. Ezért akkor vita tárgyát képezte, hogy az 1900. évi népszámlálást is, mint korábban külön törvény rendelje-e el, vagy pedig – tekintettel arra, hogy az 1897. évi XXXV. törvény a népszámlálás végrehajtására nézve mindazokat a garanciákat tartalmazza, amelyek a korábbi népszámlálási törvényekben benne foglaltattak – elegendő a statisztikáról szóló törvényt alkalmazni. Végül a vitát az döntötte el, hogy az állam a népszámlálás végrehajtására fordított kiadásoknak a községekre eső részét nem vállalta, így ahhoz, hogy a községeket kötelezni lehessen arra, hogy költségvetésükből fedezzék a népszámlálás költségeit, külön törvény útján volt célszerű elrendelni. Ezenkívül a korabeli döntéshozók azon a véleményen voltak, hogy alkotmányossági szempontból is indokolt ezt az egész lakosságot érintő nagy eseményt törvényi szinten szabályozni. Ezek után a második világháború befejezéséig már ezen érvek alapján a népszámlálásokat mindig külön törvény rendelte el.

Ilyen előzmények után hozta meg a törvényhozás az 1899. december 15-én szentesített 1899. évi XLIII. törvényt az 1900. évi népszámlálásról. Lényegileg ez a törvény is azonos a korábbiakkal, mivel azonban több tekintetben az 1897. évi XXXV. törvényre támaszkodhatott, csupán hat olyan paragrafust tartalmazott, amely többé-kevésbé azonos volt a korábbi népszámlálási törvényekben megfogalmazott rendelkezésekkel. Nagyon fontos, és a későbbi népszámlálási törvényeknél alkalmazott megoldás, hogy az 5. § a központi statisztikai hivatalról szóló 1897. XXXV. törvény 3. és 8–17. §-ait az 1900. évi népszámlálás munkálataira is kiterjesztette. Ez a megoldás azt jelenti, hogy a népszámlálás szempontjából az adatvédelmi garanciákat főleg a statisztikáról szóló törvény tartalmazza, és a népszámlálást elrendelő törvény csak utal ezekre a biztosítékokra. Ez a jogi megoldás mind a mai napig kisebb-nagyobb megszakításokkal jellemzi a népszámlálással kapcsolatos jogalkotást.

Az 1930. évi népszámlálás

Az 1920-as évtizedben – az első világháborút követő válságok leküzdése után – viszonylag gyors ütemben rendeződtek a gazdasági–társadalmi viszonyok. A megváltozott

határok között működőképes közigazgatási rendszer jött létre, amelynek fontos része volt a statisztikai szakszolgálat intézményrendszere. Egyre jelentősebbé vált a központi statisztikai hivatalon kívül folyó statisztikai tevékenység, rendszeressé váltak más hivatalos szervek adatgyűjtései, amelyek között az együttműködés nem volt kellőképpen biztosítva. Ezért a kormányzat elhatározta, hogy módosítja (illetve új törvénnyel helyettesíti) az 1897. évi XXXV. törvényt. Az új törvény megalkotásának fő indoka tehát az volt, hogy a statisztikáról szóló törvény ne csak a hivatal tevékenységét szabályozza, hanem terjedjen ki az egész statisztikai szakszolgálatra. A témánk szempontjából fontos adatvédelmi szabályok azonban alapvetően nem változtak, az új törvény szinte változtatás nélkül (más paragrafusszámmal, illetve eltérő formai megoldással) vette át a korábbi a szabályokat.

Az Országgyűlés elfogadta az 1929. évi XIX. törvénycikket a hivatalos statisztikai szolgálatról, amely az Országos Törvénytár 1929. május 22-i 11. számában jelent meg. Mivel az adatvédelemmel kapcsolatos törvényszövegek nagy része egyezik a korábbi törvény szövegével, ezért ezeknek a törvényszakaszoknak az idézésétől eltekintünk.

Az 1930. évi népszámlálásra – az első világháborút követő népességi és társadalmi mozgásokhoz képest – megállapodottabb körülmények között, de súlyos gazdasági helyzetben, fokozódó munkanélküliség idején került sor. A népszámlálás előkészítése – az első népszámlálások tapasztalatai alapján – az összeírást megelőző években megkezdődött. Az adatfelvétel tervezetének kidolgozását, kérdéseinek, nyomtatványainak összeállítását a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elkészítette és az illetékes szervekkel megtárgyalta.

A népszámlálást – a kialakult gyakorlatnak megfelelően – külön törvény, az 1930. évi XXV. törvény rendelte el. A népszámlálással kapcsolatos végrehajtási rendeletet (4341/1930. M.E.sz.) a miniszterelnök 1930. október 15-i dátummal írta alá, ez az utasításokat és nyomtatványmintákat tartalmazó füzetben teljes terjedelmében megjelent.

Az 1941. évi népszámlálás

Az 1941. évi népszámlálás előkészítése során a KSH főleg a korábbi népszámlálások, valamint az 1938–1939. évi népesség-összeírások tapasztalataira támaszkodott. A népszámlálást – a korábbiakhoz hasonlóan – külön törvény rendelte el. A törvényjavaslatot 1940. október 21-én terjesztették az Országgyűlés elé, és az 1941. évi népszámlálást elrendelő 1940. évi XXX. törvényt 1940. november végén fogadták el. A törvény lényegében a már hagyományosnak tekinthető, a népszámlálással kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazta. Ennél a törvénynél alkalmazták először azt a formulát, hogy a hatályban levő statisztikai törvényre csak általánosságban hivatkoztak.

„7. § A hivatalos statisztikai szolgálatról szóló 1929: XIX. törvénycikk rendelkezéseit egyebekben a jelen törvény alapján végrehajtandó népszámlálás, valamint az azzal kapcsolatos összeírások tekintetében megfelelően alkalmazni kell.”

A jogalkotó ebben az esetben eltért a korábbi tételes paragrafusokra történő hivatkozásoktól, ezt valószínűleg azért tette, mert alacsonyabb szintű jogszabályban – például miniszterelnöki rendeletben – kívánta részletesen szabályozni az adatvédelmi kérdéseket. (A korábbi pontosabb megoldás alkotmányossági szempontból megnyugtatóbbnak tűnik.)

Az összeírási munkálatok végrehajtására a miniszterelnök kiadta a 8558/1940. M. E. sz. rendeletét, amely az 1941. évi népszámlálásra, valamint az azzal kapcsolatos összeírásra

sokra vonatkozott. A rendelet tagolása egyértelműen elkülönítette a népszámlálást, illetve a hozzá kapcsolt statisztikai jellegű adatgyűjtéseket és az egyidejűleg végrehajtott – nyilvántartási célú – külön számbavételt.

Témánk szempontjából fontos megemlíteni, hogy ennek az igen részletes utasításokat tartalmazó rendeletnek a IX. fejezete (Vegyes és zárórendelkezések) határozta meg – a büntetősankciók megjelölésével – az adatszolgáltatási kötelezettséget, intézkedett az esetleges valótlan vagy megtagadott adatszolgáltatás büntetéséről, és megismételte a népszámlálási törvénynek azt a rendelkezését, hogy a számlálóbiztosokat és felülvizsgálókat népszámlálási működési körükben közhivatalnoknak kell tekinteni. Ugyanez a rész foglalta össze az adatszolgáltatók védelmére (a titoktartásra) vonatkozó rendelkezéseket: az egyéni természetű adatok titkosságát általában és külön az adók kivetése tekintetében, a titkosság (az adatgyűjtésben és az adatok feldolgozásában részt vevők részéről való) megsértésének büntetését, és azt, hogy az adatokat nem egyénenként, hanem mindenkor csak területi vagy tárgy szerinti összefoglalásban szabad közzétenni. Végül a szakszempontból nem megfelelő adatpublikációk elkerülése céljából kimondta a rendelet, hogy a népszámlálás és az azzal kapcsolatos összeírások során megállapított helyi vonatkozású adatokat (például a község, illetőleg város lakosainak számát) csak a Központi Statisztikai Hivatal tudtával és beleegyezésével szabad felhasználni vagy nyilvánosságra hozni.

Sajnos hiába volt az 1941. évi népszámlálás szokásosnak megfelelő jogi szabályozása és az adatvédelmi előírásoknak a miniszterelnöki rendeletben történő pontos megfogalmazása. A második világháború után – a nem jogállamiság talaján álló – politikai–társadalmi folyamatok nagy csapást mértek a statisztikai adatszolgáltatási rendszer hitelességére. Mint a leírtakból is láhattuk a Központi Statisztikai Hivatal az első önálló magyar népszámlálástól kezdve következetesen ragaszkodott az összeírások során összegyűjtött személyes adatok, információk bizalmas kezeléséhez. Az elmúlt 130 éves időszakra visszatekintve csupán az 1941. évi népszámlálás esetében fordulhatott elő, hogy a Hivatal – illetékességét messze meghaladó okok miatt – nem tudott érvényt szerezni ennek az elvnek. Az 1941. évi népszámlálás adatállományának nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó információit ugyanis felhasználták a magyarországi németek ellen 1945-ben, aminek következtében a német lakosság jelentős részét kitelepítették az ország területéről, a következő években hozott jogfosztó intézkedések végrehajtásával.³

Az utóhatást önmagában is jelzi, hogy az 1949. évi népszámlálás alkalmával a megmaradt németeknek is csak töredéke (22 ezer fő) vallotta magát német anyanyelvűnek, és csupán 2600 fő német nemzetiségűnek. A bevallás arányai később javultak, de bizonyos tartózkodást – főleg a nemzetiség bevallásánál – még évtizedeken át nyomon lehetett követni.

Az 1941. évi népszámlálás adataival rendkívüli körülmények között éltek vissza, akkor amikor Európa-szerte erőszakos módon lakosságcsereket hajtottak végre. (A szövetséges hatalmak előzetesen Lengyelországból 3,5 millió, Csehszlovákiából, Ausztriából és Magyarországról 3,2 millió német kitelepítését írták elő.) A KSH-t mint a statisztika alkalmazásáért felelős intézményt különösen érintette a népszámlálási adatokkal történő visszaélés utóhatása. Évtizedekig kellett viselnie következményeit a lakossági felvételek során szembesülve az adatszolgáltatók bizalmatlanságával, akkor amikor – a vázolt feltételek között – a felelősségét messze meghaladó szempontok kényszerítő ereje érvényesült.

³ Részletesen lásd: *Fehér István* (1988): *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

A statisztikai adatok bizalmas kezelésének megsértése nem azt jelenti, hogy le kell mondani arról, hogy a statisztika eszköztárából a személyes adatok felvételét – egy későbbi jogtalanságra felkészülve – mellőzzük. (Hiszen a modern államban számos intézmény, hatóság kezel személyes adatokat.) Sokkal inkább az a feladat, hogy az államnak és polgárainak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a jogállamiság keretei között éljenek, mert ez kellő biztosítékot jelent a statisztikai adatokkal történő visszaélésekkel szemben.

Az 1960. évi népszámlálás

1948-tól alapvetően megváltozott Magyarország politikai–társadalmi és gazdasági berendezkedése, megtörtént a kommunista hatalomátvétel, kialakult az a szovjet típusú rendszer, amely az ezt követő negyven évet alapvetően jellemezte. Az egész jogrendszer követte ezt az átalakulást, így a statisztikai adatszolgáltatási rendszert szabályozó jogi környezetet is át kellett formálni. Az 1952. december 25-én kihirdetett 1952. évi VI. törvény az állami statisztikáról a kor szellemének megfelelően nem adott garanciákat a személyes adatok védelmére, és hatályon kívül helyezte az e témát részletesen tárgyaló 1929. évi XIX. törvényt.

Az 1960. évi népszámlálás jogi előkészítésénél tehát figyelembe kellett venni azt a tényt, hogy a statisztikai szolgálatról szóló 1952. VI. törvény nem tartalmazza azokat az adatvédelemmel kapcsolatos szabályokat, amelyekre a korábbi népszámlálásokat elrendelő törvények hivatkozhattak. A népszámlálásra való felkészülést a kormány 1001/1958 (I. 5.) Korm. sz. határozata indította el, amely kimondta, hogy az 1960. év elején népszámlálást kell tartani. Az 1960. évi népszámlálást végül a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1959. évi 30. számú törvényerejű rendelete alapján hajtották végre. (Meg kell jegyezni, hogy a korabeli jogszabályok hierarchiájában a törvényerejű rendelet a törvénnyel azonos státust élvezett, az más kérdés, hogy gyakorlati szempontból alacsonyabb szintű jogforrásnak lehetett tekinteni, hiszen ezt a jogszabályt nem az Országgyűlés hozta, hanem csak utólag az Elnöki Tanács többi rendeletével együtt hagyta jóvá. A lényeg azonban mégis az, hogy még ekkor is gondot fordítottak arra, hogy az ilyen, az egész lakosságot érintő eseményt törvényi szinten szabályozzák.)

Az 1960. évi népszámlálást elrendelő 1959. évi 30. sz. törvényerejű rendelet a korábbi népszámlálási törvények legfontosabb szabályait szintén tartalmazta. Így megállapította a népszámlálás eszmei időpontját, intézkedett a lakások és épületek összeírásáról, a népszámlálásért felelős intézményekről, tisztségviselőkről, a KSH szerepéről és felelősségéről. Nem tért viszont ki arra, hogy kik legyenek az összeírók (a pedagógusokkal kapcsolatos rendelkezés hiányzott a jogszabályból). Viszont ellentétben a korábbi népszámlálási törvényekkel ez a jogszabály rendelkezett az adatszolgáltatási kötelezettségről, a bizalmas statisztikai adatkezelésről.

„6. § A népszámlálás, valamint az azzal kapcsolatos összeírások körébe tartozó adatokat mindenki köteles a valóságnak megfelelően a kívánt határidőben megadni.

7. § A népszámlálás, valamint az azzal kapcsolatos összeírások adatai hivatali titkot képeznek, amelyeket csak a Központi Statisztikai Hivatal használhat fel.

9. § A jelen törvényerejű rendelet kihirdetése napján lép hatályba; végrehajtásáról a Központi Statisztikai Hivatal elnöke gondoskodik.”

Valószínű, hogy az 1952. évi VI. törvény már említett hiányosságai miatt kényszerült arra a jogalkotó, hogy az adatszolgáltatók személyes adatainak védelmét (lásd 7.§) ebbe a népszámlálást elrendelő jogszabályba építse be, és ezzel – bár a korábbi népszámlálási törvényekhez képest egyszerűbb és csökevényesebb módon – szabályozza ezt a kérdést.

Az 1959. évi 30. sz. törvény megadta a későbbi három népszámlálást elrendelő jogszabály főbb formai és tartalmi megoldásait. Például a 6.§-t az 1970. és az 1980. évi népszámlálást elrendelő törvényerejű rendelet szinte változtatás nélkül átvette, és az 1990. évi népszámlálási jogszabály esetében is csak formai változások voltak. A jogalkotó a 7.§-ban megfogalmazott rendelkezést a későbbi népszámlálást elrendelő jogszabályokban egyre pontosabban fogalmazta meg, annak érdekében, hogy biztosabb és egyértelműbb legyen a személyes adatok védelme.

Az 1970. évi népszámlálás

Az 1970. évi népszámlálás az 1968. évi gazdasági reform következtében a gazdaságban végbement alapvető változásokat, azoknak a népességre gyakorolt hatását volt hivatva feltárni. A felkészülés kiegyensúlyozott körülmények között történt meg. (1968-ban próbanépszámlálást hajtottak végre.) Az 1970. évi népszámlálást a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1969. évi 18. sz. törvényerejű rendelete alapján hajtották végre. A KSH-nak mint a végrehajtásért felelős intézménynek a feladata volt a végrehajtás elrendelése.⁴ (Itt kell megjegyezni, hogy a korszak jogalkotási hierarchiájában a KSH elnökének joga volt ún. „rendelkezés” formájában olyan jogszabályt alkotni, amely egyaránt kötelezhette az állami, tanácsi szerveket és az állampolgárokat. Ezt a jogot az 1974. évi 24. sz. törvényerejű rendelet biztosította, melyet az 1997. évi LXXIX. sz. törvény 53. § (2) bekezdése helyezett hatályon kívül.)

Témánk szempontjából az 1960. évi népszámlálást szabályozó törvényhez képest annyi volt a változás, hogy a személyes adatok védelmét biztosító szakasz először tesz említést a „statisztikai célú” adatkezelésről a személyes adatok védelmének biztosítékaként.

„6. § A népszámlálás, valamint az ezzel kapcsolatos összeírólapok adatai szolgálati titkot képeznek, amelyeket csak a Központi Statisztikai Hivatal és kizárólag statisztikai célra használhat fel.”

Ez a meghatározás már nem hivatali, hanem szolgálati titokról szól, és azt mondja, hogy az adatokat a KSH nem akármilyen célra, hanem csak statisztikai célra használhatja fel. (A statisztikai cél definíciójával adós maradt nemcsak a népszámlálási törvény, hanem más hasonló jogszabály is.)

Az 1980. évi népszámlálás

Az 1960-as évtizedben a társadalmi–gazdasági konszolidációt követően igény jelentkezett arra, hogy oldják a statisztikáról szóló 1952. évi VI. törvény centralizációt szolgáló kötöttségeit, és a kor követelményei szerint szabályozzák a statisztikai adatszolgáltatási rendszert. Ennek megfelelően, az 1977. évi XXV. törvény magánszemélyeket érintő néhány biztosítékát visszaemelték az 1973. évi V. törvénybe.

⁴ Lásd a KSH elnökének 1/1969. (IX.24.) KSH számú rendelkezését az 1970. évi népszámlálás végrehajtásáról.

„12. § Magánszemélyt statisztikai adatszolgáltatásra csak törvény, törvényerejű rendelet, minisztertanácsi rendelet és a Minisztertanács felhatalmazása alapján a Központi Statisztikai Hivatal elnöke kötelezhet.”

Jogtörténeti szempontból ez az 1952 előtti állapothoz képest visszalépést jelent, hiszen magánszemélyre vonatkozó kötelező adatszolgáltatást a törvénynél (törvényerejű rendeletnél) alacsonyabb szintű jogszabály is elrendelhet. Kedvező viszont, hogy az új statisztikai törvényben történő szabályozás legalább tiszta helyzetet teremtett. A korábbi statisztikai törvényekből azokat a rendelkezéseket is visszahozták, amelyek az adatközlés feltételeiről szóltak.

„14. § Állami, szövetkezeti szervre, társadalmi és más szervezetre vonatkozó egyedi statisztikai adat a Minisztertanács által megállapított feltételek mellett tehető közzé vagy közölhető.”

Ez a rendelkezés is előrelépés az 1952. évi VI. törvényhez képest, mert legalább törvényi szinten szabályozta ezt a problémát. Az más kérdés, hogy az ún. jogi személyeket érintő egyedi statisztikai adatok nyilvánosságát – már ebben az időben – jogállami körülmények között sokkal pontosabban szabályozták. Magyarországon majd csak az 1993. évi XLVI. törvény fog erről a témáról korszerű módon rendelkezni.

„15. § Magánszemély személyi, családi és más körülményeire vonatkozó egyedi adatot csak statisztikai célra szabad felhasználni.”

A jogszabályba beépítették a „statisztikai cél” fogalmát, amelyet úgy lehet értelmezni, mint a magánszemélyek személyes adatainak közlési tilalmát. Meg kell jegyezni, hogy a KSH 1950 és 1990 közötti történetében nem fordult elő olyan eset, hogy a magánszemélyek statisztikai célra gyűjtött személyes adatait nyilvánosságra hozták volna.

Az 1973. évi V. törvény tehát – az 1952. évi VI. törvényhez képest – korszerűbb módon fogalmazta meg a személyes adatok védelmével kapcsolatos témakört. Azonban az 1980. évi népszámlálást elrendelő jogszabály összeállításánál ez a körülmény nem jelentett változást, ugyanis az 1980. évi népszámlálásról intézkedő 1977. évi 29. számú törvényerejű rendelet formai és tartalmi szempontból hasonló volt az 1970. évi népszámlálásról rendelkező törvényerejű rendelethez.

Az 1977. évi 29. sz. törvényerejű rendelettel egyidőben jelent meg a – feladatokat meghatározó – 2030/1977.sz. minisztertanácsi határozat. 1978-ban adták ki a KSH elnökének 9/1978. KSH számú utasítását a népszámlálási felelősöknek az 1980. évi népszámlálás végrehajtásával kapcsolatos feladatairól. Ezen utasítás melléklete rendkívül részletesen tartalmazta a népszámlálás előkészítésének, az összeírások lebonyolítása szervezésének és ellenőrzésének feladatait. (Az 1980. évi népszámlálás jogi előkészítésének kedvező tapasztalata, hogy minél korábban jelennek meg a népszámlálást elrendelő alapvető jogszabályok, annál nagyobb az esélye, hogy szakszerű és pontos utasítások szabályozzák a népszámlálás előkészítését és végrehajtását.)

Az 1990. évi népszámlálás

A legutóbbi – 1990. évi – népszámlálást a rendszerváltozás körülményei között hajtották végre, amely hatással volt a népszámlálás előkészítésének és végrehajtásának teljes folyamatára. Jogi alapját az 1988. évi 22. számú törvényerejű rendelet biztosította. A törvény

erejű rendelet megalkotásakor azonban a népszámlálás előkészítő munkálatai már javában folytak. Ezek jogi hátterét a 2016/1987. (XI.16.) számú minisztertanácsi határozat adta.

Az 1988. évi 22. sz. törvényerejű rendelet egyes rendelkezései több ponton is eltértek a korábbi népszámlálást elrendelő jogszabályoktól, ezek egyike meghatározta a népszámlálás tematikáját.

„2. § (2) Az összeírásra kerülő adatok körét a törvényerejű rendelet *melléklete* tartalmazza.”

E mellékletben megtalálható, hogy az 1990. évi népszámlálás során milyen típusú adatokat lehet gyűjteni. A felsorolás összefoglaló jellegű, nem tér ki egyes témák részletezésére. A magyar népszámlálások történetében a népszámlálással kapcsolatos legfelsőbb szintű jogszabály először rendelkezett erről a kérdéstről. (A századforduló körüli népszámlálásoknál még megtörtént, hogy a népszámlálási törvény benyújtásakor a kérdőívet mellékeltek, de a tematika a törvénybe nem volt beépítve.)

„3. § (1) A népszámlálás alkalmával lakás-, személyi, valamint foglalkozási-iskolázottsági kérdőívet kell kitölteni.

(2) A lakás- és a személyi kérdőívet a lakosság, a foglalkozási-iskolázottsági kérdőívet pedig a munkáltató tölti ki. Az intézeti háztartások összeírásáért az intézet vezetője vagy az általa megbízott személy a felelős.”

Az 1990. évi népszámlálás előkészítésének bizonytalanságára jellemző volt, hogy az eredeti elképzelés szerint a népesség-nyilvántartás nyomtatta volna a kérdőívekre az azonosító adatokat és az egyes személyi kérdésekre adott válaszokat (név, lakcím, családi állapot, személyi szám) saját adatállományából. A politikai-társadalmi változások hatására a közhangulat várhatóan kedvezőtlenül fogadta volna a személyi szám megjelenését a népszámlálási kérdőíveken, ezért az adatfelvétel kérdőíveit már nem a személyi szám, hanem a születési idő feltüntetésével tervezték. A népesség-nyilvántartás így csak az általa készített cím- és névjegyzéken tüntette fel a rendelkezésre álló és a személyek azonosításához feltétlenül szükséges személyi adatokat (lakcím, a bejelentettség módja, családi és utónév, leánykori név és születési idő).

Az 1988. évi 22. törvényerejű rendelet végrehajtására a KSH elnöke kiadta a 2/1988. (XI. 16.) KSH sz. államtitkári rendelkezését az 1990. évi népszámlálás végrehajtásáról, amely kimondta, hogy a népszámlálás területi előkészítésére az állami népesség-nyilvántartás adatainak felhasználásával kerül sor. Az 1990. évi népszámlálás végrehajtásával kapcsolatos végleges döntést csak 1989. júniusában hozták meg, addig még néhány részletkérdés rendezetlen volt. (Például még a törvényerejű rendelet és a végrehajtási utasítás megjelenése után is módosult a jogszabályilag meghatározott adatfelvételi kör és az annak alapján készült kérdőívtervezet.) Az 1990. évi népszámlálás jogi előkészítésére tehát rányomta a bélyegét a rendszerváltozás körüli bizonytalanság, amikor a jogalkotás igyekezett követni a rendkívüli gyors változásokat (az alkotmány folytonos módosítását, a gazdasági életet szabályozó alaptörvények megalkotását), azonban az új jogállami rend az 1990. évi népszámlálás előkészítésének és végrehajtásának időszakában végleges formáját még nem nyerte el.

Az 1990. évi népszámlálást elrendelő 1988. évi 22. sz. törvényerejű rendeletnek már voltak olyan elemei, amelyek a későbbi jogállami keretek között hozott jogszabályokba is

beépültek, illetve pozitív vonásként értékelhetjük, hogy az 1988. évi 22. sz. törvényerejű rendelet többnyire elkerülte az általános megfogalmazásokat.

A népszámlálást elrendelő felső szintű jogszabályok történetében az 1988. évi 22.sz. törvényerejű rendelet 1. § (2) szakasza határozta meg először az összeírtak körét.

„(2) A népszámlálás a magyar állampolgárokra és az ország területén tartózkodási engedéllyel rendelkező külföldiekre, valamint az ország területén levő lakásokra terjed ki. A lakásösszeírás részét képezi az intézeti háztartások (munkásszállás, diákothton stb.) összeírása is.”

Az újdonságot főleg az első mondat jelenti, amely a népszámlálás során összeírásra kerülő személyek körét határozza meg, ugyanis a lakások és az intézeti háztartások összeírására utalás a korábbi népszámlálásokat elrendelő jogszabályokban is megtalálható. Előre mutató kezdeményezés volt továbbá, hogy a jogszabály az összeírásra kerülő adatok körét is meghatározta és mint jeleztük, a statisztikai céltól eltérő felhasználás eseteit is konkretizálta.

Az 1990. évi népszámlálást végül is eredményesen végrehajtották, az összeírás egészét akadályozó körülmény nem merült fel. Az 1988. évi 22. sz. törvényerejű rendelet egyes rendelkezéseit nem hajtották végre, így például a népszámlálási adatokat népeségnyilvántartási célra nem használták fel, a munkáltatói–iskolázottsági kérdőív nem került kitöltésre. Ez azt jelenti, hogy az 1990. évi népszámlálás által összeírt információkat a szokásos, a korábbi népszámlálásokhoz hasonló módon hasznosították.

AZ ADATVÉDELEM STATISZTIKAI JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK FŐBB JELLEMZŐI A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

A rendszerváltozás hatására alapvető változások következtek be a jogrendszerben, a lényegében új alkotmányra alapozva sorra születtek olyan törvények, amelyek átalakították az állami és a magánszféra intézményrendszerét, kialakították a piacgazdaságot és a jogállamot szabályozó jogi struktúrát. Ez az átalakulás igen nagy hatással volt a statisztikai szolgálatra, a statisztikai adatgyűjtés teljes folyamatára. E dolgozatnak nem célja ezen átalakulás kimerítő elemzése, hanem csak az adatvédelem szempontjából vizsgálja a statisztikát szabályozó jogi rendszert.

Nyilvánvaló, hogy a statisztikai tevékenységnek és az e tevékenységet szabályozó jogi környezetnek összhangban kell lennie a társadalmi, gazdasági, politikai viszonyokkal. Ez az összhang a rendszerváltozás után fokozatosan épült ki. Az új statisztikai törvény megjelenéséig többször módosították a törvény végrehajtását elrendelő jogszabályt, tették ezt azért, hogy a megváltozott körülményeket – jogi szinten – valamennyire követni tudják. Gyökeresen megváltozott a helyzet a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény elfogadásával. Mielőtt rátérnénk e törvény adatvédelmi elveinek ismertetésére, röviden szólni kell arról a törvényről, amely az adatvédelem alapvető szabályait taglalja.

A magyar jogalkotás szempontjából mérföldkőnek tekinthető, hogy az Országgyűlés 1992 őszén elfogadta az alkotmányos alapjogokat szabályozó, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvényt (továbbiakban: Adatvédelmi törvény).⁵ Az Adatvédelmi törvény a személyes adatok védelmét

⁵ Lásd részletesebben: dr. Lakatos Miklós – dr. Bánszegi Katalin (2000): Információs szabadság – Adatvédelem – Statisztika (VII). *Statisztikai Szemle*, 78. évf. 6. sz. 445–455. old.

alapvetően információs önrendelkezési jogként értékeli – vagyis abból indul ki, hogy személyes adataival mindenki maga rendelkezik –, és a törvény ennek garanciáit szabályozza. Ugyanakkor nem hagyja figyelmen kívül azt sem, hogy e jog nem korlátlan, így lehetővé teszi, hogy a személyes adatok kezelését törvény szabályozza, továbbadásukat lehetővé tegye.

Az Adatvédelmi törvény 2. §-ának értelmező rendelkezései – többek között – megadják a személyes és különleges adat fogalmát, ez utóbbi főleg a népszámlálások nemzeti-séggel, vallással és egészségi állapottal kapcsolatos témaköreit érintik. A 3. § (1) b. és (2) c. pontja tartalmazza azt a rendelkezést, hogy személyes adatkezelést kötelezően csak törvény rendelhet el. (Mint láttuk statisztikai szempontból ez nem újdonság, hiszen már a múlt század törvényhozói is ezt az álláspontot képviselték.) A törvény 5. §-a a személyes adatok kezelésének célhoz kötöttségéről rendelkezik. A népszámlálások adatainak kezelésénél ez a kívánalom mindig teljesült és szintén teljesült a (3) szakaszban leírt rendelkezés, hogy kötelező adatszolgáltatáson alapuló adatkezelést közérdekből lehet elrendelni, továbbá a korábbi népszámlálások is alkalmazták azt a szabályt (6. § (1)), hogy kötelező adatszolgáltatás esetén meg kell jelölni az adatkezelést elrendelő jogszabályt is. Annak a feltételnek, hogy a népszámlálások során az adatok minősége (7.§) megfelelő legyen – azaz megfeleljenek a pontosságnak, a tisztességes és törvényes adatkezelés szabályainak – a népszámlálásokat feldolgozó statisztikai apparátus mindig igyekezett megfelelni. Összefoglalva azt lehet mondani, hogy elődeink anélkül törekedtek megfelelni az 1992-ben hozott Adatvédelmi törvény rendelkezéseinek, hogy teljes mértékben tudatában lettek volna a témakör minden olyan részletének, amelyről a jelenlegi, az adatvédelmet szabályozó jogszabályok rendelkeznek.

Az 1992 őszi elfogadott Adatvédelmi törvény után 1993 tavaszán tárgyalta az Országgyűlés a statisztikáról szóló törvényt. E törvény részletes ismertetésétől szintén eltekintünk,⁶ csak az 1929. évi XIX. törvény adatvédelmi rendelkezéseinek e törvénybe történő beépítéséről szólunk, hiszen ezek a szabályok szorosan kapcsolódnak a népszámlálásokat elrendelő törvényekhez. A törvénytervezet készítői ugyanis az 1929. évi XIX. törvényt tekintették olyan mintának, amely alapot adott – a jelen kor kívánalmainak figyelembevételével – a korszerű statisztikai törvény megalkotásához.

A törvénytervezet vitájában több képviselő nagy fontosságot tulajdonított az adatvédelem kérdésének. Az 1993. évi XLVI. törvényt a statisztikáról (Statisztikai törvény) az Országgyűlés 1993. április 27-i ülésén fogadta el. Az azóta eltelt időszakban is változtak a gazdasági-társadalmi viszonyok, amelyeket a jogrendszer is igyekezett követni, ennek megfelelően az 1993. évi XLVI. törvényt is többször módosították, a legutolsót éppen a 2001. évi népszámlálást elrendelő törvénnyel együtt fogadták el. E módosításoknak csak a hatályos törvény adatvédelemmel kapcsolatos elemeiről szólunk.

A törvény 1. §-a az Adatvédelmi törvényre való utalással lényegében megadja az adatvédelemmel kapcsolatos alaphangot, azaz jelzi, hogy e törvény rendelkezéseinek meg kell felelniük az Adatvédelmi törvény szabályainak. Ez új helyzet a korábbi statisztikai törvényekhez képest, hiszen a régebbi magyar jogrendszer nem ismert ilyen törvényt és nem is hivatkozhatott rá, így az új statisztikai törvény már segítségül hívhatta annak a törvénynek a rendelkezéseit, amely a kor kívánalmainak megfelelően szabályozza a szemé-

⁶ Lásd részletesebben: (Lakatos – Bánszegi; 1994).

lyes adatok védelmét és a közérdekű adatok nyilvánosságát. A statisztikai törvény egyértelművé teszi és a KSH feladataként határozza meg, hogy

„6. § (1) A KSH feladata:

c. a népesség adatainak összeírása céljából időszakonként népszámlálás végrehajtása külön törvény alapján;”

Mint láttuk, a korábbi statisztikai törvények nem mondták ki egyértelműen, hogy népszámlálást külön törvény alapján kell végrehajtani, ezt a Statisztikai törvény pótolta.

A Statisztikai törvény is szól arról, hogy a természetes személyek adatszolgáltatási kötelezettségét milyen módon lehet elrendelni, és az egyes adatfajták bevallására hogyan kerüljön sor.

„8. § (3) Természetes személytől személyes adatára vonatkozó kötelező adatszolgáltatást csak törvény rendelhet el.”

Erről a kérdéstről az 1929. évi XIX. törvény 14. §-a is rendelkezik, de nem ilyen egyértelműen. (Az éves munkaterv vonatkozásában határozták meg azt, hogy magánszemély adatszolgáltatási kötelezettségét hogyan lehet elrendelni.)

E törvény 15. §-a rendelkezik arról, hogy az adatszolgáltatási kötelezettség nem akármilyen adatok, hanem valósághoz hű információk szolgáltatására vonatkozik. (Mint korábban láttuk, ezt a rendelkezést az 1960. évi népszámlálást elrendelő jogszabály óta a népszámlálási törvények is tartalmazzák.)

„9. § (1) Az adatszolgáltatásra kötelezett az előírt adatokat a valóságnak megfelelő tartalommal, megszbott határidőben és meghatározott módon, térítésmentesen köteles szolgáltatni.”

A statisztikai adatgyűjtés alapvető szabályát, hogy egyedi adat csak statisztikai célokat szolgálhat és illetékteleneknek át nem adható, valamint ezek az adatok nyilvánosságra nem hozhatók, az 1929. évi XIX. törvény 18. és 21. §-a tartalmazta. A Statisztikai törvény ezt a kérdéskört több lépcsőben pontosabban fogalmazta meg. Terjedelmi okokból csak a legfontosabb részeket idézzük.

„17. § (2) Nem lehet nyilvánosságra hozni az államtitoknak vagy szolgálati titoknak minősített adatokat, valamint – a 18. §-ban foglaltak kivételével – a statisztikai célt szolgáló, a természetes és a jogi személy, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező adatszolgáltatóval kapcsolatba hozható adatot (a továbbiakban: egyedi adat).”

(A 18. § arról rendelkezik, hogy ha az adatszolgáltató írásban hozzájárul, az egyedi adat is nyilvánosságra hozható, és enélkül is nyilvánosságra hozhatók azok a közérdekű adatok, amelyeknek a köre az adatvédelmi törvény alapján lett megállapítva.)

„20. § Az egyedi adatok más jogszabályok alkalmazása szempontjából magántitoknak minősülnek. Az ezek védelmére vonatkozó szabályok betartásáért a statisztikai tevékenységet végző, valamint az abban közreműködő személyek felelősek.”

A Statisztikai törvény rendelkezik továbbá a természetes személyek személyes adatainak törléséről, illetve archiválásáról (19. §) és a statisztikai adatok továbbadásáról, átvételéről (21. §).

Áttekintve az adatvédelemmel kapcsolatos főbb szabályokat elmondhatjuk, hogy azok az alapelvek, amelyek már az 1874. évi XXV., de főleg az 1897. évi XXXV. törvényben megtalálhatók voltak, több mint száz éven át a statisztikai adatgyűjtés, adatszolgáltatás alapjaiként szolgáltak, és a népszámlálási törvényekbe is beépültek.

A korábbi és jövőbeni népszámlálási adatok kezelése tehát olyan környezetben történik, amely joggal kelthet bizalmat azokban az adatszolgáltatókban, civil szervezetekben, hivatásos adatvédőkben, akik fontosnak tartják a személyes adatok biztonságos kezelését. A megfelelő jogi és technikai biztonságnál még fontosabb az – és remélhetőleg e tanulmány egyes megállapításai ezt támasztják alá –, hogy a népszámlálási adatok kezelésével foglalkozó munkatársak szemléletében meghatározó jelentőségű az adatvédelem kérdéskörének fontossága.

AZ EZREDFORDULÓT KÖVETŐ NÉPSZÁMLÁLÁS ADATVÉDELEMMEL⁷ KAPCSOLATOS JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK FŐBB ELVEI

Magyarországon a legutóbbi teljes körű népszámlálást 1990. január 1-jei eszmei időponttal hajtották végre. A harmadik évezred első népszámlálása, a 2001. évi lesz a tizennegyedik hivatalos magyar népszámlálás, és beletartozik az 1950 óta az Egyesült Nemzetek Szervezetének ajánlásai alapján szervezett világnépszámlálások sorozatába. 2000 körül a fejlett világ valamennyi országában tartanak népszámlálást vagy azzal egyenértékű adatgyűjtést.

Az ezredfordulót követő népszámlálás – a társadalmi és népesedésszisztemikai, valamint a területi információk felértékelődése és az ezredfordulós időpont miatt – minden ország életében különös jelentőséget kap. Az ezredforduló körüli időszakra hazánkban megszilárdul a piacgazdaság intézményrendszere, felgyorsul Magyarország euroatlanti integrációja, előrehaladott szakaszban lesznek az európai uniós tárgyalások. Ennek a népszámlálásnak az eredményeit fogják akkor és a későbbi évtizedekben is összehasonlítási alapként felhasználni.

Az ezredforduló körüli népszámlálás előkészítésekor figyelembe kell venni azokat az adatvédelemmel kapcsolatos változásokat, amelyek az elmúlt évtizedben bekövetkeztek. A rendszerváltozás után fokozatosan kiépültek a jogállamra jellemző közigazgatási intézményrendszerek, megszülettek azok az alapvető jogszabályok, amelyek az adatvédelem kérdéskörét tételesen szabályozzák. A személyes adatok védelmével és a közérdekű adatok nyilvánosságával kapcsolatos társadalmi elvárások egyre erőteljesebbé váltak, egyre többen ismerték fel ezek jelentőségét és a társadalmi–gazdasági életben betöltött szerepét. Ehhez hozzájárult az, hogy az Országgyűlés elfogadta az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. sz. törvényt, és 1995 őszén négy országgyűlési biztost választott, köztük az Országgyűlés adatvédelmi biztosát. Ettől az időponttól kezdve adatvédelmi kérdések többször szerepeltek az írott és elektronikus sajtóban, és közvélemény-formáló szerepük is jelentősnek mondható. Az adatvédelmi biztos kötelességei közé tartozik, hogy évente beszámoljon az Országgyűlésnek az adatvédelem magyarországi helyzetéről.

⁷ Az 1993. évi XLVI. törvény módosításáról és a 2001. évi népszámlálási törvényről lásd bővebben: *dr. Bánszegi Katalin – dr. Lakatos Miklós* (2000): *Információs szabadság – Statisztika – Adatvédelem* (VII.). *Statisztikai Szemle*, 78. évf. 6. sz. 444–455. old.

1997. évi beszámolójában kijelentette:

„A magyar társadalomnak az adatvédelemmel, az információk önrendelkezési joggal kapcsolatos érzékenysége sokkal fejlettebb, mint amire előzetesen számítani lehetett.”

„Az adatvédelem nem a társadalmi státusát, iskolázottságát tekintve felső rétegek luxusigényét jeleníti meg, az adatvédelmi érzékenység nem köthető szorosan társadalmi réteghez. Az átfogja a munkanélküli hajléktalantól a magas presztízsű rétegekig az egész társadalmat.”⁸

Az adatvédelmi biztos 1998. évi és 1999. évi beszámolója is arról ad hírt, hogy a magyar társadalom széles rétegei fokozódó érzékenységgel viseltetnek az adatvédelem iránt. Az ezredforduló körüli népszámlálás jogi, technikai, kommunikációs előkészítése során fokozottan számolni kell a lakosságnak ezzel az érzékenységgel.

A következő népszámlálás jogi előkészítésénél figyelembe lehetett venni a korábbi népszámlálások jogi szabályozásából felgyűlt tapasztalatokat, a rendszerváltozás után kialakult jogi környezetet és az 1996. évi mikrocenzust elrendelő törvény tartalmi, formai megoldásait. Az 1996. évi mikrocenzus lakossági fogadtatása megfelelő volt, kis számban fordultak elő megtagadások, adatvédelmi problémák nem merültek fel. Ez a tapasztalat alapot adhat annak feltételezésére, hogy az ezredfordulót követő népszámlálás hasonló lakossági fogadtatás mellett, nyugodt körülmények között fog lezajlani.

A következő népszámlálás jogi előkészítésének részét képezték azok a szakmai döntések, amelyek befolyásolták a népszámlálást elrendelő törvény tartalmát, formai kialakítását. Döntés született arról, hogy a népszámlálást 2001. február 1-jei eszmei időponttal február 1-je és 21-e közötti időszakban kell megtartani. A népszámlálások történetében először 2000. július 1. és augusztus 31. között üdülő-összeírást kellett tartani. A népszámlálás tematikájába fel kell venni a nemzetiséggel, a vallással és az egészségi állapottal kapcsolatos kérdéseket. Ez utóbbi döntés egyben azzal a következménnyel járt, hogy figyelembe kellett venni a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény rendelkezéseit is, melyek szerint:

„7. § (1) Valamely nemzeti, etnikai csoporthoz, kisebbséghez (a továbbiakban: kisebbséghez) való tartozás vállalása és kinyilvánítása az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen joga. A kisebbségi csoporthoz való tartozás kérdésében nyilatkozatra senki sem kötelezhető.”

„8. § A nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozó állampolgár joga, hogy kisebbséghez tartozását az országos népszámlálás alkalmával titkosan és névtelenül megvallhassa.”

Ez azt jelenti, hogy az ezen kérdésekre történő válaszadás csak névtelenül történhet. Így a szakmai döntések közé tartozott az is, hogy a magyar népszámlálások történetében először, az adatszolgáltatásra név nélkül kerüljön sor, azaz a népszámlálási kérdőíven az állampolgárok neve ne szerepeljen. E megoldás adatvédelmi szempontból is rendkívül kedvező – a döntésnél ez a szempont is szerepet játszott –, mert így még több lehetőség van a lakosság bizalmának elnyerésére. Az adatvédelmi biztos is kedvezően fogadta ezt a megoldást, és támogatásáról biztosította a népszámlálást. (A név elhagyását főleg a történeti demográfusok, történészek, levéltárosok kifogásolták, mivel így a családkutatás nehézségbe ütközik.) A szakmai döntés következtében tehát a népszámlálás adatfelvételi programja az ún. érzékeny (különleges) adatokra is kiterjed. Ezért felmerült annak igénye – és ez az Adatvédelmi törvénnyel is összhangban van –, hogy az ezen adatokkal kap

⁸ Az adatvédelmi biztos 1996. évi beszámolója (1997). *Magyar Közlöny*. 1997. évi 61. sz. II. köt.

csalatos válaszadás önkéntes legyen. Ez ismét egyedülálló megoldás az eddigi népszámlálások történetében, mert így először fordul elő, hogy az általánosan kötelező válaszadás mellett néhány adat megválaszolása – a törvény erejénél fogva – önkéntes.

Ilyen előzmények után került sor a 2001. évi népszámlálásról szóló törvényjavaslat kialakítására, kormányzati elfogadására, az országgyűlési vitára és a törvény megszavazására. Tekintettel arra, hogy időközben a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény jelentős módosítása is napirendre került, ezért az előterjesztők – a népszámlálási törvények történetében egyedülálló módon – úgy döntöttek, hogy a 2001. évi népszámlálási törvényt és a statisztikai törvény módosítására vonatkozó rendelkezéseket egy törvényként kezelik, és ily módon nyújtják be az Országgyűlésnek. Az Országgyűlés végül 1999. december 20-án elfogadta az 1999. évi CVIII. törvényt a 2001. évi népszámlálásról, valamint a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény módosításáról.⁹

A 2001. évi népszámlálásról szóló törvény (a továbbiakban: Népszámlálási törvény) 1. § (1) – az 1995. évi LXXXVI. törvény megoldását átvéve – kimondja, hogy a népszámlálás végrehajtására a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény és a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény rendelkezéseinek figyelembevételével kerül sor. A következő népszámlálás végrehajtásának legfőbb jogi kereteit tehát ez a három törvény szabja meg, és ezt az alsóbb szintű szabályok (kormányrendelet, számlálóbiztosai útmutató stb.) összeállításánál is figyelembe kell venni.

A Népszámlálási törvény 1. § (2) szakasza – az 1988. évi 22. törvényerejű rendeletnél először alkalmazott megoldást átvéve – részletesen szabályozza az összeírás körét. Az 1. § (3), (4), (5) szakasza – a háború előtti népszámlálási törvényekhez hasonlóan – rendelkezik az összeírás, a pótösszeírás és az üdülő-összeírás időszakáról. (1960 és 1990 közötti népszámlálásokat elrendelő törvényerejű rendeletek nem szabályozták ezt a kérdést.)

A Népszámlálási törvény 2. §-a – hasonlóan az 1988. évi 22. törvényerejű rendelethez – tételesen felsorolja a népszámlálás témaköreit. E rendelkezésből derül ki, hogy a népszámlálás során a polgárok nevét nem kell felvenni. A 3. § már hagyományosnak tekinthető módon kimondja az adatszolgáltatási kötelezettséget, de rendelkezik az adatok bizalmas kezeléséről is. Új megoldásként – mint említettük – a (2) szakasz az ún. érzékeny (különleges) adatok szolgáltatását a polgárok önkéntes belátására bízta. (Meg kell jegyezni, hogy képviselői indítványra az anyanyelv is bekerült ebbe a körbe, annak ellenére, hogy az Adatvédelmi törvény ezt a kérdést nem tekinti különleges adatnak. A jogalkotó ezt az indítványt azért fogadta el, mert a nemzetiség és az anyanyelv témaköre szorosán összefügg egymással, és így indokoltnak tekinthető, hogy az önkéntes válaszadás lehetőségét a törvény e kérdés vonatkozásában is lehetővé tegye.)

A Népszámlálási törvény 4. §-a – a szokásos módon – rendelkezik a népszámlálás végrehajtásáért felelős intézményekről, tisztségviselőkről. A 16. § (1) szakasza pedig visszatér ahhoz az 1960 előtti megoldáshoz, hogy a végrehajtással kapcsolatos jogszabályok kiadására a kormányt hatalmazza fel. A (2) szakasz pedig jelzi, hogy a népszámlálás költségeit az éves költségvetési törvényben kell biztosítani. (Lehet, hogy elődeink e

⁹ A törvény teljes szövege e számunk *Szemle* rovatában olvasható. (914–916. old.)

vonatkozásban kicsit pontosabbak voltak, mert a századforduló körüli népszámlálási törvényekben a költségeket krajcárra pontosan megállapítottak, így utólag ezeken a költségeken már nem lehetett változtatni.)

Az 1999. évi CVIII. törvény tehát – a hivatkozott törvényekkel együtt – kellő törvényes keretet biztosít – adatvédelmi, de más egyéb szempontból is – a 2001. évi népszámlálás végrehajtására.

A 2001. évi népszámlálás statisztikai célból felvett adatainak védelmére – különböző szintű jogszabályokból álló – valóságos „védőrendszer” alakult ki. Az 1993. évi XLVI. törvény végrehajtásáról – rendkívül részletes módon – a 170/1993. (XII.3.) kormányrendelet intézkedik. Az adatvédelem „védőrendszerének” fontos részét képezik azok a KSH elnöki utasítások, szabályzatok, amelyek körültekintő módon biztosítják a statisztikai adatkezelés bizalmas voltát (ilyen például a 4/1998. (S. K. 7-8) KSH utasítás az adatvédelmi szabályzatról). A 2001. évi népszámlálás által felvett adatok bizalmas kezelése – jogi szempontból – teljes mértékben megoldott, kérdés azonban, hogy az egyéni azonosítóktól megfosztott adatok biztosítják-e a megfelelő titkosságot. Egy kis település egyetlen ötgyermekes családja vagy egyetlen orvosa könnyen azonosíthatóvá válik név és lakcím nélkül is. Az 1992-ben elfogadott Adatvédelmi törvény előtti évtizedekben – a népszámlálási adatok publikációja során – erre a kérdésre viszonylag kevesebb figyelmet fordítottak (például az adatokat számlálókörzetenként is publikálták), azonban a 2001. évi népszámlálás adatainak nyilvánosságra hozatalakor már erre a problémára fokozottan figyelni kell.

A népszámlálási adatok nagyobb területeket felölelő adatközléseinek (ország, régió, megye, statisztikai kistérségek) nagyon valószínűtlen olyan adatkombináció, amely egyértelműen azonosít egy személyt. (A személy különösen akkor tekinthető azonosíthatónak, ha őt – közvetlenül vagy közvetve – az azonosító szám vagy egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző tényező alapján azonosítani lehet. A személy azonban nem tekinthető azonosíthatónak, ha azonosítása ésszerűtlenül hosszú időt és munkabefektetést igényel.) Ha az adatokat a KSH közli, akkor mód van arra, hogy már a közlés tervezésének stádiumában se kerüljön sor olyan adatkombináció tervezésére, amelynél nagyobb területi egység esetében is valószínűsíthető az azonosíthatóságot. Más a helyzet a település- vagy annál alacsonyabb területi szintű adatközléseknél. Még ebben az esetben is kínálkozik az a lehetőség, hogy a változók számát, részletezettségét korlátozzuk, ugyanis a népszámlálási adatok felhasználása során alkalmanként egy-egy viszonylag szűk szakterület vizsgálatához elégséges lehet néhány szűkített alapváltozó használata (például a foglalkozási adatoknak nem foglalkozásonkénti, hanem foglalkozási csoportonkénti közlésével.) Az esetek többségében azonban logikai úton nem lehet kiszűrni az azonosíthatóságot, ezért az adatokat számítástechnikai módszerekkel kell olyan állapotba hozni, hogy a felfedés kockázata minimális legyen.

Többféle számítástechnikai módszer lehetséges, ilyen például:

- az aggregálás,
- a perturbáció, amikor a számokat véletlenszerűen kismértékben (például plusz-mínusz eggyel) megváltoztatják,
- a véletlen kerekítés (elsősorban százalékos adatok esetén),
- a maszkolás, amikor egy cellát üresen hagynak, vagy speciális jellel töltenek ki,

– a barnardizálás (az angol statisztikai hivatalban használják), amikor az adatállományt néhány rekorddal véletlenszerűen eltorzítják, de csak olyan mértékig, hogy az a statisztikai értékelhetőséget ne zavarja.

Mindegyik módszer valamilyen módon „eltorzítja” az adatokat, nem lehet az eredeti állományból képzett adatokat reprodukálni. Így a teljes, torzítatlan állománnyal és a torzított állományokkal is dolgozó felhasználók ellentmondó adatokat kaphatnak.

A KSH település- vagy annál alacsonyabb területi szintű adatközléseinek is e számítástechnikai módszerek valamelyikét kell alkalmazni, de különösen akkor van szükség ezekre a módszerekre, ha a felhasználók részére számítástechnikai adathordozókon továbbítják a népszámlálási adatok teljes vagy részleges körét.

Az adatvédelmi szempontból a felhasználók részére történő adatkiadás legbiztosabb módszere, ha a kész adatállományból mikro-adatállomány készül, amely az egész sokaságnak egy kismintáját tartalmazza. A legtöbb felhasználó igényét az ilyen mikro-adatállományok kielégítik, mivel a számukra szükséges részletezettséget tartalmazzák. (Igaz, hogy ebben az esetben kisebb területi egységek vizsgálatáról nem lehet szó.)

A tudományos kutatás igényeit ki lehetne elégíteni azzal, hogy a KSH-ban ún. „kutató szobákat” hoznak létre, amely esetben a kutatók a teljes torzítatlan adatállományhoz hozzáférnek, azzal a feltétellel, hogy a kutatás eredményének közlésekor a szigorú adatvédelmi szabályokat betartják.

A 2001. évi népszámlálás adatainak nyilvánosságra hozatalakor tehát figyelembe kell venni az adatvédelmi szempontokat is, azt azonban úgy kell megoldani, hogy a védelemmel együtt járó, elkerülhetetlen információvesztés minimális szintre korlátozzák.

IRODALOM

- Az Adatvédelmi Biztos 1996., 1997., 1998. évi országgyűlési beszámolója.* Adatvédelmi Biztos Irodája, Budapest.
- DR. BÁNSZEGI KATALIN – DR. LAKATOS MIKLÓS (1994): Információsabadság – Adatvédelem – Statisztika. (III.) *Statisztikai Szemle*, 72. évf. 10. sz. 761–777. old.
- DR. BÁNSZEGI KATALIN (1996): Az információsabadság érvényesülése a statisztikában. *Statisztikai Szemle*, 74. évf. 3. sz. 197–204. old.
- DR. BÁNSZEGI KATALIN (1997): Felfedést akadályozó módszerek a statisztikai tájékoztatásban. *Statisztikai Szemle*, 75. évf. 12. sz. 1065–1066. old.
- FEHÉR ISTVÁN (1988): *A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DR. KLINGER ANDRÁS – DR. KEPECS JÓZSEF (szerk.) (1990, 1991, 1995): *A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi* I., II., III. köt. KSH, Budapest. (E sorozat első kötete tartalmazza az 1870 és 1990 közötti népszámlálásokat elrendelő jogszabályok teljes szövegét.)
- DR. LAKATOS MIKLÓS (1989): Változások a népszámlálások gyakorlatában és az eredmények felhasználásában. *Statisztikai Szemle*, 67. évf. 8–9. sz. 770–778. old.
- DR. LAKATOS MIKLÓS (1994): Információsabadság – Adatvédelem – Statisztika. (I) *Statisztikai Szemle*, 72. évf. 7. sz. 547–559. old.
- DR. LAKATOS MIKLÓS (1999): A lakossági nyilvántartások (regiszterek) szerepe a népszámlálási felvételekben. *Szociológiai Szemle*, 2. sz. 123–150. old.
- A magyar statisztikai törvények* (1994). (Munkaanyag.) Összeállította a KSH Jogi és Igazgatási osztálya, KSH, Budapest. (A kiadvány tartalmazza mind a hat statisztikai törvény szövegét, néhány törvény indoklását, e törvények parlamenti vitájának anyagát.)
- Magyar Statisztikai Közlemények* (1920). (Új sorozat) 1900. évi népszámlálás 27. Végeredmények összefoglalása, Budapest.
- DR. MAJTÉNYI LÁSZLÓ (1997): Adatvédelem, Információsabadság, Sajtó. *Világosság*, 2. sz. 3–23. old.
- DR. THIRRING LAJOS (1983, 1988, 1989): *Az 1869–1980. évi népszámlálások története és jellemzői, I–III. rész.* A III. részt dr. Thirring Lajos tanulmányai és hagyatéka alapján összeállította Dallos Ödönné, KSH, Budapest.

SUMMARY

In the course of legal regulation of censuses both legislators and those applying the law have considered the questions relating to data protection as a fundamental issue.

The study offers a survey of this issue not explored as required, describes the most important legal rules concerning the subject, and wants to prove that statistics considered the regulation of data protection as primary task in spite of the changing economic and social circumstances.

The study briefly summarises the development and main characteristics of statistical legal regulation of data protection following the transition and analyses the interrelations of legal regulation relating to census, statistics and data protection.

The study gives a brief account on directions connected with data protection of the Act decreeing the census 2001.

A FELDOLGOZÁSI TECHNOLÓGIA VÁLTOZÁSÁNAK HATÁSA A NÉPSZÁMLÁLÁSI ÖSSZEÍRÓÍVEKRE

CZIBULKA ZOLTÁN

A népszámlálások története során az adatok iránti növekvő igény, a nemzetközi tapasztalatok átvétele és a számítástechnika rohamos fejlődése mind befolyásolták a kérdőívek alakulását. Ez utóbbi gyakorlatilag korlátlan lehetőségeket biztosít. Jelenleg az adatszolgáltatók terhelhetősége, valamint a felvétel és a feldolgozás költsége a korlátozó tényező. A következő népszámlálási fordulóban a legtöbb ország OCR (optikai karakter felismerés) technológiát kíván alkalmazni. Ez több új keletű problémát vet fel és nagy kihívás a statisztikai hivatalok számára.

1999-ben a KSH próbaszámlálást hajtott végre, amelynél OCR technológiával feldolgozható összeíróíveket használtak. Különböző okok miatt ezek optikai feldolgozását nem sikerült megoldani, de hasznos tapasztalatokat nyertünk a végleges kérdőív kialakításához. Egyik fontos tapasztalat azt mutatta, hogy a kérdőívek terjedelmét jelentősen csökkenteni kell, részben az adatszolgáltatók, részben pedig a feldolgozás idejének mérséklése érdekében.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. A statisztikai munka gépesítése.

Az összeíróív szerkesztése általában a vizsgálati cél meghatározásával kezdődik, amikor a felvételi tematika már kialakult és a feldolgozási technológiát kidolgozták. Ilyen helyzetben az összeíróív szerkesztése látszólag csak technikai feladat, amelynek során például a kérdések és a válaszok szerkezetét kell meghatározni. Az összeíróív szerkesztői, végső formátumának megtervezői azonban számos problémával találkozhatnak: esztétikai, formai követelményeket (például az összeíróív formátuma, alapszíne, a felhasznált papír minősége, a betűtípus, a betűnagyság, a betűk színe, a kérdések és a kitöltést segítő információk formája, elhelyezése) vagy a tartalmat befolyásoló elvárásokat (a kérdések nyelvezete, a kérdés megfogalmazásának tömörsége vagy részletes, magyarázó jellege, a válaszlehetőségek típusa stb.) is szem előtt kell tartani. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy összeíró tölti-e ki az összeíróívet, vagy önkitöltéssel készül-e az adatfelvétellel, esetleg mindkét módszerre van lehetőség.

Az összeíróív-szerkesztés kérdései közül ezúttal azokat tekintjük át, amelyek magyar népszámlálások kapcsán, a feldolgozási technológia változása miatt az összeíróív formájára voltak hatással, és ezzel a kérdések és a válaszok összeállításának szempontjait is befolyásolhatták.

AZ ÖSSZEÍRÓÍVEK FORMÁJÁNAK VÁLTOZÁSA

A népszámlálások jellemzője, hogy életkortól, nemtől vagy társadalmi hovatartozástól függetlenül mindenkire kiterjednek, aki a meghatározott időpontban vagy időszakban az adott területen él. Magyarország területén az első, e kritériumoknak megfelelő összeírást II. József rendeletére 1784 és 1787 között hajtották végre. Ezt követően majd száz évig teljes körű népszámlálásra nem került sor. Az 1848-49. évi szabadságharcot követően 1850-ben, majd 1857-ben tartottak népszámlálást. A hivatalos magyar népszámlálások tízévenként ismétlődő sorozata az 1869. december 31-ediki eszmei időponttal végrehajtott összeírással indult. A hazai népszámlálási gyakorlatban lajstromos és egyéni összeíróív-típusokat egyaránt használtak.

Lajstromos összeíróíveken írták össze a lakosságot a hivatalos magyar statisztikai szolgálat megalakulása előtti időszakban, valamint az 1870. és az 1960. évi népszámláláskor. Ennek az összeíróív-típusnak az a jellemzője, hogy egy kérdéshez több válaszrész tartozik (egy lajstromon több személyt is összeírnak). A lajstrom mindig táblázatos formájú, a kérdés szerepelhet a táblázat fejrészében vagy oldalrovatában. Az első hazai népszámlálásoknál a táblázat fejrészében fogalmazták meg a kérdéseket, a személyeket soronként jegyezték be. Az 1870 óta alkalmazott lajstromos összeíróívek esetében a kérdések az oldalrovatban szerepeltek. A lajstromos összeíróív előnye, hogy kézi feldolgozás esetén megkönnyíti az együtt (egy lakásban, háztartásban vagy családban) élő személyek együttes kezelését a feldolgozás folyamatában, ezáltal lakásjellemzőiknek, háztartási, családi adataiknak feldolgozását (éppen a családstatistikai feldolgozások miatt került sor 1960-ban ismét lajstromos formátum alkalmazására). A táblázatos forma lehetőséget ad az összeírási egységenkénti kézi összesítések elvégzésére. A lajstrom alkalmazása azonban hátrányos a személyi adatok kézi feldolgozásánál. Az összeíróívek ugyanis az egyes személyek válaszai szerint nem csoportosíthatók, így a válaszok kombinációinak feldolgozása nehézkes.

A magyar statisztikai szolgálat által végrehajtott népszámlálásoknál 1870 és 1960 kivételével egyéni, személyi összeíróíveket alkalmaztak. Kialakításukat, általános alkalmazásukat indokolta, hogy igény volt a válaszok kombinációinak vizsgálatára, az egyes jellemzők kapcsolatának, összefüggéseinek kimutatására. A kézi feldolgozás során lehetőség volt az összeíróívek egyes kombinációknak megfelelő szortírozására és leszámolására. Az egyéni összeíróíveket alkalmazó népszámlálásoknál is voltak lajstromos nyomtatványok, mint például a számlálókörzeti gyűjtőívek vagy a lakásban összeírt személyek főbb előzetes adatainak összeállítására szolgáló, kézi kigyűjtéssel kitöltött táblázatok.

A 2001. évi népszámlálásnál a tervek szerint szintén egyéni összeíróívet alkalmaznak. Az 1999. évi próbanépszámlálás során olyan füzetszerűen egybekötött összeíróív-garnitúrát használtunk, amely az egy lakóegységben kitöltött lakás-, háztartási és személyi összeíróívekből állt. A garnitúrának azonban számos előnye mellett olyan hátrányai is vannak, amelyek miatt 2001-ben is a hagyományos, egyedi kérdőívek használata indokolt.

Összeíróívek népszámlálásonként

A magyar népszámlálások a kezdetektől interjú adatfelvételek voltak, azaz a kérdőívek kitöltése kiképzett számlálóbiztosok feladata volt. Ennek megfelelően az összeíró-

íven a kérdések megfogalmazása rövid, tömör volt, a részletes tudnivalókat a számláló-biztosok a felvételt megelőző oktatások során ismerték meg, illetve rendelkezésükre állt az összeíróívhez tartozó kitöltési utasítás. Az utóbbi időben egyre gyakrabban fogalmazódott meg az igény a számlálóbiztos kikérdezés mellett az önkitöltés lehetőségének biztosítására. Ez együtt járt azzal, hogy a korábbi tömör kérdések helyett úgy kellett megfogalmazni a kérdéseket, hogy azok egyben kitöltési útmutatót is adjanak, annak ellenére, hogy az önkitöltő az összeíróív mellett rövid kitöltési utasítást is kapott, illetve az összeíróíven kiegészítő információk is megjelentek (például rövid utalás arra, hogy bizonyos válaszok esetén hol kell folytatni a kitöltést, mely kérdések maradhatnak üresen). A kiegészítő információ lehetett szöveges vagy ábra (például a következő kitöltendő kérdésre mutató nyíl) is.

Az első magyarországi népszámlálások során – mint előbb említettem – az adatokat táblázatos formájú háztartási összeíróívekre, ún. lajstromokra jegyezték be, és a táblázat soraiban a személyek neve, oszlopaiban a kérdések, illetve a válaszok szerepeltek. (Lásd az 1. ábrát.) A feldolgozás alapegysége a lakás volt. Az egyes oszlopokba bejegyzett válaszokat összesítették, és felvezették a települési összesítőre. A települések kumulált adatai adták ki a nagyobb területi egység (járás, vármegye) adatait, azt összesítve kapták meg az országrész vagy az ország népszámlálási eredményeit.

1. ábra. Lajstromos összeíróív, 1857
(részlet Madách Imre és családja összeíróívéből)

The image shows a handwritten census form from 1857. At the top, there are fields for 'Házszám' (Household Number) and 'Család neve' (Family Name). The main part of the form is a table with columns for household details and a grid for recording responses to various questions. The grid has 14 columns, numbered 1 to 14. The first two columns are for household details, and the remaining 12 columns are for the questions. The form is filled out with handwritten entries, including names like 'Madách Imre' and 'Madách Anna', and dates like '1823'.

Házszám	Család neve	I. Házban lakók												II. Házban lakók			
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
	Madách Imre																
	Madách Anna																
	Madách Anna																
	Madách Anna																

Az adatok összegyűjtése és településszintű összesítése a helyi közigazgatási szervezet feladata volt. A kiegyezést követően megszervezett magyar statisztikai szolgálat első népszámlálásánál még a „hagyományos” formájú összeíróívet alkalmazták. A kérdésanyag bővülésével azonban a korábbi soros formátum helyett, amikor a kérdés szövege szerepelt a fejrészben, az oszlopos formátum mellett döntöttek. Ugyanakkor azonban a

fővárosban már egyedi, személyenkénti összeíróíveket használtak. *Keleti Károly* – felismerve, hogy a személyi összeíróívek könnyebben kezelhetők különféle ismérvek kombinációinak vizsgálatára – az 1872-ben Szentpéterváron tartott Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson javasolta az egyéni összeíróívek használatát, s az 1880. évi magyarországi népszámlálásnál ilyen formában szervezte meg az összeírást. Az összeíróívek adatainak feldolgozása ekkor már központilag történt.

Az összeíróívek szerkezetében az újabb változást a gépi feldolgozásra alkalmassá tétel jelentette. Az 1800-as évek végén megkezdődött bizonyos mechanikus összesítések gépesítése. A statisztikai gyakorlatban erre először az 1890. évi népszámlálás feldolgozásánál került sor a *H. Hollerith* által kidolgozott lyukkártyás rendszerrel. Az idők során többféle lyukkártyarendszer alakult ki, a népszámlálásoknál általában Powers és Hollerith típusú feldolgozógépeket alkalmaztak. A lyukkártyák elsődleges szerepe nem az adatbevitel vagy az adattárolás, hanem a feldolgozás technikai feltételeinek biztosítása volt. Az összesítések elkészítéséhez lyukkártya-szortírozó gépeket használtak. Az összeíróívszerkesztésben ekkor jelentek meg a korábbi nyitott kérdések mellett a már az összeírás fázisában csoportosításra készített válaszszavakat tartalmazó kérdések. Innen már csak egy lépés volt az a változás, amikor az előnyomatott válasz szó mellett a kódszám, a kódpozíció száma, majd a kódletra is megjelent az összeíróíven.

A magyarországi népszámlálások során először az 1910. évi népszámlálás összeíróívei tartalmaztak előnyomatott válaszszavakat.

2. ábra. Feleletválasztós kérdések, 1910

Kérdés		Felelet	
1. Vezeték- és keresztnéve? (Családi és utónév?)		
2. Születésének éve, hónapja, és napja?	 év, hó, nap.
3. Neme és családi állapota?	 férj (fiú), — nő (leány), nőtlen (hajadon), — házas, — özvegy, — törvényesen élővál.	
4. Gyermekének száma? (Csak házas, özvegy és elvált egyénenél.)		összesen született:; ebből életben van	
a) a foglalkozási ág fizetés megnevezése (nap- szármunkánál a keresztlétszám megnevezésével és minőségével, a korábbi állásának és foglalkozásának is kifejtésével)		
b) a foglalkozási viszony megjelölése (bony- gultság vagy egyszerűség, tanács, munkás, családi kisgazda, esetleg, szolgá stb.)		
c) ha önálló iparos		születi üzem (műhelye, gyára, boltja) van; — csak háziiparos;	

Már a gépi feldolgozás kezdetén is arra törekedtek, hogy a szöveges válaszokat adatokká, kódszámokká alakítsák. Ennek megvoltak az előnyei, de a hátrányai is (egy-egy kódnégyszögben legfeljebb tízféle jel fordulhatott elő). A bejegyzett szöveges válaszok feldolgozásához kódolási segédleteket kellett készíteni, amelyek segítségével a válaszok meghatározott karakterszámú számokká alakíthatók. A kódolási segédletek kialakítását általában a felvétel tervezésének időszakában el kellett készíteni, a feldolgozás közbeni változtatásuk meglehetősen nehézkes, esetenként megoldhatatlan volt.

A kódszámok 1930-ban szerepeltek először a magyar népszámlálás összeíróíven. (Lásd a 3. ábrát.) A gépi feldolgozás előkészítése céljából az összeíróíven szerepelt a kérdéshez tartozó kódpozíciók száma is, bár ekkor még nem került sor gépi feldolgozás-

ra. Az adatbevitelre a válasz, illetve az utána szereplő kódszám alapján került volna sor. A gépi feldolgozás fejlődésével kialakult a kódlétra, melynek előnye, hogy külön kódlapon elhelyezhető, így tömöríthető a gépileg feldolgozandó információ. A magyar népszámlálásoknál azonban a kódlétra mindig az összeíróív szélén szerepelt, amit egyrészt a papírtakarékosság, másrészt az ellenőrzések és az esetleges javítások indokoltak, és amit az egymás mellett szereplő válasz és kódszám megkönnyített.

3. ábra. Kódpozíciók az összeíróíven a gépi feldolgozáshoz, 1930

SZÁMLÁLÓLAP.
Készült az 1930. évi
XXV. törvények alapján
minden jelenlevő egyénről,
tekintet nélkül nemre és korra,
lakását nélkülözve is.

A névnye (új név): 1-2
Járás (magyar név): 3-4
Külső: 5-8
Városrészt, kerület:
Ella, út, tér és házszám:
Fazata, telep, tanya stb.:

Kérdés	Felelet		
1. Vezeté- és keresn neve? (Utóbbi és előneve)			1-2
2. Születés helye	a) Atyjának neve és foglalkozása? (A felelet apoly szentes legyen, mint a 18a) és c) kérdéseknél.)	Név	7
	b) Anyjának lakóneve?	Foglalkozás	7
3. Születésének éve, hónapja és napja?	év	hó	nap
4. Születésének helye (kísérő, városrész, kerület) ország és terület vagy tartomány neve?			8-9 10-11 12-14 15
	a) Állandó lakóhely (hosszú és em. lakóhely) ország és terület v. tartomány és a megyei határ óra lakó lakóhelye?
	év	hó	nap

A kódlétra elhelyezése az összeíróíven az összeírás szempontjából „hasznos” papírfelületet csökkentette: keskenyebb rész jutott a kérdések megfogalmazására és a válaszok bejegyzésére. Ugyanakkor a kérdés- és a válaszrész magasságában akkora helyet igényelt, hogy a kódlétra miatt általában nem kellett a kérdések között üres helyeket hagyni. A magyar népszámlálások során először 1949-ben alkalmaztak kódlétrát az összeíróíven.

A számítástechnikai eszközök alkalmazásának hatása az összeíróívekre

A gépi feldolgozás nemcsak formai hatással volt az összeíróívekre, hanem általánossá válása logikai változtatásokkal is járt. Az összeíróívek szerkesztésénél figyelembe kellett venni a gépi feldolgozás szempontjait. Attól függően, hogy az összeírt milyen aktivitási, foglalkozási, iskolázottsági vagy egyéb szempont szerinti csoportba tartozott, egyes összefüggő kérdéscsoportokat értelemszerűen nem kellett kitölteni. A kódnégyszögeknek egyrészt a kérdések sorrendjét kellett követni, másrészt logikai egységbe szervezve kellett egymás után következniük. Az üresen maradó kódnégyszögek közül az elsőben megkülönböztetett jellel, általában X-szel jelölték, hogy a következő négyyszögek üresen maradnak. Célszerű volt a kérdéseket és a kódlétrát olyan sorrendben kialakítani, hogy nagyobb egységek kitöltésére, illetve átugrására legyen lehetőség.

Az összeíróívek szerkesztésénél figyelembe kellett venni, hogy egy kártyára nyolcvan karaktert rögzíthettek, azaz a válaszok kombinációinak vizsgálatához nyolcvan pozíció állt rendelkezésre. (Lásd a 4. ábrát.) Ez nemcsak a kérdőív szerkezetére, hanem a felvételi tematikára is hatott.

4. ábra. Az 1960. évi népszámlálás lyukkártyája

A kérdések mennyiségét és a válaszlehetőségeket úgy kellett meghatározni, hogy azok lyukkártyával feldolgozhatók legyenek. A népszámlálásoknál ez nem okozott különösebb problémát: a felvételi tematika terjedelmének korlátozását a felvétel idő- és költségigénye is szükségessé tette. A számítástechnika robbanásszerű fejlődése, az elektronikus adathordozók (mágnesszalag, mágneslemezek stb.) kifejlődése egyre tágabb, napjainkra gyakorlatilag korlátlan lehetőséget biztosít a számítógépre vihető és kezelhető információk mérete és mennyisége területén.

Az összeíróívek információtartalmának kialakításakor többek között két korlátot kell szem előtt tartani: egyik a kitöltés időigénye, az adatszolgáltatók tűrőképessége, a másik a feldolgozhatóság, a feldolgozás technikai és költségkorlátja. A kézzel feldolgozott népszámlálásoknál a technikai lehetőségek jelentették a szűk keresztmetszetet, sem az adatszolgáltatók tűrőképessége, sem a feldolgozás költségei nem jelentettek tényleges korlátot. Az összeírásakor mindazt megkérdézhették, amit fontosnak tartottak ahhoz, hogy a lakosság demográfiai, foglalkozási helyzetét felmérjék, lakáskörülményeit megismerjék. A nemzetközi gyakorlat megismerésével, a más országok esetleg más tartalmú népszámlálásai alapján összeállítható mutatók iránti hazai igények megfogalmazásával és a népszámlálásból nyerhető információk értékének felismerésével megnőtt az adatigénylők „étvágya”. Az összeíróív tartalma növelésének korlátját ekkor elsősorban a feldolgozás korlátozott lehetősége jelentette. A gépi technika bevonása az adatfeldolgozásba, majd a számítástechnikai eszközök megjelenése és gyors fejlődése ezt az akadályt viszonylag hamar elhárította. Ekkor került előtérbe a kitöltés időigénye, azaz az adatszolgáltatók tűrőképessége mint az adatok minőségét alapvetően meghatározó tényező.

A népszámlálási információk feldolgozásának előkészítése és gépre vitele egyaránt időigényes feladat. A gépre vitelt lényegesen meggyorsította, ha az előkészítés során a nyitott kérdéseket kódszámokká alakították át. Szintén az adatbevitelt gyorsította, hogy a számmal bejegyzett válaszokat és a feleletválasztós kérdések válaszainak kódszámait is átmásolták a kódlétrába. (Lásd az 5. ábrát.) Meg kell jegyezni, hogy a kódolás, az átmásolás és az adatbevitel során is torzulhattak az eredeti válaszok.

5. ábra. Kódlétra az összeíróíven, 1990

Központi Statisztikai Hivatal NÉPSZÁMLÁLÁS SZEMÉLYI KÉRDŐÍV (B) Az összeírás dátuma: 1990. évi az 1990. évi népszámlálási törvény alapján a központi statisztikai központi hivatal által készített.	1. Az összeírás helye: város: község: részlet: tanya, út, ár stb.: házas: építők: népszámláló: férfi: nő: Bejelentés dátum: Államnév (1) – utónév (2)	ÜRESEN KÉSZÍTENDŐ Számjegyek Négyzet sorozat A hátsó sorozat A személy sorozat
	2. Családi és utóneve: 3. Tanárkötő neve: 4. Neme: 5. Születésének kódja: 6. Családi állapot: <small>név (1) – utónév (2) – utónév (3) – utónév (4)</small>	17-18 19-20 21-22 23-24 25-26 27-28 29-30

Új probléma merült fel az 1949. évi népszámlálás összeíróívének szerkesztésénél, amikor az összeírás adatait más célokra is fel kívánták használni. A népszámlálási összeíróíveket a folyamatos népmozgalmi adatgyűjtés kiindulásaként is figyelembe vették. Ezért bizonyos információkat népmozgalmi adatlapokra kellett átmásolni. Az összeíróívet úgy szerkesztették meg, hogy minél kevesebb eltérés legyen a kétféle nyomtatvány között, ezzel is csökkentve a másolási hiba lehetőségét. Hasonlóképpen másolással töltötték ki az 1960 és 1990 közötti népszámlálások egyes kiemelt adatainak előzetes kombinációs eredményeit bemutató 1-2 százalékos reprezentatív minta nyomtatványait.

Az optikai adatbevitel

A számítástechnikai eszközökkel feldolgozandó információk mennyiségének folyamatos növekedésével és az élők munkája felértékelődésével új adatbeviteli technológia kidolgozása vált szükségessé. A nagy tömegű információ gépre viteléhez megfogalmazódott az igény: meg kell tanítani a számítógépet „olvasni”, azaz olyan feldolgozó eszközöket kell kifejleszteni, amelyek vagy teljesen automatikusan, vagy kismértékű emberi beavatkozással alakítják át a papíralapú adathordozón (összeíróíven, kódíven stb.) található információkat számítógéppel kezelhető karakterkódokká. Erre a célra a számítógépes képfeldolgozáson belül kialakult a karakterfelismerés. A technológia kialakulásának és elterjedésének alapvető feltétele volt egyrészt a megfelelő felbontású képbeviteli eszközök, másrészt a megfelelő sebességű és kapacitású számítógépek kifejlesztése. A karakterfelismerő rendszerek a céltól és a megoldás módjától függően specializálódtak:

- az OCR (Optical Character Recognition) rendszerek a nyomtatott (számítógéppel, írógéppel vagy nyomdai úton előállított) karakterek felismerését szolgálják;
- az ICR (Intelligent Character Recognition) rendszerek a kézírásos szövegek felismerésére alkalmasak;
- az OMR (Optical Mark Recognition) és az IMR (Intelligent Mark Recognition) rendszerek a nyomtatott vagy kézírásos jelölések, szűkített jelkészletek (markerek) feldolgozására alkalmasak.

A következőkben az egyszerűség kedvéért az OCR rövidítést használjuk, annak ellenére, hogy a tervezett adatbeviteli rendszertől döntően kézírásos számok és markerek felismerését várjuk el. Az OCR-es technológia előnye, hogy az összeírás során bejegyzett

információk egy részét – a válaszkategóriás, az arab számmal vagy nyomtatott formájú betűvel, meghatározott pozícióban megválaszolt információkat – a számítógép közvetlenül átalakíthatja feldolgozásra alkalmas formára, így az adat-előkészítés rövidebb, másolási hiba nem fordul elő. Az adatbevitel az összeíróív lefényképezésével, szkennelésével kezdődik, ami arra is lehetőséget ad, hogy a nyitott kérdések válaszainak kódolására ne az adatelőkészítés időszakában, hanem a számítógépen kezelhető képi információk alapján, számítógépes támogatással kerüljön sor. Az összeíróívek szerkesztése, előállításánál során ugyanakkor bizonyos formai kötöttségeknek eleget kell tenni.

A KSH először az 1970-es években alkalmazott optikai adatbeviteli technológiát. Ezek a kezdeti próbálkozások gyakorlatilag nem voltak hatással az összeíróívek szerkesztésére, hacsak az nem, hogy alkalmazásukra csak külön kódíven kerülhetett sor. Közel húsz évvel később, a kilencvenes évek közepén merült fel ismét az optikai jelfelismerés alkalmazása. 1996-ban a KSH két, viszonylag nagy adatfelvételt, a mikrocenzust és a kiskereskedelmi cenzust csaknem egyidőben hajtotta végre. A statisztikai igazgatóságok adatbeviteli kapacitása nem volt elegendő arra, hogy mindkét felvételt kézi adatrögzítéssel vigyék számítógépre, ezért a KSH úgy döntött, hogy a kiskereskedelmi census összeíróíveinek adatait optikai jelolvasóval rögzítsék. Utólag megállapítható, hogy az alkalmazott rendszer mind a statisztikusoknak, mind az informatikusoknak megkeserítette az életét.

A KÖVETKEZŐ NÉPSZÁMLÁLÁS ADATBEVITELI TECHNOLÓGIÁJA

A következő népszámlálás során az egyik leglényegesebb változás, hogy az adatok számítógépre vitelére OCR-technológiával kerülhet sor. Jelenlegi ismereteink szerint ugyanis a népszámlálás adatmennyiségét figyelembe véve Magyarországon e megoldásnak nincs reális alternatívája. Ugyanakkor számos kérdést tisztázni kell, amelyek közül csak egyik az alkalmazott nyomtatványok problémája.

A KSH Népszámlálási főosztálya 1997-ben megkezdte a felkészülést a próbanépszámlálásra, amelynek 1998-ban két kérdésre, a területi előkészítés új módszerére és az adatbeviteli technológiára kellett volna megfelelő technikai megoldást keresnie. Az első problémával kapcsolatban is csak részleges vizsgálatot lehetett végrehajtani, a második vizsgálatára viszont egyáltalán nem kerülhetett sor, tekintve, hogy a számlálókörzetesített területeken az összeírás elmaradt anyagi okok miatt. 1998-ban tehát az adatbeviteli technika kidolgozása, azaz az új módszerre való felkészülés érdekében gyakorlatilag semmi sem történt. 1999-ben viszont Hajdúszoboszlón és Heves megye több településén a települések teljes területére kiterjedő, Egerben a város egy részét érintő próbanépszámlálást hajtottak végre. A próbanépszámlálás célja volt többek között az adatbeviteli technológia véglegesítése is.

A népszámlálásra való felkészüléssel együtt kezdte meg a KSH az általános mezőgazdasági összeírás (ÁMÖ) előkészítését, mely közel egy évvel előzi meg a népszámlálást. A KSH Mezőgazdasági Statisztikai főosztálya az első kérdőíveket úgy tervezte, hogy azok optikai karakterfelismerésre is alkalmasak legyenek. Az idő előrehaladtával azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az ÁMÖ adatainak optikai bevitelére a rendelkezésre álló rövid idő alatt nem lehet felkészülni. Ezért a KSH úgy döntött, hogy a sta-

tisztikai igazgatóságok erőforrásainak felhasználásával, hagyományos adatrögzítéssel kerül sor az adatbevitelre. Kétségtelenül számos indok szól amellett, hogy az ÁMÖ felvételét ilyen formában vigyék gépre, a népszámlálás esetében viszont nem lehetett más módszert választani. Így az OCR-es technológia kipróbálására a mintegy 4,5 millió háztartás, 5 millió lakóegység és közel 11 millió személy összeírását jelentő népszámlálás során kerül sor.

Technikai követelmények

OCR-es technológiát számos ország népszámlálásánál használtak már a múltban, illetve jelenleg több ország is a feldolgozás vagy a felkészülés szakaszában van. Ezek tapasztalatait igyekszünk összegyűjteni és hasznosítani, a hibákból, problémákból okulni.

Szinte általánosnak tekinthető, hogy a karakterfelismeréshez elsőként a szkennelt képekből az összeíróívre kigyűjtik az összeírás és az adat-előkészítés során felkerült információkat. Erre a színkiejtést alkalmazzák: a kérdések szövegét, az előnyomatott válaszlehetőségeket és a válaszok helyét olyan ún. vakszínnel nyomtatják, illetve jelölik, amit a szkennelés fázisában színszűrővel eltüntethetnek. Vakszínnek olyan színt kell választani, amelyik lényegesen különbözik a kitöltés színétől – különben a válaszok is kiejtődnek –, de az összeíró és az esetleges önkitöltő is jól tudja olvasni. A jelenlegi gyakorlatban a vörös és a zöld a leggyakrabban használt vakszín.

Az 1999. évi próbanépszámlálással többféle technikai feltétel vizsgálatára készültünk fel. Az összeíróívet optikai feldolgozásra alkalmas formában készítettük el. Az összeíróívet garnitúránként egyedi sorszámmal láttuk el, a sorszám valamennyi oldal aljára és tetejére rákerült. Egy garnitúrában egy lakás, egy háztartás és a háztartáshoz tartozó legfeljebb négy személy összeírására volt lehetőség. Két vagy több háztartás, illetve egy háztartáshoz tartozó öt vagy több személy esetében pótösszeíróívet kellett kitölteni. A pótösszeíróíven a lakásra vonatkozó kérdéseket üresen kellett hagyni. Az egy címhez tartozó összeíróívek összekapcsolását a sorszám biztosította.

Többféle papírminőséget használtunk. A papír minőségi követelménye, hogy anyaga, színe homogén legyen, ne legyen átlátszó, azaz a túloldali írás ne zavarja a képfeldolgozást, illetve hogy jól lehessen rá írni, a golyóstoll ne csússzon rajta, az írás ne mázolódjon el és ne szívódjon át a túloldalra. Az összeíróív-garnitúrák egyharmadát 80, egyharmadát 90 grammos papírból készítettük el. A maradék harmadot speciális, kifejezetten optikai feldolgozásra gyártott 90 grammos papírra nyomtatták. A különböző papírtípusokat az összeíróív-garnitúrák egyedi sorszáma alapján lehet megkülönböztetni. A különböző papírfajták nemcsak minőségükben, súlyukban és színükben, hanem árukban is eltérnek egymástól.

A kitöltéshez a számlálóbiztosokat megfelelő minőségű írószerszámmal kell ellátni. Alapvető elvárás az íróeszközzel szemben, hogy közel állandó színű, folytonos vonalnyomot hagyjon a papíron. A próbanépszámlálásnál kétféle típusú, fekete színű golyóstollakat használtunk. A megfelelő toll és a népszámlálási nyomtatványokhoz szükséges papírtípusok kiválasztásához az adatbeviteli próbának kellett támpontot adni.

A következő lépésben a válaszok típusait (lásd a 6. ábrát) határoztuk meg, annak függvényében, hogy a típustól függően milyen felismerési biztonság várható. Legnagyobb biztonsággal kezelhetők a feleletválasztós kérdések, amikor a megfelelő pozícióba

tett jellel (ún. markerral) kell kiválasztani a választ. Az ilyen típusú válaszok közvetlenül feldolgozhatók, a válaszok ellenőrizhetők. Értékelésüknél az alakot is fel kellett ismerni, a kódérték megállapítása azonban a jel pozíciójától függ. Az alakfelismerés jelentősége, hogy annak alapján vezérelhető a program, eldöntheti, hogy valóban válasz van-e az adott pozícióban.

6. ábra. Különféle választípusok az OCR-es feldolgozásra alkalmas kérdőíven

The image shows a digital form titled "Személyi kérdőív" (Personal Questionnaire) from the "KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL" (Central Statistical Office). The form is designed for data collection and includes several sections:

- Header:** Includes the logo of the Central Statistical Office and the title "Személyi kérdőív".
- Registration Information:** Fields for "NÉPSZÁMLÁLÁS" (Census) with a grid of numbers 0-9 and a box for "X".
- Personal Data:**
 - 1. Név: (Name) with checkboxes for "férfi" (male) and "nő" (female).
 - 2. Születésének ideje (év, hó): (Date of birth) with fields for year and month.
 - 3. Állampolgársága: (Citizenship) with a checked "magyar" (Hungarian) option and a "nyelvi" (language) field.
- Housing Status (4.1):** "Hol van a lakóhelyként bejelentett (állandó) lakcíme?" (Where is your registered permanent residence?). Options include "1. az összeírás helyén" (at the registration location), "2. máshol van, a település neve:" (elsewhere, name of settlement), and "3. nincs lakóhelyként bejelentett (állandó) lakcíme" (no registered permanent residence), which leads to "5.1 kérdés".
- Current Residence (4.2):** "Milyen lakóhelyen (állandó lakcímmel)?" (Where do you live with a permanent residence?). Includes "születése óta" (since birth) with fields for years and months.
- Temporary Residence (5.1):** "Hol van a tartózkodási helyként bejelentett (ideiglenes) lakcíme?" (Where is your registered temporary residence?). Options include "1. nincs tartózkodási helyként bejelentett (ideiglenes) lakcíme" (no registered temporary residence), which leads to "5.1 kérdés", and "2. az összeírás helyén" (at the registration location), which leads to "3. máshol van, a település neve:" (elsewhere, name of settlement).
- Other Residence (5.2):** "Milyen tartózkodási helyen (ideiglenes lakcímmel)?" (Where do you live with a temporary residence?). Includes "születése óta" (since birth) with fields for years and months.

Nagy biztonsággal ismerhető fel a vonalkód is. A népszámlálási összeíróívek kitöltésekor azonban nincs reális lehetőség vonalkód használatára. A kitöltés során hasonlóképpen nem használhatók az egyébként csaknem 100 százalékos biztonsággal felismerhető géppel írt számok. A próba-népszámlálási összeíróíveken használtunk géppel írt számokat. Céljuk az összeíróív-garnitúrák egyedi azonosítása és az oldalak típusainak meghatározása volt. A géppel írt számok a nyomdai előállítás során kerültek az összeíróívre.

A meghatározott pozíciókba írt arab számok felismerésének biztonsága igen fontos. Az azonosító adatok mindegyike arab számmal írt, ezeknek az ellenőrzésére az adatbevitel, illetve a karakterfelismerés során fokozott figyelmet kell fordítani.

Szöveggel megválaszolható nyitott kérdések is szerepeltek a próbanépszámlálás összeíróívén. Mivel a tapasztalatok szerint a legtöbb problémát a szöveges karakterek felismertetése jelenti, sem a próbanépszámlálás, sem a népszámlálás feldolgozásánál nem terveztük ezek alkalmazását. A szöveggel bejegyzett válaszok a szkennelés előtt vagy a szkennelés után alakíthatók kódszámokká. A szkennelés előtti kódszámokká alakítás hagyományos, papíralapú kódsegédletekkel történik, a szövegnek megfelelő kódszámot az összeíróív meghatározott pozíciójába írja a kódoló. A felismertetés során már csak a kódpozícióval kell foglalkozni. A módszer előnye, hogy nagyszámú, nagy szakmai tapasztalattal és speciális ismeretekkel rendelkező kódolót lehet bevonni az adat-előkészítésbe, van lehetőség az otthoni, „pizsamás” kódolásra. Hátránya, hogy – például elírás miatt – érvénytelen kódszám is bekerülhet, illetve hogy a beírt számot fel kell ismertetni, ami újabb hibaforrás lehet.

A szkennelés utáni szövegfeldolgozás kétféleképpen folytatódhat. Az egyik – egyszerűbb – eset, amikor a kép alapján kódoló állapítja meg a kódszámot. Előnye, hogy olvasható folyóírással kitöltött választ is lehet így kezelni, a kódolást szinonima-szótárakkal lehet segíteni. Bevitelre csak érvényes kódszám kerülhet. A kódoló által megállapított kódszámot nem kell felismertetni, így felismerési hiba sincs. Hátránya, hogy csak számítógépes munkahelyen történhet. Előnye ugyanakkor, hogy a hagyományos, papíralapú kódsegédletek helyett részletes kódolási programszótárakat kell készíteni, amelyek öntanulók, azaz a feldolgozás során a kódolás munkafázisában folyamatosan frissülnek az anyagban talált újabb szinonimákkal. A módszer azonban jelentős fejlesztést, felkészülést igényel, így fel sem merülhetett a következő népszámlálásnál való alkalmazásának gondolata.

Lényegesen korszerűbb módszer a szöveg felismertetése, a felismert szöveg számítógép általi kódolása. A nemzetközi tapasztalat szerint a szöveges felismertetést általában nem, néhány országban részlegesen – például az összeírás helye, pontos címének meghatározására, azaz a területi azonosító adatok kódolására – használják, a nyitott kérdések feldolgozására azonban ezekben az országokban sem.

A 2001. évi népszámlálásnál a hagyományos adatelőkészítéssel megegyező módszert, azaz a „pizsamás” kódolást fogjuk alkalmazni.

A próbanépszámlálás összeíróivén tapasztalt problémák

A próbanépszámlálás tapasztalatai alapján, illetve az adatbevitel formai követelményei és költségei miatt a népszámláláshoz a felvételi nyomtatványt mind tartalmi, mind formai szempontból módosítani kell. A próbanépszámlálás összeíróívéhez kapcsolódó tapasztalatok a következőkben foglalhatók össze.

a) A felvételi tematika terjedelme, a kikérdezés időigénye nagyjából az összeírtak tűrő-, illetve a számlálóbiztosok teljesítőképességének a határán van. Az összeírtak szempontjából a tematika, így a kikérdezési idő minimális növekedése is növelheti a megtagadások, valótlán válaszok számát, azaz veszélyeztetheti a népszámlálás sikerét, míg a számlálóbiztosok oldaláról nézve a lakásonkénti több munka esetén csak a tervezettnél kisebb számlálókörzetek kialakításával, azaz több számlálóbiztos alkalmazásával biztosítható a törvényben meghatározott felvételi időszak betartása.

b) Az összeírás során nehéz a gerincragasztásos füzet kezelése: gyakran szétesik, nehezen tűri a lapozást, kihajtani pedig végképp nem lehet a szétesés veszélye nélkül. A szétesett lapok később ismét összeragadhatnak, de akkor már egymástól elcsúszva. A probléma elsősorban a próbanépszámlálás összeíróívénél alkalmazott kötészet technológiából adódik: a gerincragasztást hidegen felkent, száradó ragasztóval végezték. Hőre olvadó kötőanyag használatával a lapok szétesése megelőzhető (ilyen kötészet technológiát használ az utóbbi időben a KSH nyomdaüzeme is).

c) Egy próbanépszámlálási számlálókörzet anyaga – tekintve, hogy egy összeíróív-garnitúra egy lakás, egy háztartás és négy személy összeírásához szükséges összesen 36 oldalból állt – jóval meghaladja a korábbi népszámlálások számlálókörzetenkénti nyomtatványmennyiségét. Az összeírási időszakban mind az ütemezett-ség, mind a tartalom szempontjából ellenőrizni kell az összeírási anyagot. Ezt a munkát a felülvizsgáló végzi – egy felülvizsgáló általában négy számlálóbiztos munkáját irányítja és ellenőrzi –, aki emellett egyes nyitott kérdéseket előkódolni is köteles. A számlálóbiztosok a napi munkához szükséges összeíróív-mennyiség szállítására, tárolására egy kartonplaszt táskát kaptak, a felülvizsgáló esetében viszont nem találtunk megfelelő megoldást a napi nyomtatványmennyiség tárolására, kezelésére.

d) A súlyos számlálókörzeti dobozok mozgatása, kezelése az adat-előkészítés időszakában jelentős problémát okoz a területi igazgatóságokon.

e) Az egy lakás, egy háztartás és négy személy összeírására alkalmas garnitúra a viszonylag sok üresen maradó lap miatt nemcsak felesleges nyomdai költséget jelent, hanem a tárolási, szállítási és feldolgozási költségeket is jelentősen növeli.

f) A rontások, felülírások kezelésére – elsősorban a kiskereskedelmi cenzus sok másolást igénylő munkái miatt – javítómezők használatát terveztük. A tapasztalatok szerint azonban kevés esetben indokolt a javítómezők használata, illetve szigorú szabályok szerint a válasz helyén is elvégezhető az egyértelmű javítás, például áthúzással és melléírással, illetve a hibásan bejelölt marker teljes négyszögének átsatírozásával. Az ilyen módon elvégzett javítások az OCR-es környezetben várhatóan egyértelműen kezelhetők. A javítómezők szükségességét az adatbevittl végzővel közösen kell megvizsgálni.

g) Az első oldalon szereplő, az összeírás előzetes adatainak megállapításához szükséges összesítőtabla kitöltéséhez oda-vissza lapozgatni kell a garnitúrát, ami a kitöltést nehézkessé teszi, ugyanakkor az összeíróív fizikai állapotának romlását és a gerincragasztás elengedését is okozhatja.

A tapasztalatok leszűrése természetesen elsősorban a népszámlálás előkészítése szempontjából fontos, de vannak általános érvényű, az OCR-es technikát alkalmazni kívánók számára is megszívlelendő tanulságai is. A legfontosabb, hogy a papírfelület kihasználásának mértéke az OCR-es technikával jelentősen megnőtt.

A kérdőív szerkesztés, de a számlálóbiztosok felkészítése szempontjából is fontos körülmény, hogy az optikai adatbeviteli rendszer milyen technológiát alkalmaz. A népszámlálásnál az ún. színkiejtéses technológia alkalmazására kerül sor. Ennek feltétele, hogy a nyomtatvány kétszínű nyomással készüljön: az állandó információkat (kérdések, tájékoztató szövegek, bejegyzések helyének megjelölése stb., amelyek felismertetésre nem kerülnek) ún. vakszínnel kell nyomtatni, a feldolgozandó információkat pedig az OCR számára láthatóval. A megfelelő vakszín kiválasztásánál figyelembe kell venni, hogy a számlálóbiztosnak gyakran nem ideális fényviszonyok között kell dolgoznia. A számlálóbiztosok munkáját úgy kívánjuk segíteni, hogy – kizárólag technikai céllal – fekete nyomású összeíróívet is készítettünk, de ezen összeírni természetesen nem szabad.

A felvételi tematika és a kérdőívek véglegesítése

A próbanépszámlálás, illetve külföldi tanulmányutak tapasztalatai alapján szükségessé vált egyrészt az összeírási nyomtatvány formájának és terjedelmének, másrészt a felvételi tematikának a felülvizsgálata. A próbanépszámlálás nyomtatványán számos olyan formai vagy tartalmi elemet használtunk, amelyek többek között az optikai jelfeldolgozás biztonságát növelik, lehetőséget adnak a számítástechnikai eszközökkel támogatott kódolásra, és amelyekkel az összetartozó információk (egy személy több oldalon szereplő adatai, egy családban élő több személy, egy háztartáshoz tartozó család(ok), a lakásban lakó háztartás(ok), az épülethez tartozó lakások) együttes kezelése nagy biztonsággal megoldható. Ugyanakkor azonban a formai kötöttségek miatt a füzetszerű összeíróívek jelentős mennyiségben „üres”, azaz kitöltetlen összeíróív-oldalakat tartalmaztak volna, ami az adatbevitel költségeit jelentősen megnövelné. A próbanépszámlálás összeíróívet használva a népszámlálási anyag feldolgozásánál összesen 160-180 millió A/4-es oldal optikai adatbevitelére lett volna szükség, amelyből körülbelül 20 millió tartalmazott volna lakás- és háztartási, 80-84 millió személyi információt, illetve további 12 millió oldal az esetleges kitöltési hibák javítására szolgált volna.

A próbanépszámlálás előkészítése és végrehajtása során szerzett információk, a felvétel szervezésében és területi ellenőrzésében részt vevő központi és igazgatósági munkatársak tapasztalatai, a próbanépszámlálás települési népszámlálási felelősei, felülvizsgálói és a számlálóbiztosok észrevételei, valamint a lakossági jelzések alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy egyes kérdéseket el kell hagyni, másokat a kitöltés időigénye miatt

– a téma vizsgálatának mélységét csökkentve – le kell rövidíteni. Bizonyos kérdések esetében a válaszadás megkönnyítése, a kérdés érthetőbbé tétele érdekében a kérdést vagy a válaszlehetőségeket át kell fogalmazni. A számítógépes kódolás technológiájának kidolgozására kevés idő áll rendelkezésre, az az adatbeviteli központban jelentős mennyiségű – és költségű – számítástechnikai kapacitást igényelt volna, ezért a 2001. évi népszámlálásnál e technológia biztonságos alkalmazását nem láttuk sem technikailag biztosítottnak, sem gazdaságosnak.

A felvételi tematikát és az összeírási nyomtatványt felülvizsgálva kialakult a végleges kérdőív-garnitúra. Részben a felvétel időigényének, részben az adatbevitel idő- és költségigényének mérséklése érdekében jelentősen csökkent mind a kérdőív terjedelme, mind a feldolgozható információk mennyisége. A próbanépszámláláshoz képest jelentősen csökkent a felvételi program és a feldolgozandó válaszok száma is. A következőkben – az 1. és a 2. táblában – a próbanépszámlálás összeíróív-garnitúrájának válaszlehetőségeit és feldolgozandó adathelyeit hasonlítjuk össze a végleges kérdőívekével.

1. tábla

A próbanépszámlálási és a népszámlálási kérdések száma

A feldolgozás egysége	A kérdések száma, ahol a válasz				
	csak			marker vagy	
	marker	szám	szöveg	szám	szöveg
	Próbanépszámlálás összeíróív-garnitúrája				
Lakás, lakóegység	19	2	1	4	–
Háztartás, család	4	4	–	9	1
Személy	57	37	24	11	16
	Végleges kérdőív				
Lakás, lakóegység	13	3	–	1	–
Háztartás, család	2	2	–	–	–
Személy	28	34	4	7	17

2. tábla

A próbanépszámlálási és a népszámlálási adatok száma

Kérdőívváltozat	Kérdések száma	Mezők száma	Kódolandó kérdés	Rekordhossz
	Lakásadatok			
1999. évi próbanépszámlálás	34	54	1	89
2001. évi népszámlálás	23	29	1	51
	Háztartási és családadatok			
1999. évi próbanépszámlálás	17	31	1	74
2001. évi népszámlálás	2	4	4	5
	Személyi adatok			
1999. évi próbanépszámlálás	147	201	54	598
2001. évi népszámlálás	89	141	21	343

A KSH-ban folytatott OCR-es próbálkozásokról tudomásunk szerint eddig sehol sem készült olyan átfogó elemzés, amely az összeíró és az összeírt, az adat-előkészítő, az OCR-es adatrögzítő és a -feldolgozó, a szakstatisztikus és az informatikus, az összeíróív tervezője és a nyomdai kivitelező szempontjából foglalkozott volna a lehetőségekkel és a problémákkal, a csapdákkal és azok elkerülési lehetőségeivel. Fontos volna, hogy a szakstatisztikusok az OCR-t mint a jövő egyik legfontosabb adatbeviteli rendszerét megismerjék, ne tekintsék azt szakmai munkájuk akadályozójának, és a számítástechnikai kultúránk e téren is emelkedjék. Ennek érdekében nélkülözhetetlen, hogy közvetlenül a népszámlálás adatbevételét követően részletes módszertani tanulmány készüljön a népszámlálás tapasztalatai alapján. A tanulmány összegezze az OCR-es technológia alkalmazásának lehetőségeit a KSH által szervezett teljes körű vagy reprezentatív felvételekben; segítse elő a népszámláláshoz hasonló nagyságú felvételek és reprezentatív összeírások előkészítését, kezdve a kérdőívek tervezésétől a számlálóbiztosok felkészítésén át az adatelőkészítésig; támogassa az adatbeviteli rendszer megtervezését, a helyes stratégia kidolgozását, illetve a népszámlálás előkészítése és adatbevitelének során feltárt lehetőségek és problémák ismertetésével hívja fel a felvételek előkészítésében, végrehajtásában és feldolgozásában részt vevők figyelmét azokra a nehézségekre, amelyekkel a népszámlálás során találkozunk.

SUMMARY

In the history of population and housing censuses the growing need for data, the adoption of international experience and the rapid development of computer technology all influenced the formation of questionnaires. Practically the latter provides unlimited possibilities. Recently the response burden, the cost of enumeration and data processing are the limiting factors. In the next censuses most countries will use OCR (Optical Character Recognition) technology. It raises a few recent problems and a big challenge for the statistical offices. In 1999 the Hungarian Central Statistical Office conducted a pilot census for which those questionnaires were used which could be processed by OCR. Though it was impossible to implement the OCR system for some reasons we could gain important experience to develop the final version of the questionnaire. An important conclusion was drawn to considerably reduce the number of pages of the questionnaire for the sake of the respondents and for shortening the processing time of data.

AZ UTÓELLENŐRZÉS MÓDSZERE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A 2001. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁSRA

SÁNTA JÓZSEF

A cikk főleg az elmúlt évtized népszámlálási utóellenőrzéseivel kapcsolatos hazai és külföldi anyagokat kísérli meg összefogni. Az utóellenőrzések célja általában kettős: egyrészt a teljesség pontosságára, másrészt az adatok minőségére ad megbízhatósági mérőszámokat. Az első rész az utóellenőrzések módszertanával, a becsléseknél használt fogalmakkal és bizonyos fokú eleméleti háttérrel foglalkozik. A következő rész a hazai alkalmazhatóságot taglalja és leír egy mintakiválasztási javaslatot. Ezt követően magyar, angol és finn utóellenőrzési adatokat mutatunk be. Befejezésül a cikk rövid európai körképet ad a közelgő népszámlálások utóellenőrzési terveiből.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. Utóellenőrzés.

A fejlettebb statisztikai szolgálattal rendelkező olyan országokban, ahol rendszeresen végeznek népszámlálásokat, ezekhez szervesen hozzátartoznak azok a népszámlálást követő mintavételes vizsgálatok, amelyeknek célja informálni a felhasználókat az adatok minőségéről, megbízhatóságáról, de nem utolsósorban tapasztalatokkal szolgálni a következő népszámlálás végrehajtásához. A közhiedelemmel ellentétben ugyanis a teljes körű összeírásból származó adatok sem abszolút pontosak, ezeket is terhelhetik részben számbavételi, részben bevallási pontatlanságok. Ezért az ún. utóellenőrzések alapvetően kettős feladatot töltenek be: egyrészt a népszámlálás teljességét kell ellenőrizniük, azaz azt, hogy az adott ország eszmei időpontbeli népességét (lakásainak számát stb.) hiánytalanul számba vette-e a népszámlálás, illetve milyen mértékű lehet az „alulszámlálás” vagy esetenként a többszörös számbavétel, másrészt képet kell adniuk a népszámlálás során összeírt adatok megbízhatóságáról, azaz adott valószínűségi szinten ezek megbízhatósági határaitól. E dolgozat több szerző korábbi közléseit vagy munkaanyagait kísérli meg összefogni, és tartalmaz néhány olyan módszertani leírást vagy adatot is, amelyek még nem jelentek meg a hazai szakirodalomban.

Fogalmak és definíciók, hibatípusok

A népszámlálások hibáinak elemzési keretén belül a következő hibák taglalása bizonyulhat hasznosnak: teljességi vagy lefedési és tartalmi hibák; nettó és bruttó hibák; mintavételi és nem mintavételi hibák.

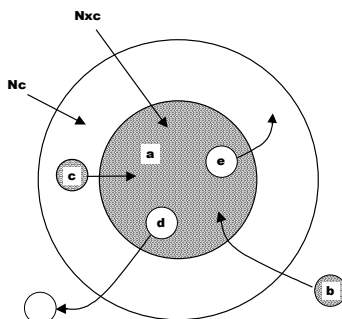
A teljességi vagy lefedési hiba, valamint a tartalmi hibák megkülönböztetése rendkívül fontos.

A lefedési hiba származhat kihagyásokból, többszörös számbavételekből vagy téves számbavételből, amikor olyan statisztikai egység (lakás, háztartás vagy személy) összeírására is sor kerül, amely nem képezi az összeírás tárgyát (például valaki meghalt az eszmei időpont előtt vagy azután született, és mégis számba vették).

Bruttó hibán a census során elkövetett hibák összege értendő, míg a nettó hiba ezen hibák teljes hatása az eredményül adódó statisztikákra. Lefedési hibák esetén például a bruttó hiba a kihagyott, többszörösen összeírt és tévesen számba vett személyek teljes száma lenne. Ezzel szemben a nettó hiba a kihagyott személyek számának, ami alulszámolást eredményez, valamint a többszörös és téves számbavételek együttes számának különbsége, ahol a két utóbbi „felülszámolást” eredményez.

Tartalmi hiba esetén a nettó és a bruttó hiba fogalmát a következő példával szemléltetjük: bruttó hiba az összes olyan személy száma, akik a tényleges korévüknél többet vagy kevesebbet vallottak be, míg a nettó hiba az a mérték, amelyen túl az ellentétes értelmű hibák nem egyenlítik ki egymást. Ha például n személy, aki x éves volt, vallott be más korévet, de ugyanakkor n olyan személy is volt, aki x évesnek vallotta magát, holott nem x éves volt, a két hiba 0 nettó hibát eredményez. Ha a hibák például korcsoportokon belül kiegyenlítődnek, akkor nem okoznak problémát. A lefedési vagy tartalmi nettó és bruttó hibák pontosabb megfogalmazásához használjuk a következő ábrát.

Helyesen és helytelenül számba vett elemek egy népszámlálásnál

Az ábrán és a továbbiakban használt jelölések:

N_c – a census során összeírt népesség,

N_{xi} – a népesség egy x kategóriájába eső személyek tényleges száma (gyakorlatilag ez az érték megfigyelhetetlen),

N_{xc} – az x kategóriába eső személyek száma a censusban,

a – azon személyek száma, akik helyesen kerültek a censusba és az x kategóriába,

b – az x kategóriába eső olyan személyek száma, akik kimaradtak a censusból,

c – az olyan személyek száma, akiket helyesen vettek számba, de nem az x kategóriához tartozónak vallották magukat,

d – az olyan személyek száma, akiket helytelenül vettek számba, és az x kategóriához tartozónak vallották magukat,

e – az olyan személyek száma, akiket helyesen vettek számba, de helytelenül az x kategóriához tartozónak vallották magukat.

Eszerint az ábra jelöléseivel a helyes népességszám az x kategóriában: $Nxi = a + b + c$, a cenusból adódó népességszám: $Nxc = a + d + e$, míg a nettó census hiba a következő: $Nxi - Nxc = a + b + c - (a + d + e) = b + c - d - e$.

Az ábrában tehát Nc a census során összeírt népesség, Nxc pedig ezen belül az x kategóriába esők halmaza. Az árnyékolt csoportok jelölik a valóban az x kategóriába esők halmazát, a nyilak pedig a hozzájuk tartozó körökkel azt szemléltetik, hogy a megfelelő csoportokat hol kellett volna figyelembe venni, és e helyett mi történt. Az utolsó eredmény lehet negatív vagy pozitív, és ez a nettó census hiba az x kategóriára. Az x kategóriára a következő becsléseket lehet még megadni:

- $b + c$ = bruttó alulszámlálás,
- $b - d$ = bruttó felülszámlálás,
- $c + e$ = bruttó hiba helytelen tartalmi besorolás következtében,
- $c - e$ = nettó hiba helytelen tartalmi besorolás következtében.

A mintavételi és a nem mintavételi hiba megkülönböztetése során arról van szó, hogy mintavételi hiba akkor keletkezik, amikor nem teljes célsokaságot figyelünk meg, hanem annak csak egy részét, a célsokaságból valamilyen módon vett mintát. A nem mintavételi hiba viszont felöleli az összes olyan hibát, amelyek nem a részleges megfigyelés eredményei. Ilyenek lehetnek a válaszadási hibák, az összeírók, felügyelők, adatrögzítők stb. által elkövetett hibák. Ebbe a kategóriába tartoznak a számítógépes programok hibái is.

A népszámlálási hibák értékelésének módszertani kerete

Meglehetősen sokféle módszert ismerünk, amelyeket különböző népszámlálási helyzetekben lehet használni. Miközben ezek a módszerek bonyolultsági fokukban, adatigényükben és az eredmények minőségében nagyban különbözhetnek egymástól, hasznos elemzési keret vagy tipológia alakítható ki a következő három ismérv alapján:

- vajon csak egy forrás – azaz maga a census – kell az elemzéshez, vagy több is;
- ha több forrás szükséges, akkor szükséges-e egy rekordszintű párosítás, összevetés a két forrásból,
- a mérendő hiba típusa, azaz lefedési vagy tartalmi, illetve bruttó vagy nettó hibáról van szó.

A módszerek tipológiáját az 1. táblában foglaltuk össze.

A két forrásból származó adatösszevetés tipikus példája az ún. PES (Post Enumeration Survey), ami nálunk utóellenőrzésként vált elfogadottá, és amelyet számos országban alkalmaznak a népszámlálások minőségének ellenőrzéséhez. A PES-t elsősorban a teljesség ellenőrzésére szokták használni, de használható tartalmi hibák becslésére is. A PES lényege, hogy a népszámlálás elemeit például személyenként összekapcsolja, párosítja egy címanyagból vett mintával, és ezen a mintán újabb felvételt kell végrehajtani a súlyponti kérdésekkel (vagy a teljes népszámlálási kérdőívet alkalmazva), lehetőleg a népszámlálást követően minél hamarabb, hogy a sokaság ne változzék. Mivel kettős forrásról van szó, a PES megkívánná, hogy a két forrás statisztikailag független legyen egymástól. Ezt igen nehéz betartani. Azonban még akkor is, ha a minta a cenzuson alapszik, és a PES-t is a népszámlálási vezetők irányítják, feltételezhető, hogy képzetesebb kérdezőbiztosokkal, intenzívebb terepmunkával a cenzusénál pontosabb eredmények kaphatók.

1. tábla

A népszámlálási hibák értékelési módszereinek tipológiája

Adatforrás, módszer	Lefedési hiba		Tartalmi hiba	
	nettó	bruttó	nettó	bruttó
Egyedüli adatforrás				
A census demográfiai elemzése	x		x	
A census részenként végrehajtott interpretáló tanulmányok		x		x
Többszörös adatforrások				
Párosító vagy összehasonlító felvételek				
Census utáni párosító felvétel (PES)	x	x		
Ismételt kikérdezéses felvételek			x	x
Rekord- (adat-) ellenőrzések	x	x	x	x
Összehasonlítás a háztartási felvételekkel	x	x	x	x
Nem párosító vagy összehasonlító felvételek				
Demográfiai elemzés korábbi censusok felhasználásával	x		x	
Összehasonlítás adminisztratív statisztikákkal	x		x	
Összehasonlítás a háztartási felvételekkel	x		x	

A PES elmélete és gyakorlata

A módszer a biometrából kölcsönzött becslésen alapszik, amelynek hátterét a következő példa világítja meg. Adva van egy halastó, becsülni kívánjuk a halak számát. A háló egymás utáni két kivetésével N_1 , illetve N_2 számú halat fogunk. Fel kell tételezni, hogy a két fogás között a halak száma a tóban ugyanaz (születés, halálozás, migráció esete kizárva). Az első fogásnál kifogott halakat megjelölik és visszadobják a tóba. M -mel jelöljük a második alkalommal kifogott, megjelölt halak számát ($M \leq N_2$). Az ún. duális alapú becslés értelmében a tóban élő halak számának becslése:

$$N_T = \frac{N_1 N_2}{M} \quad /1/$$

Ezt a /1/ képletet a népszámlálás utóellenőrzésére a következő meggondolások alapján használják. Mindenekelőtt szükség van egy országos mintára, amelyet PES- vagy P mintának nevezünk. Az első halfogást a népszámlálás, a másodikat a P mintán való megfigyelés képviseli, ennek megfelelően

- N_1 helyébe a népszámlálás során megállapított N_c népességszám kerül;
- N_2 szerepét a P mintán megfigyelt egységek (személyek stb.) teljeskörűsített, ha tetszik, felszorozott N_p száma veszi át;
- M pedig azoknak a megfigyelt egységeknek a teljeskörűsített száma, akiket (amelyeket) mind a népszámlálásban, mind pedig a PES-mintán megfigyeltek.

Eszerint az /1/ az

$$N_T = \frac{N_c N_p}{M} \quad /2/$$

alakot ölti, és ehhez a következő megjegyzést kell fűznünk. Egyrészt, a konkrét alkalmazásban a /2/ összefüggést nem csupán országos szinten, hanem valamilyen területi bontásban kell használni. Másrészt, a népszámlálás bonyolultabb, mint a halak számlálása a tóban, ezért a /2/ becslő formulát pontosítani kell. N_c -ből le kell vonni azok számát

- akiket korrekt módon összeírtak, de tévesen, más földrajzi egységhez soroltak;
- akiket tévesen írtak össze (a népszámlálás előtt haltak meg, vagy után születtek);
- akiket egynél többször vettek számításba;
- akikől hiányos vagy hibás információt gyűjtöttek az összeírók.

Ezeknek a tételeknek a becsléséhez további mintára van szükség, amelyet E mintának nevezünk. Az E minta pontosan azokra a földrajzi egységekre vonatkozik (hazai esetben ezek az egységek valószínűleg a számlálókörzetek lesznek), mint a P minta, de a népszámlalásból származó információkat tartalmazza. Ezen kell lemérni az említett kategóriákhoz tartozó téves létszámokat, amelyek jelölése rendre G , E , D és I . A súlyozáshoz értelemszerűen a P minta súlyait használjuk, mivel más súlyrendszerünk nincs is. A téves földrajzi kódolás megállapításához az E mintát össze kell hasonlítani a P mintával, de a másik három kategória vizsgálásához elegendő az E minta. Életszerű helyzetben tehát a /2/ összefüggés helyét az

$$N_T = \frac{(N_c - G - E - D - I)N_P}{M} \quad /3/$$

összefüggés veszi át. A duális alapú becslés leglényegesebb feltétele ezek után (természetesen a népszámlalással kapcsolatos alkalmazásban) röviden a következő: legyen a P mintán végrehajtott felvétel annyira tökéletes, amennyire csak lehet. Ez a PES a mérőműszerünk, amihez minden egyebet viszonyítunk. A PES-szel kapcsolatos legfontosabb követelmények a következők:

- a minta (mintakeret) legyen maximális mértékben független az aktuális népszámlalástól (itt megjegyezzük, hogy célszerű olyan ELAR-mintára gondolnunk, amely ki van egészítve az intézeti háztartásokra vonatkozó részmintával; a gyakorlati alkalmazás, ha lesz, valószínűleg ilyen lesz);
- az összeírók legyenek maximálisan különbözők azoktól, akik a népszámlalási összeírást végezték.

A /3/ becslés kialakításának döntő lépése a népszámlálás és a P minta összekapcsolása rekordszinten, illetőleg most már csak a P mintát és az E mintát kell összekapcsolni. A sikeres összekapcsolások rekordjai a „megjelölt és másodszer is kifogott halak”, ezeket a P minta súlyaival teljeskörűsítve, megkapjuk a /3/ képlet nevezőjét.

Az Evaluating of Censuses of Population and Housing (1985) című kiadványban sok módszertani segédeszköz található egy PES megszervezéséhez. A P minta meghatározására három módszer is javasol a kézikönyv, és két különböző definíciót kínál a „korrekt összeírás”, a „hiányzó egység”, illetve az „inkorrekt összeírás” fogalmára. Példaként említsük meg a P minta kikérdezésének egyik változatát: „Ez a módszer mindazokat a személyeket azonosítja, akik a P minta valamelyik adott címén tartózkodnak a PES időpontjában, továbbá azokat is, akik a népszámlálás időpontjában tartózkodtak ott. Ennek alapján becsülhetők mind az elköltözők, mind az ideköltözők és a helyben maradók, és képezni lehet a megfelelő arányokat is stb.”

Problémák a PES hazai alkalmazásával kapcsolatban

Az alkalmazás hazai lehetőségeinek elemzése előtt kis kitérőt kell tennünk. Van ugyanis bizonyos információnk az 1990-es amerikai népszámlálás utáni PES eredményeiről. Ezek szerint igen hosszú időre volt szükség a PES feldolgozásához, és ez is oka lehetett annak, hogy a PES által sugalmazott korrekciókat hivatalosan nem fogadták el. Az a körülmény, hogy a PES lebonyolítása az Egyesült Államokban hosszú időt vett igénybe, legalábbis azt jelenti, hogy nehéz, munkaigényes feladatról van szó.

Ami a PES hazai alkalmazásának esélyeit illeti, a P minta kiválasztásával kapcsolatban több probléma is felvetődik:

- az említett amerikai dokumentum nem tesz említést arról, hogyan célszerű megválasztani a P minta nagyságát, de erre vonatkozóan támpontot ad az a magyar javaslat, amelynek alkalmazhatóságáról mihamarabb döntést kell hozni;
- bár a PES-felvételt úgy kell megtervezni, hogy az minden részletében szinte tökéletes legyen, biztosra vehető, hogy ez például a PES mintasúlyainak esetében nem valósul meg, ugyanis a mintasúlyok nagy valószínűséggel az előző népszámlálás továbbszámított adataihoz igazodnak, azok viszont az új népszámlálás idején már meglehetősen eltérnek a tényleges népességszámoktól (a dokumentumban nincs utalás arra, hogy ez a hiba, történetesen a P mintából becsült N_p népességszám hibája hogyan befolyásolja a PES eredményeit);
- nálunk nyilván fontos szempont lesz, hogy a PES ne legyen nagyon költséges, ezért a PES elfogadása esetén valószínűleg valamilyen ELAR-mintát kell majd kiegészíteni az intézeti háztartások megfelelő részmin-tájával, ami feltehetően olcsóbb, mint egy külön mintát kiválasztani a PES számára (az utóellenőrzés lebonyo-lításához nincs külön költségvetési összeg biztosítva);
- nálunk feltehetően nem lesz könnyű azt biztosítani, hogy a PES kikérdezését csupa olyan kérdőbiztos vé-gezze, akik a népszámlálás összeírásában nem vettek részt;
- további probléma, hogy a népszámlálástól eltérően a PES az önkéntes lakossági adatszolgáltatások köré-be esik, tehát jelentős megtagadásra lehet számítani, emiatt a PES elveszítheti lényegét, az etalon szerepet.

Javaslat az utóellenőrzési minta kialakítására

Nyilvánvaló, hogy az utóellenőrzési vizsgálatokat csak megfelelően kiválasztott minták alapján lehet végezni, s az is, hogy ezek eredményeiből csak akkor lehet megalapo-zott következtetéseket levonni, ha a vizsgálatok rövid idővel követik a népszámlálást. Épp ez utóbbi követelmény teszi szükségessé, hogy az utóellenőrzés célját szolgáló min-ták mintavételi eljárása, illetve részben maga a kiválasztás is jóval a népszámlálás végre-hajtása előtt elkészüljön. Az ezzel kapcsolatos javaslat néhány gondolatot, alternatívát vetett fel az utóellenőrzésre szolgáló minták kiválasztásával kapcsolatban.

1. *A teljesség ellenőrzése.* A probléma jellegéből adódóan a népszámlálás teljességét csak körzetminta alapján, azaz bizonyos számú körzet címanyagának újrászámolásával lehet ellenőrizni. A teljesség ellenőrzéséhez természetesen nincs szükség arra, hogy a kiválasztott körzetekben az egész népszámlálást megismételjék, mindössze a körzet laká-sainak, háztartásainak és a lakásokban lakó személyek újbóli számbavételére van szük-ség. (Az természetesen szóba jöhet, sőt célszerű is, hogy a mintába került körzetek laká-sainak egy részében a népszámlálás során felvett adatokat vagy azok egy részét újra ösz-szeírják, de ez már nem a teljesség ellenőrzéséhez, hanem az adatok minőségének később tárgyalt kontrolljához tartozik.) Itt mindjárt felmerül az a kérdés, tartalmazzon-e ez a teljesség ellenőrzésére szolgáló körzetminta ún. intézeti körzeteket is, vagy ezek esetében eleve fel lehet tételezni, hogy a népszámlálás során pontosan számba vették mind az

ezekbe a körzetekbe tartozó intézeteket, mind pedig az itt lakó személyeket. Mindenesetre, ha az lesz a döntés, hogy a körzetminta tartalmazzon intézeti körzeteket is, ezeket a minta kiválasztása során külön réteggként kell kezelni.

Az 1990. évi népszámlálás utóellenőrzéséhez 505 körzetet választottak ki, valamennyit ELAR-településekről annak érdekében, hogy az utóellenőrzést gyakorlotta, a KSH alkalmazásában álló összeírók végezzék. Ezt a gyakorlatot a 2001. évi népszámlálás teljességének ellenőrzésére szolgáló körzetminta kiválasztásánál is célszerű lenne követni, már ami a minta ELAR-településekről történő kiválasztását illeti. Ez természetesen azt jelenti, hogy a mintába kiválasztott településeken dolgozó összeírók, illetve ahol több összeíró dolgozik, ezek egy része nem vehetne részt magában a népszámlálásban, hiszen az utóellenőrzésnek csak akkor van értelme, ha azt más, képzetesebb, gyakorlottabb összeíró végzi, mint a népszámlálást. Ami a minta nagyságát, azaz a kiválasztandó körzetek számát illeti, ezt 1990-ben lényegében pénzügyi szempontok döntötték el, ami semmiképp sem tekinthető követendőnek, hiszen ha a minta túl kicsi, s ezért az utóellenőrzés mintájából levonható következtetések nem elég megbízhatók, akkor kidobott pénz az utóellenőrzésre fordított összeg. Ezért a teljesség ellenőrzésére szolgáló minta nagyságának meghatározásánál valamilyen pontossági követelményből kellene kiindulni a következőképpen: jelölje N valamely, a teljesség ellenőrzésénél szereplő ismérvnek (például lakások, háztartások, személyek száma) a népszámlálás során meghatározott értékét, és tegyük fel, hogy a népszámlálásban szereplő K körzet közül k számú választottunk ki a teljesség ellenőrzésére szolgáló mintába, s az i -edik mintakörzetben a szóban forgó ismérv értéke a népszámláláskor N_i volt, az utóellenőrzéskor pedig N_i' . Ha f jelöli a körzetekre vonatkozó kiválasztási arányt, azaz $f = k / K$, akkor N becslése a mintából

$$N^* = \frac{1}{f} \sum_{i=1}^k N_i'$$

A pontossági követelményt úgy lehet megfogalmazni, hogy a mintának akkorának kell lennie, hogy a N^* becslés relatív eltérése a teljes körű N értéktől, pontosabban attól a N értéktől, amit egy teljes körű utóellenőrzésnél kapnánk, nagy valószínűséggel ne legyen nagyobb az előre megadott ν értéknél. E követelményből a megfelelő valószínűségszámítási formulák felhasználásával *Éltető Ödön* a 2. táblában szereplő eredményekhez jutott.

Az 1990. évi népszámlálás adatai alapján a c relatív szórás, azaz a körzetnagyságot jelző körzetenkénti lakásszám – vagy az evvel szoros korrelációban lévő körzetenkénti háztartásszám vagy személyszám – relatív szórása 20–30 százalék körüli, természetesen csak akkor, ha a számításokat ún. normál körzetekre korlátozzuk, illetve külön réteggként kezeljük a többnyire kis lakásszámú külterületi körzeteket. *Éltető* a megengedett relatív eltérés mértékére, ν -re 0,5, 1 és 2 százalékos értékekkel számolt, de természetesen nagyobb ν értékekkel is lehet számításokat végezni. Végül, ami a valószínűségi szintet illeti, 95, 98, illetve 99 százalékos szintek tarthatók elfogadhatónak. A tábla mutatja, hogy a valószínűségi szintek, ν értékek és a körzetnagyság relatív szórására, c értékére tett 0,1, 0,2 és 0,3 feltevések mellett mekkora k értékek adódnak a teljesség ellenőrzésére szolgáló körzetminta nagyságára, illetve a 2001. évi népszámlálásnál 40 000 körzetet feltételezve, milyen kiválasztási arányokat kapunk erre a körzetmintára.

2. tábla

Az ellenőrzésére szolgáló körzetminta elemszáma és a kiválasztási arány a hibahatárra, a valószínűségi szintre és a körzetnagyság relatív szórására tett különböző feltevések mellett

Relatív eltérés (v)	A mintaelemszám (k)			A kiválasztási arány (f)		
	ha a relatív szórás (c)					
	0,1	0,2	0,3	0,1	0,2	0,3
95 százalékos valószínűségi szint						
0,02	96	384	846	0,24	0,96	2,1
0,01	384	1 480	3 182	0,96	3,7	8,0
0,005	1 480	5 328	10 277	3,7	13,3	25,7
98 százalékos valószínűségi szint						
0,02	135	541	1 181	0,3	1,4	3,0
0,01	541	2 053	4 341	1,4	5,1	10,9
0,005	2 053	7 116	13 099	5,1	17,8	32,8
99 százalékos valószínűségi szint						
0,02	166	664	1 439	0,4	1,7	3,6
0,01	664	2 489	5 196	1,7	6,2	13,0
0,005	2 489	8 390	14 957	6,2	21,0	37,4

Mint látható, a kiválasztási arányok többsége nem egész szám, de ez nem akadályozza annak, hogy a kiválasztási arány reciproka által indukált lépésközzel – amely általában szintén nem egész szám lesz – szisztematikus kiválasztást hajtsunk végre. A tábla adatai szerint a relatív hibára és a körzetnagyság relatív szórására tett feltevések, illetve az alkalmazott valószínűségi szint függvényében meglehetősen nagy különbségek mutatkoznak a szükséges körzetminta nagyságában és a kapcsolódó kiválasztási arányban. Úgy gondoljuk, hogy a 95 százalékos valószínűségi szinttel, a körzetnagyság 20 százalékos relatív szórásával és 1 százalékos megengedett relatív hibával jellemzett változat, azaz mintegy 1500 körzet kiválasztása, illetve 4 százalékos kiválasztási arány alkalmazása megfelelő körzetmintát eredményezne a 2001. évi népszámlálás teljességének ellenőrzéséhez. Ennek azonban mindenképpen feltétele, hogy az előzetes körzetlakásszámok alapján rétegezzük a körzeteket, és rétegenként válasszuk ki a mintába kerülő körzeteket. Legalább két réteg alkalmazása indokolt, de inkább három réteg kialakítását javasolnánk a következők szerint:

1. réteg: 1–20 lakásos körzetek,
2. réteg: 21–50 lakásos körzetek,
3. réteg: 51 és több lakásos körzetek.

Ezenkívül a kiválasztás során természetesen rétegenként kell kezelni a megyéket és a településnagyság-kategóriákat, de ha a minta az ELAR-minta almintája lesz, ez magától is adódik. Ha olyan döntés születik, hogy a teljesség ellenőrzése terjedjen ki az intézeti háztartásokra is, akkor az intézeti körzeteket természetesen külön rétegnek kell tekinteni, de esetleg célszerű lesz az intézeti körzeteken belül még tovább rétegezni az intézet nagysága (a férőhelyek száma) alapján. Az is meggondolandó, nem kellene-e a különböző intézeti nagyságrétegeken belül eltérő kiválasztási arányt alkalmazni, tekintettel arra,

hogy a nagyobb intézetek száma nem túl nagy, s így egységes intézeti kiválasztási arány alkalmazása esetén ezekből nagyon kevés kerülne a mintába. Eltérő kiválasztási arány esetén természetesen majd súlyozni kell az adatokat a kiválasztási arány reciprokával.

Úgy véljük, hogy mivel a népszámlálási utóellenőrzést röviddel a népszámlálás után kell végrehajtani, nincs akadálya annak, hogy a teljesség-ellenőrzés adatait a népszámlálás adataival párhuzamosan dolgozzák fel, s így az első eredmények publikálásával egyidejűleg tájékoztatni lehessen a felhasználókat arról, milyen pontossággal sikerült felmérni a népszámlálás során az ország lakásállományát, a háztartások, illetve a népesség számát.

Feltehető a kérdés, szükség van-e Magyarországon a teljesség utólagos ellenőrzésére? Hazánkban eddig az volt az általános vélemény, hogy az alulszámlálás nem jellemző, a teljeskörűség utólagos ellenőrzése nagy ráfordítással járna, de nem változtatná meg lényegesen a népességszámra vonatkozó becsléseket. Felmerül azonban a kérdés, hogy a lakosság „liberalizálódásával” nem változott-e meg a helyzet? A kérdést indokolttá teszik azok az adatok, amelyeket néhány ország közölt az 1990-es népszámlálási fordulót követő utóvizsgálatokra alapozva. Az Egyesült Államok 4 millió embert „veszített el” a népszámlálás során, elsősorban a színesbőrűek és a szegények köréből. Az Egyesült Királyságban az 1991-es cenzust megelőzően általában 1 százalék alatt volt az alulszámlálás, míg 1991-ben meghaladta a 2 százalékot, sőt a belvárosi fiatal férfiak körében helyenként 20 százalékot is elért. Az 1990-es francia cenzust követő utófelvétel pedig azt mutatta, hogy a lakosság 1,8 százalékát „felejtették el” összeírni, míg 0,7 százalékos volt a kettős számbavétel aránya. A legmagasabb eltérések Portugáliában és Spanyolországban (6,3, illetve 2,9 százalék alulszámlálás, valamint 5,3, illetve 3,0 százalék felülszámlálás) mutatkoztak.

Angliában az 1991-es cenusból tanultva kutatási programot tűztek ki a népszámlálási módszertan javítására. Ennek a programnak az egyik sarkalatos pontja az alulszámlálás maximális csökkentése. Felismerve, hogy 100 százalékos eredményt nem lehet elérni, létrehozták az ún. one-number-census (egyszámos-cenzus) projektet azzal a céllal, hogy mérték az alulszámlálás mértékét a 2001-es cenzusban, és a cenusból származó eredményt ezzel az alulszámlálással kiigazítsák. Ennek a finomítási eljárásnak a kulcsössztevője egy cenzus lefedési felvétel, amelynek eredményeit egyéb, adminisztratív nyilvántartásokból és demográfiai elemzésekből származó alulszámlálási mértékekkel integrlják.

A PES bemutatásával, valamint a minta kialakítására vonatkozó javaslattal azt a döntést kívántuk előkészíteni, hogy lehet-e, érdemes-e ezt a módszert a soron következő magyar népszámlálásnál felhasználni.

2. *Az adatok minőségének ellenőrzése.* A teljességre vonatkozó információk mellett nagyon fontos, hogy a népszámlálási adatok felhasználói képet kapjanak arról is, mennyire megbízhatók a különböző típusú és részletezettségű népszámlálási adatok. Az utóellenőrzésnek ezért ki kell terjednie az egyes adatok pontosságára is. Ez azt jelenti, hogy bizonyos számú háztartásnál ismételten végre kell hajtani a népszámlálást, és az eredetileg, illetve az utóellenőrzés során felvett adatok eltéréseiből lehet következtetni a népszámlálási adatok pontosságára. A népszámlálás során összeírt adatok többféle hiba miatt lehetnek pontatlanok: például a válaszoló szándékosan vagy feledékenység miatt hibás választ ad a feltett kérdésre, vagy egyáltalán nem válaszol (nemzetiségre, vallásra vonatkozó kérdések stb.), más, az adatokat nem pontosan ismerő személy adja a választ, az

összeíró felületesen, nem kellő gondossággal dolgozik stb. Épp az utóbbi hibaforrás indokolja, hogy az adatok minőségének ellenőrzése ne körzetminta alapján történjék, hiszen egy körzeten belül egy összeíró végzi a népszámlálást, s így akár lelkiismeretesen dolgozik, akár felületesen, nagy lesz a körzeten belüli adatok közötti korreláció, ezért egy csoportos mintavétel – körzetminta – a költségekhez képest jelentős információvesztést okozhat. Ezért mindenképpen azt kell javasolni, hogy az 1990. évi népszámlálás utóellenőrzésétől eltérően az adatok minőségének ellenőrzése ne körzetminta alapján történjék, hanem kétlépcsős – az esetek egy részében háromlépcsős – mintavételen alapuljon, ahol az elsődleges mintavételi egységek a körzetek (háromlépcsős kiválasztás esetén a települések), továbbá, hogy a kiválasztott körzeteken belül ne mindegyik lakásnál ismétlődjék meg a népszámlálás, hanem csak bizonyos hányaduknál, például minden tizedik vagy nyolcadik lakásnál. A kiválasztott körzetek természetesen lehetnek a teljesség ellenőrzésére szolgáló körzetek vagy azok egy része, esetleg több körzetre is kiterjedhet ez a minta, ha az előzetes számítások ezt indokolják. Mivel ily módon az adatok minőségének ellenőrzésére szolgáló minta két-, illetve háromlépcsős minta, előzetesen nem lehet meghatározni, hogy az adatminőség meghatározott pontosságú becsléséhez hány körzet s azon belül minden hányadik lakás kiválasztására van szükség. Feltehető, hogy a teljesség ellenőrzésére szolgáló mintegy 1500 körzetből álló minta, s ezen körzetekből minden tizedik vagy nyolcadik lakás kiválasztása – ez 13 500–16 500 lakásból álló mintát eredményezne – megfelelő nagyságú minta lenne az adatok pontosságának ellenőrzéséhez. De a szükséges minta elemszámának pontosabb meghatározásához célszerű lenne szimulációs számításokat végezni az 1990. évi népszámlálás, illetve annak utóellenőrzési mintája adatain. Újból hangsúlyozni kell, hogy az adatok minőségének ellenőrzésére szolgáló minta ne körzetminta legyen, hanem kétlépcsős minta, ami adott körzetszám mellett lényegesen olcsóbb, illetve a minta nagyságának lakásszámban való rögzítése mellett lényegesen megbízhatóbb eredményeket szolgáltat.

Úgy gondoljuk, hogy az adatok minőségének ellenőrzésére szolgáló mintából nem lehet kihagyni az intézeti körzeteket, akár szerepelnek ezek a teljesség ellenőrzésére szolgáló mintában, akár nem. A kiválasztási arány ugyanaz lehet, mint a normál körzeteknél a lakásokra vonatkozó kiválasztási arány, azaz a körzetekre vonatkozó és a körzeteken belül a lakásokra vonatkozó kiválasztási arány szorzata. Itt is alapvető követelmény természetesen, hogy az utóellenőrzést más, képzetesebb, gyakorlottabb személy végezze, mint a népszámlálási összeírást.

Az adatok minőségének ellenőrzésére szolgáló mintavétel eredményeinek feldolgozása talán nem annyira sürgős, mint a teljességi vizsgálatoké, az eredményeket elég lenne a végső kötetekben publikálni.

Néhány adat az előző népszámlálásokat követő hazai és külföldi utóellenőrzésekből

Magyarországon eddig az utóellenőrzések a minőség ellenőrzésére irányultak. A következőkben az 1990-es magyar népszámlálást követő utóellenőrzés és a népszámlálás adatait vetjük össze néhány fontos ismételvényre vonatkozóan. Ezt követően pedig az angol és a finn utóellenőrzésekből közlünk adatokat.

Az 1990-es magyar népszámlálás előkészítése során felmerült az a gondolat, hogy össze kellene vetni az akkori Állami Népszámszámvetés Hivatal adatbázisából származó

zó lakás- és népességszámot a népszámlálás során összeírt lakás- és népességszámmal. Anyagi fedezet hiányában a teljes körű összevetésre nem került sor, viszont öt megyei statisztikai igazgatóság vállalkozott arra, hogy dolgozói elvégzik az összehasonlítással kapcsolatos munkát. Az alapelv az volt, hogy az összehasonlító felvételt azokban a községekben és városokban hajtsák végre, ahol a legjelentősebb volt a címjegyzék és az összeírás szerinti összes adat eltérése. A mindössze 263 számlálókörzetre kiterjedő vizsgálat 3. táblában bemutatott adatai azt mutatták, hogy a népszámlálás kevesebb lakott lakást és személyt írt össze, mint amennyi az adatbázis szerint indokolt lett volna.

3. tábla

A lakás- és népességszám összehasonlítása a vizsgált öt megyében

Megnevezés	Összesen	Megye- székhelyek	Többi város	Községek
A lakások száma				
a címjegyzék szerint	13 890	3 908	2 728	7 254
az összeírás szerint	10 954	2 531	2 278	6 145
az összeírás szerinti lakásszám a címjegyzék szerinti százalékában	78,9	64,8	83,5	84,7
A népesség száma				
a címjegyzék szerint	36 421	10 801	8 380	17 240
az összeírás szerint	30 902	7 665	6 678	16 559
az összeírás szerinti népesség a címjegyzék szerinti százalékában	84,8	71,0	79,7	96,0

4. tábla

*A népesség korcsoport szerinti megoszlása 1990-ben
(százalék)*

Korcsoport (év)	A népszámlálás	Az utóellenőrzés	Azonosan csoportosított tételek aránya
	szerint		
0–4	5,57	5,59	98,51
5–9	6,10	6,08	98,17
10–14	8,08	8,08	98,81
15–19	7,69	7,68	99,02
20–24	6,57	6,56	98,79
25–29	5,94	5,96	98,82
30–34	7,28	7,27	99,01
35–39	8,04	8,05	98,89
40–44	6,81	6,81	98,97
45–49	6,43	6,44	99,12
50–54	5,91	5,91	98,75
55–59	6,16	6,16	99,02
60–64	5,93	5,93	99,17
65–69	5,41	5,42	98,92
70–74	2,59	2,59	99,20
75–	5,49	5,47	99,00
<i>Összesen</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>

1960 óta a mintavételes utóellenőrzések hagyományossá váltak. 1990-ben az utóellenőrzés során gyűjtött információkat a teljes körű anyaggal párhuzamosan dolgozták fel. Az utóellenőrzésbe bevont ismérvek egy részére a népszámlálás és az utóellenőrzés nyers adatainak összehasonlítása céljából a kijelölt számlálókörzetek (több mint 500) anyagán gyorsfeldolgozást végeztek. A gyorsfeldolgozás első eredményei azt mutatták, hogy a vizsgált ismérveknél a legjelentősebb kategóriákban nagyfokú volt egyezés, például az állandó bejelentettségű személyek aránya a népszámlálásnál 96,34, az utóellenőrzésnél 96,44 százalék volt, míg a korra és családi állapotra vonatkozó adatoknál az egyezés 99 százalék körül mozgott, mint ahogy azt a 4. tábla adatai szemléltetik.

Az 5. tábla a már feldolgozott adatokat, tehát adatjavítást és -pótlást követő adatokat veti össze a családi állapot ismérve szerint. Itt meg kell jegyezni, hogy az 1990. évi megelőző népszámlálásoknál erre az ismérvre nem végeztek utóellenőrzést. A két megoszlás alig tér el egymástól, tehát a nettó hiba alacsony.

5. tábla

*A 15 éves vagy idősebb népesség megoszlása
családi állapot szerint 1990-ben*

Népszámlálás Utóellenőrzés	Nőtlen, hajadon	Házás	Özvegy	Elvált	Összesen
Nőtlen, hajadon (fő)	7 917	156	55	67	8 195
Házás (fő)	137	25 296	92	158	25 683
Özvegy (fő)	66	119	4 284	95	4 564
Elvált (fő)	68	121	82	2 190	2 461
Összes (fő)	8 188	25 692	4513	2 510	40 903
A népszámlálás szerinti megoszlás (százalék)	20,0	62,8	11,0	6,1	100,0
Az utóellenőrzés szerinti megoszlás (százalék)	20,0	62,8	11,2	6,0	100,0
Helyesen besorolt (százalék)	96,7	98,5	94,9	87,3	97,0
Bruttó hiba (fő)	549	783	509	591	2 432
Nettó hiba (fő)	- 7	9	- 51	49	116
Nettó hiba (százalék)	- 0,1	0,0	- 1,1	2,0	0,3

Az Egyesült Királyság adatainak vizsgálatával az a célunk, hogy a nálunk elhanyagoltabb alulszámlálás körében is mutassunk be példát. Az angol utóellenőrzés mintáját több lépésben választották ki. Az Egyesült Királyságban mintegy 2500 népszámlálási körzet van, ezek átlagosan 10 ezer háztartást ölelnek fel. A körzeteken belül vannak a számlálókörzetek. A 2500 népszámlálási körzetből 300-at választottak ki, ezeken belül négy összeíróra eső címanyagot (ez nagyjából megfelelt egy számlálókörzetnek), majd ezeken belül elkülönült almintákat jelöltek ki, hogy az összeírási folyamat különböző fázisait tudják értékelni.

Az értékelés egyik legfontosabb pontja, ahogyan azoknak a személyeknek a számát becsülték, akik mind a népszámlálásból, mind pedig az utóellenőrzésből kimaradtak. Ha *A* jelöli a mindkét esetben összeírtak számát, *B*, illetve *C* pedig azokét, akiket csak a cenzusban, illetve az utóellenőrzésben vettek számba, akkor a „halas” becslés alapján

azok száma, akik mindkét esetben kimaradtak: $D = B \cdot C/A$. Az utóellenőrzés legfontosabb eredményei:

- a háztartások (a hazaitól kissé eltérő definícióval) alulszámlálása valamivel 1 százalék alatt maradt, és ennek több mint felét a kihagyott háztartások, a maradékot pedig az üres háztartások képezték;
- személyek esetében a nettó alulszámlálás 288 ezerre tehető, amiből 162 ezer esik az állandó lakosokra, 98 ezer a látogatókra és 28 ezer olyan személyre, akiknek a tartózkodási státusa ismeretlen.

A finnországi utóellenőrzés bemutatására (lásd a 6. táblát) azért esett a választásunk, mert a skandináv országok már egy ideje közismerten regiszteralapú összeírásokat tartanak, és elképzelhető, hogy a jövőben (még nem a 2001-es népszámlálás során) Magyarország is átvesz ebből a módszertanból bizonyos elemeket. Fontos kiemelni, hogy a regiszterek adatait sokféle adminisztratív célra használják (adózás, nyugdíj ügyek, szociális segélyek stb.), és az adatok kezelésénél a statisztikai szempont nem játszik (fontos) szerepet.

6. tábla

A 15–74 éves finn népesség fő gazdasági aktivitási típusok szerint

Az értékelő tanulmány meghatározása	A népszámlálás szerint					
	foglalkoztatott	munkanélküli	tanuló	nyugdíjas	katona	egyéb
Foglalkoztatott	2 172 600	34 500	34 000	24 600	4 000	35 600
Munkanélküli	23 900	97 100	5 400	2 300	1 200	18 900
Tanuló	57 000	3 100	282 400	2 000	1 400	16 700
Nyugdíjas	35 400	1 800	2 000	717 800	100	9 100
Katona	1 100	600	200	100	21 200	800
Egyéb	42 200	3 900	5 000	10 200	100	82 900
A. Népszámlálási összesen a mintából számítva	2 332 200	141 000	329 000	757 000	28 000	164 000
B. Népszámlálási összesen a cenzusból	2 332 300	141 000	329 100	756 900	28 000	163 900
C. Összesen a vizsgálatból adódóan	2 305 700	148 800	362 600	766 200	24 000	144 500
	± 7 400	± 4 200	± 5 000	± 4 200	± 1 300	± 4 700
D. Mindkét esetben azonos besorolás	2 172 600	97 100	282 400	717 800	21 200	82 900
E. Azonos besorolások aránya	93,2	68,9	85,8	94,8	75,7	50,5
F. Eltérő besorolások az ellenőrzésből	159 600	43 900	46 600	39 200	6 800	81 100
G. Eltérő besorolás a cenzusnál	133 100	51 700	80 200	48 400	2 800	61 600
H. Bruttó hiba	292 700	95 600	126 800	87 600	9 600	142 700
I. Nettó hiba	26 600	- 7 800	- 33 500	- 9 300	4 000	19 400
	± 7 400	± 4 200	± 5 000	± 4 200	± 1 300	± 4 700
J. Relatív nettó hiba a cenzushoz viszonyítva	1,1	- 5,5	- 10,2	- 1,2	14,3	11,8
	± 0,3	± 3,0	± 1,5	± 0,6	± 4,6	± 2,9

Megjegyzés. A „±” jelek 95 százalékos megbízhatósági intervallumokhoz tartoznak.

A finn utóellenőrzés esetében az értékelés céljai a következők voltak:

- tájékoztatni a népszámlálási statisztikák felhasználóit arról, hogy miben különböznek a regiszteralapú adatok a kérdőíves adatoktól;
- meghatározni a regiszterben tárolt adatok minőségét;
- értékelni a regiszteralapú adatokból levonható következtetések megbízhatóságát és pontosságát;
- népszámlálási célra begyűjteni olyan adatokat, amelyek nem állnak rendelkezésre a regiszterekben.

A mintát a regiszterből választották, véletlen szisztematikus mintavétellel. A kérdőívet postán küldték ki és postán kapták vissza. A minta, amely az egész országot le

fedte, 23 ezer épületet, 45 ezer lakást és 96 ezer személyt tartalmazott. Valamennyi elem mintegy 50-szeres súlyt képviselt. A megbízhatóság javítása céljából utólagos rétegzést is végeztek. A fizetett alkalmazottak rétegének adatait a 7. tábla tartalmazza.

7. tábla

A finn fizetett alkalmazottak szektoronkénti adatai

Az értékelő tanulmány meghatározása	A népszámlálás szerint			
	magán	állami	önkormányzati	nem kereső
Magán	1 074 400	13 300	8 400	75 400
Állami	11 100	296 300	3 700	14 800
Önkormányzati	9 100	2 200	417 800	43 800
Nem keresők	107 700	17 200	34 800	–
A. Népszámlálási összesen a mintából számítva	1 202 300	329 000	464 700	134 000
B. Népszámlálási összesen a cenzusból	1 210 600	326 300	466 400	135 200
C. Összesen a vizsgálatból adódóan	1 171 500	325 900	472 900	159 700
	± 9 200	± 6 200	± 6 500	± 5 600
D. Mindkét esetben azonos besorolás	1 074 400	296 300	417 800	–
E. Azonos besorolások aránya	89,4	90,1	89,9	–
F. Eltérő besorolások az ellenőrzésből	127 900	32 700	46 900	134 000
G. Eltérő besorolás a cenzusnál	97 100	29 600	55 100	159 700
H. Bruttó hiba	225 000	62 300	102 000	293 700
I. Nettó hiba	39 100	400	- 6 500	- 24 500
	± 9 200	± 6 200	± 6 500	± 5 600
J. Relatív nettó hiba a cenzushoz viszonyítva	3,2	0,1	- 1,4	- 18,1
	± 0,0	± 1,9	± 1,4	± 4,1

Megjegyzés. A „±” jelek 95 százalékos megbízhatósági intervallumokhoz tartoznak.

Az EUROSTAT 2000 márciusában az EU-, az EFTA- és a társulni kívánó országoknak szétküldött egy rövid kérdőívet, amelyben többek között afelől érdeklődött, hogy a 2001 körüli népszámlálásokat követően milyen teljességi és egyéb minőségi utóvizsgálatokat terveznek elvégezni. A kérdésekre 28 ország válaszolt. A teljesség ellenőrzése 24 országban szerepel a tervekben. A regiszteralapú cenzusokat kedvelő három északi ország (Dánia, Izland és Norvégia) nem tervez teljességvizsgálatot, valamint Lengyelország sem, ahol viszont átfogó hibavizsgálatot kívánnak végrehajtani, amelynek egyik eleme a teljesség lesz. A válaszadási hiba 18 ország, az adatbeviteli és kódolási hibák utólagos vizsgálata 15 ország terveiben szerepel.

Valamennyi ország tervez valamilyen minőségvizsgálatot, ezek eredményeit azonban nem mindig közlik a felhasználókkal. Hat országnak semmilyen kiadványterve nincs az eredményeket illetően, 15 ország külön minőségi tájékoztatást tervez, és 19 ország a vizsgálati eredményeket a népszámlálási kiadványokba fogja beépíteni.

IRODALOM

- BROWN, J. J. et al. (1999): A methodological strategy for a one-number-census in the UK. *Journal of the Royal Statistical Society*. 162. sz. 247–267. old.
- Evaluating censuses of population and housing* (1985). US Bureau of the Census, Washington, 1–24. old.
- Evaluation study of the 1990 Census* (1994). Statistics Finland. Helsinki, 10–29. old.

- KAPITÁNY GABRIELLA (1997): A népszámlálásokban összeírt és az ÁNH adatbázisában szereplő lakás- és népességszámok összehasonlítása. *Demográfia*, 40. évf. 1. sz. 66–82. old.
- LAIHONEN, A. (2000): *An overview of quality studies in European censuses around 2001*. Third meeting on assessment of quality in statistics. EUROSTAT, Luxembourg.
- MIHÁLYFFY LÁSZLÓ: *Beszámoló az utóvizsgálat egyik módszeréről*. (Kézirat.)
- RÓZSA GÁBOR (1989): A népszámlálások és lakásösszeírások utóellenőrzése. *Statistikai Szemle*, 67. évf. 8–9. sz. 788–800. old.
- RÓZSA GÁBOR (1997): A népszámlálási adatok megbízhatóságának ellenőrzése. *Demográfia*, 40. évf. 1. sz. 83–108. old.
- RÓZSA GÁBOR: *Az 1990. évi népszámlálás utóellenőrzésének gyorsfeldolgozása*. (Munkanyag.)
- SÁNTA JÓZSEF: *Utóellenőrzés alkalmazása a népszámlálásnál*. (Kézirat.)
1970. évi népszámlálás. 31. köt. (1977): Az adatfelvétel és -feldolgozás összefoglaló ismertetése. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 99–121. old.
- 1991 Census Validation Survey. (1994) UK OPCS–HMSO. London–Helsinki. 7., 31. old.

SUMMARY

The article makes an attempt to bring together some Hungarian and international experiences of the last decade on census evaluation. In general the Post-Evaluation Surveys (PES) have double aim: to provide confidence measures on the coverage of the census and on the quality of the data collected. The first part deals with the methodology of the post-evaluations, including concepts used for estimates and theoretic background to some extent. The next part discusses the applicability of the method used in Hungary and describes a proposal for sample selection. Following this Hungarian, British and Finnish post-evaluation data are shown. At the end of the article a review is given from the post-evaluation plans of the forthcoming censuses of some European countries.

NÉPSZÁMLÁLÁS ÉS FOLYAMATOS LAKÁSSTATISZTIKA*

FARKAS E. JÁNOS

A folyamatos és a lakásállományi statisztika információinak összevetésékor tapasztalható eltérések a modern európai statisztikai rendszerekben ismert jelenségek. A tanulmány az ebből adódó szerteágazó módszertani és egyéb problémákat mutatja be. Megkísérli a lakásállományra, lakáshelyzetre vonatkozó statisztikák egyfajta osztályozását felállítani. Majd adatokkal is alátámasztva bemutatja a folyamatos lakásstatisztikai és a népszámlálási adatok közötti eltérések jellegét, az eltérések lehetséges okait. Mivel a folyamatos és a lakásállományi statisztika művelése egyidős a hivatalos statisztikai szolgálattal, lehetőség van egy viszonylag hosszú időszak elemzésére.

A cikk második részében a népszámlálási adatok egy másik lehetséges, másodlagos felhasználási módjáról esik szó. A piaci viszonyok hatékony működését segítő információs rendszer kiépítése, az EU-csatlakozásra való felkészülés immár halaszthatatlanná teszi az állóeszközök és ezen belül a lakásállomány újraértékelését. Ennek megvalósításában a népszámlálás lakásfelvételének meghatározó szerepe lehet.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. Folyamatos lakásstatisztika.

A folyamatos és a lakásállományi statisztika információinak összevetésékor tapasztalható eltérések mindig léteztek és lesznek a modern európai statisztikai rendszerekben.¹ Megjelenésük a magyar statisztikai gyakorlatban is egyidős azzal, amikor a mai értelemben vett folyamatos lakásstatisztikai megfigyeléseket megindították és alkalom nyílt arra, hogy eredményeiket összevegyék a népszámlálásból származó információkkal.

A LAKÁSÁLLOMÁNY-TOVÁBBVEZETÉS MÓDSZERE, A FOLYAMATOS LAKÁSSTATISZTIKA

A kiindulási alap a népszámlálás, de miután ez költséges, nehezen szervezhető, lassú adatgyűjtési forma, illetve a lakásállomány bizonyos jellemzői lassabban, mások gyorsabban (évente) változnak, hamar világossá vált, hogy a két adatgyűjtés kétféle megköze

* A tanulmány az OTKA támogatásával készült, a Népszámlálás az ezredfordulón 2. című kötetben megjelent munkaanyag átdolgozott, bővített változata.

¹ Ez a statisztikai gyakorlatban minden olyan adatgyűjtéssel kapcsolatban felmerül, amikor egy jelenség megfigyelésére két- vagy többféle, eltérő módszertani megközelítésű, vagy egyszerűen csak más-más szervezetek által végzett adatgyűjtést vezetnek be.

lítést, kétféle módszertant kíván. Végül, az összevetés után az is kiderült, hogy a két statisztika kiegészíti egymást, egymásra épül.

A szerteágazó módszertani és egyéb problémák megértéséhez szükséges a lakásállományról, lakáshelyzetről szóló statisztikák – témánk szempontjából történő² – osztályozása. A lakásstatisztikában módszertani szempontból kétféle adatgyűjtési rendszer létezik.

1. A lakásállomány *állapotfelvételei*, amelyek egy adott időpontra vonatkozóan mérik fel a lakásállomány állapotát, a lakásokban élők társadalmi összetételével összefüggésben.

Az ehhez szükséges adatokat a lakásösszeírások biztosítják. A lakásösszeírások – bár a gyakorlatban részleges lakásösszeírásokat is végrehajtanak – általában az adott felvételi egység lakásállományának teljes körű összeírását tételezik fel. A lakásokon túl tehát vonatkoznak mindazon egyéb létesítmények számbavételére, amelyek emberi lakhely céljára szolgálnak. Egy ország egészére kiterjedő lakásösszeírás végrehajtásának szükségessége csak nagyobb időközönként – általában tízévenként – merül fel. Felvételtechnikai és gazdaságossági tényezők, de a lakáshelyzetnek a népesség számával és életkörülményeivel való szoros összefüggése, sokrétűbb elemzési lehetősége is indokolja a lakásösszeírások népszámlálásokkal együtt történő lebonyolítását.

2. Az ún. *folyamatos lakásstatisztika*, amely (általában) két állományi felvétel között, illetve azokban az években méri fel a lakásállományban beállott változásokat, amikor nincsenek állományi felvételek. Ez alkalommal néhány egyszerű mutatót számítanak a lakásállományra vonatkozóan is. A folyamatos lakásstatisztika sajátja az is, hogy a népesség jellemzőivel nem veti össze a lakásállomány mutatóit (erre a módszertan nem is ad lehetőséget).

A lakásállományi statisztika lakossági megkérdezésen alapuló, kérdezőbiztosok segítségével végrehajtott adatgyűjtés, míg a folyamatos lakásstatisztika elsősorban intézményi statisztika, mely esetben az adatokat nem közvetlenül a lakás tulajdonosától vagy bérlőjétől, lakójától, hanem különböző, a lakások építését, fenntartását, forgalmát végző és felügyelő szervezetektől (önkormányzatok, illetékhivatal, lakásszövetkezetek, építést és felújítást végző gazdasági vállalkozások, nonprofit szervezetek stb.) gyűjtik be.

A lakásállományi statisztika fő bázisai a tízévenként végrehajtott népszámlálások, a népszámlálások között mikrocenzusok, de ide lehet sorolni az olyan nagyobb (országosan reprezentatív) lakossági felvételeket is, amelyek a népszámlálásokhoz hasonló lakásfejezeteket tartalmaztak. (Jövedelemfelvételek, háztartás-statisztika, életmód-, időmérleg-felvételek, szintetikus életmódfelvételek, társadalmi rétegződés-felvételek.) Ezeket a felvételeket a Központi Statisztikai Hivatal végezte és végzi. Ugyancsak a lakásállományi statisztika adatbázisát szolgálták korábban a nagyobb kutatóintézetek, 1990 óta pedig a közvéleménykutatók által végzett (olykor panel alapú) reprezentatív felvételek is. Ezek mellett léteznek kisebb, nem országosan reprezentatív mintán készült lakásfelvételek, amelyek egy-egy területi egység (város, országrész) lakáshelyzetét mérik fel, vagy egy-egy kiválasztott társadalmi csoport lakáskörülményeit kutatják stb. Bár a lakásállomány állapotának, a lakásvizonyok alakulásának megismeréséhez e felvételek is hatékonyan hozzájárulnak, a hivatalos statisztika 130 éves hagyományait is figyelembe véve, azoknál

² Szándékosan nem vállalkoztunk arra, hogy új – hagyományos értelemben vett – nomenklatúrát állítsunk fel, ez nem is lenne szükséges, hiszen számos forrásban megtalálhatók már az állami statisztikák különböző osztályozásai. Csupán tartalmi, a problémakör jobb megértését segítő csoportosításról van szó, amely nem sorol fel valamennyi létező statisztikát és bizonyosan maradnak átfedések, nem egyértelmű besorolások is.

a felvételeknél kell meghúznunk a lakásállományi statisztika határait, amely felvételek még országosan reprezentatívak, tehát amelyek a teljes magyar lakásállomány állapotára, a lakáshelyzet alakulására vonatkozó, arra érvényes következtetések levonásához nyújtanak megbízható adatokat. Sokan vitatják az ehhez szükséges mintanagyságot, illetve azt, hogy az országos átlagokon kívül még milyen országrészekre, településtípusokra, vagy éppen kisebb társadalmi csoportokra, speciális helyzetű rétegekre vonatkozó következtetések levonására is alkalmas mintát kell minimálisnak tekinteni. Amennyiben elfogadjuk az országos reprezentativitást mint alapigényt, természetesen az egyre kisebb megfigyelési egységgel arányosan kell a mintát növelni. Ha elfogadjuk a korábbi definíciót, miszerint a lakásállományi statisztika országosan érvényes megállapítások levonására alkalmas adatbázison készülő, döntően lakossági megkérdezésen alapuló, teljes körű vagy reprezentatív felvétel, úgy a magyarországi adottságokat figyelembe véve (településszerkezet, demográfiai összetétel, lakásállomány szerkezete, minősége stb.) a 0,5 és 1 százalékos minta tekinthető alsó határnak; a mikrocenzusok 2 százalékos mintája pedig – néhány speciális témakört leszámítva – csaknem minden lényeges országos és településtípusonkénti, társadalmi csoportonkénti összefüggés levonására alkalmas. A felső határ – amelyen túl már csupán a teljes körű felvétel nyújt érdemben többet – valószínűleg 5 százalék körül mozog, bár ennek megerősítéséhez további számításokra lenne szükség. Mindenestre az 1990-ben alkalmazott 20 százalékos minta már bizonyosan jóval meghaladja a költségek szempontjából is optimálisnak mondható méretet.

Az eddig elmondottakat röviden az 1. tábla foglalja össze.

1. tábla

A lakásállományi és a folyamatos lakásstatisztika jellemzői

Megnevezés	Lakásállományi statisztika	Folyamatos lakásstatisztika
A jellemző felvételi módszer Gyakoriság (általában) A megfigyelés tárgya	Lakossági 5-10 évenkénti a lakásállomány mérete (szobaszáma, felszereltsége, alapterülete stb.), állapota (építési éve, falazata, a lakásban végzett felújítások ideje, jelleg stb.), összevetve a lakásban élő népesség társadalmi összetételével	Intézményi évenkénti, vagy gyakoribb a lakásállományban beállott változások (építés, felújítás, forgalom stb.)
A megfigyelés köre	teljes körű vagy országosan reprezentatív lakossági (főleg lakás- és népességalapú) minta	a vizsgált jelenséget illetően (például lakásépítés, felújítás, kiadott építési engedélyek stb.) teljes körű
Az információk terjedelme	széles körű és esetenként visszatekintő	szűkebb körű és csak az adott időszakra vonatkozó
Jellemző adatgyűjtések (a teljesség igénye nélkül)	népszámlálások, mikrocenzusok, egyéb lakásadatokat (is) felmérő reprezentatív adatfelvételek (például háztartási jövedelem felvétel, háztartás-statisztikai felvétel, életmód-időmérleg-felvétel, panelfelvételek stb.)	lakásépítési statisztika, építési engedélyek, önkormányzati tulajdonú lakásállomány, építési költségek, ingatlanforgalom statisztikája stb.

Itt kell megemlíteni, hogy elvben létezik a lakásstatistikának egy harmadik fajtája is, amely ötvözhetné a két módszer előnyeit, nevezetesen azt, hogy évente vagy gyakrabban szolgáltatna széles körű adatokat a lakásállományról és a benne élő népesség összetételéről. Ez egy olyan lakáskataszter lenne, amely – a népesség-nyilvántartáshoz hasonlóan – folyamatosan regisztrálná a lakásállomány állapotában, minőségében beállott változásokat és ezeket az adatokat együtt tartaná nyilván a lakásokban élő népesség fő jellemzőivel. Voltak bizonytalan kezdeti kísérletek ennek létrehozására mind a hetvenes, mind a nyolcvanas években, de úgy tűnik, akkor a technikai fejletlenség, a szakmai felkészületlenség, tehát az anyagi és a módszertani akadályok, 1990 óta pedig inkább társadalmi problémák, paradox módon éppen a demokrácia erősödése, a nyilvántartásért felelős intézmények gyenge működőképessége hátráltatja e terv megvalósulását. Pedig a lakáskataszter kialakítása és működtetése hatással lehet majd a népszámlálások lebonyolítására,³ hiszen jelentősen csökkentené a költségeket mind a címlista folyamatos karbantartásával, mind a népszámlálás terheinek átvállalásával.

A LAKÁSÁLLOMÁNY-TOVÁBBVEZETÉS PROBLÉMÁI

A folyamatos és a lakásállományi statisztika művelése egyidős a hivatalos statisztikai szolgálattal. A két statisztika közötti összefüggés vizsgálatának talán legkorábbi dokumentuma *Kőrösy József* munkásságából ismert. Az 1870-ben megalakult Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala (Fővárosi Hivatal) volt az európai fővárosok statisztikai hivatalai közül az első, amely kialakította a lakásépítési statisztikát.

„Az 1857-96. évekre vonatkozó adatok a népszámlálás eredményéből vannak merítve, míg a népszámlálások közötti évekre az épületek számát az építkezési statisztika adatai alapján szoktuk megállapítani. Ezen nyilvántartás és a népszámlálási felvétel eredményei közt kisebb eltérések szoktak felmerülni, melyek a felvételt eszközöző közegek eltérő fel fogásából erednek; minthogy azonban a népszámlálás adatait megbízhatóbbnak kell tekintenünk, ezeket fogadjuk el mindig a további előírás alapjául.”⁴

Ezeknek a több mint száz éve megjelent megállapításoknak mindegyike időtállóan bizonyult. A folyamatos és a népszámlálási lakásstatistika közötti – elsősorban az eltérő módszertanból adódó – eltérések azóta is jellemzők (csupán a kisebb jelzöt kell előbb elhagyni, majd később jelentősebbre változtatni), és általánossá vált az is, hogy a népszámlálási statisztika adatbázisai teremtik meg időről időre a folyamatos lakásstatistika korrekciójának alapjait. A két statisztika közötti harmonizációkor a népszámlálás adatai a mérvadók.

Általában, és témánkat illetően is igaz, hogy az egykori Fővárosi Hivatal sok szempontból előtte járt az Országos Hivatalnak akár a megfigyelt területek körét, akár a módszertani megoldásokat, újításokat tekintjük. Kétségtelen, hogy ebben az is közrejátszott, hogy az országos hivatalnak lényegesen nagyobb feladata volt, jóval heterogénebb adat-szolgáltatói körrel kellett „megküzdenie”.

³ Természetesen semmilyen lakáskataszter nem helyettesíti a népszámlálás lakásfelvételének funkcióit, hiszen olyan mélységű adatfelvétel elvégzésére, mint a népszámlálás nincs lehetőség a kataszterben, ráadásul ez utóbbi adattartalmának növelése nem arányos a ráfordításokkal.

⁴ *Dr. Kőrösy József* (1898): Az 1885–1895. évi budapesti építkezések. *Budapest Székes Főváros Statisztikai Hivatalának közleményei XXVIII.* Budapest. 4. old.

Az országos folyamatos lakásstatisztika alapjai a Fővárosi Hivatal első adatgyűjtését követően több mint 35 évvel teremtődtek meg. A lakóház-építkezési adatgyűjtést 1927. január elsejével indította el a KSH, de az akkor csupán a városokra és a 10 ezer főnél nagyobb lélekszámú, és a főváros környéki községekre – összesen 111 településre – terjedt ki. 1930 elejétől vált az adatgyűjtés teljes körűvé. Természetesen az adatgyűjtés kiterjedt a – mai szóhasználattal – lakás- és lakóházmegszünések számbavételére is. Az építkezések, bontások folyamatos megfigyelése mellett az a cél is felmerült, hogy – első ízben az 1930. évi – népszámlálás eredményeivel összevetve ellenőrzésként is szolgáljon, illetve lehetőséget adjon a lakásállomány két népszámlálás közötti továbbvezetésére.⁵ E cél megvalósítására már közvetlenül az 1930-as népszámlálás után sor került, hiszen alig több mint két évvel annak lebonyolítása után már részletes elemzés készült e témakörben.⁶ A magyar lakásstatisztikában valóban korszakosnak nevezhető munkáról lelkesedéssel és alázattal számol be az említett rövid tanulmány szerzője.⁷

Az itt ismertetett eredmények alapjául szolgált az is, hogy az 1930-as népszámlálás házigyűjtőívén kérdést tettek fel arra vonatkozóan, hogy amennyiben az összeírt lakóház 1921. január elseje után keletkezett, az mely évben épült. Ezzel a kérdéssel egyrészt időben visszamenőleg csaknem 10 évvel kiterjeszthették a teljeskörűen csak 1930-tól létező adatgyűjtést. Másrészt azonnal ellenőrizhették a kapott információkat az 1927-től részlegesen rendelkezésre álló, folyamatos lakásstatisztikai adatokkal. Az ebből adódó megállapítások és következtetések mai napig is élő módszertani, tájékoztatási problémákra világítanak rá.

A cikk szerzője – a konkrét eredmények ismertetése mellett – egyrészt foglalkozik eltérő módszertani alapú felvételekből származó adatok összevetésének problémáival,⁸ másrészt összehasonlítja a két forrás adatait.⁹ A korabeli hivatalos statisztika elismerte és természetesnek tartotta, hogy a folyamatos és az állományi statisztika eredményei eltérhetnek egymástól, feltárta és nyilvánosságra hozta ezen eltérések módszertani okait. Mindezek a háború után szükségszerűen újra jelentkező kérdésekre adott válaszok tükrében válnak majd érdekessé. A folyamatos lakásstatisztika rendje lényegében nem változott a háborúig, sőt bizonyos tekintetben 1948-ig, de a lakásállomány-továbbvezetés, a folyamatos és állományi statisztika összevetése, illetve kölcsönös felhasználása a tájékoztatásban egészen 1960-ig több okból szünetelt. A háború okozta nehézségek miatt nem kerülhetett sor az – e században az egyik legmagasabb színvonalú programmal előkészített – 1941. évi népszámlálás feldolgozására, így az itt tárgyalt módszertani vizsgálatokra sem volt mód. Ehhez járult, hogy 1944 és 1949 között lényegében nem volt építé-

⁵ Lakóházépítkezések 1930-ban (1931). *Statisztikai Szemle*, 9. évf. 8. sz. 770–771. old.

⁶ *Mozolovszky Sándor* (1932): Tájékoztató adatok az 1920–1930. évek közötti lakóháztermelésről; valamint A lakóházépítkezések 1931-ben. *Statisztikai Szemle* 10. évf. 6. sz. 470–474. old.

⁷ „Az 1930-as népszámlálás hatalmas anyaga immár második esztendeje forog a bonyolult feldolgozási munkálatokat végző szorgos kezek között. Óriási kohóhoz lehetne hasonlítani a hivatal épületét, melyben az anyag mint nyers érc fül és vándorol retortáról retortára; még jó ideig tart, amíg a végeredmény: a nemes fém megömlik belőle, de itt-ott kiizzanak már a szintén becses melléktermékek.” (Lásd a 6. lábjegyzetet. 470. old.)

⁸ „Már a kérdés föltevésénél tisztában voltunk azonban azzal, hogy tökéletes pontosságú válaszokat nem várhatunk, mert annak az elbírálása, hogy mi tekinthető új épületnek, nem olyan egyszerű, mint az az első pillanatra látszik és bár a számlalóbiztosok úgy írásbeli, mint szóbeli utasításokkal bőségesen el voltak látva, mégis tág tere volt az egyénekenkénti elbírálásnak.” (Lásd a 6. lábjegyzetet. 471. old.)

⁹ „Eltérés természetesen mindentűt mutatkozik... Lényeges eltérések azonban nem igen vannak a két adatgyűjtés eredményei között és ami a legfontosabb, az irányzat mindkét adatgyűjtés eredményeinél párhuzamosan halad.” (Lásd a 6. lábjegyzetet. 471. old.)

si statisztika a Hivatalban,¹⁰ tehát a lakásstatisztika csupán az 1949. évi népszámlálás feldolgozása után rendelkezett részleges információkkal.

1950-től 1960-ig az újjászervezett lakásépítési statisztika magán viselte e korszak szinte minden hibáját. Az új adatgyűjtés elsősorban a tervteljesítés, az ideológiai kritériumok teljesülésének mérését szolgálta és ennek rendelte alá a megfigyelés módszertanát. Így a fő szempont az állami – ezen belül is az ún. beruházási hitelből épült, néhány évig bizalmas adatként kezelt – lakások építésének megfigyelése volt. Mivel – szovjet példa alapján – valódi beruházásnak csak az állami lakásépítkezést tekintették, a magánlakásépítést nem, a kezdetben egységesnek induló, még nem teljesen működő adatgyűjtés rendjét hirtelen megváltoztatták, a megfigyelést decentralizálták. 1953-tól az állami lakásépítés adatait a Hivatal Beruházási és Építőipari főosztálya (ennek is egy részét az ún. *k II.*-es, a fegyveres testületek számára épült lakásokat a Belügy- majd a Nehézipari Minisztérium), a többi, főleg magánérs lakásépítésre vonatkozó információkat pedig a Szociális és Kulturális főosztály gyűjtötte. Az adatok összesítését és „Hivatalos használatra” minősítéssel, számozott példányokban történő közlését a Szociális és Kulturális főosztály végezte. Mindezek megbízhatatlanná tették a folyamatos lakásstatisztika adatait. Az adatgyűjtés nem volt egységes, nem volt teljes körű. Ráadásul a lakásmegszűnés megfigyelése csak 1953-tól indult meg és ez – a korábbi problémákkal együtt – nem tette lehetővé a lakásállomány továbbvezetését, így a lakáshelyzet alakulása fő mutatóinak kiszámítását sem.¹¹ Mindezek következtében az 1960-as népszámlálás által felmért lakásállomány 72 ezerrel több lakást vett számba Magyarországon, mint amennyit a folyamatos lakásstatisztika az 1949 óta eltelt 11 évben számba vett, vagyis a lakásépítés egynegyedét nem mérte fel.

A magyar lakásstatisztika közel 130 éves történetében mindössze ebben az évtizedben történhetett meg, hogy a közvélemény, sőt még talán az állami szervek sem alkothattak pontos képet a lakásállomány méretéről, állapotáról, a lakásépítkezésekről. Az ötvenes évekre vonatkozó lakásépítési és állományi adatok ma is az 1960-as népszámlálás eredményeiből becsült információk.

A folyamatos lakásstatisztika adatgyűjtési rendje – nem kis részben a Hivatal társadalomstatistikai szakembereinek szorgalmazására – már 1958-tól megkezdte a visszatérést a korábbi, racionális módszertanhoz, ismét egységes adatgyűjtést vezettek be, és az adatszolgáltatókká az első fokú építésügyi hatóságokat tették meg. A folyamatos lakásstatisztika működőképessé tételéhez azonban több év kellett. Az 1960. évi népszámlálás feldolgozásával, az említett eltérések felmérése után – a Gazdasági Bizottság határozata alapján – 1962-ben önálló, teljes körű felmérést hajtottak végre az 1960-ban és 1961-ben épült lakásokra vonatkozóan. Erre alapozva 1962 elején indult az új típusú adatszolgáltatás, amelynek alapelemei a mai napig érvényben vannak.

A szigorú ellenőrzések és az építésügyi hatóságok, az illetékes Építésügyi Minisztérium és a Hivatal jó együttműködésének eredményeként a lakásépítési statisztika adatai a hatvanas évektől kezdve lényegében megbízhatóknak mondhatók. A következő két nép

¹⁰ Az 1949-es népszámlálás lakásívén szereplő kérdésköréből – az 1930-as népszámláláshoz hasonlóan – ki lehetett mutatni, hogy 1945 óta hány lakást építettek és állítottak helyre az országban.

¹¹ Az 1954-es lakásösszeírás – amelyet szintén a Szociális és Kulturális főosztály hajtott végre – valamelyest pótolta ezt a hiányosságot. A felmérés – kicsit hasonlóan az 1927-ben bevezetett lakásépítési adagyűjtéshez – az összes városra és 120 községre terjedt ki. E felvétel eredményei azonban sokáig nem kerültek nyilvánosságra csak „Hivatalos használatra” minősítéssel, szűk körben váltak ismertté.

számlálás azonban a folyamatos lakásstatisztika, a lakásállomány-továbbvezetés számára más jellegű, de hasonlóan súlyos problémákat hozott felszínre.

2. tábla

*Eltérés a népszámlálások által felmért
és a továbbvezetett lakásállományi adatok között, 1960–1980*

Év	Lakásállomány a népszámlálás szerint	Eltérés a továbbvezetett lakásállománytól	Eltérés a továbbvezetett lakásállománytól (százalék)
	ezer		
1960	2 758	+ 72	2,6
1970	3 122	- 70	2,2
1980	3 542	- 230	6,5
1984*	3 786	- 54	1,4
1990	3 853	- 140	3,6

* Mikrocenzus szerint.

A népszámlálás 1970-ben 70, 1980-ban pedig 230 ezerrel kevesebb lakást írt össze, mint amennyit a lakásállomány továbbvezetése alapján várni lehetett. Ez utóbbi adat a feltételezett szakmai hiba okozta sokk mellett kisebb politikai vihart is kiváltott, hiszen az évtized közepén befejeződött 15 éves lakásépítési terv sikeres teljesítéséről szóló hirdások hitelességét is kétségbe vonta. Holott a tervezett 1,5 milliónál mintegy 50 ezerrel több lakás is épült 1960 és 1975 között, sőt az épített lakások száma az évtized második felében még nőtt is. Az eltérést ezúttal nem a lakásépítési, hanem részben a lakásmegszűnési statisztika hiányosságai, illetve a két adatgyűjtés eltérő módszertanából adódó különbségek okozták. Az eltérések okairól szóló jelentés egyrészt a folyamatos lakásstatisztika hibáit tárta fel, amennyiben az csupán a lebontás, átalakítás, újjáépítés következtében megszűnt lakásokat vette számba és nem figyelte meg az elhagyott, majd romossá váló lakások megszűnését. Az ilyen módon megszűnő lakások főleg az – 1971-es településfejlesztési koncepció „hatására” elnéptelenedő, főleg dunántúli – kistelepülésekre koncentráálódtak. Másrészt a népszámlálás módszertani problémája is jelentős eltérést okozott, amennyiben az összeírás 1970-ben az ún. nyári konyhákban élő háztartások lakásait – amennyiben azokat más család illetve háztartás lakta mint azt a lakást, amelyhez a nyári konyha tartozott – külön lakásként vette számba. Így ezek a lakások indokolatlanul növelték a lakásállomány-továbbvezetés 1970-es bázisadatait. Ezenkívül a hetvenes évekre jellemző lakásösszevonások is elkerülték a folyamatos lakásstatisztika figyelmét, amennyiben ezekre nem kértek építési engedélyt. Végül eltérést okozott az is, hogy a népszámlálás feltárta: számos – a folyamatos lakásstatisztikában üdülőként számba vett, és ezért a lakásállományba nem beleszámított – otthon lakásként funkcionál.¹²

A folyamatos lakásstatisztika számos egyéb problémájával is foglalkozott az eltérések okait vizsgáló bizottság. Ezek részben a továbbvezetett lakásállomány szobaszám szerinti összetételének, részben felszereltségének adateltéréseivel foglalkoztak. Bár a lakások mi

¹² Az eltérések okait feltáró előterjesztés a romossá vált, és így megszűnt lakások számát 100 ezerre, az 1970-ben helytelenül két lakásnak vett, valójában egy lakásnak tekinthető egységek számát 40 ezerre, a lakások összevonásából eredő eltérést 40 ezerre, és a lakásnak használt üdülők számát 50 ezerre becsülte.

nőségi összetétele szerinti eltérések már 1960 óta foglalkoztatták a szakembereket, érdeemben csak az 1980-as népszámlálás után vizsgálták ezt a kérdést.

Az 1960 után rendelkezésre álló információk – a már felsorolt okok miatt – ugyan nem tették lehetővé az eltérések kimutatását, a kialakított továbbvezetési elvek azonban jelezték, hogy a szakemberek felkészültek a szobaszámban és a felszereltségben mutatkozó várható eltérések kezelésére. Ehhez a lakásépítési és -megszünési statisztika új alapokra helyezése mellett újabb folyamatos lakásstatisztikai adatgyűjtéseket, az ún. közműstatisztika információit vonták be az ellenőrző adatok közé.

A víz-, csatornamű vállalatok, a villamosenergia-szolgáltatók fogyasztói statisztikája, később a gázszolgáltató vállalatok adatait a „rendes” tájékoztatás mellett már az 1960-as években is felhasználták a folyamatos lakásállományi statisztika ellenőrzéséhez. Mivel a lakásépítési és -megszünési statisztika csak az új lakásokat,¹³ és így az ezekből adódó felszereltségi változást vette számba, logikusnak tűnt, hogy az állományi jellegű közműstatisztika adatait ellenőrzés gyanánt figyelembe vegyék. A továbbvezetés alapelve az volt, hogy a lakásépítési és közműstatisztika eredményeit megyéknként összevetették, és a nagyobb értéket szerepeltették a továbbvezetett lakásállományi adatok között. (A közműstatisztika adata ugyanis természetesen tartalmazta az új lakások okozta állománynövekedést is.) Ez a módszer is csak közelítően pontos eredményekre vezethetett más típusú módszertani eltérések miatt.¹⁴

Más a helyzet a szobaszám szerinti összetétel terén. Itt már nem volt lehetőség kiegészítő információk alkalmazására, mert a lakásépítési statisztika csak az új lakásokban épült szobákat regisztrálja, a régi lakásokban történő szoba-hozzáépítéseket és szobakialakításokat nem.

Így érthető, hogy a lakások felszereltségében, illetve szobaszám szerinti összetételében tapasztalható eltérések 1980-ban ellentétes irányúak voltak, mint ahogy azt a lakászámban tapasztalni lehetett. A népszámlálás kétszer akkora szobaszaporulatot mutatott ki, mint a továbbvezetés. Az összeírt fürdőszobák száma 40 ezerrel volt több, mint amennyi várható volt. Mindezek alapján a továbbvezetett szobaszám módszertanában a népszámlálás alapján számított szorzó segítségével történő becslési módszert javasoltak. A lakások felszereltségéről szóló, továbbvezetett adatoknál óhajtóként fogalmazódott meg, hogy a régi lakásokban történő fürdőszoba-kialakításra, egyéb komfortosság-javító munkákra is elő kellene írni az építési engedély fokozottabb számonkérését. E tekintetben azonban nem történt érdemi előrelépés.

Az 1980-ban hozott intézkedések azt is előírták, hogy a lakásállomány továbbvezetését illetően majd az 1984-es mikrocenzus eredményei alapján kell megtenni a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy 1990-ben az eltérés csökkenthető legyen.¹⁵

¹³ Az érvényes előírások szerint a lakás-átalakításokra, a felszereltség, szobaszám megváltoztatására is kell építési engedélyt kérni, tehát elvileg a folyamatos lakásstatisztika ily módon a régi lakásokban beállott változásokat is nyomon követhetné. A gyakorlatban ennek a kötelezettségnek a lakosság, illetve az átalakításokat végző szervezetek nem tesznek eleget, így végeredményben csak az új lakások okozta szobaszám- és felszereltség-változást rögzíti a lakásépítési statisztika.

¹⁴ Ezek közül a két legfontosabb, hogy egyrészt a közműstatisztika ún. fogyasztói számmal dolgozott, amely nem feltétlenül azonos a lakások számával, hiszen egy lakásban több mérőóra is lehet, illetve több lakás alkothat egy „fogyasztót”. Másrészt a közműstatisztika természetesen nem különbözteti meg a lakásokat az üdülőktől. Ennek ellenére a lakásállomány minőségi összetételének változásait jól tükrözték az így számított adatok.

¹⁵ Az anyag csak csökkentésről szól, tehát elismeri, hogy a különbség létezése természetes és módszertanilag is elfogadható.

Az 1984-es mikrocenzusból az 1985. év elejére becsült lakásállomány 54 ezerrel (1,4 százalékkal) volt kevesebb, mint a továbbvezetett. Ez időarányosan mintegy egyharmada annak, amely 1970 és 1980 között keletkezett. Bizonyos, hogy az eltérés csökkenésében szerepe volt annak, hogy 1980 után számos apró, de lényeges módszertani egyeztetés történt, erősödött az adatok ellenőrzése a folyamatos lakásstatisztikában. Ugyanakkor további változtatásokat határoztak el. Egyrészt 1985 elejére átvették a mikrocenzusból becsült lakásállomány-számot és az adatokat az 1981–1984. évekre arányosan visszavezették. Másrészt egy ún. korrekciós kulcsot vezettek be (a tapasztalt 1,4 százalékos eltérés egy évre jutó átlagát, amely országosan például 0,28 százalék volt), amellyel a következő években csökkenteni kellett a továbbvezetett lakásállományt. E sok szervezést és nagy pontosságot igénylő munka felemás eredményre vezetett.

Az 1990-ben tapasztalt, 140 ezres eltérés kétségtelenül lényegesen kevesebb, mint az 1980-as, és mivel a lakásállomány ebben az évtizedben is jócskán szaporodott, arányában talán már elfogadhatónak is nevezhető. Ugyanakkor az első öt év 54 ezres eltérése után tett intézkedések nyomán az is várható volt, hogy nem növekszik tovább az eltérés, sőt 1990-re esetleg csökkenhet is. Ebből a szemszögből az első öt év különbségének megháromszorozódása már-már hibának is nevezhető. Hozzá kell tenni, hogy a lakásépítési statisztika területén 1990 óta két ízben is átfogó, valamennyi megyére kiterjedő vizsgálat folyt az adatok megbízhatóságáról. Az ellenőrzés eredményei e tekintetben a regisztrált és a valóságos lakásépítések eltéréseinek relatíve csekély mértékéről és inkább időben elhúzódó jellegéről számoltak be.

Az 1996. évi mikrocenzus során az alkalmazott súlyszámok a továbbvezetett lakás-számhoz igazították a mikrocenzus felszorozott állományi adatait. Így az évtized végére minden bizonnyal várható eltérések mértékének és jellegének prognosztizálására ez a tanulmány nem vállalkozhat.

A LAKÁSVAGYON ÚJRAÉRTÉKELÉSE A NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK FELHASZNÁLÁSÁVAL

A piaci viszonyok hatékony működését segítő információs rendszer kiépítése, és az EU-csatlakozásra való felkészülés immár halaszthatatlanná teszi az állóeszközök és ezen belül a lakásállomány újraértékelését.

1968 óta nem volt teljes körű állóeszköz-értékelés, a statisztika számára a számviteli nyilvántartásokon alapuló, vegyes beszerzési árakon értékelt állóeszköz-állományi adatok és az abból számított értékcsökkenés állnak rendelkezésre, amelyek a felgyorsult infláció, valamint a gazdaság radikális átstrukturálódásával együtt járó – és nem követhető – eszköz-átértékelések következtében adatforrásnak nem alkalmasak. Mindez érvényes a lakásállományról rendelkezésre álló értékadatokra is.

A lakáshelyzet alakulását bemutató statisztikák az elmúlt évtizedekben lényegében csak naturális adatokat használtak, pedig a magyar lakásstatisztika adatközléseinek a század első felében fontos részét képezte a lakásokra vonatkozó értékadatok közlése.¹⁶ E

¹⁶ *Hajpál Gyula* – a hatvanas évek végén elkezdett nemzetivagyon-számítások egyik irányítója – így ír erről: „Ez a problémakör már hosszabb ideje a magyar gazdaságtudomány mostohagyermekéi közé tartozik. Ugyanekkor számos olyan tanulmányt lehetne felsorolni, amelyek a nemzetijövedelem-számítás elvi vagy módszertani kérdéseivel foglalkoznak. ... Sajnálatos tény viszont, hogy a nemzetivagyon-számítások kérdései ugyanebben az időszakban teljesen az elméleti kutatás érdeklődési körén kívül estek. Az utolsó két évtizedben egyetlen olyan tanulmány sem került közlésre hazánkban, amely a nemzeti vagyon problémájával

hagyomány teljesen megszakadt a háború után, és – néhány kísérlettől eltekintve – több mint húsz évig a magyar statisztika szinte alig foglalkozott ezekkel a kérdésekkel.

Az értékviszonyok jelentőségének tagadása miatt beállt hosszú szünetet 1967–1968-ban éppen a magyar statisztika szakította meg elsőként a volt szocialista országok közül, amikor is széles körű elméleti és módszertani kutatás után megkezdte a népgazdasági mérlegrendszer kiépítését. Ezen alapultak azok a nemzetijövedelem-, nemzetivagyon-számítások, amelyek 1960-ig visszamenőleg lehetővé tették a lakásvagyonértékek megállapítását. Erre a bázisra épültek a hetvenes évek későbbi számításai is, az állóeszközök és ezen belül a lakásállomány 1976-os átértékelése.

Azóta erősen csökkent a lakásállomány értékére vonatkozó adatok megbízhatósága. A lakásvagyon értékelését nehezíti, hogy a piaci viszonyok e vagyontárgy esetében kezdtek működni a legkorábban és a legerősebben. Már a rendszerváltás előtt is kimutatható volt, hogy a lakáspiac jól elkülöníthetően három legális és egy illegális részpiacből áll.¹⁷ 1990 után pedig a lakásárak mozgása, a lakásszektor és más befektetési piacok közötti tőke-mozgás, már egy egységesedő piac jeleit mutatta. A kilencvenes évek végén már elmondható, hogy bár a magyar lakáspiac még mindig nem tekinthető teljesen egységesnek, bizonyos, alig átjárható részpiacok még mindig kimutathatók, azonban összességében a piac törvényei érvényesülnek, és így a lakásforgalom, az újlakásépítés tendenciái, a felújítások élénkülése vagy lassulása mind egyfajta – a gazdaság állapotávváltozását jelző – konjunktúramutatóként szolgál.

A lakásállomány értékelésével kapcsolatos számítások történetét és azok legfontosabb eredményeit bemutató tanulmány¹⁸ fő megállapítása az volt, hogy a teljes lakásalap önálló felmérésen alapuló átértékelésre a legutóbbi – 1968-ban végzett – nemzetgazdasági-állóeszköz-felértékelés során sem került sor, és szükséges lenne egy olyan értékelési módszer bevezetése, amely a teljes lakásállományt jellemző adatgyűjtésre épül és lehetőséget nyújt az értékelés évenkénti továbbvezetésére.

A lakásszolgáltatás teljes körű elszámolása a nemzeti számlák körén belül csak úgy valósítható meg, ha a lakásállományt évenként fel (át) értékeljük, hiszen ez jelenti az értékcsökkenés elszámolásának bázisát. A lakásszolgáltatás értékének továbbvezetése a fogyasztói és az építőipari árindex mértani átlagának felhasználásával történik. A lakásszolgáltatás évenkénti értékét ugyan külön tételként nem közli a KSH, de becslési módszer ismeretében elfogadható közelítést jelent, ha a bázisév lakásállományának értékét az éves építési árindexekkel vezetjük tovább.

1991 óta becslési módszerekkel értékelik évente a lakásállományt abból a célból, hogy megbecsüljék a lakásszolgáltatásoknak a GDP-ben szereplő értékét. Az eljárás mód-

foglalkozna... Az elmúlt években a hivatalos statisztika nem tekintette feladatának az ország nemzeti vagyonára vonatkozó teljes körű vizsgálatokat, így tehát a statisztikai gyakorlat sem mozdíthatta elő a számítási módszerek fejlődését.” *Hajpál Gyula*: (1969): A nemzetivagyon-számítás története Magyarországon. *Statisztikai Szemle*, 46. évf. 2. sz. 170–186. old.

¹⁷ Farkas E. János – Vajda Ágnes (1990): Lakáshelyzet. In.: *Társadalmi riport*. TÁRKI. Budapest, 131–164. old.

¹⁸ Farkas E. János (1993): A lakásvagyon értékelése, 1950–1990. *Statisztikai Szemle*, 71. évf. 1. sz. 5–15. old.

szertanát ismertető kötetben¹⁹ megtalálható a lakásállomány akkor megbecsült értéke (5704 milliárd forint). Bár ennek továbbvezetett adatai nem jelennek meg külön egy kiadványban sem, az idézett műben található módszer alapján kiszámítható a lakásállomány értéke 1998-ra is. Ez a becslés érték 18 080 milliárd forint.

Ennek az adatnak a megbízhatóságát nehéz értékelni, hiszen kevés támpont van amihez viszonyíthatnánk. A „Lakásviszonyok 1999” című lakossági reprezentatív felvételünk során megkérdeztük a háztartásokat, mennyire becsülik lakásuk értékét.²⁰ Az erre kapott válaszokat regressziós becsléssel korrigáltuk,²¹ és ennek alapján kiszámítottuk az ország lakásállományának piaci értékét, amely a felvétel idején (1999 tavaszán) 16 590 milliárd forint volt.

Mint látható, a közel ugyanarra az időre kiszámított piaci érték alig 10 százalékkal alacsonyabb, mint az újraelőállítási érték. Ezeket az adatokat érdemes bemutatni, mert egyrészt a két eltérő módszertani alapon nyugvó, bizonyos értelemben eltérő tartalmú adat összevetése azt mutatja, hogy mivel a lakásállományban igen nagy arányú a nem felújított lakások aránya, a piaci érték alacsonyabb, holott ha nem a minőségből, hanem a lakás fekvéséből származó eltéréseket vesszük számba, akkor ez bizonyos esetekben még magasabb is lehet, mint az újraelőállítási érték. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a lakásállomány túlnyomó része felújított. Mint ismeretes, ennek éppen ellenkezője jellemző a magyarországi lakásokra. Másrészt az összevetés megmutatja a pillanatnyilag rendelkezésre álló adatok bizonytalanságát is, és bizonyítja, hogy az állomány felértékelését végre kell hajtani.

Mindezek a tények a lakásvagyon értékelésének halaszthatatlanságát támasztják alá és egyben jelzik, hogy ezt a feladatot ma a statisztikának sokkal nehezebb lesz végrehajtania, mint tizenöt vagy akár tíz évvel ezelőtt is.

A KSH-ban folyó, a nemzetgazdaság állóeszköz-állományát újraértékelő projekt részeként, a tervek szerint, sor kerül a lakásállomány értékelésére is. Erre speciális, kombinált módszer alkalmazható, amelynek egyik eleme a következő népszámlálási kérdőív lenne. A megalapozó teljes körű információk ugyanis a 2001-re tervezett népszámlálás keretében gyűjthetők össze. (Sajnos a lakások értékének pontosabb meghatározására javasolt kiegészítő kérdések takarékosági okokból nem kerültek be a népszámlálás programjába.)

A másik elem a most befejezett, az újonnan épített lakások építési költségeinek becsléséhez használható modell továbbfejlesztése lenne. E modellben az újonnan épített lakásokra minőségileg és területileg meghatározott kategóriák szerint építési költségkalkulációkat készítettünk, s az így meghatározott fajlagos (négyzetméterenkénti) költségeket a ténylegesen felépített lakások alapterületével súlyozva számítottuk ki az 1 négyzetméterre jutó lakásépítési költség átlagát. A modellben feltételezzük, hogy a lakásépítési költségekben jelentős különbség van: a lakások minősége, az építkezés helye, valamint az építkezés jellege szerint (családi ház, többlakásos lakóépület). A lakások minőségi kategóriáit három típusba soroltuk: szerény, átlagos és luxus minőségű lakások, amely kategóriák az

¹⁹ *Magyarország nemzeti számlái. (1998) Adatforrások, módszerek, és számítások. (Felülvizsgált kiadás.)* Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

²⁰ A felvétel során 10 754 lakás és az ott élő 28 073 személy adatait vettük fel.

²¹ A módszer leírását lásd: *Lakásviszonyok II. 1999* (2000). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 91–93. old.

építési előírások követelményszintjei, a lakás alapterülete, a helyiségek funkciói, a lakás felszereltsége és a beépített anyagok minősége alapján határozhatók meg. E modellt kívánjuk továbbfejleszteni a teljes lakásállományra is, úgy, hogy olyan épülettípusokra is kiterjesztjük a számításokat, amelyek pillanatnyilag nem épülnek (nagyvárosi bérházak, lakótelepi épületek).

A munka alapját képezi, hogy a népszámlálás adatállományából elő lehessen állítani a modellben kidolgozott épülettípusokat. Ehhez a népszámlálás speciális másodlagos feldolgozására van szükség, amelynek során más reprezentatív felvételekből származó információkat is felhasználunk az épületek eltérő minőségi típusainak megállapításához. Ezzel először lesz lehetőség a teljes lakásállomány konkrét adatgyűjtésen alapuló felértékelésére.

SUMMARY

The comparison between the continuous and flat stock statistics is a known phenomena in the modern European statistical systems. The study introduces the outcoming methodological problems. It defines a special-type of classification of the statistics of flat stocks and flat conditions. Then it presents the features of differences between the flat statistics and censuses and introduces the possible reasons of these differences. As continuous and flat statistics are as old as the statistical service itself there is a possibility for the analysis of a relatively long period.

The second part of the article provides the possible secondary use of the census data. The need of building up an informatics system and the preparation to the EU-accession makes pressing the re-evaluation of the fixed assets and within them the flat stocks. In the realisation of the process flat survey of the census would play a remarkable role.

AZ INTÉZETEK, INTÉZETI HÁZTARTÁSOK ÖSSZEÍRÁSA*

SZŰCS ZOLTÁN

Az intézeteket, intézeti háztartásokat Magyarországon először az 1890. évi népszámlálás alkalmával vették számba, az adatokat azonban ekkor és a soron következő népszámlálások után is vagy egyáltalán nem tették közzé, vagy csak az intézetek, illetve az intézetben élők számáról szóló információkat publikálták. Az intézet fogalmát 1949-ben határozták meg először, korábban az adatfelvételi utasításokban csak utalások találhatóak a témára vonatkozóan. Az 1970. évi népszámlálás volt az első, amely már – bár korlátozott mértékben – figyelembe vette az intézetek, intézeti háztartások speciális jellemzőit is. Igazi előrelépést az 1980. évi népszámlálás jelentett, ekkor készült első ízben külön kérdőív az intézetek adatainak a felvételére. Az intézetekre vonatkozó első, viszonylag részletes adatközlés is ehhez a népszámláláshoz kapcsolódik.

A 2001. évi népszámlálásban az intézetek, intézeti háztartások bemutatása a korábbiaknál nagyobb figyelmet kap. A különböző típusú intézeti háztartásokban – becslések szerint – mintegy negyedmillió ember él, s az ő életkörülményeik bemutatása éppen olyan fontos feladata a népszámlálásnak, mint a magánháztartásokban élőké. Emellett különös jelentőséget ad az intézetek, intézeti háztartások számbavételének, hogy a rendszerváltást követően összetételük jelentősen módosult: egyes intézettípusok (például a munkásszállások) száma erősen csökkent, másoké, például a szociális otthonoké, szociális gondozóintézeteké viszont emelkedett. Megváltozott az intézeteket fenntartó intézmények, szervezetek struktúrája is: nőtt az egyház és a magánszféra, csökkent a gazdálkodó szervezetek szerepe.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. Intézeti háztartások.

Magyarországon is, mint a világon mindenhol, a népszámlálások alkalmával a népesség mellett összeírják az ország lakásállományát is, míg a lakásokat (lakóegységeket) magukba foglaló épületek számbavételét vagy közvetlenül erre irányuló kérdésekkel, vagy a lakáskérdésekre adott válaszokból következtetve végzik el. A népesség túlnyomó többsége lakásokban, kisebb hányaduk pedig egyéb lakott lakóegységekben él, így az ő lakásviszonyaikról a népszámlálási adatfelvételekből már az 1869. évi első, modern értelemben vett népszámlálás óta eleinte összevontabb, később egyre részletesebb áttekintést kapunk.

* A dolgozat az OTKA 18420. számú „Korszerű népszámlálások, mikrovezetékek felvételi, feldolgozási rendszere, összefüggései. Magyarországi és nemzetközi gyakorlat. Világnépszámlálás 2000” című kutatás keretében írt, „Az intézeti háztartások összeírása. A lakóhely és a tartózkodási hely értelmezése az intézeti háztartásokban élők körében” című tanulmány (In: *Népszámlálás az ezredfordulón 2* (1999). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 89–113. old.) átdolgozott változata.

A népesség kisebb hányada azonban különböző okok (tanulás, betegség, munkavégzés stb.) miatt lakóhelyétől huzamos ideig távol, kollégiumokban, diákszállásokon, egészségügyi otthonokban, nevelőintézetekben, szociális otthonokban, munkásszállásokon stb. él. Összeírásuk ezekben az intézményekben, az ún. közösségi háztartásokban vagy – a magyar gyakorlatban megszokott szóhasználattal – intézetekben (intézeti háztartási lakóegységekben), intézeti háztartásokban történik.

Az intézetek így felfoghatók a lakás egy speciális formájának is, ahol nem magánháztartások, hanem egyedül állók (ritkábban családok, főleg házaspárok) élnek együtt közösségi háztartásban, részesülnek közösségi elhelyezésben és ellátásban. Mivel ezekben a háztartásokban a magánháztartásokhoz képest lényegesen többen – esetenként akár több százan – élnek együtt, az ilyen „lakás” felszereltségének különleges igényeknek, elvárásoknak kell megfelelnie. Ezek az igények és elvárások egyfelől az ott élők számából adódnak, másfelől különböző szintű jogszabályok által meghatározottak.

Történeti visszatekintés

Az intézeti háztartásokat első ízben az 1890. évi népszámlálás alkalmával írták össze, azóta minden népszámlálás felvette a témát valamilyen formában a kérdései közé. Az intézetek, intézeti háztartások számbavétele a népszámlálások tematikájának állandó része lett.

Az intézeti háztartásokat eleinte a lakás egy speciális formájának tekintették, ezáltal rájuk is ugyanazok a kérdések vonatkoztak, mint amelyekkel a lakások nagyságát, helyiségeinek számát és jellegét, felszereltségét stb. tudakolták. Bár a továbbiakban szinte minden népszámlálás hozott valami újat az intézetek összeírásában, kifejezetten az intézetek és lakóik számbavételét segítő nyomtatványok csak az 1970. évi népszámláláshoz készültek, önálló intézeti kérdőívet pedig csupán a következő, az 1980. évi népszámláláskor készítettek. Ekkor nyílt tehát először valódi lehetőség az intézeti háztartásokkal kapcsolatos speciális problémák összeírására.

Az 1890. évi népszámlálás alkalmával az intézeti háztartások számbavétele az ún. Házi gyűjtő lajstromon, a II. Személyi viszonyok táblázatban¹ történt. Az intézeti háztartások bejegyzésének módját a táblázat alatt lévő magyarázat adta meg: „Azon esetben, ha a háztartás nem családi háztartás, hanem intézeti (laktanya, börtön, nevelő-intézet stb.), ez a körülmény az alábbi [táblázat alatti] Jegyzet sorjában a lakás számának idézésével világosan megjelölendő; az intézeti épületben netalán előforduló családi háztartások pedig sorban mint ilyenek mutatandók ki.”

Az Országos Statisztikai Tanács egyetértett az 1890. évi népszámlálást megelőzően, *Keleti Károly* irányításával készült előterjesztéssel, miszerint az adatfelvétel terjedjen ki a lakosság és a lakásállomány összeírásán túl valamennyi épületre, annak rendeltetésére, tetőfedésének és falazatának anyagára is. Ez lehetővé tette, hogy az intézeti háztartásokat magukba foglaló épületek egyes ismérveit is felmérjék. Ilyen részletezettségű adatközlésre azonban sajnos nem került sor, csak az intézeti háztartások és az abban élők nemenkénti számát közölték.

¹ A népszámlálási nyomtatványok másolatai megtalálhatók: *A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi, 1869–1990* (1990). I. köt. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest., *Az 1869–1980. évi népszámlálások története és jellemzői. I–III. rész.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, című, 1983 és 1989 között megjelent kiadványokban, valamint az 1960 és 1990 között végrehajtott népszámlálások adatfelvételi és -feldolgozási feladatait, módszertani leírását tartalmazó kiadványokban.

Az 1890. évi népszámlálásnak a személyek összeírására szolgáló Számlálólapján a lakáshasználati jogcímet tudakoló kérdés válaszlehetőségei között szerepelt az „intézeti tag” megnevezés is. Ez lehetőséget biztosított az intézeti háztartásban élők (intézeti lakók) személyi ismérvek (életkor, nem, foglalkozás stb.) szerinti csoportosítására is, ami azonban nem történt meg. Az 1890. évi Házi gyűjtőív táblázataiban az épület tulajdona, rendeltetése, falazata, tetőzete adatokon túl fel kellett tüntetni az épületben lévő lakások, háztartások számát, valamint lakásonként (intézetenként) az összeírt jelenlévő személyeket nemek szerint, a távollévő nevét, életkorát, foglalkozását, illetve a távollét okát és helyét.

Az ezt követő két (1910. és 1920. évi) népszámlálásnál az intézeti háztartások összeírásában néhány módosítást végeztek, illetve egyértelműbbé tették azt. E módosítások közé tartozott például, hogy az intézeti háztartás megnevezése mellett fel kellett jegyezni a helyiségek számát is, továbbá a személyek lakáshasználati jogcím szerinti összesítésekor az intézeti lakók együttes számát is be kellett írni a külön erre a célra létesített „intézeti tag” rovatba.

Az 1930. évi népszámláláskor a Házi gyűjtőív I. Épületviszonyok táblázata az épületeket rendeltetésük szerint sorolta fel, külön rovatban szerepeltetve az intézeti háztartások számát. A II. A házban lévő lakások, azok helyiségeinek száma és padozata s az összeírt jelenlevők és távollevők kimutatása lakások szerint című táblázat 3. rovatában volt lehetőség utalni arra, hogy a lakás valamely intézet (kórház, árvaház, fogház, kolostor, szálloda stb.) céljára szolgál. A tábla tartalmazta a lakásban (intézetben) lévő helyiségek számát azok rendeltetése (szoba, hálófülke, fürdőszoba stb.) szerint, valamint a legfontosabb felszereltségi ismérvek (víz-, villany-, gázvezeték, árnyékszék) meglétét, a szobák és a konyhák padozatára vonatkozó információkat, továbbá a népszámláláskor jelenlévő személyek számát.

Az 1920. és az 1930. évi népszámlálás még nem vállalkozott az intézeti háztartások és az intézeti lakók fogalmának pontos meghatározására. Az 1920. évi népszámlálás adatfelvételi utasításaiban egyáltalán nincs erre vonatkozó szabályozás, csupán a Házi gyűjtőív kitöltését szabályozó rendelkezések között található egy rövid utalás: „Árvaházak és internátusok hálótermei, kórházak kórtermei ... s más efféle nem tulajdonképpeni lakóházaknak tényleg lakási célra szolgáló helyiségei, a magánlakások felsorolása után, külön sorban összefoglalva, kimutatandók.” 1930-ban az utasítás a következőkkel egészült ki: „... egyenként külön veendő fel a következő épületek: laktanya, iskola, kórház, kolostor, árvaház, fürdő, szálloda, gőzmalom ...”. Az, hogy ezek közül melyek tekintendők intézetnek, melyeket kell intézeti háztartásként számba venni, nincs utalás.

Az intézeti háztartásban élőkrol ugyanez az utasítás így rendelkezik: „Az intézeti tag rovatban a kórházi betegeket, a kórházban bentlakó betegápoló személyzetet, iskolai és egyéb intézeti növendékeket, fogházi letartóztatottakat, kolostori, zárdai rendtagokat stb. kell kimutatni; az intézetben esetleg bentlakó magán családot tagjai azonban (mint például igazgató, gondnok, portás stb.) a többi megfelelő rovatokban mutatandók ki.”

Az 1941. évi népszámlálásról szóló 1940. évi XXX. tc. – elődeihez hasonlóan – csupán néhány alapvető és általános rendelkezést tartalmazott. A teljes részletezettségű előírásokat a tc. végrehajtására kiadott 8558/1940. M. E. sz. miniszterelnöki rendelet határozta meg. Ennek VIII. fejezete intézkedett a népszámláláskor a katonai, csendőrségi épületekben, munkatáborokban, menekülttáborokban, fogházakban, országos letartóztató intézetekben, javító- és nevelő intézetekben, valamint az egyéb intézeti háztartásokban

(kórházak, elmeógyógyintézetek, árvaházak, gyermekmenhelyek, iskolai internátusok, menedékházak, zárdák, dologházak, szeretetotthonok, szállodák, penziók stb.) végrehajtandó tennivalókról. Ez volt a magyarországi népszámlálások történetében az első, amikor a népszámlálást előíró jogszabály kitért az intézeti háztartások összeírására.

1941-ben a lakáshasználati jogcím tudakolása átkerült a Számlálólapra (a mai szóhasználat szerinti személyi kérdőívre), éppúgy, mint a „mióta lakik (tartózkodik) ebben a lakásban (intézeti háztartásban)” kérdés, míg a lakás helyiségeire és felszereltségére vonatkozó kérdések száma és tartalma tovább bővült. A lakásban lakók egyénekenkénti felsorolását az intézeti háztartásokban elhagyták. Intézeti lakónak az minősült, aki a Számlálólap 3. kérdésére „intézeti tag (növendék)” választ adott. Sajnálatos, hogy e rendkívül gazdag adatállomány feldolgozását a világháború megakadályozta, a kérdőívek és a belőlük készült összesítések jelentős része pedig a harcok alatt megsemmisült.

Nem hozott jelentős változásokat az intézeti háztartások összeírásában a soron következő, 1949. évi népszámlálás sem, annak ellenére, hogy Lakásösszeíróív néven – apróbb eltérésekkel – országosan is bevezették a fővárosban már 1910 óta alkalmazott Lakásívet. A közvetlenül az intézetekre vonatkozó kérdések köre nem változott, s nem módosult a rájuk vonatkozó utasítások megfogalmazása sem. Ez a népszámlálás vállalkozott viszont először arra, hogy meghatározza az intézeti háztartás fogalmát. Eszerint „Intézeti háztartás (lakás): több személy valamely intézmény kötelékében egy vagy több, egymással kapcsolatos lakóhelyiségben lakik, egy háztartás keretében. Ilyenek: kórházak, kollégiumok, szeretetotthonok, szállodák stb.”. Ez az egyszerű megfogalmazás – bár az intézeti háztartások legfontosabb jellemzőinek némelyikét már keretbe foglalta – nem definiálta egyértelműen az intézeti háztartás fogalmát, nem adott egyértelmű választ az együtt lakó személyek legkisebb számára, ellátásukra, elhelyezésükre vonatkozóan, és a típusait is csak példaszerűen sorolta fel.

Az 1960. évi népszámlálást elrendelő 1959. évi 30. számú törvényerejű elnöki tanácsi rendelet szerint „A népszámlálással egyidejűleg össze kell írni a lakásokat és az intézeti háztartásokat, a lakóházakat, intézeti és egyéb lakott épületeket”. A korábban általánosan használt Házi gyűjtőív feladatait az Épületív vette át, amelynek „I. Az épület általános adatai” fejezete 1. kérdéséhez intézeti épület esetén erre vonatkozó utalást kellett tenni, amennyiben az intézet nagyobb részét egy vagy több intézeti háztartás foglalta el, s megteremtették a lehetőséget az intézeti háztartás típusának a megjelölésére is. A válaszlehetőségek a következők voltak:

- kollégium, diákotthon, bentlakásos iskola,
- kórház, szanatórium, szálloda, penzió,
- üdülő,
- munkásszálló,
- csecsemő-, gyermekotthon, szociális otthon,
- egyéb, mégpedig:

Az intézeti háztartási összeírások vonatkozásában az 1960. évi népszámlálás volt az első, amely számbavételüket nem csupán a teljeskörűség biztosítása miatt tekintette fontosnak, hanem kísérleteket tett az intézeti háztartásokkal kapcsolatos legfontosabb információk gyűjtésére is. Az adatfelvétel ennek megfelelően – az intézeti háztartás típusának tudakolásán túl – adatokat gyűjtött az intézeti háztartás férőhelyeinek számáról is, igaz

nem önálló kérdésként, hanem azt a számlalóbiztos megjegyzéseire fenntartott rovatba kellett bejegyezni. Ekkor foglalták össze első ízben részletesen az intézeti háztartások összeírásával kapcsolatos teendőket, mégpedig az általános felvételi tudnivalókat tartalmazó utasításban, annak önálló fejezeteként. A személyi információk között, a „családi állása” kérdésnél kellett – a kipontozott részbe írva – választ adni arra, ha az összeírt személy „intézeti lakó” volt, valamint fel kellett tüntetni ezt a választ a lakásban összeírtak név szerinti felsorolásakor is.

Az 1970. évi népszámláláskor az intézeti háztartásokat továbbra is a lakások számbavételére szolgáló kérdőíven, az ún. Lakáskérdőíven írták össze, de a kérdések és az előnyomtatott válaszlehetőségek összeállításakor figyelembe vették az intézeti háztartások speciális jellemzőit is. Ennek köszönhető, hogy bár a népszámlálást követően az intézeti háztartások adatait tartalmazó kiadvány nem jelent meg, az 1980. évi népszámlálásnak az intézeti háztartások adatait bemutató kötete² tartalmazhatta a tíz évvel korábbi népszámlálás legfontosabb ilyen eredményeit is. E kérdőívnek mind az épületekre, mind a lakásokra vonatkozó fejezetében lehetőség volt az intézeti háztartás megjelölésére. „Az épület jelenlegi rendeltetése” kérdésnél nem csupán az „intézeti épület” válaszszó aláhúzására volt lehetőség, hanem a rendeltetés mellett utalni kellett a fenntartóra is (például ÉVM 43. sz. Építőipari Vállalat munkásszállása), a lakás rendeltetésére vonatkozó válasznál pedig az intézeti háztartás rendeltetési jellegét (például munkásszállás, kórház, kollégium) is be kellett írni.

1970-ben a Személyi kérdőíven a családi állás tudakolásáról áttértek a háztartási állás kérdésére, ami a háztartás tagjainak a háztartásfőhöz mint a háztartás viszonyítási alapul szolgáló személyéhez fűződő viszonyát jelentette. Ennek a kérdésnek az „egyéb rokon, mégpedig” válasz kipontozott részébe kellett bejegyezni az „intézeti lakó” választ, ha az összeírt valamely intézeti háztartás tagja volt.

Az adatfelvétel előkészítésében és végrehajtásában való közreműködésükre az intézeti háztartások vezetőit ún. felkérő levélben kérték meg. Az intézeti háztartási adatfelvétel előkészítésének egyik legfontosabb, az adatfelvétel teljességét biztosítani hivatott feladata az eszmei időpontra érvényes névjegyzék elkészítése, amelynek feltétele volt, hogy az intézetek naprakész nyilvántartással rendelkezzenek az ellátásban részesülő személyekről. Az ennek alapján elkészített „Névjegyzék az intézeti háztartásokban nyilvántartott személyekről” biztosította, hogy az összeírás teljes körű legyen. A névjegyzék ezenkívül tartalmazta az intézeti háztartás megnevezését, rendeltetését, címét, férőhelyeinek számát, fenntartójának megnevezését és címét, üzemeltetésének módját (folyamatos vagy szezonális). Ezek az információk lehetővé tették egy olyan intézeti háztartási címjegyzék elkészítését, amely az 1973. és az 1978. évi mikrocenzus előkészítésekor a mintába kerülő intézetek kiválasztásának az alapjául szolgált.

Az 1970. évi népszámlálással kezdődően – az adatok titkossága miatt – a fegyveres testületek intézeteit és a büntetés-végrehajtási intézeteket nem sorolták az intézeti háztartások közé, így azok összeírására sem került sor. Az ott-tartózkodó személyeket (sor- és tartalékos katonai szolgálatot teljesítők, elítéltek, előzetes letartóztatásban lévők) katonai szolgálatuk megkezdése, illetve büntetés-végrehajtási intézetbe vonulásuk előtti utolsó állandó – és ha volt, ideiglenes – lakóhelyükön írták össze, és a népesség számában is ott szerepeltek.

² Az 1980. évi népszámláláskor összeírt intézeti háztartások főbb adatai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1986. 116 old.

A kisebb, száz főn aluli intézeti háztartások (amelyeket azok a számlálóbiztosok írtak össze, akiknek a számlálókörzetébe magánháztartások is voltak) összeírási szabályait az alaputasítás, az ennél nagyobbakra vonatkozó ismereteket a „Kiegészítő utasítás az intézeti háztartások számlálóbiztosai és felülvizsgálói részére” foglalta össze. Mindkét utasítás tartalmazta az intézeti háztartás fogalmának leírását, az egyes intézettípusok meghatározását, az adatfelvétel, a kérdések megválaszolásához szükséges ismereteket, a felvétel előkészítésekor és végrehajtásakor betartandó határidőket és a pénzügyi elszámolás szabályait.

A kiegészítő utasítás szerint: „Intézeti háztartások a közintézmények, vállalatok, üzemek stb. által fenntartott, az öt vagy több személy részére berendezett, közösségi elhelyezésre, vagy elhelyezésre és ellátásra szolgáló létesítmények”, amelyek rendeltetésük szerint a következők lehetnek:

- csecsemő- és gyermekotthonok, bentlakásos bölcsődék és óvodák,
- diákotthonok, bentlakásos iskolák, szakmunkástanuló iskolák otthonai, szaktanfolyamok otthonai, egyetemi (főiskolai) kollégiumok, gyermekvárosok stb.,
- szociális otthonok, szeretetházak stb.,
- kórházak, klinikák, szülőotthonok, szanatóriumok, gyógyterápiás intézetek stb.,
- üdülők, hétvégi pihenők; szállodák, turistaházak, menedékházak, síházak stb.,
- munkásszállások, személyzeti szálláshelyek (növény-, orvosszállások).

Minden, tulajdonjogilag (szervezetileg) különálló, eltérő rendeltetési jellegű intézeti háztartást külön egységként kellett összeírni, akkor is, ha azok egy épületen belül vagy egy telken (egy házszám alatt) üzemeltek.

Intézeti háztartásként kellett összeírni az ipari, építőipari, erdészeti vagy mezőgazdasági munkások elszállásolására szolgáló ideiglenes (felvonulási, barakk) létesítményeket is, de csak akkor, ha az eszmei időpontban lakottak voltak. Az állandó jellegű intézeti háztartásokat akkor is össze kellett írni, ha azokban az összeírás eszmei időpontjában egy személy sem lakott.³

Az intézeti háztartás nagysága esetenként szükségessé tette, hogy több számlálókörzetre bontva írják össze. Ilyenkor az intézeti háztartás egy egységgé való összevonására az adatfeldolgozáskor került sor.

Az általános felvételi utasításban azonban, amely a kisebb intézetek összeírását szabályozta, és a kisebb intézetek egy része vállalatok, intézmények által bérelt lakásokban működött, az idézett meghatározáson túl az alábbi kiegészítést tették: „A vállalatok, üzemek vagy közintézmények által fenntartott és közösségi elhelyezésre berendezett teljes lakásbérleményeket – amelyekben legalább öt fő él – intézeti háztartásként kell összeírni.”⁴

Kifejezetten az intézeti háztartások összeírására kialakított kérdőívet 1980-ban alkalmazták először. Ezzel az 1980. évi népszámlálás sokat fejlődött az intézeti háztartások összeírása terén. A népszámlálás előkészítői felismerték, hogy az intézeti háztartások esetében nem feltétlenül ugyanazokra a kérdésekre kell választ keresni, mint a lakásoknál. Bizonyos kérdések elhagyhatók, másokat pedig csak az intézeti háztartásokra vonatkozóan érdemes feltenni, és vannak olyan kérdések is, amelyekre mindkét esetben érdemes választ kérni, de az intézeti háztartásokra vonatkozóan más megfogalmazást igényelnek, mint a lakásoknál.

³ 1970. évi népszámlálás (1969). Kiegészítő utasítás az intézeti háztartások számlálóbiztosai és felülvizsgálói részére. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 4–5. old.

⁴ 1970. évi népszámlálás (1969). Utasítás a számlálóbiztosok és felülvizsgálók részére. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 86. old.

Az intézeti háztartás és az intézeti háztartási lakóegység fogalmát az 1970. évihez képest tovább pontosították. Az 1980. évi népszámlálás intézeti háztartási adatait bemutató kötet⁵ szerint az „Intézeti háztartás azoknak a nem magánháztartásban együtt élő személyeknek a köre, akik nem lakásban vagy lakóhelyként használt lakott egyéb lakóegységben, hanem közintézmények, vállalatok, üzemek stb., általában jogi személyek által fenntartott, 5 vagy több személy közösségi elhelyezését vagy ellátását is szolgáló létesítményben, szálláshelyeken élnek.”

Ugyanitt fogalmazták meg az intézeti háztartási lakóegység fogalmát is: „Intézeti háztartási lakóegység az 5 vagy több személy közösségi elhelyezésére vagy elhelyezésére és ellátására szolgáló, független, elkülönített helyiség vagy helyiségek csoportja. Az intézeti háztartási lakóegység lehet tartós szállást, esetleg ellátást, gondozást, (...) továbbá átmeneti elhelyezést, szállást, esetleg ellátást, ápolást biztosító (...) intézmény. Intézeti háztartási lakóegység lehet ideiglenes, mozgó vagy egyéb létesítményekben (...) is. (...) Az ideiglenes építmények, vagy a mozgó, illetve egyéb létesítmények csak akkor tekinthetők intézeti háztartási lakóegységnek, ha bennük bejelentett, nyilvántartott személyek élnek az összeírás eszmei időpontjában.”

1980-ban az intézeti háztartások rendeltetés szerinti csoportosítása az előző népszámlálásnál alkalmazottat követte, kiegészítve az „otthonházak”-kal. Az otthonházak „Az általában garzon jellegű lakóegységeket magukban foglaló lakóépületek, pl. nyugdíjasok, egyedülállók, szobabérlők, fiatal házások közösségi elhelyezésére, esetleg ellátására is szolgáló létesítmények”.

Az intézeti háztartások számbavétele az általánosan alkalmazott Lakásösszeíróív helyett Intézeti lakásösszeíróíven történt, amelyen – a már 1970-ben is rendelkezésre álló adatokon túl – helyet kapott:

- az igénybe vett férőhelyek számára,
- a háló- és kórtermek számára,
- a közösségi helyiségekre (társalgó, tanulószoba, könyvtár stb.), valamint
- az egészségügyi helyiségekre (fürdőhelyiség, vízöblítéses WC)

vonatkozó kérdés is. Az Intézeti lakásösszeíróív mindezekon kívül – esetenként némileg egyszerűsített formában – tartalmazta azokat a közművi, felszereltségi kérdéseket is, amelyeket a Lakásösszeíróíven is feltettek. A népszámlálás szervezői visszatértek a családi állás kérdéséhez, ahol előnyomatva szerepelt az „intézeti lakó” válaszlehetőség is.

A legutóbbi, 1990. évi népszámlálásnál az intézeti háztartásokat az 1980. évihez hasonló tartalmú Intézeti kérdőíven vették számba, az ott lakó személyeket pedig – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a magánlakások lakóinál is alkalmazott Személyi kérdőíveken írták össze. Lényeges, és sajnos a teljességet is mellőző változás volt, hogy csak az ún. lakott intézeteket írták össze, vagyis csak azokat, amelyekben állandóan vagy ideiglenesen bejelentett lakók voltak. A nevelés, tanulás vagy munkavégzés, ritkábban gondozás miatt valamely intézetben huzamosan ellátott személyeket akkor is bejelentett lakóként, mégpedig ideiglenesen bejelentettként kellett számba venni, ha a bejelentkezés valamely okból elmaradt. Kimaradtak viszont az összeírásból azok az intézeti háztartások (zömében szállodák, panziók, kórházak, klinikák stb.), amelyekre a bejelentkezési kötele

⁵ Az 1980. évi népszámláláskor összeírt intézeti háztartások adatai (1986). Munkaanyag. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 111. old.

zetség nem terjedt ki, valamint azok is, amelyeknek az eszmei időpontban nem volt lakójuk vagy – szezonális jellegük miatt – átmenetileg nem üzemeltek.

Az adatfelvételi utasítás meghatározta az intézeti lakóegység és az intézeti háztartás fogalmát. Eszerint: „Intézeti háztartási lakóegység (intézet) az öt vagy több személy közösségi elhelyezésére, vagy elhelyezésére és ellátására szolgáló független, elkülönített helyiség vagy helyiségek csoportja. Intézeti háztartásnak az előzőekben meghatározott létesítményekben élő személyek körét kell tekinteni.” A népszámlálás eredményeit bemutató azon kiadványokban, amelyekben intézeti háztartásokra vonatkozó adatok is voltak, az alábbi fogalom-meghatározás szerepelt: „Intézeti háztartás, amely öt vagy több személy közösségi elhelyezésére, vagy elhelyezésére és ellátására szolgál (csecsemő- és gyermekotthonok, kollégiumok, munkásszállások, szociális otthonok, szállodák, üdülők, otthonházak, kórházak stb.)”.

Az 1990-ben alkalmazott Intézeti kérdőív sok vonatkozásban egyszerűsödött a tíz évvel korábbihoz képest, más vonatkozásban viszont bővebb volt annál. A közművi, felszereltségi kérdések – a fűtés módjára vonatkozó kivételével – elmaradtak, ugyanakkor a helyiségekre vonatkozó kérdések valamelyest részletesebb információk gyűjtésére voltak alkalmasak. Például a tisztálkodóhelyiségeknek és a vízöblítéses WC-knek nemcsak a meglétét, hanem a számát is megkérdezték, valamint tudakolták a háló- és kórtermekben lévő mosdók, valamint a tisztálkodóhelyiségekben lévő zuhanyozók és mosdók számát is. A „rendeltetése” kérdésre adható válaszokat lényegében az 1980-as kérdőívnek megfelelő tartalommal nyomtatták elő:

- csecsemő-, illetve gyermekotthon,
- diákotthon, bentlakásos iskola,
- munkásszállás, alkalmazotti szállás,
- szociális otthon, szeretetház,
- kórház, klinika, szanatórium, egészségügyi gyermekotthon,
- szálloda, vendégház, panzió,
- üdülő,
- otthonház,
- egyéb, mégpedig:

Új kérdés volt az intézet elhelyezésének tudakolása, amely arra keresett választ, hogy az adott intézeti háztartás „intézeti épület(ek)ben - lakóépületben - középületben, üzemi épületben - ideiglenes építményben - mozgó vagy egyéb létesítményben” van-e.

1990-ben a „családi állása” kérdés a Személyi kérdőívről átkerült a Lakáskérdőív első oldalán lévő táblázatba, ahol a lakásban lakó személyeket kellett felsorolni. Ide értelem-szerűen csak magánháztartáshoz tartozó személyek kerülhettek, az intézetekben élőkrol nem készült névjegyzék, az intézeti lakók elhatárolására csak az adatfeldolgozás során volt lehetőség.

A Lakásív és a fővárosi intézeti összeírás

A fővárosi statisztikai hivatal egészen a II. világháborút követő 1949. évi népszámlálásig az adatfelvételhez az országostól eltérő, annál bővebb kérdőíveket használt, azokat időről időre, népszámlálásról népszámlálásra bővítette, újabb és újabb információkat gyűjtve ezzel a főváros népességéről, lakásállományáról. Ezek az újítások, bővítések a

későbbiekben megjelentek az országos adatfelvételek kérdőívein is, a fővárosi kezdeményezések tehát országosan is gyakorlattá váltak. A lakásadatoknak az országosnál részletesebb kérdése lehetővé tette, hogy a fővárosban – ahol már akkor is a legtöbb intézeti háztartás volt – az intézet (lakás) helyiségeiről, közművel való ellátottságáról, egészségügyi felszereltségéről is adatokat kapjanak.

Az 1920-ban bevezetett Lakásív volt az első a magyar népszámlálások történetében, amelyen olyan kérdés is helyet kapott, amely kizárólag az intézeti háztartásokra vonatkozott. A kérdőívre be kellett jegyezni a lakás (intézet) szobáinak számát és fekvését (udvari, utcai stb.), a többi – lakott és nem lakott – helyiség típusát (például előszoba, fürdőszoba, konyha, éléskamra, bolt, üzlet, műhely) és típusonkénti darabszámát. Egy arra alkalmas táblázatban név szerint fel kellett sorolni a lakásban (intézetben) lakókat, megjelölve nemüket, születési évüket, vallásukat, anyanyelvüket, hogy mióta laknak Budapesten, illetve az adott lakásban, továbbá a lakásban lakás jogcímét (pl. családfő, feleség, gyermek, unoka, szülő, cseléd, házitanító).

Az Utasítás a Lakásív kitöltéséhez – ahol erre szükség volt – kitért az intézeti háztartások összeírására is: „A Lakásívet minden helyiségben (rendes lakás, üzlet, iroda stb.) a családfő (lakásbérlő), intézetekben (kaszárnya, kórház, klostrom stb.) ennek vezetője (főnök, igazgató stb.) tölti ki. (...) Ha valamely lakás (intézet) több emeletet foglal el, szintén csak egy Lakásív állítandó ki, de a helyiségeknek emeletek szerinti megoszlása a Kiegészítőlapon pontosan kitüntetendő. (...) Az intézetekhez (kaszárnya, kórház, kolostor, internátus stb.) tartozó összes helyiségek, ha egy közös célra szolgálnak, egy Lakásíven tüntetendők ki, de az ottani magánlakásokról (tisztai, altisztai, igazgatói, gondnoki, szolgálai lakásokról stb.) külön-külön Lakásívet kell kiállítani.”

1930-ban a gazdasági helyiségek felsorolása kiegészült az istálló és a „garage” felvételével, a lakók név szerinti felsorolását tartalmazó tábla pedig új rovatokkal. A Lakásív tartalma az 1941. évi népszámláláskor – majd azt követően 1949-ben is – tovább bővült, ami azonban az intézeti háztartások összeírásában nem hozott változást.

Az intézetek, intézeti háztartások összeírása a 2001. évi népszámláláskor

Az eddigiekből egyértelműen megállapítható, hogy a korábbi népszámlálások az intézeti háztartások számbavételét csak kisebb jelentőségű részfeladatnak tekintették, amely a teljeskörűség biztosításának az egyik feltétele. Az intézeti háztartások és a bennük élő személyek adatainak bemutatása azonban ennél sokkal nagyobb figyelmet érdemel, hiszen a népesség több mint két százalékát kitevő mintegy negyedmillió ember társadalmi-demográfiai összetételéről, életkörülményeiről stb. a népszámlálásoknak ugyanúgy számot kell adniuk, mint a magánháztartásokban élőkéről.

A soron következő népszámlálás tervezésekor tehát a korábbiaknál lényegesen nagyobb figyelmet kellett fordítani az intézetekre és a bennük élő személyekre, annál is inkább, mivel a társadalmi-gazdasági rendszerváltás következtében az intézeti háztartások struktúrája számottevően megváltozott. Egyes intézeti típusok (például a munkásszállások, alkalmazotti szálláshelyek) száma nagymértékben csökkent, másoké (például szociális otthonok, szociális gondozóintézetek) viszont éppen ellenkezőleg, jelentősen emelkedett. Megváltozott az intézeti háztartásokat fenntartó intézmények, szervezetek összetétele is: nőtt a magánszféra és az egyház, csökkent a gazdálkodó szervezetek szerepe.

Az intézetek, intézeti háztartások szerkezetében a kilencvenes években bekövetkezett változások teljes körű bemutatása nem célja a dolgozatnak. Ahhoz azonban, hogy a népszámlálás intézetekre vonatkozó adatgyűjtésének fontosságát érzékeltethessük, szükségesnek látjuk e változások, példászerű, vázlatos bemutatását.

1992 és 1998 között a tartós bentlakásos intézetek száma – a telephelyekkel együtt – közel kétszeresére, 397-ről 761-re, férőhelyeik száma pedig közel 50 ezerről 62 ezerre emelkedett, ami azt jelenti, hogy a tízezer lakosra jutó engedélyezett férőhelyek száma 48-ról 71-re nőtt.⁶ Lényegében ugyanebben az időszakban – 1993 és 1998 között – szintén jelentős mértékben (258-ról 332-re) nőtt az átmeneti elhelyezést nyújtó intézetek és telephelyeik száma is. Ez utóbbiak férőhelyeinek száma az időszak eleji bő 6 ezerről 1998 végére közel tízezerre emelkedett.⁷

A változások nyomon követhetők ezen intézetek fenntartóinak szerkezetében is. Míg 1993-ban a tartós bentlakásos intézetek 76 százalékát önkormányzat (települési, megyei önkormányzat, önkormányzati társulás) tartotta fenn, és az egyházak aránya csak 16–17, a többi intézményé 4, a magánvállalkozásoké pedig alig 3 százalék volt, addig 1998-ban az önkormányzatok által fenntartott intézetek részesedése 66 százalékra esett vissza, az egyéb intézmények (alapítványok, közhasznú társaságok, egyesületek, központi költségvetési szervek) által fenntartottaké 14–15 százalékra emelkedett, lényegében változatlan maradt ugyanakkor az egyházak, valamint a magánvállalkozások által fenntartottaké.⁸

Természetesen a fenti adatok csak az intézetek egy meghatározott körére vonatkoznak. Úgy gondoljuk azonban, hogy kellőképpen igazolják az intézetek, intézeti háztartások népszámlálási számbavételének a korábbiaknál nagyobb jelentőségét, annál is inkább, mivel ezekről az intézményekről, összetételükben, fenntartói szerkezetének változásában, felszereltségükben stb. a kilencvenes években bekövetkezett változásokról csak egyes intézettípusok, típuscsoportok esetében vannak – teljes körűnek ekkor sem mondható – adatok. Az intézetek teljes köréről nemhogy részletes információk nincsenek, de az sem ismert, hogy egyáltalán hány intézet, intézeti háztartás van az országban, hogyan oszlanak meg rendeltetés szerint, milyen a fenntartói szerkezetük stb. A népszámlálás tehát az intézetek, intézeti háztartások számbavételével lehetőséget teremt arra, hogy részletesen kimutatható legyen nemcsak az adatfelvétel időpontjában fennálló állapot, hanem a rendszerváltást követő mennyiségi és szerkezeti változás is.

A népszámlálási eredmények közzétételekor az adatok elemzői hagyományosan a népszámlálások közötti időszakok változásait vizsgálják, hiszen a népszámlálási adatok egy részénél nincs lehetőség közbülső információk figyelembevételére. Ez lehet azért, mert az adott információt a folyamatos statisztika nem figyeli meg, illetve lehet azért is, mert a cenzusközi adatfelvételek – bár az adott ismerv a megfigyelt jelenségek között szerepel – a teljes körű népszámlálás pontosságát nem tudják biztosítani. Ezt pótolja, hogy a teljes körű népszámlálások közötti időszak felezőjéhez közeli időpontokban a lakásállomány és a népesség, valamint az intézeti háztartások korábban egy, az utóbbi időkben két százalékára kiterjedő ún. kis népszámlálásokat, mikrocenzusokat, tartanak.

⁶ *Információs évkönyv* (1999). II. köt. Az alap- és nappali ellátásról, a tartós bentlakásos és az átmeneti elhelyezést nyújtó intézményekről, valamint a rehabilitációs célú munkahelyekről, 1998. Szociális Fejlesztési Központ, Budapest, 115. old.

⁷ *Információs évkönyv* (1999). II. köt. 150. old., valamint *Információs évkönyv* (1995). Felnőttvédelmi szociális ellátások, szolgáltatások, 1994. NYEDO–KSH. Budapest, 249. old.

⁸ *Információs évkönyv* (1999). II. köt. 119. illetve 217. old.

Ezek kérdésköre felöleli a teljes körű népszámlálási adatfelvételek kérdésanyagát, sőt bizonyos témákban, témacsoportokban bővebb is annál. A mikrocenzusoknál alkalmazott mintanagyság már elég ahhoz, hogy az adatokhoz tartozó hibák nagysága az elemzést egyáltalán ne, vagy legalább érdemben ne torzítsa.

Ezt a lehetőséget a 2001. évi népszámlálás adatainak elemzésekor ki kell használni, az elemzéskor az 1996 áprilisában tartott kis népszámlálás, mikrocenzus adta lehetőséget az adatok időbeli változásainak elemzésekor figyelembe kell venni, hiszen a rendszerváltást követő alapvető társadalmi–gazdasági változások jórészt a népszámlálási ciklus első felében valósultak meg. Fokozottan igaz ez – más témákkal, témacsoportokkal együtt, mint például a foglalkoztatás témaköre – az intézetekre, intézeti háztartásokra. Az intézetek és fenntartóik szerkezetében, összetételében bekövetkezett változások, a legjelentősebb, a strukturális átalakulást leginkább befolyásoló módosulások nagyrészt az időszak első felében mentek végbe, míg az évtized második felére ez a mozgás lelassult, az intézetek összetétele lényegében megszilárdult.

Az intézeti háztartás fogalmának meghatározásakor – biztosítandó az időbeli összehasonlíthatóságot – figyelemmel kell lenni a magyar népszámlálások hagyományaira, valamint figyelembe kell venni az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának és a Európai Közösségek Statisztikai Hivatalának közös munkájával kialakított „Ajánlás a 2000 körüli nép- és lakásszámlálásokhoz az EGB régióban” című dokumentumot,⁹ amely kitér a „kollektív lakóegység” (intézet), mint a lakóegységek egyik típusának a meghatározására is. Az ajánlás 235. paragrafusában szerint „... a kollektív lakóegység a létesítmények elkülönített és független csoportja, amelyet egyének vagy több háztartás lakóhelyének szántak, és amely a népszámlálás időpontjában legalább egy személy állandó lakóhelyeül szolgál. Ide tartoznak a

- szállodák, panziók és egyéb vendégfogadók,
- intézetek,
- táborok.”¹⁰

Az ajánlás a kollektív lakóegységek mindhárom csoportjára megadja azok meghatározását is. Eszerint:

„A szálloda egy állandó épület egészét vagy részét magába foglaló helyiségek elkülönített és független csoportja, amely függetlenül attól, hogy eredetileg építették, vagy csupán átalakították arra a célra, hogy pénzügyi ellenszolgáltatás fejében szállást nyújtson, és amely a népszámlálás időpontjában legalább egy személy elsődleges, állandó lakásául szolgál. Motelek, vendégfogadók, panziók, vendégházak, albérlők háza és hasonlókat tartoznak ebbe a kategóriába. Amennyiben egy szállodában vagy hasonló intézményben lakó magánháztartás által elfoglalt szállás megfelel a hagyományos lakás meghatározásának, akkor annak kell tekinteni. Minden más esetben a közösségi elhelyezést szolgáló létesítmények csoportjába kerül.”¹¹

„Az intézet egy állandó épület egészét vagy részét magába foglaló helyiségek elkülönített és független csoportja, amely függetlenül attól, hogy eredetileg építették, vagy csu-

⁹ Eredeti címe: *Recommendations for the 2000 censuses of population and housing in the ECE region* (1998). United Nations, New York and Geneva.

¹⁰ *Recommendations*; 1998. 56. old.

¹¹ *Recommendations*; 1998. 58. old.

pán átalakították arra a célra, hogy olyan személyek nagyobb csoportja számára szolgáljon lakásként, akik közös igazgatás és irányítás alá tartoznak, vagy közös érdek kapcsolja őket össze, és amely a népszámlálás időpontjában legalább egy személy elsődleges, állandó lakásául szolgál. Ezek a lakólétesítmények általában bizonyos közösen használt berendezésekkel rendelkeznek, mint konyha, WC, fürdőszoba, társalgó és hálóterem. Ez a kategória magába foglalja a nővérotthonokat, diákszállókat, kórházakat, szanatóriumokat és utógondozókat, jóléti intézményeket, kolostorokat, zárdákat, katonai és rendőrlakotnyákat, börtönöket és javítóintézeteket.”

„A tábor félig állandó vagy ideiglenes létesítmények egészét vagy részét magába foglaló helyiségek elkülönített és független csoportja, amely függetlenül attól, hogy eredetileg építették, vagy csupán átalakították arra a célra, hogy olyan személyek vagy személyek csoportjai ideiglenes szállásául szolgáljon, akiket a tevékenység és a célok azonosága kapcsol össze, és amely a népszámlálás időpontjában legalább egy személy szállásául szolgál. Ezek a lakóegységek általában bizonyos közösen használt berendezésekkel rendelkeznek, mint konyha, WC, fürdőszoba, társalgó és hálóterem. Ez a kategória magába foglalja a katonai táborokat, menekülttáborokat és a mezőgazdaságban, bányászatban, építőiparban és egyéb ágazatokban munkások számára létesített táborokat.”

Az ajánlás mindhárom típusra kimondja, hogy a „... helyiségek elkülönített és független csoportja, amely függetlenül attól, hogy eredetileg építették vagy csupán átalakították arra a célra ...”, és hogy „... a népszámlálás időpontjában legalább egy személy elsődleges, állandó lakásául (táborok esetén szállásául) szolgál”. Továbbá: „valamely tér akkor

– elkülönített, ha fallal, palánkkal stb. van körülveve és tetővel fedett oly módon, hogy egy személy vagy személyek csoportja elkülönülhet más személyektől alvás, az ételek elkészítése és elfogyasztása céljából és annak érdekében, hogy megvédje magát az időjárás és a környezet ártalmaitól;

– független, ha közvetlen bejárata van az utcáról vagy nyilvános vagy közös lépcsőházból, átjáróból, folyosóról, vagy szabad területről, azaz ha lakói ki- és bejárhatnak bárki más lakóterületén való átjárás nélkül.”¹²

Az ajánlás meghatározza az intézeti háztartás fogalmát is: „Az intézeti háztartás olyan személyeket foglal magába, akiknek szállás- és életkörülményeit egy intézet biztosítja. Intézetten olyan jogi személyt kell érteni, amelynek célja, hogy személyek egy csoportjának állandó lakóhelyet és intézményesített gondoskodást nyújtson.”¹³

Az ajánlás egyes témák, így az intézeti háztartás fogalomkörének az esetében is, lehetőséget ad az országoknak a helyi sajátosságok figyelembevételére, de felhívja a figyelmet arra, hogy az alkalmazott meghatározásokat minden, a témát érintő kiadványban közzé kell tenni, és az adott ország gyakorlata és az ajánlásban foglaltak közötti eltérésekre is fel kell hívni a figyelmet. A magyar gyakorlat a kollektív lakóegységeknek az ajánlásban megjelölt három kategóriáját együttesen nevezi intézeteknek, ami azonban nem jelenti az intézéstípusok összemosódását, mivel a belső csoportosítás az ajánlásban megfogalmazott hármas tagozódást már a korábbi népszámlálások alkalmával is meghaladta, a következő népszámlálás pedig az eddigieknél is részletesebb kategóriákat használ.

Az ajánlás kitér arra is, hogy a kollektív lakóegységek területén elhelyezkedő lakásokat és az azokban élő magánháztartásokat a kollektív lakóegységektől és a bennük lakóktól elkülönítetten kell kezelni, és a „hagyományos lakóegységek”, illetve a magán

¹² *Recommendations*; 1998. 55. old.

¹³ *Recommendations*; 1998. 42. old.

háztartásban élő személyek között kell kimutatni. Az ajánlás a kollektív lakóegységek definíciójában feltételül szabja, hogy az a népszámlálás időpontjában legalább egy személy számára lakóhelyül, szállásul szolgáljon. A meghatározásból az következik, hogy az ajánlás csak a lakott intézetek számbavételét javasolja, a népszámlálás időpontjában nem lakottakét nem. Az 1990. évi magyarországi népszámlálás is ezt a gyakorlatot követte, szemben az azt megelőzőkkel, amikor az intézeteket lakottságtól függetlenül írták össze.

A 2001. évi magyarországi népszámláláskor minden intézeti háztartást össze kell írni, függetlenül attól, hogy az eszmei időpontban lakott volt vagy sem. Ellenkező esetben a szezonálisan üzemelő intézetek (például az üdülők, üdülőszállók, kempingek egy része) kimaradnak az összeírásból, csorbul a tejeskörűség elve, ami a népszámlálás alapvető követelménye. Az intézet fogalmát tehát a következő népszámláláskor a nemzetközi ajánlásnál tágabban kell értelmezni, az intézetek közé kell érteni az eszmei időpontban igénybe nem vett, nem lakott intézeteket is, úgy, hogy az adatfeldolgozáskor biztosítható legyen a lakott és a nem lakott intézetek külön-külön történő kimutatása.

Az utóbbi magyar népszámlálások az intézeti háztartás minimális létszámát öt főben határozták meg, s ezt a gyakorlatot követi a 2001. februári adatfelvétel is. Az ötfős legkisebb létszámot az intézeti háztartás befogadóképességére kell érteni. Természetesen előfordulhat, hogy a népszámlálás eszmei időpontjában ennél kevesebb személy veszi igénybe az intézeti háztartás szolgáltatásait, illetve az is, hogy az intézet lakatlan. Az ötfős határral elkerülhetők azok az adatfelvételi, besorolási hibák, amelyek például a munkáltatói támogatással igénybe vett albérlet, ágybérlet intézeti háztartásként való számbavételéből adódnak. Ez az ötfős alsó limit tehát némi eltérést jelent az ajánlásban megfogalmazottól, amire a nemzetközi adatközléseknél, adat-összehasonlításoknál utalni kell.

Az előbbiekkal függ össze, hogy a kis befogadóképességű intézetek egy része nem erre a célra létrehozott vagy átalakított helyiségben vagy helyiségcsoportban van, hanem eredetileg lakásban, amit erre a célra bérelnak. Mivel az ilyen intézetek többnyire csak átmenetileg üzemelnek (például építőipari dolgozók munkásszállójaként addig, amíg az adott építkezés befejeződik), nem célszerű azokat a lakásállományból kivonni. Emiatt az ilyen intézetek adatainak a felvétele nem az intézetek összeírásához használt kérdőíveken történik, hanem lakáskérdőíven, miáltal ezek a lakások a lakásállomány részei maradnak. Ez azzal jár, hogy ezekről az intézetekről a többi intézethez képest kevesebb információ áll a népszámlálás után rendelkezésre. Ahhoz, hogy ezek a lakások a többi lakástól egyértelműen megkülönböztethetők legyenek, a lakáskérdőíven a lakás lakottságára, használatára vonatkozó kérdéshez bekerült a „lakott, intézeti háztartás használja” válaszlehetőség is.

Mindezeket figyelembe véve a következő népszámlálás intézetre vonatkozó meghatározása a következő: „Intézet (intézeti lakóegység) az öt vagy több személy közösségi elhelyezésére vagy elhelyezésére és ellátására szolgáló független és elkülönített helyiség vagy helyiségek csoportja, függetlenül attól, hogy azt kifejezetten erre a célra létesítették, vagy csak később alakították át erre a célra, valamint attól, hogy az adatfelvétel eszmei időpontjában él-e benne olyan, elhelyezést vagy elhelyezést és ellátást igénybevevő személy, akinek az intézet lakóhelye (állandó lakása) vagy tartózkodási helye (ideiglenes lakása). Szintén intézetként kell számba venni azokat az ideiglenes, mozgó vagy egyéb létesítményeket (lakókocsi, barakk, uszály stb.), amelyekben intézeti ellátásban részesülő személyek élnek, és befogadóképességük az öt főt eléri.” Ezzel összefüggésben az intézeti háztartás definíciója a következő: „Az intézeti háztartás azoknak a személyeknek a

csoportja, akik az előzőekben meghatározott intézetek valamelyikében élnek, és az intézeti szolgáltatásokat (közösségi elhelyezést vagy elhelyezés és ellátást) igénybe veszik”. Azokat a személyeket (gondnok, igazgató stb.) és velük élő családtagjaikat, valamint a szintén velük élő más rokon vagy nem rokon személyeket, akik az intézeti háztartás szolgáltatásait nem veszik igénybe (magánháztartást vezetnek), magánháztartásként, az általuk lakott (használt) helyiségeket pedig lakott lakásként kell összeírni. Ugyanígy kell eljárni az otthonházak magánháztartást vezető lakóinak esetében is.

A népszámlálások egyik alapvető problémája, hogy kikre, mely személyekre terjedjen ki az adatfelvétel. Ezt mindenkor az adatfelvétel végrehajtását szabályozó utasítás tartalmazza, az abban foglaltakat kell alkalmazni az intézeti háztartásokban élőkre is.

A kilencvenes évek elején, nagyrészt a társadalmi és gazdasági változások velejárójaként felgyorsult a jogalkotási folyamat, amelynek eredményeként egyrészt új törvények, rendeletek születtek, másrészt az elavult, korszerűsítésre szoruló jogszabályokat módosították, a kor követelményeihez igazították. E jogalkotási, jogszabálykorszerűsítési folyamat egyes elemei kihatnak az intézetek csoportosítására is. A népszámlálás előkészítésekor ezért – a korábbiakhoz képest – újra kellett gondolni az intézetek rendeltetés szerinti csoportosítását. E munkafolyamat eredményeként kialakult az intézeti háztartások rendeltetés szerinti olyan csoportosítása, amely harmonizál a hatályos jogszabályokkal. A kategóriák végleges kialakítását az érintett hatóságokkal és szervezetekkel való egyeztetés előzte meg. Az intézetek 2001. évi csoportosítása rendeltetésük szerint a következő:

- Gyermekvédelmi szakellátás bentlakásos intézményei
 - gyermekotthon,
 - speciális gyermekotthon,
 - lakásotthon,
 - utógondozó otthon.
- Gyermekjóléti alapellátás bentlakásos intézményei
 - hetes bölcsőde (a havi bentlakásos bölcsőde is),
 - hetes óvoda (a havi bentlakásos óvoda is),
 - gyermekek átmeneti otthona,
 - családok átmeneti otthona.
- Diákotthon, kollégium
 - általános iskolai,
 - középfokú iskolai,
 - általános és középfokú iskolai,
 - főiskolai, egyetemi,
 - középfokú iskolai és főiskolai, egyetemi
 - egyéb oktatással összefüggő.
- Munkavállalók elhelyezésére szolgáló intézmények
 - munkásszálló,
 - alkalmazotti szálláshely.
- Kolostor, rendház.
- Tartós elhelyezést biztosító felnőttvédelmi szociális intézmény
 - ápolást, gondozást nyújtó intézmény
 - idősek otthona,
 - fogyatékosok otthona,
 - pszichiátriai betegek otthona,
 - szenvedélybetegek otthona,
 - hajléktalanok otthona,

- rehabilitációs intézmény
 - fogyatékosok rehabilitációs intézménye,
 - pszichiátriai betegek rehabilitációs intézménye,
 - szenvedélybetegek rehabilitációs intézménye,
 - hajléktalanok rehabilitációs intézménye.
- Lakóotthon
 - fogyatékosok lakóotthona,
 - pszichiátriai betegek lakóotthona.
- Átmeneti elhelyezést biztosító felnőttvédelmi szociális intézmény
 - idősek gondozóháza,
 - fogyatékosok gondozóháza,
 - pszichiátriai betegek és szenvedélybetegek átmeneti otthona,
 - hajléktalanok éjjeli menedékhelye és átmeneti szállása.
- Fekvőbeteg-ellátó intézmény
 - kórház,
 - klinika,
 - szakkórház.
- Menekülteket befogadó állomás.
- Kereskedelmi szálláshely
 - szálloda,
 - panzió,
 - üdülőház,
 - turistaszálló,
 - ifjúsági szálló,
 - kemping.
- Üdülő
 - vállalat, intézmény üdülőszállója,
 - vállalat, intézmény hétvégi pihenője,
 - egyéb kikapcsolódási és sportcélú intézmény.
- Otthonház.
- Laktanya.
- Büntetés-végrehajtási intézet.

A rendszerváltást megelőzően az intézeti háztartások túlnyomó többségét a költségvetési szervek, az állami vállalatok és a szövetkezetek tartották fenn. Ez a szerkezet az utóbbi években nagymértékben átalakult. Megnőtt az egyházak szerepe, az állami vállalatok és a szövetkezetek egy részének helyébe az új gazdálkodási formákat választó gazdasági társaságok léptek, és új fenntartóként megjelentek a nonprofit szervezetek, valamint az egyéni vállalkozók is. A következő népszámlálás képes e sokrétűség bemutatására:

- állami (központi költségvetési) szerv,
- települési önkormányzat,
- megyei (fővárosi) önkormányzat,
- egyház,
- jogi személyiségű nonprofit szervezet
 - közalapítvány,
 - alapítvány,
 - egyházi nonprofit szervezet,
 - egyéb (egyesület, szakszervezet, kht. stb.),
- jogi személyiségű vállalkozás
 - jogi személyiségű gazdasági társaság (kft., rt., közös vállalat),
 - szövetkezet,
 - egyéb jogi személyiségű vállalkozás,

- jogi személyiség nélküli vállalkozás
 - jogi személyiség nélküli gazdasági társaság (kkt., bt.),
 - egyéni és egyéb jogi személyiség nélküli vállalkozás.

Ha egy intézetet több intézmény, gazdálkodó szerv közösen tart fenn, előfordulhat, hogy gazdálkodási formájuk eltérő. Ennek áthidalására lehetőség nyílik arra, hogy a kérdőíven erre a kérdésre több (legfeljebb három) választ is megjelöljenek.

Az intézeti háztartások összeírásakor az egyik legnagyobb gondot az okozza, ha az intézetet több épületben helyezték el. Az adatfelvétel előkészítésekor el kellett dönteni, hogy ilyen esetben mely kérdéseket kell az intézet egészére vonatkozóan feltenni, és mikor célszerű az információkat épületenként gyűjteni. Ez utóbbi azért lényeges, mert az egy intézethez tartozó épületek különböző időszakból származhatnak, felszereltségük, állapotuk eltérő lehet, így a bennük elhelyezett személyek életkörülményei, életviszonyai is változóak.

Az intézetek egészét érintő kérdés például az intézeti háztartás rendeltetésén és az intézet fenntartójának gazdálkodási formáján túl

- az, hogy önálló intézetként vagy intézményrészként (kihelyezett részleg, telephely stb.) üzemel,
- az intézetben élők étkeztetésének módja (főzőkonyha van, melegítő konyha van stb.),
- az egészségügyi helyiségek száma típusonként,
- a férőhelyek száma, valamint
- az intézet környezetének lakóövezeti jellege.

A több épületben elhelyezett intézeti háztartások esetében fontos, hogy képet kapjunk az intézeten belüli eltérő elhelyezési és ellátási viszonyokról. Így épületenként célszerű megkérdezni

- az üzemeltetés időszakát (egész évben, csak nyáron, csak télen, tanévhez kötötten),
- az épület típusát (intézeti, köz-, lakó-, üdülőépület, lakott építmény, létesítmény),
- az épület építésének, esetleges bővítésének évét,
- a vízellátás, a fűtés és a szennyvízelvezetés módját
- az épület szintjeinek számát, ezen belül az intézet mely szinteken helyezkedik el,
- a szobák (háló-, kórtermek) számát ágyszám-kategóriák (1 ágyas, 2 ágyas, 3–4 ágyas, 5–10 ágyas, 11 vagy többágyas) és felszereltség szerint,
- a közös tisztálkodóhelyiségek számát, felszereltségét,
- a közösségi helyiségek számát típusonként,
- az intézeti lakók rendelkezésére álló telefonkészülékek számát,
- liftek számát.

Az épületekre vonatkozó információk sok esetben azonosak vagy hasonlóak azokkal a kérdésekkel, amelyeket a népszámlálások a lakásokra vonatkozóan hagyományosan megkérdeznek. Az intézeti háztartások esetében azonban nem feltétlenül kell minden kérdésre ugyanolyan részletességű válaszlehetőségeket előírni (például a központi fűtési módokat elég a távfűtésre és a többi központi fűtési módra megosztani), elég lehet a válaszlehetőségeket csoportosítani, illetve a legfontosabb, leggyakrabban előforduló válaszlehetőségeket előnyomtatni.

A lakásokétól teljesen eltérő módon kell megkérdezni az intézeti háztartáshoz tartozó helyiségek, köztük a szobák (háló-, kórtermek) adatait, ezáltal megfelelően részletes képet kaphatunk az intézeti háztartás szolgáltatásairól és annak színvonaláról, egyben a szolgálta

tást igénybe vevő személyek, társadalmi csoportok, rétegek helyzetéről, életkörülményeiről. Nagyon fontos ismerv e szempontból a szobákban elhelyezett személyek száma, amit a legegyszerűbben a helyiségek ágyszám szerinti csoportosításával lehet mérni.

A szobák felszereltsége többféle módon vizsgálható. A 2001. évi népszámlálás előkészítésekor jelentős hangsúlyt kapott az ellátottak életkörülményeinek vizsgálata. Ezért a szobák felszereltség szerinti megkülönböztetések a komfortérzetet leginkább befolyásoló szempontok (a szobához tartozik-e fürdőkád vagy zuhanyozó, vízöblítéses WC stb.) képezik a csoportosítás alapját. Ennek megfelelően a csoportosítás kategóriái a következők:

- fürdőkáddal (zuhanyozóval), vízöblítéses WC-vel,
- fürdőkáddal (zuhanyozóval),
- hideg-meleg folyóvízes mosdóval, vízöblítéses WC-vel,
- hideg-meleg folyóvízes mosdóval,
- hideg folyóvízes mosdóval, vízöblítéses WC-vel,
- csak hideg folyóvízes mosdóval,
- csak vízöblítéses WC-vel,
- nincs felszereltség.

A szobák (háló-, kórtermek) e csoportosítás szerinti bemutatása – kombinálva a szobánkénti ágyszámmal, amit a kérdőíven a táblázatos kérdezési mód biztosít – igen fontos információkat nyújt az elhelyezés komfortosságát illetően. Azokban az esetekben, amikor a szobához nem kapcsolódik külön fürdőhelyiség, esetleg hideg-meleg folyóvízes, vagy csak hideg folyóvízes mosdó sem, kiegészítő információ kapható a közös tisztálkodóhelyiségek és az azokban elhelyezett fürdőkádak, zuhanyozóhelyek, mosdókagylók, valamint a vízöblítéses WC-k számának megkérdezésével. Az intézeti háztartásokban élők kényelmét szolgálja az is, ha ezek a tisztálkodóhelyiségek minden emeleten megtalálhatók. A kérdőív erre vonatkozóan is értékes információkat tartalmaz.

Az intézetekre, intézeti háztartásokra vonatkozóan ilyen részletezettségű információkat csak egy teljes körű, az intézeti háztartásokra is kiterjedő adatfelvétel képes megfelelő színvonalon és megbízhatósággal szolgáltatni. Az intézetek, intézeti háztartások népszámlálási összeírásának legnagyobb jelentősége azonban mégsem ebben van, hanem abban, hogy – mivel egyidejűleg az ott lakók adatait is összeírják – vizsgálhatók olyan összefüggések is, mint az intézeti háztartás jellemzőinek összevetése az ott élő személyek demográfiai, iskolázottsági, gazdasági aktivitási, foglalkoztatási, rétegződési összetételével. Ilyen típusú elemzésekre más adatforrásból egyáltalán nincs lehetőség, mivel az adatgyűjtések az intézeti háztartások lakóinak összetételére egyáltalán nem vagy csak nagyon szűk körben terjednek ki.

A lakóhely és a tartózkodási hely az intézeti háztartásban élőknel

A Magyarországon használatos kettős laccímbejelentési rendszer velejárója, hogy egy személynek egyidejűleg két laccíme is lehet. Ezek a lakóhely és a tartózkodási hely. Lakóhellyel – elvben – minden személynek kell rendelkeznie, míg tartózkodási helye a lakosság csak kisebb részének van. Az intézeti háztartásban élők jelentős hányadának viszont lakóhelye és tartózkodási helye is van, mivel az intézeti háztartás szolgáltatásait sokan csak ideiglenesen veszik igénybe, és van máshol, általában a családjukkal meggyező lakásban állandó lakóhelyük (például diákotthonban, kollégiumban, munkásszál

láson élők). Más részüknek – mivel máshol nincs lakásuk – az intézeti háztartás a lakóhelye, s van egy viszonylag kis létszámú csoport, akiknek az intézet nem lakóhelye, és nem is tartózkodási helye (például a hajléktalanok, az átmeneti szálláson élők egy része).

Az intézeti háztartások összeírásának egyik speciális problémája az eltérő intézettípusokban élők lakcím szerinti számbavétele. Egyes intézettípusokra vonatkozóan kötelezően alkalmazni kell a lakcímbejelentési rendszer előírásait (munkásszálló és hasonló jellegű intézmények, diákszállók, kollégiumok stb.), vagyis az ott élőknek a települési önkormányzatnál az intézetet lakóhelyként vagy tartózkodási helyként be kell jelenteni, míg más esetekben (szálloda, panzió, üdülőház, kemping, kórház, szanatórium stb.) csak az intézeti nyilvántartásba kell az eszmei időpontban ott-tartózkodókat felvenni. Ez utóbbiakat a népszámláláskor nem kell összeírni. Ahhoz tehát, hogy az intézetek kihasználtságát vizsgálni lehessen – ami rendkívül fontos és értékes információkat nyújt a szakemberek számára, ha a kihasználtságot összevetjük az intézeti háztartás jellemzőivel –, az intézeti háztartások esetében nem elég csupán a bejelentettség, valamint a tényleges lakóhely alapján megállapítani a népességszámot, hanem meg kell kérdezni az eszmei időpontban igénybevett férőhelyek számát is.

A népszámlálásoknál nagyon fontos tényező az ún. eszmei időpont meghatározása, ami-re vonatkoztatva az adatfelvétel megvalósul. A magyar népszámlálási gyakorlatban ez általában valamely – az utóbbi népszámlálásoknál a nullára végződő – év január 1-jén 0 óra. Az intézeti háztartások összeírása szempontjából ez nem a legszerencsésebb. Ilyenkor azoknak az intézeteknek egy részében (például kollégiumokban, munkásszállókon), ahol bejelentkezési kötelezettség van, az intézetben lakók többnyire nem tartózkodnak ott, míg például a szállodák kihasználtsága az átlagnál lényegesen nagyobb. Bár a január 1-jei eszmei időpont a népszámlálások szempontjából általában előnyösebb (például az életkor számítása), az intézeti háztartások esetében február 1-jei eszmei időpontnak kétségtelenül vannak előnyei (a 2001. évi népszámlálás eszmei időpontja február 1-jén 0 óra lesz).

Intézeti háztartás és család

A magánháztartásokban élők esetében általában nem okoz gondot a családi háttér vizsgálata. Nem mondható el ugyanez az intézeti háztartásokról. Az ott összeírtak családi háttérének vizsgálata a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehetséges, ugyanis a hozzátartozók máshol élnek, rájuk vonatkozó információkat pedig a személyi kérdőív nem ad. Kivételt ez alól csak azok a személyek képeznek, akik családjukkal (házastársukkal, élettársukkal és/vagy gyermekükkel) élnek az intézetben. E kis számú családok számának és összetételének a kimutatását az ENSZ-EGB korábban említett ajánlása is javasolja. A következő magyar népszámlálás ennek az elvárásnak eleget kíván tenni, ezért a családi állást az intézetben lakó személyektől is kérdezi. A családban élőknek a rájuk jellemző családi állást (például férj, feleség, apa, anya, gyermek), családjuk nélkül az intézetben élőknek pedig az „egyedülálló” választ kell megjelölni.

Természetesen hasznos lenne az intézetekben családjuk nélkül élők családi háttéréről is információkat gyűjteni. Meg lehetne például kérdezni, hogy hol él és kiből áll az összeírt személy családja, házasságban vagy élettársi kapcsolatban él-e, együtt él-e egy vagy több gyermekével, valamelyik szülőjével, testvérével. Ezekon kívül még sok, az intézeti háztartásban élőkre jellemző kérdést lehetne feltenni, amelyek azonban már meghaladják

egy teljes körű népszámlálás lehetőségeit. Az intézetekben élőkre vonatkozóan ezért célszerű lenne a népszámlálást követően egy célzott, csak az intézeti háztartásokat vagy azok egy részét magába foglaló mintán információkat gyűjteni azokról a jellemzőkről, amelyek segítségével árnyaltabb képet kaphatunk a lakosság e speciális körülmények között élő csoportjáról. A minta kiválasztásához jó alapot nyújtanak a 2001. évi teljes körű népszámláláskor az intézetekről, intézeti háztartásokról, a bennük élő személyekről kapott információk.

IRODALOM

- DR. KLINGER ANDRÁS – DR. KEPECS JÓZSEF (szerk.) (1990): *A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi, 1869–1990*. I. kötet (Népszámlálási rendeletek, törvények, nyomtatványok, népszámlálási kérdések, publikációk). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- DR. LAKATOS MIKLÓS (2000): *Az adatvédelem jogi szabályozása a magyar népszámlálások történetében*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- MATTIS FERENC (1993): Az intézeti háztartások magyarországi összeírásai. *Statisztikai Szemle*, 71 évf. 11. sz. 928–937. old.
- MATTIS FERENC (1995): Az intézeti háztartások népszámlálási számbavételének történeti áttekintése. In: DR. KEPECS JÓZSEF (szerk.). *A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi, 1869–1990*, III. köt. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 205–214. old.
- Recommendations for the 2000 censuses of population and housing in the ECE region* (1998). United Nations, New York–Geneva.

SUMMARY

Institutions and institutional households were first enumerated in Hungary during the 1890 year census, though the data, as in the case of following censuses, was either not published at all or were available only for the number of institutions and their occupants. The first definition of institution was created in 1949, before that Instructions contained only references on the subject. The 1970 year census was the first which considered the special characteristics of institutions and institutional households. The real step forward was taken in 1980 when for the first time in the history of censuses in Hungary, a separate questionnaire was made for this purpose. The first relatively detailed data were published in the course of this census.

The experts preparing the 2001 year census, set out of the fact that the presentation of institutions, institutional households deserved more attention than previous censuses had paid to. There are about 250 thousand people living, in various types of institutions (students' halls, workers' hostels, social homes etc.), the presentation of their living conditions as that of those living in private households is an important task of the census. Besides, the essential changes in the composition of institutions that followed the transition, give an extra significance to the registration of institutions. The number of certain types like workers' hostels, decreased considerably, while other institutions like social homes, multiplied. The structure of the maintaining organisations has also changed: the role of the church and the private sector has increased, while that of economical organisations has diminished.

CÍMREGISZTEREN ALAPULÓ LAKOSSÁGI MINTÁK TERVE*

MIHÁLYFFY LÁSZLÓ

A Központi Statisztikai Hivatal lakossági adatgyűjtéseinek mintáit évtizedek óta azonos elvek szerint választják ki. Bár a mintavételi tervek szakszerűségét egyértelműen alátámasztják a tapasztalatok, a 2001. évi népszámlálás után mégis célszerű lesz új mintavételi terveket kidolgozni, mivel a népszámlálás alapján létre hoznak egy országos címregisztert, amelynek karbantartását kormányrendelet fogja előírni. A dolgozatban az új helyzethez igazodó mintavételi tervekre teszünk javaslatot; ezek több tekintetben hasonlítanak a jelenlegi minták tervéhez, ugyanakkor azonban lényegesen kihasználják a címregiszter adta lehetőségeket. Az új mintavételi tervnek része egy olyan eljárás, amelynek segítségével valamely értékösszeg típusú mutató előre megadott pontosságának függvényében meghatározható a pontosság eléréséhez szükséges mintanagyság. Adott mintanagyság mellett az eljárás a mintának rétegek közötti célszerű – nem feltétlenül optimális – szétosztására, allokálására alkalmas.

TÁRGYSZÓ: Mintavétel. Címregiszter. Népszámlálás.

E tanulmány a szerzője egy korábbi, „Korszerű módszerek alkalmazása a népszámláláshoz kapcsolódó reprezentatív megfigyeléseknél” című dolgozatában (Mihályffy; 2000) javaslatot tett azoknak a lakossági adatgyűjtéseknek a mintavételi tervére, melyeket a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) a 2001. évi népszámlálást követő évtizedben fog végezni. A szóban forgó dolgozat arra a föltevésre épült, hogy a valószínűségi mintán végzett felvételek szempontjából az adottságok, körülmények 2001 után ugyanolyanok lesznek, mint amilyenek az 1990. évi népszámlálás után voltak. Ez a föltevés – egy-két módszertani újítástól eltekintve – a korábbi mintavételi módszerek alkalmazásának javaslatához vezetett. Az új népszámlálás alapján azonban létre fognak hozni egy címregisztert, amelynek karbantartását kormányrendelet fogja szabályozni; ennek a regiszternek a létezése fölvetette a (Mihályffy; 2000)-ben kifejtett mintavételi koncepció revíziójának szükségességét. Dolgozatom célja az, hogy képet adjon azokról a mintavételi tervekről, amelyeket a Központi Statisztikai Hivatal lakossági felvételeivel kapcsolatban, a 2001. évi népszámlálás utáni időszakban a megváltozott körülmények tesznek lehetségessé és egyben szükségszerűvé. A jelen dolgozat, főként terjedelmi szempontok miatt, csupán a szűkebb értelemben vett mintavételi tervről ad szá-

* A szerző köszönetet mond *Éltető Ödönnek* és *Hunyadi Lászlónak*, akiknek segítsége a javasolt mintavételi terv lényeges javításához, egyszersmind a mondanivaló világosabb kifejtéséhez vezetett.

mot, különös tekintettel a mintanagyság meghatározására, pontosabban, annak lehetőségére. Ez a pontosítás arra utal, hogy pillanatnyilag nincs határozott igény a minták elemszámának növelésére, a módszer azonban lehetővé teszi az adott nagyságú mintáknak a jelenleginél célszerűbb szétosztását a területi egységek között. Ezen túlmenően, arról is képet kapunk, hogy mennyivel lehetnek hatékonyabbak az új tervek szerint kiválasztott minták a jelenlegiekénél.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy mit feltételezhetünk a címregiszterről. Mint ismeretes, egy adatállománynak bizonyos kritériumokat kell teljesíteni ahhoz, hogy statisztikai regiszternek minősüljön. Úgy látszik, hogy szükség lesz bizonyos időre ahhoz, hogy a 2001. évi népszámlálás alapjául szolgáló, címekből álló adatállomány teljesítse ezeket a kritériumokat. Mindenesetre a következőkben röviden áttekintjük mindazt, amit a címregiszterről jelenleg tudni lehet, a mintavétel szempontjából pedig azt fogjuk feltételezni, hogy a címregiszter olyan mintavételi keret, amely a frissítéssel kapcsolatos késleltetéstől eltekintve, gyakorlatilag bármely időpontban egyenértékű az ország lakásainak sokaságával.

Ha ennyire kedvező a helyzet, joggal mondhatná valaki, hogy legyenek a jövőben a KSH lakossági mintái az ország lakásainak sokaságából kiválasztott egyszerű véletlen minták. Elhangzott olyan óvatosabb vélemény is, hogy legyen a minta településszinten rögzített – vagy legalábbis valamilyen népességszám felett legyen minden település része a mintának –, a szóban forgó településeken belül és azokon kívül azonban legyen a mintavétel szabálya az egyszerű véletlen kiválasztás. Bár mindkét javaslat mellett lehet érveket felhozni, ebben a tanulmányban egy ezektől különböző mintavételi tervet javasolunk, amely a jelenlegi mintavételi gyakorlat néhány fontos, előnyös tulajdonságát megőrzi. Ezzel kapcsolatban a következőket jegyezzük meg. A KSH lakossági adatgyűjtéseinek kerete 1976 óta az Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR), amelynek két legfontosabb sajátossága a közös statisztikai-módszertani alap, amelyet a hasonló felépítésű minták biztosítanak, valamint az egységes összeíró-hálózat. Jelenleg két folyamatos felvétel működik az ELAR keretében, a munkaerő-felmérés (MEF) és a háztartási költségvetési felvétel (HKF), és emellett több egyszeri vagy csak nagy időközökben ismétlődő felvételre is sor kerül (lakásfelvétel, időmérleg-felvétel stb.). A mintavételi tervek kialakításánál a gazdaságossági, hatékonysági szempontokat döntő mértékben a folyamatos felvételek határozzák meg, mivel ezek ráfordításigénye mind az anyagi, mind pedig az emberi erőforrások szempontjából jelentősen meghaladja az egyszeri felvételek ráfordításigényét.

A jelenlegi ELAR-minták az 1990. évi népszámlálás bizonyos időközönként frissített számlálókörzeteire épülnek; ezek földrajzilag szomszédos lakásokból állnak, átlagos nagyságuk 1990-ben 49 lakás volt. A MEF mintája 740 település 12 274 körzetére terjed ki, a HKF mintája pedig 261 település 1961 körzetére épül. A MEF mintakörzeteiből 3-3, a HKF mintakörzeteiből pedig átlagosan 1,5-1,5 cím kerül a negyedéves mintába. A MEF mintájának minden alkalommal egyhatoda, a HKF mintájának évente egyharmada cserélődik ki rotáció útján. A MEF-sel ellentétben, a HKF-ben engedélyezett a pótcímek használata, és ez viszonylag bonyolulttá teszi a rotációt; a címekről, pontosabban a háztartásokról rendelkezésünkre áll egy olyan információ, melynek alapján a mintából válaszmegtagadás miatt kilépő háztartásokat hasonló típusúakkal lehet pótolni.

A minták felépítése és a rotációs elv jó alapot biztosítanak az összeíró-hálózat munkájának megszervezésére. Ha például egy hét folyamán a minta körzeteiből egy-egy címet

kell felkeresni, akkor közepes nagyságú településeken egy összeíró számára 15 körzet felkeresése megfelelő mennyiségű munka. A mintakörzeteket és az összeírókat állandó jelleggel egymáshoz rendelik, ami biztosítja az összeírók egyenletes terhelését.

A rotáció csak ritkán változtatja meg az egy összeíróhoz rendelt körzetek összességét, és pedig csak akkor, ha valamelyik körzet címanyaga kimerült, és így a régi körzet helyébe egy újat kell a mintába választani. A rotáció egyrészt az adatszolgáltatók terheit tartja ésszerű korlátok között, másrészt pedig az egymást követő időszakok mintái közötti nagy átfedés következtében statisztikai szempontból kedvező lehetőséget teremt az időbeni változások követésére, illetve mérésére. Mindenesetre mind az egymás utáni minták átfedéséből származó, ún. osztott panel tulajdonság (Kish; 1989, 178–180. old.), mind pedig az összeíró-hálózat egyenletes terhelése olyan körülmények, amelyeket lehetőség szerint a 2001. évi népszámlálást követő időszakban is biztosítani kell. Elsősorban az összeíró-hálózattal kapcsolatos követelmény az, amely egyszerű véletlen minta esetén teljesíthetetlen lenne, de az osztott panel tulajdonság megléte is könnyebben biztosítható, ha többlépcsős, rétegzett mintát alakítunk ki. (Említettük, hogy a mintavétellel kapcsolatos néhány kérdésre, problémára csupán utalni fogunk. Ezek részletes taglalása megtalálható a (Mihályffy; 2000) dolgozatban, amelyre ezért gyakran fogunk hivatkozni.)

A címregiszterrel kapcsolatos információk

Határozat született arról, hogy a 2001. évi népszámlálás címállományát úgy kell elkészíteni, hogy az a későbbiekben a felhasználók széles köre számára hozzáférhető, folyamatosan karban tartott címregiszterként működhessen. A folyamatos karbantartást kormányrendelet fogja előírni, a végrehajtás felelősségét a Belügyminisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal és a Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal fogja viselni. Egy címregiszternek egy adott földrajzi egységre – általában egy országra – vonatkozóan az összes létező címet tartalmaznia kell, így a lakcímek mellett az üdülők, közintézmények, irodák, éttermek, bevásárlóhelyek stb. címét is. A kialakítás szakaszában lévő címregiszterünkkel kapcsolatban egy sor kérdés jelenleg még tisztázatlan, és ezért a regiszterre épülő mintavétel tervezésénél kellő óvatossággal kell eljárni. Találkozhatunk olyan állásponttal is, miszerint a közhasznú címregiszterrel párhuzamosan lesz egy tartalmilag azzal jórészt megegyező címállomány is – ennek létezése a népszámlálás időpontjában biztosítva van –, és hogy a Hivatal lakossági mintáinak kialakítását célszerű lenne erre alapozni. Mindenesetre az alábbiakban a „címregiszter” kifejezést használjuk, megjegyezve, hogy ennek szerepét esetleg a Hivatalban tárolt és időnként frissített címállomány fogja betölteni. A címregiszter a következő adatmezőket fogja tartalmazni:

- megyekód,
- területi azonosító,
- a számlálókörzet kódja,
- (lakó)tömbazonosító,
- ingatlansorszám,
- közterület (utca, tér stb.) neve,
- házszám,
- emelet, ajtó,
- a lakás sorszáma,
- a számlálókörzet kódja az 1990. évi népszámlálás idején.

Feltűnő lehet, hogy egyelőre nem találunk olyan adatmezőt, amelynek alapján eldönthető lenne, hogy az adott címen lakás, üdülő, közintézmény vagy éppen valamilyen gazdálkodó egység található. A későbbiekben természetesen ezt az információt is tartalmazni fogja a címállomány, és többek között erre is utaltunk akkor, amikor a minden szempontból megfelelő címregiszter kialakításához szükséges idő fontosságát hangsúlyoztuk.

A területi azonosító, a számlálókörzet és a lakássorszám minden esetben egyértelműen azonosítja a lakást. Az 1990. évi népszámlálásban használt számlálókörzetekkel kapcsolatos tapasztalatok azt mutatták, hogy a következő népszámlálás végrehajtásához célszerű lesz nagyobb számlálókörzeteket kialakítani. Ez a munka folyamatban van, és az önkormányzatok felelősségi körébe tartozik. Országos szinten eltérések várhatók abban, hogy az egyik helyen az önkormányzat átlagosan 120, a másik helyen pedig átlagosan 140 lakásból álló számlálókörzeteket tekint optimálisnak. A számlálókörzet, bár földrajzi egység, bizonyos értelemben szabálytalan, ugyanis például egy többszintes panelház alsó és felső szintjei különböző számlálókörzetekhez tartozhatnak. A számlálókörzettel ellentétben a lakótömb olyan földrajzi egység, amely térképpel egyértelműen jellemezhető, utcák, közterületek határolják. Jelenlegi ismereteink szerint tömböket csak a legalább 2000 fős településeken lehet kialakítani, ezek ugyanis kapnak olyan térképet, amely ezt lehetővé teszi, a többiek viszont nem. Mindenesetre azokon a településeken, ahol rendelkezésre állnak a tömbazonosítók, célszerű azokat a mintavételi tervek kialakításánál figyelembe venni.

Kedvező adottság, hogy a címregiszter tartalmazni fogja az 1990-es népszámlálás számlálókörzeteinek a kódját, így az esetek nagy részében elkerülhető lesz azoknak a lakásoknak a kiválasztása, amelyek 1992 és 2001 között már szerepeltek valamilyen mintában; ebből a szempontból elsősorban a MEF-ben, illetve a HKF-ben való részvétel az érdekes.

Javaslat az új ELAR-minták mintavételi tervére

Az eddig elmondottak alapján olyan mintavételi tervet javasolunk, amely egyfajta kompromisszumot képvisel az egyszerű véletlen minta – mint bizonyos szempontból ideális megoldás – és a jelenleg működő minták között. Mondanivalónk kifejtését egyszerűsíti, ha a munkaerő-felmérés (MEF) mintájának tervére szorítkozunk, ezzel az ELAR rendező elve szerint a többi minta tervét is körvonalazzuk, legalábbis elvi szinten.

A jelenlegi ELAR-minták elemzése (lásd *Mihályffy*; 2000) azt mutatta, hogy célszerű az eddiginél hatékonyabb rétegzési eljárást keresni. A MEF jelenlegi mintáiban ugyanis az egyik rétegtképző ismérv a közigazgatási beosztás (megyék és a főváros), a másik pedig a település lakónépesség szerinti nagysága.

Nagyságkategóriák az ELAR mintáknál

Kategória	Népességszám	Kategória	Népességszám
1.	–499	6.	10 000–14 999
2.	500–999	7.	15 000–19 999
3.	1 000–1 999	8.	20 000–49 999
4.	2 000–4 999	9.	50 000–203 000
5.	5 000–9 999	10.	Budapest

A nagyságkategóriák mint rétegeképző ismervek bizonyos esetekben túlságosan me revnek bizonyultak: egyes megyékben bizonyos kategóriákat csak egy-két település kép viselt, de az is előfordult, hogy a megyében egyik vagy másik kategória teljességgel hi ányzott. Ennek következtében jelenleg a 19 megyében összesen nem $9 \times 19 = 171$ réteg van, hanem csupán 108. Budapest kerületei külön rétegeket alkotnak, a XX. és a XXIII. kerületet azonban egy rétegbe vonták össze.

Alternatív rétegzési eljárásként a „természetes osztályok módszerét” (Nicolini;1999) javasoljuk, mely az előre rögzített kategóriáknál jobban igazodik a megye, illetve a vizsgált földrajzi egység településszerkezetéhez. A módszert röviden a 4. fejezetben fogjuk ismertetni. Célszerűnek látszik egyébként a népességszámnak mint rétegeképző változónak a lakásszámmal való helyettesítése, és pedig nem csupán azért, mert lakásmintákkal dolgozunk, hanem azért is, mert a címregiszter alapján a lakásokra vonatkozó (közel) naprakész információ könnyebben elérhető lesz, mint ennek a népességszámokra vonatkozó megfelelője. A népességszámnak mint rétegeképző változónak a lakásszámmal való helyettesítése nem jelenti azt, hogy a népességszám által meghatározott kategóriákra mint földrajzi egységekre vonatkozó adatok pontossága –amennyiben szükség van ilyen adatokra – nem lesz kielégítő, ezzel a kérdéssel azonban terjedelmi szempontok miatt nem foglalkozunk.

A lakásszám mellett a következőkben nem a megyéket, hanem a tájegységeket (régiókat) fogjuk rétegeknek tekinteni, mivel a régió szintű becslések azok, amelyek pontosságára vonatkozóan az EUROSTAT által megfogalmazott ajánlásokat kell teljesítenünk. Itt is megjegyezzük, hogy a régióknak rétegeképző változóként való használata nem megy a megyei adatok rovására, de ha erős igény mutatkozna arra, hogy a megyék továbbra is legyenek rétegeképző ismervek, akkor ez az igény teljesíthető.

A továbbiakban elegendő a mintavételi tervet egy tájegységre érvényesen megfogalmazni. Tekintsünk egy tájegységet és rétegezzük a településeit lakásszám szerint. Az eljárás eredményeként a nagyobb települések önmagukban egy-egy réteget alkotnak, ezek a települések tehát önreprezentálók lesznek. Ez azt jelenti, hogy a hozzájuk tartozó részmintából származó (korrigálatlan) becslések várható értéke meg fog egyezni a megfelelő sokasági értékkel. A további rétegekben a településekből részmintát választunk, majd a mintába került településeken belül bizonyos számú lakást fogunk a mintába választani. Látni fogjuk, hogy ebben az esetben a mintabeli települések lakásmintáiból kiszámított becslések – az előző esettel szemben – nem jellemzők a szóban forgó településre, összességükben azonban jellemzők lesznek a réteg egészére. A tájegység mintája két részből fog állni:

1. az önreprezentáló rész: bizonyos számú nagyobb településből áll;
2. a nem önreprezentáló rész: több rétegből áll. Egy-egy rétegen belül az elsődleges mintavételi egységek: települések, ezeket nagyságukkal arányos valószínűséggel választjuk ki; a másodlagos mintavételi egységek: lakások, ezeket egyszerű véletlen kiválasztással soroljuk a mintához, ámde egy rétegen belül a mintába került települések mindegyikéből azonos számú lakást választunk a mintába.

Az a kérdés, hogy milyen mintát válasszunk az önreprezentáló településeken belül, bonyolultabb annál, mint amilyenek az első pillanatban gondolnánk. A magától értetődőnek tűnő válasz az lehetne, hogy lakásokból álló, egyszerű véletlen mintát kell választanunk. Ezzel kapcsolatban kézenfekvő az az ellenvetés, hogy „szerencsétlen húzás” esetén az egyszerű véletlen minta a településnek viszonylag kis részére koncentrálódhat. Ez

utóbbi nemkívánatos jelenség kivédésére a rétegzés lehet a megfelelő stratégia, rétegen belül egyszerű véletlen kiválasztással, azonban ennek alkalmazása is kellő körültekintést igényel. Az ELAR-mintákban 1992 és 1997 között a nagyobb településeken belül volt rétegzés, ez azonban a MEF mintájának bővítése után, 1998-tól kezdődően, a szükséges információ hiánya miatt megszűnt. Semmilyen adatunk sincs arról, hogy mekkora veszteség írható az adatok pontosságában a településeken belüli rétegzés hiányának számlájára; célszerű lesz a jövőben ezt a kérdést szimulációs számítások segítségével vizsgálni. A jelenlegi ismereteink szerint elsősorban a megyei jogú városokat érdemes rétegezni, és pedig 2-4 réteg alapul vételével. A rétegek kialakításában a helyi önkormányzatok és a megyei igazgatóságok segítségére is szükség lesz; ha tartalmi ismérvek (például lakóvezeti jelleg) alapján nem sikerül megfelelő rétegeket meghatározni, akkor kielégítő megoldás lehet a település nagyjából 2-4 egyenlő részre való osztása a lakásszám alapján, a tömbazonosítók figyelembe vételével. A végleges mintavételi terv tehát a nagy városokra elő fog írni valamilyen rétegzést, a mintanagyságra vonatkozó számításokban azonban az önreprezentáló településeket úgy fogjuk kezelni, mintha a hozzájuk tartozó rész minta egyszerű véletlen minta lenne. Ezzel adott mintanagyság mellett a mutatók standard hibáját, illetve adott pontosság mellett a szükséges mintanagyságot túlbecsüljük.

Ami a nem önreprezentáló részmintát illeti, az előbbi, 2. pontban szereplő szabály eredményeként bármely nem önreprezentáló rétegen belül minden lakásnak ugyanakkora lesz az esélye arra, hogy bekerüljön a mintába, tehát ugyanakkora lesz a mintasúlya is (*Éltető-Bene*; 1972). Ebből látható, hogy ebben a rétegben a mintabeli települések nem önmagukat reprezentálják, hiszen az azonos mintasúly miatt valamennyinek ugyanaz lenne a becsült lakásszáma.

Folyamatos felvételek, és így a MEF esetén is a mintavételi tervnek egy ún. mintakeretet kell meghatározni, amelyből azután az egyes működő mintákat egy alkalmas rotációs terv figyelembe vételével kell kiválasztani. A MEF jelenlegi mintakerete 12 274 népszámlálási körzet együttes címanyaga, ennek szerepét a jövőben javaslatunk szerint a mintába kerülő települések együttes címanyaga veszi át. Célszerű a mintakerettől megkövetelni azt, hogy a kijelölt időszakra – általában tíz évre – vonatkozóan elegendő címet tartalmazzon a mintába került kis települések esetleges cseréje mellett is. Bizonyos nagysághatár alatt a minta településeinek a cseréje a tízéves időszak alatt szükségyszerű; érdemes ezeket a cseréket a mintavételi terv részeként előre megtervezni. Ezáltal a minta működése kiegyenlítettebb lesz, a hibaszámítás szempontjából pedig kiküszöbölődik az a probléma, hogy a mintába belépő új településre vonatkozóan először meg kell állapítani a mintának a tekintett települést tartalmazó rétegét.¹

Ha a jelenlegi mintanagyság nem változik lényegesen, akkor az eddigi felvázolt terv alapján kiválasztott mintákat a jelenlegi összeíró-hálózat össze tudja írni. Olyan városokban, mint például Sopron, Győr vagy Debrecen, jelenleg két-három összeíró végzi a MEF összeírását. Mint említettük, megyei jogú városokban 2-4 réteget célszerű kialakítani; érdemes továbbá e rétegek mindegyikéhez egy-egy összeírót rendelni. Ez megfelel annak a jelenlegi gyakorlatnak, miszerint az összeírókat a mintakörzetek egy-egy csoportjához rendelik. Kisebbségi önreprezentáló településeken a MEF összeírása egy-egy összeíró munkája lehet.

¹ Ismeretes, hogy rétegzett minták esetén bármely szórásnégyzet-becslő eljárás figyelembe veszi a mintavételi terv rétegeit, kihasználva azt a körülményt, hogy azok mindegyikében a mintavétel a többi rétegtől függetlenül megy végbe.

Tetszőleges nem önreprezentáló rétegben, mint láttuk, bizonyos számú települést választunk nagysággal arányos valószínűséggel, majd azok mindegyikében azonos számú lakást, egyszerű véletlen kiválasztással. Közepes nagyságú települések esetén a jelenlegi gyakorlatban ennek az felel meg, hogy településenként általában 15-15 körzetet, és azokon belül 3-3 címet választunk a mintába. A mintakörzeteknek ezekhez a csoportjaihoz – amelyeknek elemszáma az esettől függően 14, 16 vagy 17 is lehet –, egy-egy összeíró rendelnek, így a 3×15 cím egy összeíró átlagos teljesítményének tekinthető. Azt javasoljuk, hogy hacsak más szempont ezt nem zárja ki, akkor a MEF nem önreprezentáló településeinek az összeíróknak a jövőben is 45-45 cím összeírása legyen a feladatuk egy negyedévben. Azokban az esetekben, amikor a településenkénti 45 cím kijelölése valamilyen szempontból előnytelen lenne, ettől eltérő számú címet is kijelölhetünk (3×13 , 3×14 , 3×16 stb.).

Tegyük fel a következőkben, hogy a jelenlegi rotációs elv 2001 után is érvényben lesz, tehát minden mintába kerülő háztartás hat egymást követő alkalommal munkaerőpiaci információt szolgáltat, azután pedig kilép a mintából. Tekintsünk egy nem önreprezentáló, közepes nagyságú települést, amelynek 2002. I. negyedévében 45 címe vesz részt a MEF-ben; ezen a településen a 2011 decemberéig tartó tíz év során $45 + 3 \times 1/6 \times 45 + 9 \times 4 \times 1/6 \times 45 = 7,5 \times 45 = 337,5$ lakást kellene felkeresni még abban az esetben is, ha nincs meghíúsulás. Ha a településen állandóan 20 százalékos meghíúsulást tapasztalnánk, akkor körülbelül 420 lakásra lenne szükség ahhoz, hogy ugyanott 338 lakásban sikeres összeírást lehessen végrehajtani. Eszerint a mintakeret legalább 420 lakásból álló településeinek a címanyaga előreláthatólag nem merül ki a tízéves időszak alatt, a kisebb településeké azonban igen; egy olyan települést például, amelyben a lakások száma nem éri el a negyvenötöt, már 2002. I. negyedévében cserélni kell. Célszerű tehát a 420-nál kevesebb lakásból álló településeket külön rétegbe (vagy rétegekbe) sorolni, és ez utóbbiakban a rotációval, illetve „elhasználódással” összefüggő cseréket előre meg is kell tervezni.

A „természetes osztályok módszere” (NCM) a réteghatárok kijelölésében

Az előző fejezetben említettük, hogy a települések rétegzésénél az eddigőtől eltérő eljárást kívánunk használni, és pedig *G. Nicolini* eljárását, amely a „természetes osztályok módszere” (natural class method – NCM) nevet viseli. Az eljárás a következő. Adva van egy K elemszámú – tehát véges – sokaságunk, amelyből rétegzett mintát akarunk venni. A rétegeképző változó x_i értékét ismerjük a sokaság minden i elemére. Feltesszük, hogy $x_i > 0$ minden i -re. A tekintett rétegeképző változó, x_i szerint a sokaságot $H < K$ rétegre akarjuk bontani – H értékét általában a felhasználó választhatja meg – és pedig úgy, hogy az egyes, h -val jelölt rétegekben az x_i szórásnégyzete, S_h^2 minimális legyen. Egymással ütköző célkitűzésekről van szó², ezeket úgy hozhatjuk összhangba, hogy az

$$\bar{S}^2 = \sum_h W_h S_h^2 = \sum_h W_h \frac{1}{N_h} \sum_{j \in h} (x_j - \bar{x}_h)^2$$

² Legyen például $K = 100$, $x_i = i$, $i = 1, 2, \dots, 100$ és $H = 2$. Ha a két réteg $\{1, 2, \dots, l\}$ és $\{l+1, l+2, \dots, 100\}$, akkor, mint egyszerű számítással ellenőrizhető, $S_1^2 = (l-1)(l+1)/12$ és $S_2^2 = (99-l)(101-l)/12$. S_1^2 tehát minimális, ha $l = 1$, S_2^2 pedig akkor minimális, ha $l = 99$. S_h^2 nevezője itt $N_h - 1$ helyett N_h , így az egy elemű réteghez a 0 szórásnégyzet rendelhető.

kifejezés minimalizálását tűzzük ki célul, ahol \bar{x}_h a „ h ” réteghez tartozó átlag, N_h az elemek száma ebben a rétegben, és a kettős szumma jelnél egyrészt a rétegekre, másrészt azokon belül az oda tartozó elemekre kell összegezni; a W_h rétegsúlyt a

$$W_h = \frac{\sum_{j \in h} x_j}{\sum_j x_j}$$

összefüggéssel értelmezzük, ahol a nevezőben az összegzést a sokaság összes elemére kell elvégezni.

Rendezzük a rétegeképző változó értékeit nemcsökkenő sorrendbe:

$$x_1 \leq x_2 \leq \dots \leq x_K, \quad /1/$$

és rendeljük ezek mindegyikéhez egy gyakoriságot

$$n_1, n_2, \dots, n_K; \quad /2/$$

ezek értéke az eljárás kezdetén legyen egységesen 1. $i = 1, 2, \dots, K-1$ esetén számítsuk ki

$$V_i = \frac{n_i n_{i+1}}{(n_i + n_{i+1})^2} (x_{i+1} - x_i)^2$$

mennyiségeket. Legyen i olyan index, amelyre V_i minimális – több ilyen index is lehet –, és vegyünk el a következő műveleteket, illetve hozzárendeléseket:

- x_i új értéke = $\frac{n_i x_i + n_{i+1} x_{i+1}}{n_i + n_{i+1}}$,
- n_i új értéke = $n_i + n_{i+1}$,
- jegyezzük fel, hogy x_i most már a korábbi x_i -t és a korábbi x_{i+1} -et képviseli,
- számozzuk át az x -eket és az n -eket úgy, hogy újból az /1/ és a /2/ formához jussunk K helyett $K-1$ -gyel, és ismételjük az eljárást a V_i mennyiségek kiszámításától.

Az eljárást addig kell ismételni, amíg a K folyamatosan csökkenő értéke a rétegek előirányzott H számát el nem éri; addigra a megmaradó x_i -k mindegyike az eredeti x_i -k egy-egy, az /1/ sorrend szerint szomszédos értékekből álló csoportját fogja képviselni.

A bennünket érdeklő alkalmazásban a módszer kissé szokatlan eredményt szolgáltatott, ezt Baranya megye $K = 301$ településére vonatkozóan az 1. táblában mutatjuk be.

A rétegek száma $H = 10$, és ekkor hat önreprezentáló település adódik (ahol a települések száma = 1), és négy további réteg, rendre 4, 8, 2, illetve 281 elemmel. A rétegek kódja azt mutatja, hogy milyen rétegeket kaptunk a $H = 7$ esetben, akkor ugyanis a jelenlegi 4a, 4b, illetve 7a, 7b és 7c rétegek települései összesen két réteget alkottak, a 4. és a 7. réteget.

Az 1. tábla alapján nem állíthatjuk azt, hogy az NCM-módszer nagyságrenddel jobb eredményt ad, mint a nagyságkategóriákon alapuló rétegzés.

1. tábla

*Baranya megye településeinek rétegzése az NCM eljárással.
(rétegzéző változó a lakásszám)*

A réteg kódja	Települések száma	Minimális	Átlagos	Maximális	A településnagyság szórása a rétegben
		lakásszám a rétegben*			
1	1	65 707	65 707,0	67 077	0,0
2	1	10 893	10 893,0	10 893	0,0
3	1	8 095	8 095,0	8 095	0,0
4a	1	4 161	4 161,0	4 161	0,0
4b	1	3 937	3 937,0	3 937	0,0
5	1	2 424	2 424,0	2 424	0,0
6	4	1 339	1 405,0	1 468	58,4
7a	8	976	1 059,5	1 175	64,8
7b	2	800	828,0	856	28,0
7c	281	31	162,8	717	125,6

* 2000. január 1-jei állapot szerint.

Az NCM-módszer egyértelműen előnyös tulajdonsága az, hogy a keletkező rétegek homogenitására vonatkozóan szolgáltat valamilyen mérőszámot, éspedig az 1. tábla utolsó oszlopában található szórást. Ez abban az esetben jelentős előny a MEF szempontjából, ha a településnagyság szerinti homogenitás maga után vonja a munkanélküliség szerinti homogenitást is; ez azonban sajnos nem mindig teljesül. Előnyös körülmény továbbá az is, hogy a módszer automatikusan kijelöli a önreprezentáló településeket. Elképzelhető viszont, hogy bizonyos esetekben az NCM-módszerrel kapott rétegek közül néhányat célszerű lesz összevonni, más rétegeket viszont további rétegekre kell bontani.

A MEF adatainak pontossága

A MEF néhány főbb adatának mintavételi hibáját havonkénti gyakorisággal becsüljük, a nem mintavételi hiba rendszeres behatárolásáról ez idő szerint még nem beszélhetünk. Minthogy a MEF adatai korrigált becslések, az adatok standard hibáját rétegzett jackknife módszerrel becsüljük (*Wolter*; 1985, 174–183. old.), a VPLX program segítségével, amelyet *Fay, R. E.* fejlesztett ki az amerikai Bureau of the Census-nál. Az ELAR felvételekhez kapcsolódó hibaszámítás kérdéseinek részletes tárgyalása megtalálható a (*Mihályffy*; 2000) dolgozatban.

Az Európai Unió 577/98 sz. Tanácsi Határozata (*Council Regulation*; 1998) a következő pontossági kritériumokat határozta meg a tagállamok – és a csatlakozni kívánó országok – számára a munkaerő-felmérések harmonizálásának érdekében:

– a munkaképes korú népesség 5 százalékát képviselő munkanélküliek csoportjára vonatkozóan tájegység (régio) szinten a becsült létszámok éves átlagának relatív standard hibája nem haladhatja meg a 8 százalékot. Éves felvétel esetén éves átlag helyett éves becslésről van szó;

– a munkaképes korú népesség 5 százalékát képviselő munkanélküliek csoportjára vonatkozóan országos szinten a becsült létszámok különbségének a relatív standard hibája két egymás utáni időszakra nézve nem haladhatja meg a 2 százalékot.

Minél alacsonyabb a munkanélküliség szintje, annál magasabb a becslt értékének relatív standard hibája, egységes pontossági kritérium kialakításához tehát ki kell jelölni egy meghatározott szintet, és a pontosság mértékét arra vonatkozóan kell megadni. Egyes gazdaságpolitikusok véleménye szerint a munkaerőpiac helyzete akkor optimális, ha a munkanélküliségi ráta 5 százalék, és ebben az esetben „teljes foglalkoztatottságról” beszélhetünk. Feltehető, hogy a Tanácsi Határozatban a „munkaképes korú népesség 5 százalékát képviselő munkanélküliek csoportja” kifejezés erre az „optimális” állapotra utal, bár a szövegezés nem pontos, mivel a munkanélküliségi rátát nem a teljes munkaképes korú népességre, hanem annak csupán az aktívakból álló részére vonatkoztatják. A második kritériummal kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy a „relatív standard hiba” csak abban az esetben ingadozik viszonylag szűk határok között, ha a változás standard hibáját vagy az első, vagy pedig a második időszak becslt munkanélküli létszámával osztjuk.

Magyarországon a munkanélküliségi ráta 1998 óta országos szinten 7-8 százalék között ingadozik, és a tájegységek között is csupán kettőben haladta meg a 10 százalékot, az inaktívak magas aránya miatt ugyanakkor például a 10 százalékos munkanélküliség a munkaképes korú népesség valamivel több mint 5 százalékát jelenti. Ennélfogva a fenti kritériumokkal kapcsolatos számításainkban minden esetben csak a relatív standard hibák kiszámításával foglalkozunk, mivel a kiszámított értéknél általában kisebbet kapnánk akkor, ha a vizsgált időszakban és földrajzi egységen belül a munkanélküli létszám pontosan 5 százaléka lenne a munkaképes korú népességnek.

Annak érdekében, hogy ezek a kritériumok teljesüljenek, a MEF mintáját 1998 januárjától a korábbi állapothoz képest 40 százalékkal megnövelték. Az időbeni változás pontosságára vonatkozó kritérium szempontjából az 1999. első és második negyedéves felvételének összehasonlításából a kérdéses eltérés 1,42 százaléknak adódott. A tájegységi szintű munkanélküli létszámok relatív standard hibáját a 2. tábla mutatja.

2. tábla

A munkanélküli létszám relatív standard hibája tájegységi szinten, három időszakban

Tájegység	1998. I-IV. negyedévben		1999. I. negyedévben		1999. június-július-augusztusban	
	létszám (fő)	relatív standard hiba (százalék)	létszám (fő)	relatív standard hiba (százalék)	létszám (fő)	relatív standard hiba (százalék)
Nyugat-Dunántúl	26 757	6,3	21 437	9,2	19 660	9,3
Közép-Dunántúl	31 094	7,2	30 772	8,1	28 551	7,5
Dél-Dunántúl	35 734	5,9	33 656	6,9	31 172	8,2
Központi régió	68 589	4,9	66 040	6,7	64 820	6,8
Észak-Magyarország	54 929	5,1	55 257	6,8	52 894	7,1
Észak-Alföld	59 041	5,9	62 529	6,4	54 320	6,3
Dél-Alföld	37 649	6,6	31 943	8,7	30 199	9,1
<i>Összesen</i>	<i>313 593</i>	<i>2,2</i>	<i>301 634</i>	<i>2,8</i>	<i>281 616</i>	<i>3,0</i>

Mint látható, a negyedéves adatok átlaga teljesíti az 577/98 sz. Council Regulation kritériumát, a negyedéves adatokra azonban ez már nem jellemző. A későbbiekben ezeket az adatokat össze fogjuk hasonlítani azokkal a relatív standard hibákkal, amelyeket várhatóan a már ismertetett mintavételi terv alkalmazása esetén fogunk kapni.

A táblában látható adatok kiszámításának menetét részletesen taglalja a (Mihályffy; 2000) dolgozat. A relatív standard hibák függnek a megfigyelt esetek számától és a tájegységhez tartozó munkanélküliségi rátától is; azonos mintanagyság mellett a munkanélküliség alacsony szintjéhez magas relatív standard hiba tartozik és viszont.

Becslési összefüggések az új mintavételi tervben

Mintavételi terven a következőkben mindig a MEF-nek az előzőkben ismertetett, új mintavételi tervét fogjuk érteni. Elsősorban létszámadatok becslésével fogunk foglalkozni, egyrészt mivel erre az átlagok, arányok, hányadosok becslése visszavezethető, másrészt pedig a munkanélküli létszám relatív standard hibájának becsléséhez erre van szükség.

Tekintsük a tájegységek valamelyikét, ezen belül is az önreprezentáló részt. Utaltunk arra, hogy a nagyobb települések, elsősorban a megyei jogú városok mintáját rétegezni kell, azonban azt is megjegyeztük, hogy a mintanagyság becslésénél ettől elvonatkoztatunk, és egyszerű véletlen mintavételt feltételezünk. Ezzel adott pontosság mellett az eléréséhez szükséges mintanagyságot, adott mintanagyság mellett pedig a becslések standard hibáját túlbecsüljük. Egyszerűsítő feltevésünk mellett a munkanélküliségi létszám becslése egy önreprezentáló településen

$$\hat{Y} = \frac{1}{f} \sum_{j=1}^n Y_j, \quad /3/$$

ahol n a település mintájának nagysága, N a település összes lakásának a száma, $f = n/N$ a kiválasztási arány a településen, és y_j a munkanélküliek száma a minta j -edik lakásában, $j = 1, 2, \dots, n$. \hat{Y} szórásnégyzete

$$\text{Var}(\hat{Y}) = N^2(1-f)S^2/n, \quad /4/$$

ahol:

$$S^2 = \frac{1}{N-1} \sum_{j=1}^N (Y_j - \bar{Y})^2 \quad /5/$$

és

$$\bar{Y} = \frac{1}{N} \sum_{j=1}^N Y_j,$$

és Y_j jelenti a munkanélküliek számát a sokaság, vagyis a teljes település j -edik lakásában (a képleteket illetően: Cochran; 1997, 21–24. old.). Megjegyezzük, hogy a következőkben a mintanagyság és a pontosság összefüggésének vizsgálatában nem lesz szükség a becslések szórásnégyzetének a mintából származó becslésére, ezért szorítkozunk az elméleti szórásnégyzet /4/ összefüggésére.

Nem önreprezentáló rétegekben, mint említettük, a településeket nagyságukkal arányos valószínűséggel választjuk a mintába, és egy rétegen belül minden mintabeli településből azonos m számú lakást választunk egyszerű véletlen kiválasztással, visszatevés nélkül (m vagy 45, vagy ahhoz közeli érték). A következő módszert alkalmazzuk.

Legyen a réteghez tartozó települések lakásszáma M_1, M_2, \dots, M_N , és képezzük a következő részletösszegeket:

$$\begin{aligned} t_1 &= M_1, \\ t_2 &= M_1 + M_2, \\ &\dots \\ t_N &= M_1 + M_2 + \dots + M_N. \end{aligned}$$

Legyen $d = t_N/n$ és r egy véletlenszerűen választott kezdő érték 0 és d között. Képezzük az $r, r+d, r+2d, \dots, r+(n-1)d$ sorozatot, és válasszuk az i -edik települést a mintába, ha valamilyen 0 és $n-1$ közé eső k egész szám esetén $M_{i-1} < r + kd \leq M_i$. Ezt a módszert általában visszatevéses eljárásnak tekintik; az értékösszeg (esetünkben létszám) becslésének képlete

$$\hat{Y}_{pps} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{y_j}{p_j}, \quad /6/$$

ahol np_j a j -edik egység (település) mintába kerülésének a valószínűsége, $p_j = M_j/t_N$ és y_j a vizsgált ismérv (munkanélküli létszám) a minta j -edik településén, $j = 1, 2, \dots, n$. Az alsó indexben szereplő „pps” a nagysággal arányos valószínűség angol nyelvű rövidítése. Hartley és Rao egy 1962-ben publikált dolgozatukban (Hartley–Rao; 1962) megjegyezték, hogy ha $np_j < 1$ minden j esetén, és a mintavétel előtt a sokaság egységeit véletlen sorrendbe rendezik, akkor az eljárás *nem visszatevéses*. Ilyen feltételek mellett aszimptotikus képletet vezettek le \hat{Y}_{pps} szórásnégyzetére, és azt is megjegyezték, hogy ha viszont azt az összefüggést használjuk a szórásnégyzet megközelítésére, amely a nagysággal arányos valószínűség szerinti kiválasztás esetére vonatkozik, de visszatevés feltételezése mellett, akkor a szórásnégyzetet túlbecsüljük. Ezt az elvet fogjuk követni, vagyis /6/-nak megfelelően becsljük a létszámot – $np_j < 1, j = 1, 2, \dots, N$, és véletlen sorrend mellett –, ugyanakkor azonban a visszatevéses mintavételnek megfelelő szórásnégyzet-képletet használjuk. Kétlépcsős mintavétel esetén ez a következőket jelenti:

$$\hat{Y}_{pps} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{\hat{y}_j}{p_j} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n \frac{1}{p_j} M_j \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m y_{ji} \quad /7/$$

ahol M_j a teljes körű lakásszám a minta j -edik településén, y_{ji} pedig a munkanélküliek száma az említett település mintába került lakásai közül az i -edikben

$$\text{Var}(\hat{Y}_{pps}) = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^N p_j \left(\frac{Y_j}{p_j} - Y \right)^2 + \frac{1}{n} \sum_{j=1}^N \frac{M_j^2 (1-f_j) S_j^2}{mp_j} \quad /8/$$

A /8/ összefüggésben:

- Y_j a munkanélküliek létszáma a réteg j -edik településén ($j = 1, 2, \dots, N$);
- $Y = Y_1 + Y_2 + \dots + Y_N$ (megjegyzés: \hat{Y}_{pps} torzítatlan becslése Y -nak);
- m a mintába került településekből kiválasztott lakások száma (minden településre nézve azonos érték);
- $f_j = m / M_j$ ($j = 1, 2, \dots, N$);
- S_j^2 az y_{ji} változó szórásnégyzete (y_{ji} a munkanélküliek száma a j -edik település i -edik lakásában).

A képleteket ezúttal is Cochran könyvéből vettük (Cochran; 1997, 306–307. old.). Tegyük fel mármost, hogy a tekintett tájegységben H' önreprezentáló település és $H-H'$ nem önreprezentáló réteg van. Jelöljük a h -adik réteghez tartozó munkanélküliek számát Y_h -val, ennek a mintából származó becslését \hat{Y}_h -val, ezeknek a mennyiségeknek a teljes tájegységhez tartozó megfelelőit pedig Y -nal, illetve \hat{Y} -pal. A rétegek számozásánál az önreprezentáló egységeket véve először

$$\hat{Y} = \hat{Y}_1 + \hat{Y}_2 + \dots + \hat{Y}_{H'} + \hat{Y}_{H'+1} + \dots + \hat{Y}_H$$

és a rétegenként független mintavétel miatt

$$\text{Var}(\hat{Y}) = \text{Var}(\hat{Y}_1) + \text{Var}(\hat{Y}_2) + \dots + \text{Var}(\hat{Y}_{H'}) + \text{Var}(\hat{Y}_{H'+1}) + \dots + \text{Var}(\hat{Y}_H),$$

és itt az első H' számú tag esetében az /5/, az utolsó $H-H'$ tag esetében pedig a /8/ összefüggést kell használni. Eszerint, az önreprezentáló résznél a véges sokaság szerinti korrekciót elhanyagolva,

$$\text{Var}(\hat{Y}) = \sum_{h=1}^{H'} \frac{1}{n_h} N_h^2 S_h^2 + \sum_{h=H'+1}^H \frac{1}{n_h} \left(\sum_{j=1}^{N_h} p_{hj} \left(\frac{Y_{hj}}{p_{hj}} - Y_h \right)^2 + \sum_{j=1}^{N_h} \frac{M_{hj}^2 (1-f_{hj}) S_{hj}^2}{m_h p_{hj}} \right); \quad /9/$$

A „ h ” index mindenütt a rétegre utal. A mintanagyság meghatározásának ez az összefüggés a kulcsa. Ha megadjuk a bal oldal, tehát a munkanélküli létszám szórásnégyzetének az értékét, akkor kiszámítható az ehhez a pontossághoz tartozó mintanagyság, éspe dig többféleképpen is. Feltehetjük például azt, hogy n_h valamennyi rétegre nézve ugyanakkora, de azt is kiköthetjük, hogy a minta elosztása feleljen meg az optimális allokáció követelményének (Cochran; 1977, 96–99. old.). Természetesen ügyelni kell arra, hogy /9/ első H' számú tagjában n_h és N_h lakásszámokat jelöl, az utolsó $H-H'$ számú tagban pedig települések számát jelöli. Ha a jobb oldalon minden mennyiség adott, akkor az \hat{Y} – esetünkben a becsült munkanélküli létszám – szórásnégyzetét kapjuk meg.

A mintanagyság a munkanélküli létszám standard hibájának a függvényében

A 2001. évi népszámlálás eszmei időpontjára vonatkozóan a népesség és a lakásállomány alapvető jellemzői mellett még több fontos mutatószámmal kapcsolatban is teljes körű információval fogunk rendelkezni, így például rendelkezésünkre áll majd a munka

nélküliség szintje is, tetszőleges területi részletezésben. Ez azt jelenti, hogy a mintanagyságot és a becslés szórásnégyzetét összekapcsoló /9/ összefüggésben a $\text{Var}(\hat{Y})$ szórásnégyzet valamint az m_h , n_h mintaelemszámok kivételével minden mennyiség adottságnak tekinthető, természetesen majd a népszámlálás után. Itt meg kell említeni egy érdekes problémafelvetést: ha a népszámlálás időpontjában ismert a munkanélküliség szintje az ország bármely településén, akkor miért nem eszerint rétegezzük a településeket? A válasz egyáltalán nem egyszerű; azzal lehet érvelni, hogy a munkanélküliség szintje az időben szeszélyesebben változhat, mint a lakások száma a településen, és az sem lenne szerencsés, ha magas munkanélküliség miatt kis települések lennének önreprezentálók. Lehetőség van arra, hogy /9/ alapján még a népszámlálás előtt előzetes számításokat végezzünk, ekkor azonban az N_h , M_{hj} , p_{hj} , Y_h , Y_{hj} , S_h^2 és az S_{hj}^2 mennyiségeket jelenleg rendelkezésre álló adatokkal kell helyettesíteni, illetve becsülni. A következőkben egy ilyen alkalmazást mutatunk be, megjegyezve, hogy bizonyos esetekben csak ez az út járható, például, ha a HKF mintájának nagyságát akarjuk hasonló módon tervezni, amikor is nem áll rendelkezésünkre a népszámlálásból a megfelelő teljes körű fogyasztási vagy jövedelmi adat.

Soroljuk a /9/-ben szereplő, a feladat szempontjából bemenő adatokat két csoportba:

– települések számával, valamint a lakásszámmal mért nagyságával kapcsolatos adatok, azaz: N_h , M_{hj} ,

$$p_{hj} = M_{hj} / (M_{h1} + M_{h2} + \dots + M_{hN_h});$$

– munkanélküliségi létszámmal és ennek szórásával kapcsolatos adatok: Y_h , Y_{hj} , S_h^2 , S_{hj}^2 .

Az első csoporthoz tartozó adatok előállíthatók az ország lakásállományának település-soros adatállományából, az 1999. vagy a 2000. január 1-jei állapotnak megfelelően (a dolgozatban közölt számítások 1999-es adatokon alapulnak). A munkanélküli létszámmal és annak szórásával kapcsolatban rendelkezésünkre áll a MEF havonkénti adatállománya, 2000 áprilisától visszamenőleg akár 1992. januárig. Miután az utóbbi időkben a munkaerőpiac változása, alakulása kiegyenlítettnek mondható, 2000 első négy hónapjának adataira szorítkoztunk, azok átlagát véve. Ezekből az adatokból a munkanélküliség szintjét és az ahhoz tartozó szórást azokra a településekre nézve is becsülni kell, amelyek nem tartoznak a MEF mintájához.

A MEF jelenlegi mintája is egy önreprezentáló és egy nem önreprezentáló részből áll, jelenleg a 15 ezer lakosú és ennél népesebb települések alkotják a minta önreprezentáló részét. Ezekhez a településekhez tehát a MEF említett adataiból közvetlenül hozzárendelhetünk egy munkanélküli létszámadatot és egy ahhoz tartozó szórást. A többi település esetében – és persze azok vannak többségben – a következőket tehetjük:

– minden településhez megkeressük a MEF jelenlegi mintájának azt a rétegét, amelyhez tartozik (e rétegek száma országosan 130);

– adott réteg esetén megállapítjuk az ahhoz tartozó lakások és az ott élő munkanélküliek teljes körű számát (az utóbbiak természetesen becslések);

– a réteg homogenitására való hivatkozással a munkanélküli létszámot szétosztjuk a réteg települései között a lakásszámok arányában;

– ugyancsak a homogenitásra való hivatkozással feltesszük, hogy az Y_j változónak, amely a település j -edik lakásában élő munkanélküliek számát mutatja, a réteg bármely településén ugyanakkora a szórása.

Merész feltételezések, mondhatná valaki, és részben igaza lenne. Feltehetően minden egyes ily módon becsült település szintű munkanélküli létszám és a hozzá tartozó szórás önmagában véve hibás, de a települések száma elég nagy ahhoz, hogy a hibák az alkalmazásban – /9/ képlet – kiegyenlítsék egymást.

Előállítunk tehát egy adatállományt, amely a következő adatmezőket tartalmazza:

- településazonosító,
- lakásszám,
- munkanélküliek száma,
- szórás.

Ez a szórás nem az Y_j változóhoz, hanem a belőle képzett értékösszeghez mint becsléshez tartozik, és ehelyett viszont a sokaságbeli elméleti szórásnégyzetre lenne szükségünk, amelyet az

$$S^2 = \frac{1}{N-1} \sum_{j=1}^N (Y_j - \bar{Y})^2$$

képlettel határozunk meg. Szerencsére van olyan eszköz, amellyel a jelenlegi mintából becsült szórásból kiindulva eljuthatunk az elméleti szórásnégyzetig, ennek az eszköznek neve a *mintavételi terv hatása*, közkeletű angol rövidítése szerint a *deft* (design effect).

Ezt a mutatót *Leslie Kish* (1989, 196–201. old.) vezette be annak érdekében, hogy a bonyolult felépítésű lakossági minták teljesítményét, hatékonyságát össze lehessen hasonlítani az egyszerű véletlen minta hatékonyságával. Definíciója a következő:

$$deft^2 = \text{Var}(\hat{\theta}) / \text{Var}_o(\hat{\theta}),$$

ahol $\hat{\theta}$ egy bonyolult felépítésű mintából becsült adat, $\text{Var}(\hat{\theta})$ ennek szórásnégyzete a mintavételi tervnek megfelelően, $\text{Var}_o(\hat{\theta})$ pedig az a szórásnégyzet, amelyet az adott mintával megegyező nagyságú egyszerű véletlen minta esetén kaptunk volna. Bonyolult felépítésű lakossági minták esetén a deft általában 1-nél nagyobb, és a mintavételi tervet annál hatékonyabbnak szokták tekinteni, minél közelebb van deft értéke az 1-hez.

A deft használata körültekintést igényel, hiszen adott minta esetén értéke mutatóról mutatóra változik, és még egy adott mutatóra nézve sem állandó. A deft-nek ELAR-környezetben való becsléséről részletes tájékoztatást nyújt a *Mihályffy* (2000) dolgozat, amelyben például megtalálható annak indoklása, hogy a munkanélküli létszámhoz és a munkanélküliségi rátához tartozó deft-mutatók gyakorlatilag megegyeznek. Az idézett dolgozathoz kölcsonőztük a 3. tábla adatait is. Mint látható, a MEF-minta jelenlegi nagyságkategóriáihoz tartozó deft értékek eléggé stabilak, mivel két különböző időszakban közel azonos értékeket kaptunk rájuk vonatkozóan.

A 4a-4b nagyságkategóriák a 4. nagyságkategória két részre bontásával jöttek létre (2000-2999, illetve 3000-4999 lakos). Ennek a táblának a segítségével az előbb konstruált adatállomány szórásait a következőképpen alakítottuk át: minden egyes település esetén megkeresve azt a nagyságkategóriát, amelyhez tartozik, a szórást a megfelelő deft-értékkel osztottuk.

3. tábla

A munkanélküliségi rátához tartozó deft-mutató alakulása település-nagyságkategóriánként, 1998. és 1999. I. negyedévében

Nagyságkategória	Deft-mutató	
	1998. I. negyed	1999. I. negyed
1	2,0042	1,8461
2	1,7991	1,7985
3	2,3360	2,3354
4a	2,4254	2,6338
4b	2,6439	2,6167
5	2,6744	2,9532
6	2,7780	2,9132
7	1,5367	1,5932
8	1,5004	1,4181
9	1,5279	1,4890
Budapest	1,4315	1,3189

E művelet után már minden település munkanélküli létszámához olyan szórás tartozott, amely a kézikönyvek szerint az

$$N^2(1-f)s^2/n$$

kifejezés pozitív négyzetgyöke (n , N itt lakásszámok, $f = n/N$). Ezt a kifejezést v -vel jelölve és s^2 -et várható értékével, S^2 -tel helyettesítve, ez utóbbira

$$S^2 = \frac{n}{N^2(1-f)}v$$

adódik. Emlékeztetünk arra, hogy feltevésünk szerint a jelenlegi MEF-minta nem önreprezentáló részében ez az S^2 variancia egy-egy rétegen belül állandó.

4. tábla

A tájegységek mintáinak jelenlegi nagysága és a rétegek száma az új mintavételi tervben

Tájegység	Mintanagyság (lakásszám)	Az összes réteg	
		száma	
Nyugat-Dunántúl	3 638	21	14
Közép-Dunántúl	4 098	23	16
Dél-Dunántúl	3 821	16	8
Központi régió	8 746	54	45
Észak-Magyarország	5 103	18	12
Észak-Alföld	5 756	23	15
Dél-Alföld	5 554	24	17
<i>Összesen</i>	<i>36 716</i>	<i>179</i>	<i>127</i>

A továbbiakban már nem volt akadálya a becsült munkanélküli létszám szórásnégyzetét a rész minta-elemszámokkal összekapcsoló /9/ összefüggés alkalmazásának. Abból kiindulva, hogy az ELAR-ral és ezen belül a MEF-fel kapcsolatban nem fogalmaztak meg mintanagyság növelésre irányuló igényeket, a számítások első szakaszában a jelenlegi mintanagyságot változatlanak tekintettük, és azt vizsgáltuk, hogy ilyen feltételek mellett a jelenlegi állapothoz képest hogyan változik a munkanélküliségi létszám relatív standard hibája tájegységi szinten. A tájegységek rész mintáinak jelenlegi nagyságát az 4. tábla mutatja, ugyanitt látható az NCM-módszerrel meghatározott rétegek száma is.

A Központi régióval kapcsolatban megjegyezzük, hogy Budapest minden kerülete önálló réteggént szerepel.

Az adott – tehát eddigi – mintanagyságok mellett kétféle számítást végeztünk. Egyrészt szétosztottuk ezeket a mintaelemszámokat az optimális allokáció elve szerint. Ez azt jelenti, hogy a /9/ összefüggés jobboldalát a rétegekhez tartozó rész minták n_h elemszámának függvényében úgy minimalizáltuk, hogy közben a teljes mintanagyság az 4. táblában szereplő adattal egyezzen meg. Ennek során a nem önreprezentáló településekből a mintába kerülő lakások számát egységesen 45-nek választottuk, tehát a nem önreprezentáló rétegek esetén a megfelelő rész minta nagysága $45n_h$, és például a Nyugat-Dunántúl tájegység esetében a rész minta-elemszámok összegére vonatkozó feltétel a következő volt: $n_1 + n_2 + \dots + n_{14} + 45(n_{15} + n_{16} + \dots + n_{21}) = 3638$. Ezzel párhuzamosan végeztünk olyan számításokat is, amelyeknél az volt a követelmény, hogy egy tájegységen belül minden végső mintavételi egységnek ugyanakkora legyen a mintasúlya. Ebben a menetben az n_h mintaelemszámokat úgy határoztuk meg, hogy a tájegység egészére jellemző kiválasztási arányok (többnyire 0,7, illetve 1,0 százalék) legyenek érvényesek minden rétegben.

5. tábla

A munkanélküli létszám relatív standard hibája az új mintavételi terv mellett, adott mintanagyság kétféle elosztása esetén

Tájegység	Összes település száma	Munkanélküli létszám (becslés)	Módszer	Relatív standard hiba (százalék)	Település-szám (minta)	Átlagos kiválasztási arány (százalék)
Nyugat-Dunántúl	637	17 121	optimális allokáció arányos minta	7,7 8,9	70 51	1,0
Közép-Dunántúl	402	27 021	optimális allokáció arányos minta	7,1 8,0	79 63	1,0
Dél-Dunántúl	652	33 931	optimális allokáció arányos minta	7,5 9,2	79 59	1,0
Központi régió	207	66 609	optimális allokáció arányos minta	3,5 4,0	78 75	0,7
Észak-Magyarország	597	50 573	optimális allokáció arányos minta	4,5 5,1	92 79	1,0
Észak-Alföld	388	54 591	optimális allokáció arányos minta	4,7 5,1	113 90	1,0
Dél-Alföld	253	26 133	optimális allokáció arányos minta	5,7 6,8	106 80	1,0
<i>Összesen</i>	<i>3 136</i>	<i>275 979</i>	<i>optimális allokáció arányos minta</i>	<i>2,0</i> <i>2,3</i>	<i>617</i> <i>500</i>	<i>0,9</i>

Az első észrevételünk az, hogy az optimális allokációtól való eltérés nem okoz túl nagy eltérést a relatív standard hibában. A 2. tábla adataival való egybevetés viszont ahhoz a megállapításhoz vezethet, hogy a jelenlegi mintavételi tervhez képest sokkal nagyobb mértékű javulást vártunk a relatív standard hibák alakulásában, jóllehet a kérdéses mutató az 5. tábla szerint – 3 kivételtől eltekintve, melyeket a táblában kiemeltünk – most negyedéves szinten teljesíti azt a követelményt, amelyet az 577/98 sz. Council Regulation éves szinten követel meg. Következtetésünk az, hogy

- a jelenlegi mintavételi terv talán hatékonyabb, mint gondoltuk;
- az új mintavételi tervnek még nem aknáztuk ki minden lehetőségét.

Ha szemügyre vesszük az 5. táblában bemutatott alternatívákat, nyilvánvaló, hogy azok két különböző szempont szerint tekinthetők legkedvezőbbnek: az optimális allokáció a relatív szórásokat minimalizálja adott, éspedig a jelenlegi mintanagyság mellett, míg a másik esetben arányos kiválasztású mintát kapunk, amelynek előnyei magukért beszélnek. Azt is érdemes megjegyezni, hogy mindkét változat kevesebb települést tartalmaz, mint a jelenlegi MEF-minta (617, illetve 500 a jelenlegi 740-nel szemben). Ahhoz az elvhez tarthatjuk magunkat, hogy az igazán jó minta egyetlen speciális vonatkozásban sem optimális, viszont egyetlen vonatkozásban sem kedvezőtlen tulajdonságú. Felvethető tehát a kérdés, hogyan léphetünk az optimális allokáció, illetve az arányos kiválasztás által meghatározott mintáktól egy igazán jó minta felé. Három fontos eszközünk van ehhez:

- egy-egy nem önreprezentáló rétegre nézve megengedjük a negyedévenkénti 45 cím helyett a $3k$ cím kiválasztását, ahol k lehet 10, 11, 12, 13, vagy 14, ezzel növekszik a mintába bekerülő települések száma és csökken a tájegységi szintű relatív standard hiba;
- tájegységen belül az egyes rétegekben eltérő kiválasztási arányokat engedünk meg, ügyelve arra, hogy sem túl magas, sem pedig túl alacsony értékek ne forduljanak elő;
- a jelenleginél nagyobb mintát veszünk azokban a tájegységekben, ahol magas a munkanélküli létszám relatív standard hibája – például Nyugat-Dunántúl – és kisebbet veszünk ott, ahol ez a standard hiba alacsony, például Központi régió.

Ezeknek a módszereknek a kombinálásával, rendszeres próbálgatással kedvező tulajdonságú mintákat tervezhetünk.

6. tábla

A munkanélküli létszám relatív standard hibája az új mintavételi terv mellett, rétegenként eltérő kiválasztási arány esetén

Tájegység	Összes település száma	Mintanagyság (lakásszám)	Munkanélküli létszám (becslés)	Relatív standard hiba (százalék)	Településszám (minta)	Kiválasztási arány (százalék)
Nyugat-Dunántúl	637	4 171	17 121	7,6	82	1,1
Közép-Dunántúl	402	4 583	27 021	6,8	98	1,0-1,2
Dél-Dunántúl	652	5 025	33 931	6,6	121	1,0-1,6
Központi régió	207	6 347	66 609	4,6	90	0,5-0,7
Észak-Magyarország	597	4 525	50 573	4,8	102	0,9
Észak-Alföld	388	5 872	54 591	4,8	119	1,0
Dél-Alföld	253	5 766	26 133	6,8	80	1,0
<i>Összesen</i>	<i>3 136</i>	<i>36 289</i>	<i>276 979</i>	<i>2,2</i>	<i>692</i>	<i>0,9</i>

Megjegyezzük, hogy a Központi régió esetében egy változat kiszámítása a KSH-ban jelenleg használatos személyi számítógépeken 4 másodperc időt vesz igénybe. Természetesen nem szabad elfelejteni, hogy – ahol erre szükség lehet – a településenkénti 30 cím kijelölése az összeíró kapacitásának kihasználása szempontjából sokkal rosszabb, mint a 45 cím kijelölése. Az említett szempontoknak megfelelő, de korántsem véglegesnek szánt minta jellemzői láthatók a 6. táblában.

Negyedéves mintáról van szó, és a munkanélküli létszám relatív standard hibája sehol sem haladja meg a 8 százalékot; a teljes mintaelemszám (36 289) valamivel kisebb, mint a jelenlegi (36 716), a Nyugat-Dunántúl és a Központi régió mintaelemszáma a táblában 4171, illetve 6347, szemben a jelenlegi 3638-cal, illetve 8746-tal.

Következtetések, további feladatok

Felváztuk a jövőbeni MEF-minta és ezzel az ELAR-minták tervét, megmutattuk hogyan lehet mintanagyságot tervezni, vagy adott mintanagyságot célszerűen szétosztani a területi egységek között egy adott változó – a tekintett esetben a munkanélküliségi létszám – standard hibájának függvényében. Az eljárás más minták elemszámának meghatározására vagy elosztására is alkalmas, a szóban forgó változónak, mutatónak azonban létszámnak, értékösszegnek kell lennie. Ez nem túl nagy megszorítás, mert egy más típusú adathoz általában található egy olyan értékösszeg, amely ebből a szempontból jól helyettesíti. A MEF-nél maradva például, könnyen belátható, hogy a munkanélküliségi létszám ilyen értelemben jól helyettesíti a munkanélküliségi rátát, kimutatható ugyanis, hogy a két adat relatív standard hibája jól közelíti egymást.

A mintavételi tervvel kapcsolatban egy fontos problémára kell felhívni a figyelmet. Mivel a jelenlegi ELAR-minták körzetminták, az újak viszont függetlenek lesznek a népszámlálási számlálókörzetektől, az új ELAR-minták esetében el fog maradni a körzetek címanyagának karbantartását célzó címbejárás. Ez különösképpen a háztartási költségvetési felvétel (HKF) szempontjából hátrány, ugyanis ebben a felvételben igen fontos szerepet játszik az az információ, amely a címbejárásból mint melléktermék adódott a háztartások számára és a főbb háztartástípusok megoszlására vonatkozóan. Fontos lenne ezért a jövőben kijelölni egy olyan országos mintát, nevezhetjük tartalék vagy etalon mintának, amely részben átvinné a címbejárás szerepét. Ezen az etalon mintán elsődlegesen csak olyan felvételeket hajtanának végre egy vagy két évenként, amelyek célja a háztartások számának és típus szerinti megoszlásának a becslése, így feltehetően, a megghiúsulás mértéke is csekély lenne. Indokolt esetben a címek egy részét fel lehetne használni a HKF-ben megghiúsult címek pótlására, ilyenkor azonban megfelelő eljárással ki kellene egészíteni, fel kellene tölteni a mintát.

Végezetül tételesen felsoroljuk azokat a módszereket, amelyekre az új ELAR-minták feldolgozásához is szükség lesz, megjegyezve, hogy ezek részletes kifejtése megtalálható (*Mihályffy*; 2000)-ben. Mindenekelőtt szükség lesz korrigált becslések meghatározására, a korrekció alkalmazását a MEF esetében ma már az EUROSTAT is határozottan szorgalmazza. A MEF-ben jelenleg demográfiai információn alapuló korrekciót alkalmaznak, a HKF-ben demográfiai mellett gazdasági aktivitásra vonatkozó információt is használnak. Miután korrigált becsléseink lesznek, a mintavételi hiba behatárolásánál elsődlegesen a továbbiakban is a rétegzett jackknife-módszert fogjuk használni (*Wolter*; 1985, 174–183.

old.), nem zárva ki esetleg egyéb módszerek figyelembevételét sem. Végül, az ún. összetett becslőfüggvények (más néven kompozit esztimátorok) az új helyzetben is olyan eszközt jelentenek a becslések szórásnégyzetének csökkentésében, amit lehetőség szerint használni kell.

IRODALOM

- BENE LAJOS – ÉLTETŐ ÖDÖN (1972): Az általános célú háztartási minta kialakítása. *Statistikai Szemle*, 50. évf. 10. sz. 979–992. old.
- COCHRAN, W. G. (1977): *Sampling Techniques, third edition*. John Wiley & Sons, New York – Chichester – Brisbane – Toronto – Singapore.
- Council Regulation (1998) (EC) No. 577/98 of 9 March 1998 On the organisation of labour force sample survey in the community. *Official Journal of the European Communities*, 14 évf. 3. sz.
- FAY, R. E.: The VPLX Software. www.census.gov/access
- HARTLEY, H. O. – RAO, J. N. K. (1962): Sampling with unequal probabilities and without replacement. *Annals of Mathematical Statistics*, 33. sz. 350–374. old.
- KISH, L. (1989): *Kutatások statisztikai tervezése*. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest.
- MIHÁLYFFY LÁSZLÓ (2000): Korszerű módszerek alkalmazása a népszámláláshoz kapcsolódó reprezentatív megfigyeléseknél. In: KEPECS JÓZSEF (szerk). *Népszámlálás az ezredfordulón 3*. Tanulmányok.
- NICOLINI, GIOVANNA (1999): A method to define strata boundaries. In: *Bulletin of the International Statistical Institute, ISI 99*, 52nd Session, Contributed Papers, Tome LVIII, Helsinki, 21–22. old.
- WOLTER, K. M. (1985): *Introduction to Variance Estimation*. Springer Verlag, New York–Berlin–Heidelberg–Tokyo.

SUMMARY

The samples used in the household surveys of the Hungarian Central Statistical Office (HCSO) are based on a plan representing the expertise of Hungarian official statistics as well as the experience of decades. Nevertheless, an essential redesign of those samples will be needed after the 2001 Population Census, which will be, among others, the basis of a national address register. While the new sample design recommended in this paper is analogous to the design used in the current household surveys of the HCSO, it takes full advantage of the address register. Under the new design, the sample size needed for some given level of precision of an estimate specified in advance is easily computed. If the sample size is fixed, the effect of the allocation of the sample among its strata can be studied.

A NÉPSZÁMLÁLÁSI MÓDSZEREK ÉS A NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTHATÓSÁG

RÓZSA GÁBOR

A cikk a népszámlálások gyakorlatáról ad nemzetközi és (részben) időbeni áttekintést. A népszámlálások végrehajtására vonatkozóan már a múlt század vége óta vannak nemzetközi ajánlások, amelyek ma már felsorolják a legfontosabb és kevésbé fontos tartalmi kérdéseket, valamint eszmei időpontokat javasolnak. Néhány évtizede kezdődött az a folyamat, hogy néhány országban a hagyományos kikérdezés útján kapott adatokat nyilvántartás(ok)ból, vagy reprezentatív felvételekből származó adatokkal kombinálják, vagy a népszámlálás teljes mellőzésével csak regiszter adatokat tesznek közzé.

Az adatok nemzetközi összehasonlíthatósága érdekében minden ismérvnél és minden módszernél alapvető szerepe van az ismérvek definiálásának és értelmezésének. Végül a cikk foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy a népszámlálások mennyire adnak pontos népességszámokat és az adatok mennyire megbízhatók.

TÁRGYSZÓ: Népszámlálás. Nyilvántartás. Nemzetközi összehasonlítás.

Noha az 1990 körüli népszámlálások eredményei, a korábbiakhoz hasonlóan, a statisztikai adatfelhasználók várakozásának középpontjában álltak, magukat a statisztikák készítőit, a kutatói szférát és a nagyközönséget világ- és Európa-szerte egyre többet foglalkoztatták a népszámlálások indoklásával, hasznosságával, költségeivel, megbízhatóságával, közel két évszázados hagyományainak követésével kapcsolatos kérdések. Ezekről széles körben folyt – és napjainkban is folyik – a népszámlálás híveinek és ellenzőinek vitája.

Az ENSZ módszertani kézikönyve a népszámlálást úgy határozza meg, mint „...azon műveletek összessége, amelyek egy ország egésze vagy annak egy jól meghatározott része valamennyi lakosára és egy adott időpontra vonatkozó demográfiai, gazdasági és társadalmi adatok gyűjtését, csoportosítását, értékelését, elemzését, publikálását és más módokon való közzétételét foglalják magukba”. Röviden, itt a népességet, illetve annak főbb demográfiai és társadalmi-gazdasági jellemzőit ábrázoló pillanatfelvételtől, statikus képről van szó.

A népszámlálások megtartását két szempont együttes figyelembevételével lehet indokolni. 1. A népszámlálás alapján a legnagyobb területi szinttől (az egész ország) az adott ország közigazgatási beosztásának megfelelő közbenső (például regionális, megyei stb.) szinteken át az összesítések legalsó területi egységéig (adatigényektől, adatvédelmi szem

pontoktól függően település, kerület, választóköz, számlálókörzet, akár háztömb) készíthetők statisztikák, akár csak a megfelelő minőségű nyilvántartások alapján, ellentétben a mintavételes összeírásokkal. 2. A mintavételes adatgyűjtések részletezettségénél kevésbé mélyen ugyan, de a népszámlálás a népességről és annak egyes csoportjairól olyan összetett demográfiai és társadalmi–gazdasági jellemzést tesz lehetővé, melyet a szűkebb tartalmú és általában eredetileg más célokra felállított nyilvántartások nem. Ráadásul ez utóbbiak együttes használatát, összekapcsolását sok országban az adatvédelmi szabályozás korlátozza.

Mindezek ellenére felvetődött, hogy a közigazgatás és a tudományos kutatás a folyamatos és intenzív változásokat megélt társadalomban továbbra is megelégedhet-e egy tízévenként tartott adatgyűjtés eredményeivel, a rendszerint hosszú feldolgozási időt követő publikációkkal, a helyenként sztereotip, sőt idejétmúlt tartalommal. A rendkívül gyors strukturális változások alapos megismeréséhez ugyanis a tízéves periódus csak részleges lehetőséget biztosít, a nagymennyiségű információ miatt az összeírástól az egyes adatok közzétételéig tartó több éves időszak végére pedig az adatok a döntéshozatal szempontjából aktualitásukat veszíthetik. Nem lehetne-e a hagyományos népszámlálást részben vagy netán egészében más adatforrásokkal helyettesíteni, amint arra egyes országokban már van példa? Mégsem ezek a tényezők voltak a népszámlálásokkal kapcsolatos aggályok fő motívumai, hanem a személyiségi jogok érvényesülésének problémái és a hagyományos összeírások rendkívül magas költségei.

Személyiségi jogok és költségvetési szempontok

A személyiségi jogok védelmének ügye, amely a nyugat-európai országokban az 1970-es évtizedben igen éles formában vetődött fel, Hollandiában egészen a klasszikus népszámlálás kiiktatásához vezetett, a Német Szövetségi Köztársaságban pedig az 1983-ra tervezett népszámlálás későbbre (1987-re) halasztásához. Ebben az is közrejátszott, hogy – bár a törvény a népszámlálással kapcsolatban kizárólag statisztikai célú felhasználást tett volna lehetővé – az eredmények alapján egyes közigazgatási célú nyilvántartások kiegészítését és pontosítását is el kívánták volna végezni. Hasonló problémák miatt voltak bírálatok és tiltakozások Belgiumban, Nagy-Britanniában, Svájcban és Spanyolországban is, de anélkül, hogy komolyan felvetődött volna a népszámlálás végrehajtásának törlése vagy elhalasztása. A támadásokkal szemben a statisztikusok feladatává vált egyrészt a kormányok és a közvélemény meggyőzése a népszámlálás szükségességéről, másrészt a személyiségi jogokkal összefüggésben az adatok bizalmas és biztonságos kezelésének garantálása. Az adatszolgáltatás tömeges megtagadásának és a szándékosan téves információk bemondásának elkerülése érdekében nélkülözhetetlenné vált, hogy az országok statisztikai hivatalai széles körű tájékoztató tevékenységet fejtsenek ki.

A népszámlálás ugyanakkor mind pénzügyileg, mind pedig a munkaerő szempontjából rendkívül költséges művelet. A költségek mérséklésére irányuló törekvések viszont nem eredményezhetik a népszámlálás végrehajtásának ritkítását, a kérdések számának csökkentése pedig jelentős mértékben rontaná mind az országon belüli idősorok továbbvezetésének, mind pedig az országok megfelelő adatai összehasonlításának lehetőségét.

A nemzetközi szervezetek népszámlálási ajánlásai

A Népszámlálási módszerek (Population Census Methods) és a Népszámlálási kézikönyv (Population Census Handbook) 1949. évi ideiglenes kiadása volt az ENSZ első kísérlete arra, hogy összeválogassa, tömörítse és közvetlenül felhasználható formában a különböző országok szakembereinek rendelkezésére bocsássa a népszámlálások előkészítésére, módszertanára, tartalmára és adatközlésére vonatkozó nemzetközi anyagokat. A második világháború befejeztét követő években tartott censzusok tapasztalatait is tartalmazó kiegészített változat 1954 júniusában jelent meg az ENSZ Statisztikai Hivatalának kiadványaként A népszámlálási módszerek kézikönyve (Handbook of Population Census Methods) címmel. Az összeállítás egyfelől támpontot kívánt nyújtani a felhasználóknak az adatokra vonatkozó szabványok kialakulását és értelmezését illetően, másfelől pedig – és ez talán még fontosabb volt – segítséget kívánt nyújtani az országos, regionális és nemzetközi szinten tevékenykedő szakértőknek a következő népszámlálások hatékonyságának növeléséhez. E dokumentum a népszámlálásokkal kapcsolatos minden későbbi munka alapvetésének tekinthető, és lényegében napjainkig teljesen helytálló.

Az ókori censzusok és a középkori népszámlálások fő célja a lakosság hadrafoghatóságának, adófizetési és munkavégzési kötelezettségének meghatározása, később egyes állampolgári jogok és kötelességek megállapítása, valamint a választói képviselet rögzítése volt. Az egymást követő népszámlálások kérdésanyagának tanulmányozása során azonban jól kivehető mind a kérdésköröknek, mind a népszámlálások felhasználási területeinek bővülése. Az egyszerű demográfiai ismérveket egyre inkább kiegészítették a kormányzati szervezetet, üzleti, ipari, munkaügyi, oktatási és kutatási szervezeteket, valamint a nagyközönséget érdeklő tényadatok. A legtöbb országban a lakosság egyre növekvő aggályai miatt elkerülendővé vált a népszámlálásból származó információk bármilyen összekapcsolása az adóztatással vagy a hadkötelezettséggel, sőt a népszámlálási kérdésekre adott egyedi információk nem statisztikai célú felhasználását szigorú büntetés terhe mellett meg is tiltották. A különböző szinteken összesített népszámlálási adatok azonban nélkülözhetetlenek a képviselői helyek újraelosztásához, a munkanélküliséggel, honvédelemmel, vándorlással, lakásüggyel, szállítással, igazságszolgáltatással, társadalombiztosítással és nyugdíjrendszerekkel, iskoláztatással kapcsolatos teendők megtervezéséhez, a népesedési, szociológiai és gazdasági kutatásokhoz.

A népszámlálás alapvető, és a mai napig érvényes jellemzőit a következőkben határozza meg a csaknem fél évszázados dokumentum: *a)* teljeskörűség, *b)* egyidejűség, *c)* rendszeresség, *d)* a felvett adatok egyedi és személyes jellege, *e)* földrajzilag jól meghatározott terület, *f)* kormányzati finanszírozás.

Az általános jellemzőket leíró fejezet az öt kontinens 66 országában (2 Afrikából, 22 Amerikából, 14 Ázsiából, 26 Európából és 2 Óceániából) 1800 és 1953 között tartott népszámlálások tízéves periódusokra osztott kronologikus táblázatával zárul. (A népszámlálásnak az 1. táblából is jól érzékelhető térhódítása a XX. század második felében tovább folytatódott. Az 1980 körüli ciklusról az ENSZ 1989-ben készült jelentése például már arról számolhatott be, hogy a Föld 152 országában és 35, valamilyen különleges státusban, függőségi helyzetben lévő területén hajtottak végre nép- és/vagy lakásszámlálást. Az 1975 és 1994 közötti időszakra vonatkozóan a *Statisztikai Szemle* 1989. évi népszámlálási különszáma tartalmaz hasonló áttekintést.)

1. tábla

Az 1800 és 1953 között tartott népszámlálások

Kontinens, ország	1800.	1810.	1820.	1830.	1840.	1850.	1860.	1870.	1880.	1890.	1900.	1910.	1920.	1930.	1940.	1950.
	évi															
AFRIKA																
Egyiptom									x	x	x	x	x	x	x	
Dél-afrikai Unió											x	x	x	x	x	x
AMERIKA																
Argentína							x			x		x			x	
Bolívia				x	x	x			x		x					x
Brazília								x		x	x		x		x	x
Chile				x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x
Costa Rica					x		x	x	x	x			x			x
Dominikai Köztársaság													x	x		x
Ecuador																x
Egyesült Államok	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Guatemala									x	x			x		x	x
Haiti												x				x
Honduras											x	x	x	x	x	x
Kanada						x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Kolumbia			x	x	x	x		x			x	x	x	x	x	x
Kuba											x	x	x	x	x	x
Mexikó										x	x	x	x	x	x	x
Nicaragua													x		x	x
Panama												x	x	x	x	x
Paraguay									x	x				x		x
Peru				x		x	x	x							x	
Salvador								x	x	x	x			x		x
Uruguay						x	x				x					
Venezuela								x	x	x			x	x	x	x
ÁZSIA																
Burma									x	x	x	x	x	x	x	x
Ceylon								x	x	x	x	x	x	x	x	x
Fülöp-szigetek								x	x	x	x	x	x	x	x	
India									x	x	x	x	x	x	x	x
Indokína											x	x	x	x		
Irak													x	x	x	
Irán														x		
Japán								x		x	x	x	x	x	x	x
Kína											x	x	x	x	x	x
Libanon													x	x	x	x

Ami a nemzetközi összehasonlíthatóság kérdését illeti, az ENSZ első népszámlálási kézikönyveinek kiadását megelőző nyolc évtized során már történtek erre vonatkozó kísérletek. A Szentpétervárott 1872-ben tartott 8. Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson megállapodás született a népszámlálási kritériumok „nemzetközi minimumáról”, miszerint: *a)* a népszámlálási adatfelvételt név alapján kell végrehajtani, *b)* a tényleges népességre vonatkozóan, *c)* lehetőleg 10 évenként, *d)* 24 óra leforgása alatt, *e)* az adatok között szerepelnie kell a következő ismérveknek: a személy neve, kora, neme, a háztartás fejéhez való viszonya, családi állapota, foglalkozása, vallása, nyelve, iskolázottsága, születési helye és nemzetisége, lakóhelye és esetleges testi, érzékszervi vagy szellemi fogyatékosságának megjelölése. Ez az ajánlás számos országban irányt mutatott a népszámlálások végrehajtásához. A Nemzetközi Statisztikai Intézet ugyancsak Szentpétervárott rendezett, 1897. évi ülésén *Kőrösy József*, magyar tudós, a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatójának dolgozata felhívta a kormányokat, hogy 1900-ban, lehetőleg december 31-én tartsanak világméretű népszámlálást az 1872-ben elfogadott minimum követelmények alapján. Bár ez a gondolat még a huszadik század első felében sem valósult meg teljesen, az ENSZ 1954. évi népszámlálási kézikönyve teljes egyetértéssel idézi Kőrösy szavait:

„Sok igazság van abban, hogy a népszámlálások jelentik a leghatékonyabb eszközt a kormányok számára a népekre vonatkozó statisztikai jellegű ismeretek megszerzéséhez... Van azonban egy másik, felsőbbrendű szempont, a legmagasabb rendű, amelyet a demográfia tudománya általában megcélozhat, mégpedig a nemzetközi statisztika szempontja általában, az az álláspont, amely lehetővé teszi, hogy az egyes országok népszámlálásait ne végcélként, hanem eszközként fogjuk fel. Innen nézve a kormányok minden erőfeszítése országuk népszámlálásainak végrehajtására többé-kevésbé tudatos közreműködést jelent a népesedésszisztematikai vizsgálatok legfontosabb céljának eléréséhez, nevezetesen ahhoz, hogy az országos szintű népszámlálások révén a világ nemzetközi népszámlálása valósuljon meg, az egész emberiséget – vagy legalábbis a civilizált emberiséget – átfogó jelleggel.”

A kézikönyv harmadik fejezete tervezési, szervezeti és irányítási kérdéseket tárgyal. A népszámlálás jelentős emberi és pénzügyi erőforrásokat igénylő művelet. Ennek megfelelően időben el kell kezdeni megtervezését, szervezeti formáinak és irányítási rendszerének kialakítását. Bizonyos alapelvek érvényesülésén kívül azonban nincsenek egységes, egyedül üdvözítő modellek, a rendszer egészének és minden elemének az adott ország sajátos viszonyaihoz, hagyományaihoz és lehetőségeihez kell alkalmazkodnia.

Míg az ENSZ New-York-i központjában készült világajánlások revíziójára viszonylag ritkán került sor, a Genfben székelő Európai Gazdasági Bizottság az utóbbi évtizedek minden népszámlálási ciklusához elkészítette regionális javaslatát. A legutóbbi kiadás, amely az Ajánlások a 2000 körüli nép- és lakásszámlálásokról az EGB-régióban címet viseli, 1998-ban jelent meg, ezúttal első ízben az EGB és az Európai Unió Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) közös munkájának eredményeként. Szövegének összeállításához kiindulási pontnak használták a korábbi kiadások megfogalmazásait, míg a változások egy 1995–1996-os szakértői tanácskozássorozat és a tagországok képviselőinek hozzászólásai alapján kerültek be. Ezek említészerűen tartalmazznak egyes módszertani bekezdéseket, például az összeírás egységeire (személyek, magánháztartások, intézeti háztartások, szűk családok, lakóegységek és épületek), helyére, időpontjára, módszereire, az adatminőség ellenőrzésére, az adatközlés módjára, a személyiségi jogok és adatvédelem szempontjaira vonatkozóan.

Nem térnek ki ugyanakkor olyan fontos – a Világajánlásokban részletesen tárgyalt – kérdésekre, mint a népszámlálás definíciója és főbb vonásai, tervezése, szervezése és irányítása, vagy a mintavételes eljárások alkalmazásának lehetőségei stb. Az EGB/EUROSTAT dokumentum az „alapvető” és „nem alapvető” kategóriába osztva megjelöli és részletesen ismerteti azokat az ismérveket, amelyekről a 2000 körüli összeírásoknál adatokat javasol gyűjteni, végezetül bemutat egy táblázási alapprogramot.

ENSZ-ajánlások a népszámlálási kérdésekhez

ALAPVETŐ ISMÉRVEK

NEM ALAPVETŐ ISMÉRVEK

<i>A személyek földrajzi jellemzői</i>	
1. Állandó (szokásos) lakóhely	1. Tartózkodási helye a népszámláláskor
a) Össznépeség	2. Farm vagy nem farmjellegű lakóhely
b) Település	a) Városi és vidéki területek
2. Lakóhely 1 évvel a népszámlálás előtt	3. Mióta lakik itt
	4. Előző lakóhely
	5. Bevándorlás éve (időszaka)
<i>A személyek demográfiai jellemzői</i>	
3. Nem	6. Tényleges családi állapot
4. Kor	7. Szülők születési helye
5. Családi állapot (legális)	8. Állampolgárság megszerzése
6. Születés országa vagy helye	9. Etnikai és/vagy nemzetiségi csoport
7. Állampolgárság	10. Nyelv
	11. Vallás
	12. Az elveszületett gyermekek száma
	13. A nem hajadon nők (i) első és (ii) jelenlegi házasságkötésének időpontja
<i>A személyek gazdasági jellemzői</i>	
8. Jelenlegi tevékenység	14. Szokásos tevékenység
9. Általában ledolgozott idő	15. Fizetség nélkül végzett társadalmi és személyi szolgáltatást végzők
	16. Munkanélküliség időtartama
10. Foglalkozás	17. Másodállás, mellékfoglalkozás
11. Ágazat	18. A foglalkoztatás szektora
12. Foglalkozási viszony	19. A munkáltató által az adott munkahelyen foglalkoztatott személyek száma
	20. A megélhetés fő forrása
	21. Az eltartottsági viszony
	22. Jövedelem
	b) Társadalmi–foglalkozási csoport
13 Munkahely (települése)	23. Az iskola, egyetem stb. helye
	24. A napi munkába utazás módja
	25. A munkába utazás időtartama és gyakorisága
<i>A személyek iskolázottsági jellemzői</i>	
14. Iskolai végzettség	26. Képesítések, bizonyítványok
	27. Elvégzett tanulmányok szakterülete
	28. Iskolába járás
	29. Ími–olvasni tudás

A személyek háztartási és családi jellemzői

15. A magánháztartás viszonyítási alapul szolgáló tagjához való viszony
30. Intézeti háztartás, illetve a személynek otthon adó egyéb szálláshely típusa
31. A személy intézeti háztartás, illetve egyéb közösségi szálláshely lakója-e
- c) Háztartási állás
- d) Családi állás
- c) Szélesebb értelemben vett családi állás

A családmag (szűk család) jellemzői

- e) A családmag típusa
- f) A családmag nagysága
- g) Meghatározott koron aluli gyermekek
- h) Gazdaságilag aktív családtagok száma
- d) Szélesebb értelemben vett család típusa
- e) Meghatározott korcsoportú gyermekek
- f) Azon családtagok száma, akik megélhetésének fő forrása aktív gazdasági tevékenység
- g) Eltartott családtagok száma

A magánháztartás jellemzői

- i) A magánháztartás típusa
- j) A magánháztartás nagysága
- k) Gazdaságilag aktív tagok száma
- l) Meghatározott koron aluli gyermekek
- m) Nyugdíjas korú háztartástagok száma
- h) A magánháztartás generációs összetétele
- i) Azon háztartástagok száma, akik megélhetésének fő forrása aktív gazdasági tevékenység
- j) Eltartott tagok száma

16. A háztartás lakáshasználati jogcíme
32. Kizárólagos vagy közös lakáshasználat
33. Lakbér
34. A háztartás tulajdonában levő tartós használati cikkek
35. A háztartás használatában levő gépkocsik száma
36. Telefon

A lakásegységek és egyéb lakóegységek jellemzői

17. A lakóegység típusa
18. Tulajdoni jelleg
19. A lakóegység fekvése
20. Lakottság jogcíme
21. Lakók száma
22. Szobák száma
23. Konyha
24. Vízellátás módja
25. WC
26. Fürdőhelyiségek
27. A fűtés típusa
37. A nemlakottság típusa
38. Egy vagy több háztartás lakja-e
39. Hasznos alap- és/vagy lakóterület
40. Fűtési berendezések
41. Meleg víz
42. Szennyvízelvezetés módja
43. Fűtőenergia fő típusa
44. Villany
45. Vezetékes gáz
46. A lakás épületen belüli fekvése

A lakásokat tartalmazó épületek jellemzői

28. Az épület típusa
29. Építési időszak
47. A szintek (emeletek) száma
48. A lakások száma az épületben
49. Tanyai jellegű-e az épület
50. Felvonó
51. Az épület egyes meghatározott részeinek építőanyaga
52. Javítási szükséglet

Az új ajánlások az ismérvek felsorolását tekintve alig térnek el az 1980 és 1990 körüli népszámlálásokétól. Szembeötlően fontosabbá vált a nemzetközi vándorlással kapcsola

tos kérdések köre: míg például az előzőkben egy pontosabban nem meghatározott korábbi lakóhely szerepelt, most az összeírás eszmei időpontját megelőző egy évvel korábbi lakóhely kérdezését ajánlják, mégpedig az alapvető ismérvek között. Ugyancsak az alapvető kategóriában, egyértelműen – és az Európai Unió gyakorlatának megfelelően – önálló kérdésként jelenik meg az állampolgárság, míg a nem alapvető program kérdései közé bekerült a szülők születési helyének, valamint a megjelölt állampolgárság megszerzési módjának tudakolása is. Új ismérvként szerepel még a fizetség nélküli társadalmi és személyi szolgáltatások végzése, a munkába utazás módja, az elvégzett tanulmányok szakterülete, valamint a lakóépület javításának szükségessége is.

Sokkal jelentősebb mértékűek ugyanakkor a tartalmi változások: az ismérvekhez tartozó kategóriák módosulásai és bővülései, a kérdéseknek az optikai és számítógépes feldolgozási eljárásokkal összefüggő átalakításai, az alkalmazott új osztályozási nomenklatúrák hatásai. Ezek részleteinek bemutatása messze meghaladná e dolgozat terjedelmi lehetőségeit, hiszen az ajánlás szöveges része körülbelül 200 nyomtatott oldalt tesz ki. Példaként hadd említsem az új kategóriák közül az „informális szektor” (magyarul sötét gazdaság) fogalmának megjelenését a gazdasági ismérveknél, az újjáalakított családokat az elvált, megözvegyült, újjaházasodott vagy élettársi kapcsolatban élő szülőkkel és velük élő gyermekeikkel összefüggésben; a korábbi népszámlálásoknál szöveges bejegyzést lehetővé tevő kérdések megfogalmazásának és válaszlehetőségeinek az optikai jelfelismerésre való átalakítását; a 90-es évek során kialakított vagy elterjedt foglalkozási, ágazati, iskolázottsági stb. osztályozási rendszerek (ISCO-88, ISIC-NACE, ISCED) alkalmazását. A nemzetközi szakértői tanácskozásokon egyfelől általánosan elfogadták ezek szükségességét, másfelől minden országnak magának kell mérlegelnie, hogy a hosszabb idősorok folytatását – és esetleg kiigazítását – hogyan tudja összeegyeztetni az aktuális hazai és nemzetközi adatigényekkel.

Az Európai Unió minden tagországának népszámlálási hagyományai a XIX. század közepéig nyúlnak vissza. A rendszeres népszámlálások alapozták meg Európa egészében a statisztikai tevékenység elterjedését és a hivatalos statisztikai szolgálatok létrejöttét. A népszámlálások megszervezését és lebonyolítását a történelem viharai több esetben akadályozták. Így a második világháború a hadban álló feleknél késleltette vagy akár meg is akadályozta az 1940/41-re tervezett népszámlálások végrehajtását. Ezenkívül a hódítások vagy területvesztések folytán az eredmények nem minden esetben hasonlíthatók össze. Az utóbbi évtizedekben az EUROSTAT jelentős erőfeszítéseket tett a tagországok népszámlálásainak összehangolására, és az eredmények nemzetközi összehasonlíthatóságának előmozdítására.

Az Európai Közösség először az 1960-as évek végén próbálkozott harmonizációs törekvésekkel, majd az 1980 és az 1990 körüli időszak népszámlálásaira vonatkozóan szigorú, kötelező érvényű rendelkezéseket bocsátott ki a tagországok számára. Az utóbbi esetben az Európai Tanács 1987. május 26-i határozatával (Council Directive 87/287/EEC) az 1991. március 1. és május 31. közötti időszakot jelölte meg a nemzeti népszámlálások végrehajtására. Franciaország és Olaszország kérésének és indokainak megfelelően engedélyt kapott: a francia népszámlálás már 1990. márciusában lezajlott, míg az olaszoké 1991. októberben. Dánia, Németország és Hollandia ugyanakkor lehetőséget kapott, hogy alternatív eljárásokkal, mégpedig nyilvántartások felhasználásával és/vagy mintavételes összeírások segítségével szolgáltatassa a közösségi népszámlálási

adatigényt kielégítő információkat. Az adatgyűjtések (eszmei) időpontja kronológiai rendben a következő volt: Franciaország (1990. március), Dánia (1991. január), Belgium, Görögország, Luxemburg és Spanyolország (1991. március), Egyesült Királyság, Írország, Németország és Portugália (1991. április), Hollandia (1991. közepe), Olaszország (1991. október). Hagyományos, teljes körű, kérdőíves kikérdezésem alapuló összeírás volt 9 tagországban: Belgiumban, az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Görögországban, Írországban, Luxemburgban, Olaszországban, Portugáliában és Spanyolországban, mind a személyekre, mind pedig a háztartásokra, lakásokra és épületekre vonatkozóan. Dániában teljes mértékben az eredetileg igazgatási célra létrehozott nyilvántartások adatai alapján állították össze a népszámlálási jellegű táblázatokat, Hollandia a települési szintű népesség-nyilvántartásokból, valamint az országos munkaerő-felmérés és az ugyancsak mintavételes lakásstatisztikai felvételek adatai alapján tesz közzé népszámlálási típusú információt. Németországban is a népszámlálás megfelelő mintavételes összeírással (mikrocenzussal) történő helyettesítése mellett döntöttek, bár az 1991. évi felvétel előkészítésénél külön problémát jelentett a korábbi NDK-val történt egyesüleből származó módszertani kérdések megoldása. Az Unió statisztikai hivatala ezek alapján készítette el összesítő táblázatait (1996), amelyekben már szerepelnek a közben felvett új tagállamok, a hagyományos népszámlálást tartó Ausztria, valamint a nyilvántartások alkalmazására épülő skandináv modellt követő Finnország és Svédország adatai is.

Az ENSZ EGB 2000-es népszámlálási ajánlása, mint már említettük, az Európai Unió statisztikai hivatalának közreműködésével készült. 1997-ben az Unió Statisztikai Programbizottsága elfogadta a soron következő népszámlálási ciklus időbeli és tematikus összehangolási feladattervét, amely egyrészt az EGB-vel közösen készített ajánlások alapján szakmai iránymutatásul szolgál a tagországok számára, másrészt – mellékletek formájában – magyarázatokat és kiegészítéseket, valamint az uniós adatigényeknek megfelelően egy bővebb táblázási programot tartalmaz. E dokumentum az „Irányelvek és táblázási program a 2001. évi népszámlálások és lakásösszeírások közösségi programjához” címmel 1999 májusában jelent meg az EUROSTAT munkaanyagaként, formálisan csupán egy gentleman's agreement státusát hordozza, tehát – ellentétben az előző évtizedek EU tanácsi döntéseivel – nem rendelkezik kötelező erővel. Ugyanakkor ez a Statisztikai Programbizottság határozott ajánlása, amelynek követését a lehető legteljesebb mértékben elvárják a tagországoktól, figyelembe véve az egyes államok sajátos körülményeit. Magyarország az uniós csatlakozás alakulásától függetlenül bármikor képes lesz tökéletesen eurokonform népszámlálási adatokat szolgáltatni.

Az alternatív módszerek megjelenése

A hagyományos népszámlálást ért kritikákkal összefüggésben, az alternatív adatforrások felhasználására történt korábbi próbálkozások sikere alapján, a legutóbbi ciklusban több ország alkalmazott a klasszikustól eltérő eljárásokat, amelyeknek lényege a mintavételen alapuló adatgyűjtés és/vagy az adminisztratív nyilvántartások felhasználása volt. Érdemes megemlíteni azt a paradoxont, hogy a népszámlálás teljes vagy részleges helyettesítése olyan eljárások révén történt, amelyeknek kialakításához, illetve ellenőrzéséhez éppen a korábbi népszámlálások szolgáltatták az alapot. Mindazonáltal a hagyományos népszámlálás volt a legtöbb helyen alkalmazott módszer, néhol az említett eljárás

sokkal kombinálva. Legtisztább formában a skandináv országok és Hollandia szakadtak el a régi formulától.

A nyilvántartásokra épülő népszámlálási adatgyűjtés kifejlesztése és alkalmazása terén Dánia játszott úttörő szerepet. A rendszer 1976 óta működik; az 1991. évi dán „népszámlálás” hét különböző nyilvántartás (központi népesség-nyilvántartás, központi épület- és lakásnyilvántartás, központi vállalat- és üzletnyilvántartás, bérsnyilvántartás, munkaerő-nyilvántartás, jövedelem-nyilvántartás és iskolázottsági nyilvántartás) adatait kapcsolta össze. A dán példát a többi skandináv ország követte, de a népszámlálás teljes helyettesítése a nyilvántartásokból nyerhető adatokkal még nem valósult meg: Svédországban 1985-ben és 1990-ben az adminisztratív forrásokból nyert adatokat egy rövid népszámlálási kérdőív alapján kapott válaszokkal kombinálták; Finnországban a kombináció elemei a nyilvántartások, a mintavételes munkaerő-felmérés és egy hagyományos „mini”-népszámlálás voltak; Norvégiában 1990-ben három különféle adatforrást használtak: igazgatási nyilvántartásokból vették a demográfiai, iskolázottsági és jövedelmi információkat, egy mintavételes összeírásból a legalább 6000 fős települések munkaképes korú népességének foglalkoztatási adatait és a lakásadatokat, valamint a népesség nagysága alapján behatárolt, hagyományos népszámlálás típusú felvételtől az összes 6000-nél kevesebb népességű településre vonatkozó információkat. (Izland pénzügyi okokra hivatkozva nem vett részt az 1990 körüli időszak népszámlálási világprogramjában, hanem hozzájárult az összeírás teljes mellőzését lehetővé tevő, adminisztratív nyilvántartásokra épülő rendszer kialakításához.)

Erre az átmenetre azért volt szükség, mert egyes nyilvántartások megbízhatósága és naprakészsége hiányos volt, más területeken (például Norvégiában a lakás és a foglalkozási ismervekre vonatkozóan) pedig egyszerűen még nem léteztek. A finnek az 1980. évi, valószínűleg utolsó hagyományos népszámlálásuk adatai alapján hozták létre épület- és lakásregiszterüket. Skandináviában a nyilvántartások kizárólagos alkalmazásáé a jövő.

Melyek a módszer előnyei és hátrányai a klasszikus népszámlálással szemben? Az előnyök között feltétlenül megemlítendő, hogy két ilyen „adatgyűjtés” között nem kell tíz évet várni, hiszen már meglévő információk átvételéről van szó. Ennek megfelelően az adatok alakulásának folyamata jobban követhető, mint a rögzített és egymástól távoli időpontokban végrehajtott hagyományos összeírások esetében. Az adatok átvétele a nyilvántartásokból gyakorlatilag észrevétlen a nagyközönség számára, azaz semmilyen módon nem terheli és nem irritálja a népességet. Költségei a területi előkészítés, a kérdőívek, utasítások, oktatások és az adatfelvétel hiányában az adatok átvételére, rögzítésére, statisztikai célú feldolgozására és közlésére korlátozódnak, ami hosszú távon jelentős megtakarítást jelent. Ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy ebben az esetben az ismerveket a nyilvántartásokban szereplő információknak megfelelően lehet csak kiválasztani, például nem lehet vizsgálni a hivatalos dokumentum nélküli élettársi kapcsolaton alapuló családokat, a munkahelyre történő utazás módját és időtartamát stb. Ezáltal a népszámlálási program szegényedhet. Ráadásul a hagyományos népszámlálás előkészítése során lehetőség van új kérdések megfogalmazására, új fogalmak alkalmazására, miközben a nyilvántartások esetében ez a rugalmasság hiányzik, tartalmuk ugyanis azokhoz a közigazgatási rendszerekhez kötődik, amelyek céljára létrehozták.

Az 1990. évi népszámlálásokkal összefüggésben felmerült az a kérdés is, hogy más országok képesek-e a skandináv modell követésére. Egy ilyen rendszer működőképessé

gének alapvető feltétele, hogy létezzenek és kellő megbízhatóságúak legyenek a nyilvántartások. Franciaország, az Egyesült Királyság, Írország, Görögország és Portugália azonnal kiesett a sorból, mivel nem rendelkeztek népesség-nyilvántartással. Létezett azonban ilyen a Benelux országokban, Olaszországban, Spanyolországban, Németországban, Svájcban, Liechtensteinben, Lengyelországban, Bulgáriában, Magyarországon, Romániában, Szlovéniában és Csehszlovákiában. Ugyanakkor az esetek többségében más népszámlálási alapismérvekre (lakás, foglalkoztatottság, iskolázottság) ezekben az országokban sem volt megfelelő nyilvántartás. A központi népesség-nyilvántartások megbízhatóságával kapcsolatosan megállapítható, hogy a regisztrált népesség összes népmozgalmi (születési, halálozási, házasságkötési és válási) adatával összefüggésben alapvető fontosságú a lakcímváltozások nyilvántartásba vétele, és így minden közigazgatási alapegységre (településre) naprakész népességszám biztosítása. Ez akkor lenne tökéletes, ha az elvándorlás helyén történő törlés egyértelmű kapcsolatban állna az érkezés helyén történő, azonnali nyilvántartásba vétellel. A mindennapi sajnálatos gyakorlat ezzel szemben az, hogy a bejelentésre kötelezett személyek és a nyilvántartást végző hatóság hanyagsága, illetve egyes vélt vagy tényleges előnyök, hátrányok miatt az eltávozás helyén nem történik meg időben a kijelentkezés.

Az információ központosítása növeli a megbízhatóságot, lehetővé teszi ugyanis a kétszeres összeírások elkerülését, az adatok valóságának kontrollját. Megoldható a ki- és bejelentkezések egyidejű elvégzése a belföldi lakcímek esetében, a nemzetközi vándormozgalomnál azonban továbbra is érvényes a kivándorló regisztrációk „deficitje”. Javítható a rendszer minősége a népesség-nyilvántartás más regiszterekkel történő összekapcsolása révén, amely minden egyes személy azonosító számmal való ellátásával (és nem utolsósorban megfelelő jogszabályi háttér érvényesülésével) oldható meg.

A skandináv országokon kívül csak Belgiumban és Hollandiában használtak fel nyilvántartási adatokat a népszámlálásnál. 1981-hez hasonlóan, az 1991. évi belga népszámlálásnál is előnyomtatták a kérdőívekre az alapvető személyi információkat (név, keresztnév, nem, születési idő, nemzetiség, családi állás), amelyeket az adatszolgáltatóknak ellenőrizniük és szükség szerint helyesbíteniük kellett, mielőtt a többi kérdésre válaszoltak. A skandináv megoldáshoz hasonló törekvések jelentkeztek a 90-es évtized során a balti országokban is.

A hollandok viszont egészen sajátos rendszert kidolgozva fordítottak hátat a hagyományos, teljes körű népszámlálásnak. Az 1981-re tervezett népszámlálás lemondását követően Hollandiában létrehozták a népszámlálási típusú demográfiai és társadalmi-gazdasági információkhoz való hozzájutás új módszerét, amely három adatforrás használatára épül. Legfontosabb elemét a helyi (település szintű) nyilvántartásokból nyert népességi információk adják, majd ezekhez csatlakoznak a munkaerőre és a lakásokra vonatkozó mintavételes adatfelvételek alapján készített statisztikák. A lakáshelyzetre és a lakások jellemzőire vonatkozó felvételt 1977 óta négyévenként hajtják végre a legalább 100 ezer fős régiókban, míg az eredetileg kétévenkénti munkaerő-felmérésre 1987-től havonta kerül sor 12 ezer címet tartalmazó (2,5 százalékos) mintán. Az utóbbi szolgáltatja a foglalkoztatottságra, a foglalkozásokra, a munkahelyre és az iskolai végzettségre vonatkozó adatokat. A holland szakemberek szerint ez az eljárás megfelelően képes helyettesíteni a tízévenkénti népszámlálást. Ezáltal tartalmilag változatosabb és gazdagabb, a gyakoribb adatgyűjtések pedig jobban használhatók az időbeli és attitűd vizsgálatokhoz. Az adat

gyűjtések és a feldolgozási folyamatok gyorsabbak, mint a teljes körű összeírásnál, a költségek is sokkal kedvezőbbek. Hátránya azonban a módszernek, hogy a mintavételes adatok kis területekre és egyes népességi csoportokra nem reprezentatívak, továbbá nem teljesül a különböző adatok egyidejű felvételének kritériuma. Ennyiben tehát a mintavételes adatgyűjtések mégsem tudják pótolni a klasszikus népszámlálást.

A legutóbbi európai népszámlálásoknál alkalmazott adatgyűjtési módszerek áttekintéséhez hozzátartozik annak a gyakorlatnak a rövid említése, amely szerint – az ismérvek egységes kezelésének elvét némileg figyelmen kívül hagyva – a hagyományos népszámláláshoz hasonló, de azzal nem teljesen azonos adatfelvételt tartottak néhány országban. A Német Szövetségi Köztársaságban a már említett többszöri halasztást követően 1987-ben volt a legutóbbi teljes körű felvétel, 1991-ben viszont az Európai Unió felmentő határozatának megfelelően csak kis népszámlálást, ún. mikroczust tartottak. Az 1989. évi szovjet és az 1990. évi magyar népszámlálásnál pedig egy teljes körű alapprogram mellett bizonyos kérdéseket (például a lakóhelyi mobilitásra, egyes foglalkozási ismérvekre vonatkozóan) csak a népesség egy jól meghatározott, ám meglehetősen nagy (20, illetve 25 százalék) mintájának tettek fel. A földrajzilag Európán kívüli, de az Európai Gazdasági Bizottsághoz tartozó Kanada és az Egyesült Államok már több évtizede alkalmazza ezt az eljárást, míg voltak országok (például Nagy-Britannia és Franciaország), amelyekben a teljes körű adatfelvételt követően egyes ismérvek (foglalkozás, gazdasági ág) adatait a kérdőíveknek egy statisztikai mintavétellel meghatározott része alapján dolgozták fel.

A módszertani áttekintés befejezéseként, az országok beszámolóí alapján megállapíthatjuk, hogy az alkalmazott adatgyűjtési eljárások egyike sem nyújt az összes kritérium (a tartalom bősége és bővíthetősége, a lakosság terhelése, az adatok területi részletessége, a feldolgozás és adatközlés gyorsasága, a költségvetési keretek) szempontjából ideális megoldást. A teljes körű összeírás és a mintavételes adatgyűjtés előnyei és hátrányai éppen egymás kiegészítői, azaz a két eljárás egyike sem helyettesítheti, csupán kiegészítheti a másikat. A nyilvántartásokon alapuló adatösszeállításokat sem az idő, sem a területi részletezettség szempontjai nem korlátozzák, ám alkalmazásuk azokra az országokra korlátozódik, amelyekben ennek a gyakorlatnak a hagyománya, elfogadottsága, az összehangoltsághoz szükséges centralizált jellege és a megfelelő jogi háttér rendelkezésre áll. Így nem is az a dilemma vetődött fel a későbbiekben, hogy meg kell-e őrizni vagy fel kell-e számolni a népszámlálás gyakorlatát, hanem az a feladat, hogy célkitűzéseit és tartalmát újra kell definiálni egy komplex adatgyűjtési rendszerben. Mindenképpen indokolt volt tehát, hogy a 90-es években ebbe az irányban indultak intenzív kutatások több országban is.

A népszámlálási eredmények nemzetközi összehasonlításának feltételei és alapjai

Az egyes országok népszámlálási tematikái az egyedi, sajátos nemzeti adatszükségletek kielégítésére feltett kérdéseken kívül – mint például a belgák kérdései az informatika lakossági használatáról, a görög census kérdései a házi kisipart végzőkről – valójában egy nemzetközi összehasonlításokra alkalmas minimálprogram és ennek kiegészítő változói köré szerveződnek. Az időbeli összehangolással egyenértékű fontosságú a tartalmi (fogalmi és osztályozási) egység, vagy legalábbis közeledés és átjárhatóság megvalósítása,

aminek alapja a globális és regionális szintű ENSZ és egyéb nemzetközi ajánlások, osztályozási rendszerek alkalmazása. Ami az időzítésre vonatkozó javaslatot illeti, az hosszú évtizedek óta mindig a népszámlálási ciklus évtizedének 0-ra vagy 1-re végződő évszámát részesíti előnyben, az Európai Unió pedig a korábbi előírásaival összhangban kifejezetten az 1991-es évet írta elő tagországainak. Az EGB országainak nagy többsége már csak saját hagyományai miatt is követte ezt az ajánlást, de például az Német Szövetségi Köztársaságban 1987, Lengyelországban 1988, a Szovjetunióban 1989, Romániában és Cipruson 1992 volt a legutóbbi teljes körű összeírás éve. Itt meg kell jegyeznünk, hogy az összehasonlításokban ez az időbeli eltolódás egyes ismérveket illetően alig okoz torzulást, míg más, gyorsabb tendenciaváltásra képes adatfajtáknál óvatosabban, a szükség szerinti korrekciókkal kell operálni.

Egy adott országon belül is fontos az egyes ismérvre vonatkozó népszámlálási adatok alakulásának megfigyelése, a változások értékelése, összefüggésbe állítása, a lehetséges prognózisokhoz történő felhasználása. Ehhez természetesen az szükséges, hogy az ilyen szempontból fontos kérdések egyik népszámlálásról a másikra ismételten szerepeljenek. Ugyanakkor az utóbbi évtizedek népszámlálási programjainak összevetéséből megállapítható, hogy ezt a fajta stabilitást például a demográfiai ismérveknek csak igen szűk körében (a nemre, korra, családi állapotra, állampolgárságra és/vagy nemzetiségre vonatkozóan) lehet tapasztalni. Következésképpen a többenél az összehasonlítás enyhén szólva névleges és számos magyarázatra, lábjegyzetre szorul. Egyes kérdések pusztán pénzügyi megfontolásból, mások a lakosság érzékenységének kímélése érdekében maradtak el, harmadik csoportjukról kiderült, hogy más adatforrásból is megszerezhetőek. Az 1970 körüli népszámlálások során 20 európai országban tudakolták az első és/vagy aktuális házasság megkötésének időpontját, ám az 1990. évinél ebből már csak tíz maradt. Hasonló történt az élve született gyermekek számáról tudakozódó kérdéssel is. Voltak olyan kérdések is, amelyek formáját más megfontolásból, például korszerűsítési céllal módosították, ami az esetleges „technikai” jellegű javítás ellenére ártott az időbeli összehasonlíthatóságnak.

A demográfiai adatok országok közötti összehasonlításánál ki kell emelni a népesség állapotát meghatározó ismérvek (nem, kor, családi állapot, állampolgárság) szerepét, mivel ezeket az ENSZ által alapvetőnek minősített adatokat túlnyomó többségükben a népszámlálásokból nyerik. Az előzőkben már ugyancsak említett népmozgalmi jellegű információknál kevésbé jó a helyzet: a házasságkötések időpontját az országoknak kevesebb mint fele, az élve született gyermekek számát alig háromnegyedük kérdezte. A lakóhelyváltoztatási információknál az a probléma merült fel, hogy a kelet- és közép-európai térségben a népszámláláskor használt lakásba költözés (vagy bejelentkezés) évét, illetve az előző lakóhelyet tudakolták, míg a nyugat-európai országokban, az ENSZ ajánlása szerint, „egy adott korábbi időpontban” volt lakóhelyre vonatkozott a kérdés. Az összehasonlítás azonban ez utóbbiak esetében sem lehetett teljes, ugyanis az „adott” korábbi időpontot az országok meglehetősen eltérően állapították meg.

Nem elegendő tehát még a kérdések azonossága sem, ha nem párosul a fogalmak és osztályozások egységes értelmezésével, illetve alkalmazásával. Tekintsünk példának egy olyan egyszerű és mindenképpen alapvető fogalmat, mint egy adott terület népessége. Az országok többségében a tényleges népességet írták össze, amelyet a kérdőívek alapján „jelenlévő”, „távollévő” és „látogató” kategóriákra bontottak. Ahol ehhez még

hozzátettek egy kérdést a bejelentés szerinti vagy szokásos lakóhelyről, meg lehetett határozni a törvényes (az ENSZ-ajánlás szóhasználata szerint „de jure”) népességet is. Egy korábbi példát véve, az 1981. évi görög népszámlálásnál Athén és körzetének tényleges („de facto”) lakossága 3 025 ezer volt, míg a törvényes népesség 2 275 ezer. A legutóbbi magyar népszámlálás adatai szerint Budapest lakónépességének 11 százaléka, a 15–39 éves korcsoportban pedig 18 százaléka ideiglenes bejelentéssel élt a fővárosban.

A „szokásos lakóhely” fogalma egyes országokban a településen történt bejelentkezéshez kötődött, másutt ahhoz a helyhez, ahol az adott személy társadalmi, gazdasági vagy iskolai kötelezettségeit teljesíti. Svájcban ez utóbbit, a „gazdasági lakóhely” fogalmát használták a szokásos lakóhely megjelölésére, ahol a személy a hét nagy részét tölti, munkába jár, használja az infrastruktúrát, szemben a „civil lakóhely” megjelölésével, amelyen azt a települést kell érteni, amely szerint az illető igazolványait kiállították, ahol adóját fizeti és ahol politikai jogait gyakorolja. Belgiumban és Luxemburgban viszont éppen ez utóbbit tekintik a lakóhely meghatározásának alapjául. Még ennél is változatosabb a kép a közösségi elhelyezést szolgáló intézeti háztartások – bentlakásos iskolák, egyetemi kollégiumok, laktanyák, nyugdíjasházak, börtönök – lakóinak besorolásával. Belgiumban például mindezek a személyek a törvény szerinti lakóhelyükön kerültek számbavételre, míg Görögországban a családjuktól külön élő katonákat és diákokat azon a településen soroltak a szokásos lakóhely szerinti népességhez, ahol szolgálatukat teljesítették, illetve tanulmányaikat folytatták. Luxemburgban a diákok ilyen besorolását a tanulás melletti esetleges munkavégzéstől, Ausztriában a nagykorúság elérésétől tették függővé. Mindezek az eltérések, amelyek első látásra talán árnyalatnyinak tűnnek és nem is kerülnek mindig napvilágra, befolyásolhatják egy adott terület (község, város, agglomeráció, régió) népességének összetételét.

Hasonló problémák merültek fel más, ugyancsak gyakran használatos ismérvek esetében is. Vegyük ezek közül a családi állapot fogalmát, amely szerint mindenütt legalább a nőtlen–hajadon, házas, elvált és özvegy kategóriát alkalmazták a népesség csoportosítására. Spanyolországban, Olaszországban, Írországban, Portugáliában és az Egyesült Királyságban külön szerepelt még a különváltan élők kategóriája is. Másutt ez a csoport vagy a házasok közé (Franciaország, Svájc), vagy pedig az elváltakhoz (a volt Szovjetunióban) került. Ugyancsak eltérések voltak a család és a háztartás fogalmának értelmezésében, sőt magát a háztartást egyes országok az egy lakásban élő személyek összességéként, míg mások bizonyos gazdasági kisközösségként definiálták.

Az eddig felhozott példák a hagyományos népszámlálást végző országok gyakorlatából kerültek ki. Ezen túlmenően külön nehézséget jelent a népszámlálási eljárások változatossága, az eredetileg nem is statisztikai célra készült nyilvántartások és más adatforrások alkalmazása. Mindez aláhúzza annak fontosságát, hogy ha nem is lehet e problémákat megszüntetni, az országok jelentéseikben adják meg a szükséges magyarázatokat, amelyek figyelembevételével az összehasonlító vizsgálatok és táblázatok reális és tanulságos értékeléseket eredményezhetnek.

A nemzetközi összehasonlítások kérdéskörét zárjuk itt le egy olyan táblával, amely a legutóbbi, 1990-es népszámlálási EGB-ajánlásban foglalt alapvető (nagybetűs) és kiegészítő (kisbetűs) ismérvek használatát mutatja be. (A 2. tábla megjelent az 1990. évi népszámlálásról szóló kiadványsorozat módszertani kötetében.)

FOGLALKOZÁS	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	31
Másodállás, mellékfoglalkozás	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	X	-	-	-	-	3
ÁGAZAT (A GAZDASÁGI AKTIVITÁS ÁGA)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	29
A foglalkoztatás szektora	X	X	X	X	-	X	X	-	X	-	-	X	X	X	X	X	19
FOGLALKOZÁSI VISZONY (MUNKÁLTATÓ, MUNKAVÁLLALÓ STB.)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	24
A munkáltató által foglalkoztatott személyek száma	-	X	-	-	X	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
TÁRSADALMI-GAZDASÁGI CSOPORT	X	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	25
MUNKAHELY	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	27
Az iskola, egyetem stb. helye	X	-	X	-	-	-	-	-	X	X	-	X	X	-	X	-	12
A munkába járáshoz szükséges utazási idő	X	-	X	X	X	-	-	-	X	X	X	-	X	X	X	X	16
ISKOLAI VÉGZETTSÉG	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	31
Képesítések, bizonyítványok	-	-	-	-	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	-	16
Iskolába járás	X	X	X	X	-	-	-	X	X	-	X	X	-	X	X	-	21
Írni-olvasni tudás	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	X	-	-	-	16
A VISZONYÍTÁS ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ TAGHOZ FÜZŐDŐ KAPCSOLAT A MAGÁNHÁZTARTÁSBAN	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	X	X	X	X	28
Az intézeti háztartás vagy egyéb emberi lakóhelyül szolgáló közösségi intézmény típusa	X	X	-	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	-	-	17
A személyek tagjai-e egy intézeti háztartásnak vagy egyéb bentlakásos közösségi intézménynek	X	X	-	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	-	-	21
HÁZTARTÁSI ÁLLÁS	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	25
CSALÁDI ÁLLÁS	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	29
Szélesebb értelemben vett családi állás	-	-	X	-	X	-	-	-	X	X	X	-	-	-	-	-	10
A CSALÁDMAG TÍPUSA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	30
Szélesebb értelemben vett családtípus	-	-	X	-	X	-	-	-	X	X	-	X	-	-	-	-	9
A CSALÁDMAG NAGYSÁGA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	30
MEGHATÁROZOTT KORON ALULI GYERMEKEK SZÁMA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	31
A gyermekek meghatározott korcsoportjai	X	-	-	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	X	X	25
A GAZDASÁGILAG AKTÍV CSALÁDTAGOK SZÁMA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	27
Azon családtagok száma, akik megélhetésének fő forrása aktív gazdasági tevékenység	-	X	-	X	X	X	-	-	X	X	X	X	-	-	-	-	20
Eltartott családtagok száma	-	X	X	-	X	-	-	-	X	-	-	X	-	-	-	-	16
A HÁZTARTÁS TÍPUSA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	26
A HÁZTARTÁS NAGYSÁGA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	26
A háztartás generációs összetétele	-	-	X	-	-	-	-	X	X	-	-	X	-	X	-	-	7
A GAZDASÁGILAG AKTÍV HÁZTARTÁSTAGOK SZÁMA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	26
Azon tagok száma, akik megélhetésének fő forrása aktív gazdasági tevékenység	-	X	-	X	-	X	X	-	X	X	X	X	-	X	-	-	16
MEGHATÁROZOTT KORON ALULI GYERMEKEK SZÁMA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	26
NYUGDÍJAS KORÚ HÁZTARTÁSTAGOK SZÁMA	X	-	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	22
Eltartott háztartástagok száma	X	X	-	-	-	-	-	-	X	-	-	X	-	-	-	-	10

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Ismérv	Ausztria	Bulgária	Cseh Köztársaság	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Finnország	Franciaország	Kanada	Magyarország	Németország	Olaszország	Románia	Spanyolország	Svájc	Svédország	Szlovák Köztársaság	Összesen
LAKÁSHASZNÁLATI JOGCÍM	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	27
Kizárólagos vagy közös lakáshasználat	X	X	X	-	X	-	-	X	X	-	X	X	X	X	-	-	19
Lakbér	X	-	-	X	-	-	-	X	-	X	X	-	X	X	-	-	12
A háztartás tulajdonában levő tartós használati cikkek	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
A háztartás használatában levő gépkocsik száma	-	-	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
A LAKÁS TULAJDONI JELLEGE	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	27
A LAKÁS FEKVÉSE	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	25
A LAKÁS TÍPUSA	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	-	28
LAKOTTSÁG	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	23
A nemlakottság típusa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	X	-	6
A LAKÁSOK A BENNÜK LAKÓ HÁZTARTÁSOK SZÁMA SZERINT	X	X	X	X	X	-	-	-	X	X	X	X	X	X	-	X	21
LAKÓK SZÁMA	X	X	X	-	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	25
SZOBÁK SZÁMA	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	32
Hasznos alap- és/vagy lakóterület	X	X	X	-	-	X	-	-	-	X	X	X	X	X	-	X	23
KONYHA	X	X	X	-	-	X	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	20
Főzési berendezések	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
VÍZELLÁTÁS MÓDJA	X	X	X	X	-	X	-	-	X	-	X	X	X	-	-	X	25
Meleg víz	-	X	X	X	-	X	-	-	X	-	X	X	X	X	-	X	19
WC	X	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	X	-	-	X	26
Szennyvízelvezetés módja	X	X	X	-	-	X	-	-	X	-	-	X	X	-	-	X	15
FÜRDÉSI BERENDEZÉSEK	X	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	X	X	-	-	X	28
A FŰTÉS TÍPUSA	X	X	X	-	X	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	29
Fűtőenergia fő típusa	X	X	X	-	-	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	19
Szigetelés	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Villany	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	X	X	-	-	-	12
Vezetékes gáz	X	X	X	-	-	X	-	-	X	-	-	X	X	-	-	X	14
Telefón	-	-	X	-	-	-	-	-	X	-	X	-	X	-	-	X	6
A lakás épületen belüli fekvése	X	-	X	-	X	-	-	-	X	-	-	X	X	X	-	X	13
AZ ÉPÜLET TÍPUSA	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	-	X	X	X	23
A szintek (emeletek) száma	X	-	X	-	-	X	-	-	X	-	X	X	-	X	X	X	9
A lakások száma az épületben	X	-	X	X	-	X	X	-	X	X	X	X	X	X	X	X	17
Külterületi (tanyai) jellegű-e az épület	X	-	-	X	-	-	X	X	-	-	X	-	-	-	X	-	7
Felvonó	X	-	X	-	-	X	-	-	-	X	-	-	-	-	X	X	8
ÉPÍTÉSI IDŐ	X	-	X	-	-	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	28
Az épület egyes meghatározott részeinek építőanyaga	X	-	X	-	-	-	-	-	X	-	X	X	-	-	-	X	15

A legutóbbi népszámlálások teljessége és megbízhatósága

Bármilyen nagy hagyománya is van a népszámlálásoknak, mind a válaszok pontossága, mind pedig az összeírás teljessége terén hibák (szándékos vagy véletlen tévedések, válasszamegtagadások, illetve kihagyások és kettős számbavételek) fordulnak elő. A leg gondosabb ellenőrzés ellenére sem lehet kizárni a feldolgozás során keletkező hibákat sem. Mindezek általában nem befolyásolják alapvetően a népszámlálás eredményeit, mégis hasznos a megismerésük és a nagyságrendjük közzététele. Az adatfelhasználók így megtudhatják a közzétett adatok megbízhatósági határait, a népszámlálás felelősei pedig támpontot kaphatnak a következő népszámlálás egyes munkafázisainak hatékonyabb előkészítéséhez.

Természetesen az adatszolgáltató személye alapvető az eredmények valósága szempontjából, és erre különféle tényezők hathatnak. Lehet például szólni szubjektív tényezőkről, amelyek következtében egy hivatalos tény helyett egy személyes érzés kerül bejegyzésre. A nemzetiség és állampolgárság esetében akár a bizonytalanság, akár egy vélt vagy valós kényelmetlen helyzet okozhat a valóságtól eltérő információt. Hasonló a helyzet a családi állapot vagy a gyermekszám esetében is, főként ha nem ad elegendő támpontot az útmutató. Külön kategóriát képviselnek azok a kérdések, amelyeknél a választ esetleg régebbi eseményekkel kapcsolatban kell megadni (házasság- és foglalkozástörténet, iskolai végzettségek, lakóhely-változtatás, a ház építési éve stb.). A válaszok annál pontatlanabbak, minél inkább próbára teszik az adatszolgáltató memóriáját.

Jelentős tényezője a válaszadás minőségének a lakosság népszámlálás iránti bizalma. Egy 1991-es belga vizsgálat megállapítása szerint a megkérdezettek általában teljesítették ugyan adatszolgáltatási kötelezettségüket, de némi kétségekkel a népszámlálás hasznossága és az egyes kérdések jogossága iránt. Hasonló volt a helyzet Kelet-Európa több országában is, súlyosbítva a belső politikai átalakulással kapcsolatos zavarokkal. Rendkívül fontos tehát, hogy a lakosság megértse és a közérdek szempontjából is elfogadja a népszámlálás fontosságát, és ne tekintse a személyiségi jogaiba történő beavatkozásnak. Kulcskérdés a számlálóbiztosok képzése és a megfelelő kommunikáció. Minden ország jelentős propagandakampányt folytatott az írott és elektronikus média segítségével. Ennek hatékonyságáról a Német Szövetségi Köztársaságban végeztek felmérést: két évvel az összeírás előtt a megkérdezettek 56 százaléka tudott a népszámlálás időpontjának közeledéséről és 16 százaléka fejezte ki megtagadási szándékát, míg a kommunikációs kampányt követően gyakorlatilag mindenki (98 százalék) ismerte a népszámlálás időpontját, a kategorikus megtagadási hajlam pedig jelentősen csökkent (4 százalék).

A népszámlálásnak definíció szerint teljes körűnek kell lennie. A nyugat-európai országokban készített jelentések szerint az összeírásból kimaradt személyek aránya többnyire az elfogadható szinten belül volt, kivéve Portugáliát, ahol ez több mint 6 százalék volt, de Belgiumban (3,4 százalék) és Spanyolországban (2,9 százalék) is meghaladta az általános normának tartott 2 százalékot. (A kelet-európai régióból nem érkeztek ilyen jelentések a nemzetközi szervezetekhez.) A teljesség hiánya azonban nem volt egyenletes, bizonyos népességcsoportok és lakóköznyezetek (például bevándorlók, illegális lakosok, hajléktalanok) nehezebben írhatók össze. A belgáknak például csak 2 százaléka maradt ki, de az ott élő külföldieknek 12 százaléka. Ez az arány különösen magas volt a brüsszeli régióban, ahol az Európai Közösség más országaiból érkezett személyek 26 százalékát, a

más külföldiek 15 százalékát nem sikerült összeírni. Az Egyesült Államok 1990. évi népszámlálásánál a kimaradások aránya a különböző etnikai csoportoknál rendkívül eltérő volt: 1 százalék a fehérek és 5 százalék körüli a színes bőrű népességnél. Ugyancsak jelentős különbségeket tapasztaltak több országban (Belgium, Anglia, Egyesült Államok) a nagyvárosok és a kisebb települések alulszámlálása terén.

Természetesen e téren is meghatározó szerepe volt az összeírók munkájának. Belgiumban, Franciaországban és Svájcban a helyi igazgatási szervek feladata volt a számlálóbiztosok toborzása és képzése. Az egy összeíróra jutó felkeresések száma igen eltérő volt a különböző országokban, ami egyebek mellett függött az adatfelvétel módszerétől (közvetlen kikérdezés vagy önkitöltés), a kérdőív hosszától és a népszámlálás törvényben elrendelt időtartamától.

Az adatok minőségének és az adatfelvétel teljeskörűségének meghatározására általában mintavételes utólagos ellenőrzést végeztek, amelynek eredményeit összevetették a népszámlálás megfelelő adataival. Az 1990 körüli népszámlálásokra vonatkozó különféle ellenőrzési módszerek áttekintését adja a 3. tábla.

3. tábla

Ellenőrzési módszerek

Ország	Összehasonlítás		Mintavételes utóellenőrzési összeírás	Összehasonlítás a munkaerő-felvétel adataival	Egyéb
	előzetes becslésekkel	népesség-nyilvántartással			
Ausztria	+				+
Belgium		+			+
Egyesült Királyság	+		+		+
Finnország			+		
Franciaország	+		+		+
Görögország			+		
Írország	+			+	+
Lengyelország			+		
Luxemburg	+	+			
Magyarország			+		
Norvégia			+		
Olaszország	+	+			
Portugália	+		+		+
Románia			+		
Spanyolország		+	+	+	
Svájc	+			+	+
Svédország			+	+	

*

Az EUROSTAT a népszámlálási adatok minőségével kapcsolatos konferenciájával összefüggésben, 2000 tavaszán körkérdezt intézett a kontinens 33 országának statisztikai hivatalaihoz. Ezek közül 29-től érkezett válasz a népszámlálás időpontjára, általános jellemzőire, valamint az adatok minőségének ellenőrzésére és közlésére vonatkozóan.

Az Európai Unió 15 tagországa közül 9-ben a kijelölt, 2001. január 1. és március 31. közötti időszakon belül lesz a népszámlálás. A szélső pozíciókat Franciaország és Svédország képviseli: az előbbiben már 1999 tavaszán megtörtént az összeírás, míg az utóbbi

ban – a kormány döntése alapján – 2001-ről 2005 végére halasztották az egyébként szinte kizárólag regisztereken alapuló népszámlálást. Az EFTA országai közül Svájc 2000 decemberében, Norvégia pedig 2001 novemberében tartja népszámlálását. A tagjelölt országok közül Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Litvániában, Magyarországon, Romániában és Szlovákiában az EU által javasolt időszakon belül vagy ahhoz nagyon közel tartják a következő összeírást.

A választ küldő országok többségében hagyományosnak tekinthető népszámlálást tartanak, számlálóbiztosok alkalmazásával. Az EU és az EFTA összesen 18 országa közül 10-ben a hagyományos és a regiszteren alapuló népszámlálást tervezik. A régió többi 15 országából csupán kettő tér el a hagyományos összeírástól, és további kettő használ valamilyen nyilvántartásból származó adatot. Néhány helyen (Franciaország, Románia, Szlovénia) mintavételes összeírást is alkalmaznak a népszámlálással egyidejűleg. Németországban és Hollandiában pedig a mintavételes adatgyűjtés a teljes körű népszámlálás helyettesítésére szolgál. Az összeírást egyáltalán nem végző északi országokon kívül mindenütt tervezik az adatok teljeskörűségének ellenőrzését, valamivel kevesebben a választok helyességének, az adatrögzítésnek és a kódolási hibáknak a kontrollját.

IRODALOM

- COURBAGE, Y. (1998): Survey of the statistical sources on religion, language(s), national and ethnic group in Europe. In: *The demographic characteristics of national minorities in certain European states*. Directorate of Social and Economic Affairs, Council of Europe, Strassbourg, 23–74. old.
- EGGERICKX, T. – BÉGEOT, F. (1993): Les recensements en Europe dans les années 1990. De la diversité des pratiques nationales à la comparabilité internationale des résultats. *Population*, 48. évf. 6. sz. 1705–1731. old.
- Handbook of Population Census Methods* (1954). Statistical Office of the United Nations, New York.
- Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses* (1998). United Nations, New York.
- Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE Region* (1998). United Nations, New York and Geneva.

SUMMARY

The article gives an international and temporal review of the practice of population censuses. International recommendations have been existing since the end of the last century and nowadays cover the most and less important questions and propose census moments. A few decades ago a process began to combine data based on traditional survey with those coming from register(s) or sample surveys, or to disseminate simply register data by fully disregarding enumeration.

For the sake of comparability for each question and method the definition and interpretation of the data have a key role. At the end of the article questions about the accuracy and reliability of the data are discussed.

SZEMLE

1999. ÉVI CVIII. TÖRVÉNY A 2001. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁSRÓL, VALAMINT A STATISZTIKÁRÓL SZÓLÓ 1993. ÉVI XLVI. TÖRVÉNY MÓDOSÍTÁSÁRÓL*

Az Országgyűlés a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény (a továbbiakban: Stt.) 6. §-a (1) bekezdésének c) pontjában foglaltak alapján a 2001. évi népszámlálásról a következő törvényt alkotja, valamint a statisztikáról szóló törvény egyes rendelkezéseit a következőképpen módosítja:

A 2001. évi népszámlálás

1. § (1) A Magyar Köztársaság területén a 2001. január 31. és február 1. napja közötti éjféltől állapot alapulvételével az Stt., a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény és a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény rendelkezéseinek figyelembevételével a természetes személyekről és a lakásokról általános összeírást (a továbbiakban: népszámlálást) kell tartani.

(2) A népszámlálás az ország területén élő vagy bejelentett lakóhellyel, tartózkodási hellyel rendelkező magyar állampolgárokra, az ország területén három hónapnál hosszabb ideig tartózkodó külföldi állampolgárokra és hontalan személyekre, valamint a menekültekre, továbbá az ország területén lévő lakó- és üdülőegységekre terjed ki, beleértve a közösségi elhelyezést szolgáló intézeteket is.

(3) A helyszíni adatfelvételt a 2001. február 1. és február 21. közötti időszakban kell végrehajtani.

(4) Az összeírásból kimaradtak póttösszeírását 2001. február 28-ig be kell fejezni.

(5) Az üdülőegységekre kiterjedő előzetes helyszíni adatfelvételt 2000. július 1. és augusztus 31. között kell végrehajtani.

2. § A népszámlálás során az adatszolgáltatás a természetes személyek, a lakó- és üdülőegységek, valamint a közösségi elhelyezést szolgáló intézetek (pl. diákotthon, kórház) következő adatainak összeírására terjed ki:

a) a természetes személyekre vonatkozóan: nem, születési időpont, lakóhely, családi állapot, családi állás, termékenység, iskolába járás, iskolai végzettség, személyek és háztartások megélhetési forrása, foglalkozás, munkáltató és munkahely, közlekedés, utazás, egészségi állapot, állampolgárság, vallás, nemzetiség, anyanyelv, nyelvismeret, a lakáshasználat jogcíme, üdülőtulajdon;

b) a lakó- és üdülőegységekre vonatkozóan: rendeltetés (típus), tulajdoni jelleg, helyiségek száma, alapterület, kommunális ellátottság, felszereltség, karbantartás, a fűtés módja, építési év, falazat, a környezet lakóövezeti jellege;

c) a közösségi elhelyezést szolgáló intézetekre (pl. diákotthon, kórház) vonatkozóan: az intézet rendeltetése, a fenntartó gazdálkodási formája, tulajdoni jellege, dolgozói létszáma, az intézet férőhelyeinek, egészségügyi helyiségeinek száma, lakóövezeti jellege, kommunális ellátottsága, az étkeztetés formája; az intézeti épület típusa, nagysága, építési éve, falazata, felszereltsége, fűtésének módja, utolsó felújításának ideje, helyiségeinek típusa és száma, az üzemeltetés időszaka.

3. § (1) Az adatszolgáltatás – a (2) bekezdésben felsorolt kérdések kivételével – kötelező. Az adatszolgáltatók kötelesek a népszámlálás körébe tartozó adatokat a valóságnak megfelelően, az 1. §-ban meghatározott időszakban megadni.

(2) Az adatszolgáltatás az egészségi állapotra, a vallásra, az anyanyelvre és a nemzetiségre vonatkozóan önkéntes.

(3) A népszámlálás során gyűjtött adatok kizárólag statisztikai célra használhatók.

* A törvényt az Országgyűlés az 1999. december 7-i ülésnapján fogadta el. (*Magyar Közlöny*. 1999. évi 114. sz.)

4. § (1) A népszámlálás előkészítésének és adatfelvételének szakmai irányítását, továbbá az adatok feldolgozását és közzétételét a Központi Statisztikai Hivatal végzi.

(2) A népszámlálás előkészítéséről és az adatfelvétel végrehajtásáról a települési (fővárosi kerületi) önkormányzat jegyzője, körjegyzője gondoskodik.

A statisztikáról szóló törvény módosítása

5. § Az Stt. a következő 3/A. §-sal egészül ki:

„3/A. § A hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szerv vezetőjének biztosítani kell a statisztikai tevékenység működésének önállóságát és a statisztikai tájékoztatás függetlenségét.”

6. § (1) Az Stt. 4. §-ának (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(2) A KSH elnökét és elnökhelyetteseit a miniszterelnök nevezi ki és menti fel. A kinevezés időtartama 6 év, amely két ízben további 6-6 évvel meghosszabbítható.”

(2) Az Stt. 4. §-a a következő (3) bekezdéssel egészül ki:

„(3) A KSH elnöke a közigazgatási államtitkárt, a KSH elnökhelyettesei pedig a helyettes államtitkárt megillető illetményre és juttatásokra jogosultak.”

7. § (1) Az Stt. 6. §-a (1) bekezdésének e) pontja helyébe a következő rendelkezés lép:

„e) a hivatalos statisztikai szolgálat országos statisztikai adatgyűjtési programja tervezetének összeállítása, jóváhagyásra történő előterjesztése, a saját adatgyűjtéseinek végrehajtása és a program végrehajtásának figyelemmel kísérése a hivatalos statisztikai szolgálat szerveinél;”

(2) Az Stt. 6. §-ának (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(2) A statisztikai regiszter az adatszolgáltatók nyilvántartása érdekében a jogi személyiségű gazdasági szervezet, a gazdasági tevékenységet (vállalkozást) folytató természetes személy és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet nevét, statisztikai azonosítóját, statisztikai csoportképző ismérveinek kódját, valamint az azok meghatározásához szükséges alapadatokat, székhelyét és levelezési címét, telefon- és telefax-számát, valamint telepének címét, tevékenységi körét, nyitvatartási jellegét (állandó jelleggel, ideiglenes jelleggel működő telep) tartalmazza.”

(3) Az Stt. 6. §-ának (3) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(3) A statisztikai regiszter (2) bekezdés szerinti tartalma – a csoportképzés alapjául szolgáló alapadatok kivételével – nyilvános. A hivatalos statisztikai szolgálathoz tartozó szervek részére – az országos statisztikai adatgyűjtési programban szereplő adatgyűjtéseik megszervezése érdekében – a regiszter tartalma az ehhez szükséges mértékben kiegészíthető.”

8. § (1) Az Stt. 8. §-ának (4) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(4) Különleges adat statisztikai célból a következők szerint gyűjthető:

a) az érintett faji eredetére, nemzeti, nemzetiségi etnikai hovatartozására, politikai véleményére vagy pártállására, vallásos vagy más meggyőződésére vonatkozó adat csak személyazonosításra alkalmatlan módon és az érintett természetes személy önkéntes adatszolgáltatása alapján,

b) az egészségügyi állapotra, kóros szenvedélyre, szexuális életre, valamint büntetett előéletre vonatkozó adat csak személyazonosításra alkalmatlan módon, az érintett természetes személy önkéntes adatszolgáltatása vagy törvény rendelkezése alapján.”

(2) Az Stt. 8. §-ának (6) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(6) A jogi személy, valamint a gazdasági tevékenységére vonatkozóan a gazdasági tevékenységet folytató természetes személy és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségének részletes szabályait, az OST állásfoglalásának figyelembevételével, a KSH elnökének előterjesztése alapján, kormányrendelet állapítja meg.”

9. § Az Stt. 10. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„10. § (1) A népmozgalmi statisztika körében megfigyelésre kerül minden Magyarországon bekövetkezett születés, halálozás, házasságkötés, válás (a továbbiakban együtt: népmozgalmi esemény), valamint lakcímváltozás.

(2) A népmozgalmi események statisztikai felmérése céljából a KSH a következő személyes adatokat gyűjti: név, lakcím, állampolgárság, születési hely és idő, nem, családi állapot, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, foglalkozás, munkahely, gyermekek száma, a népmozgalmi eseménnyel összefüggő egészségi állapot, az anyakönyvezés helye, az anyakönyvi bejegyzés folyószáma, a népmozgalmi esemény és a kapcsolódó népmozgalmi események helye és ideje.

(3) A népmozgalmi eseménnyel, valamint a lakcímváltozással kapcsolatban gyűjtött adatok közül a nevet és a lakcímet az adatok teljessége és összefüggése ellenőrzésének befejezését követő nyolc napon belül törölni kell.

(4) A (2) bekezdés szerinti adatokat a népmozgalmi esemény helye szerint illetékes anyakönyvvezetők, egészségügyi szervek és a bíróságok kötelesek szolgáltatni. A lakcím adatokat a személyi adat- és lakcímnnyilvántartás központi szerve a reá vonatkozó szabályok szerint szolgáltatja.”

10. § Az Stt. 11. §-ának (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(1) Az adatszolgáltatási kötelezettséggel járó statisztikai adatgyűjtéseket – kivéve a törvényben elrendelteteket – a hivatalos statisztikai szolgálat országos statisztikai adatgyűjtési programja (a továbbiakban: program) tartalmazza.”

11. § Az Stt. 13. §-a helyébe a következő rendelkezés lép:

„13. § A jóváhagyott programot indokolt esetben a 11–12. §-ban foglaltak szerint lehet módosítani vagy kiegészíteni.”

12. § Az Stt. 18. §-a kiegészül a következő (3) bekezdéssel:

„(3) Egyedi adat – az (1) bekezdésben foglaltakon túlmenően – csak statisztikai célból, statisztikai tevékenységgel foglalkozó nemzetközi szervezetnek, jogszabályban meghatározott nemzetközi kötelezettség teljesítése érdekében adható át az adatszolgáltató írásbeli hozzájárulása nélkül.”

13. § Az Stt. 19. §-ának (3) és (4) bekezdése helyébe a következő rendelkezések lépnek:

„(3) Új adatoknak az adatállományhoz csatolása, valamint az azonos célú statisztikai adatgyűjtés céljából történt mintavételes eljárás végrehajtásának idejére, a személyazonosító adatok az adatállománnyal ideiglenesen összekapcsolhatók. Az összekapcsolás szabályait az adatvédelmi biztos állásfoglalásának figyelembevételével kell meghatározni, és véleményezésre az OST elé kell terjeszteni.

(4) A (2) és (3) bekezdésben foglaltak külön törvény szerint alkalmazhatók a lakosság egészére kiterjedő adatszolgáltatásnál.”

14. § Az Stt. 21. §-ának (4) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

„(4) A KSH jogosult

a) az (1) és (3) bekezdésben meghatározott adatgyűjtést végző szervtől az országos statisztikai adatgyűjtési programból rendelkezésre álló adatokat egyedi azonosításra alkalmas módon,

b) az országos statisztikai adatgyűjtési programban, valamint nemzetközi kötelezettségvállalásban szereplő adatgyűjtéseiben meghatározott adatkörben, az adatgyűjtés céljának és időtartamának megjelölésével, a hatósági, ellenőrzési és gazdasági tevékenységgel járó, továbbá a nyilvános és közhitelű nyilvántartások vezetésével összefüggő adatgyűjtést végző szervtől a rendelkezésre álló személyes és nem személyes adatokat – ha törvény eltérően nem rendelkezik – egyedi azonosításra alkalmas módon, statisztikai felhasználás céljából, az adatvédelemre vonatkozó szabályok megtartása mellett átvenni.

A KSH az adatszolgáltatókat a személyes adatok statisztikai célra történő átvételéről és felhasználásáról hivatalos lapjában előzetesen tájékoztatja. Az adatátvétellel összefüggő térítésre a (2) bekezdés irányadó.”

Záró rendelkezések

15. § (1) E törvény a kihirdetését követő 8. napon lép hatályba. Ezzel egyidejűleg az Stt. 3. § (2) bekezdésének *h*) pontja, valamint az Stt. 8. §-ának (5) bekezdése hatályát veszti.

(2) Ezen törvény hatálybalépésével egyidejűleg a KSH elnökének és elnökhelyettesének kinevezése határozott idejű kinevezéssé alakul át.

(3) Ez a jogszabály a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás tárgykörében, a Megállapodást kihirdető 1994. évi I. törvény 3. §-ával összhangban az Európai Közösségek következő jogszabályaival összeegyeztethető szabályozást tartalmaz:

a) a Bizottság 97/281/EK határozata az EUROSTAT-nak a közösségi statisztikák elkészítésében való szerepéről,

b) a Tanács 322/97/EK rendelete a közösségi statisztikáról.

16. § (1) Felhatalmazást kap a Kormány, hogy rendeletben szabályozza a népszámlálás megszervezésével kapcsolatos feladatokat, valamint a jegyzőknek és a fővárosi, megyei közigazgatási hivatalok vezetőinek népszámlálással kapcsolatos feladatait.

(2) A népszámlálás költségeinek fedezésére biztosítandó összeget az éves költségvetési törvényekben kell megállapítani.

Göncz Árpád s.k.,
a Köztársaság elnöke

Dr. Áder János s.k.,
az Országgyűlés elnöke

SZEMÉLYI HÍREK

Felmentés – megbízás. *Dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Postáné dr. Kiss Katalinnak* a Nemzetközi főosztályon betöltött főosztályvezetői megbízását – házastársa külföldi szolgálata miatt – 2000. augusztus 14-ei hatállyal visszavonta;

Bálint Csabánétól 2000. augusztus 14-ei hatállyal visszavonta a Nemzetközi főosztályon betöltött főosztályvezető-helyettesi, valamint az EU Integrá-

ciós osztály vezetésére adott megbízását, és 2000. augusztus 15-ei hatállyal kinevezte a Nemzetközi főosztály főosztályvezetőjévé.

Címadományozás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Kisdi Jánosnak*, a KSH szakfőtanácsosának kiemelkedő szakmai tevékenysége elismerésül 2000. június 15-ei hatállyal *informatikai tanácsadói* címet adományozott.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A lengyel–magyar statisztikai együttműködés keretében *dr. Mellár Tamásnak*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének meghívására 2000. augusztus 10. és 11. között statisztikus delegáció élén Budapestre látogatott *Tadeusz Toczyński*, a Lengyel Statisztikai Főhivatal elnöke. Itt-tartózkodásuk során megbeszéléseket folytattak a Hivatal elnökével és *dr. Vukovich Gabriella* elnökhelyettesével a két hivatal aktuális feladatairól, a nemzetközi szervezetekkel és a nemzeti statisztikai hivatalokkal való együttműködésről, valamint a két statisztikai szolgálatnál folyó harmonizációs folyamatról, melyet az Európai Unió követelményeihez való igazodás követel meg.

Ezt követően a delegáció szakértői tárgyalásokat folytatott a kiskereskedelmi és a mezőgazdasági statisztika témakörében, majd a két hivatalban működő oktatási, előmeneteli rendszerről és a kérdezőbiztosok hálózatáról, képzéséről cserélték ki tapasztalataikat.

A látogatás végén sor került a két hivatal közötti, 1999. novemberében megkötött statisztikai együttműködési szerződés 2000–2001-re szóló kiegészítő megállapodásának aláírására.

Kétoldalú statisztikai együttműködés. Kéttagú holland küldöttség tartózkodott 2000. augusztus 21. és 25. között a Központi Statisztikai Hivatalban a holland–magyar kétoldalú statisztikai együttműkö-

dési megállapodás előkészítése céljából. A tervek szerint, 2001 januárjában induló együttműködés a makrogazdasági statisztikát, az EU-előírások teljesítését az éves szerkezeti statisztikában (Structural Business Statistics – SBS), a környezet- és társadalomstatisztikát, valamint az ún. automation policyvel összefüggő területeket foglalja magában.

A delegációt fogadta *dr. Mellár Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke.

Nemzetközi ÁKM-konferencia. 2000. augusztus 21. és 23. között a Nemzetközi Input-Output Társaság (International Input-Output Association – IIOA) az olaszországi Maceratában rendezte meg a XIII. Nemzetközi ÁKM-konferenciát. A tanácskozáson megtárgyalt főbb témakörök a következők voltak: Az ÁKM összeállítása az ESA '95 alapján; Az ÁKM szerepe a statisztikában; Társadalmi elszámolási mátrixok; Regionális ÁKM-alapú modellek és elemzések; Az ÁKM-hez kapcsolódó energiagazdálkodási és környezeti modellek; ÁKM-alapú hatásvizsgálatok (termelékenység, befektetés); Világmodellek. A konferencián a Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Ligeti Csák* főosztályvezető, *dr. Forgon Mária* osztályvezető és *Mura Mészáros Péterné* titkár vett részt.

Az ülészakon az Unióhoz csatlakozni készülő országok ÁKM-módszertanának fejlesztésével kap-

csalatosan *Forgon Mária* és *Ligeti Csák*: *ESA'95 and the practice: Hungarian IOT (ESA'95 és a gyakorlat: a magyar ÁKM)* című, *Demeter Andrea*, *Fehér Lajos*, *Mura Mészáros Péterné* és *Zsellér Gyula*: *The data model of the Hungarian I-O system matching the ESA'95 (A magyar I-O rendszer adatmodellje az ESA'95-nek megfelelően)* című előadása hangzott el. Az előadók bemutatták az 1998. évi nagy ÁKM összeállítására bevezetett ún. commodity flow rendszert, melyet az ESA'95 előírásainak megfelelően alakítottak ki. Az előadásokat érdeklődés fogadta.

A konferenciához csatlakozó két IIOA elnökségi munkaülésen részt vett dr. Ligeti Csák, az elnökség tagja.

Népszámlálási koordinációs konferencia. A 2000. július 27. és 29. között a macedóniai Ohridban tartott népszámlálási koordinációs konferenciát a Macedon Köztársaság Statisztikai Hivatala rendezte az EUROSTAT és az Európa Tanács támogatásával.

A nemzetiségi, etnikai, nyelvi és vallási ismervekkel foglalkozó ülészakon a résztvevők meghallgatták a nemzetközi szervezetek népszámlálási ajánlásainak összefoglalóját. Ezt követően a balkáni régió országainak szakértői beszámoltak a népszámlálási előkészületek helyzetéről és szakmai kérdéseket vitattak meg.

A konferencián az Európa Tanács felkérésére *Rózsa Gábor*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese vett részt.

A Könyvtári Társaságok és Intézmények Nemzetközi Szervezete (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA) 2000. augusztus 14. és 18. között Jeruzsálemben tartotta 66. konferenciáját. A tanácskozás központi témája a könyvtárak és információs szervezetek közvetítésével folyó nemzetközi együttműködés kérdései voltak, de jelentős teret kaptak a könyvtárak speciális problémái is. *Christine Deschamps*, az IFLA elnöke éves jelentésében beszámolt a szervezet tevékenységéről és foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy az miképpen tud megfelelni a XXI. század követelményeinek. Ismertette azokat a tervezett szerkezeti változtatásokat, amelyek cél érdekében lehetővé teszik a fejlődő országok és a különböző földrajzi régiók jövőbeni hatékonyabb együttműködését.

Az értekezleten magyar részről *dr. Csahók István*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatója vett részt. Ott-tartózkodása során megbeszélést folytatott *dr. Yossi Korazim* úrral, *Körösy Józsefnek*, a Fővárosi Statisztikai Hivatal első igazgatójának ott élő leszármazottjával azzal a céllal,

hogy további dokumentumokkal egészíthessék ki a Könyvtár birtokában levő rá vonatkozó anyagot.

A Magyar Statisztikai Társaság 2000. szeptember 28. és 29. között Gyöngyösön tartotta éves konferenciáját A statisztika minősége címmel. Ezen az ülésen került sor a tisztségviselők újraválasztására is.

A nyitóülésen *dr. Szilágyi György*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Társaság elnöke elnökölt. Az ülésen a következő előadások hangzottak el:

dr. Szilágyi György: A statisztika minőségének néhány kérdése.

dr. Marcel van den Broecke, a Nemzetközi Statisztikai Intézet igazgatója: A statisztika minősége, a minőség biztosítása.

Hakan Linden, az EUROSTAT Kutatási és Fejlesztési főosztályának főmunkatársa: A statisztika minőségének mérése.

Az első munkaülésen *dr. Herman Sándor* docens, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanácskezelő egyetemi tanára, a Társaság alelnöke elnökölt. Az ülés előadásai a következők voltak:

dr. Mellár Tamás, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke: Adatrevízió – revíziós politika.

dr. Vukovich Gabriella, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese: A társadalomstatisztika minőségi kérdései.

A második munkaülés elnöke *dr. Balogh Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, a Társaság alelnöke volt. Az ülésen a résztvevők a következő előadásokat hallgatták meg:

Waffenschmidt Jánosné, a Központi Statisztikai Hivatal Budapesti és Pest Megyei Igazgatóságának főigazgatója: Adatgyűjtések és az adatok minősége.

Koltai Tamás, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese: Elektronikus adatgyűjtés.

Kómár Erzsébet, a Központi Statisztikai Hivatal szakfőtanácsosa: Adatfeldolgozás a minőség szolgálatában.

Az előadásokat több hozzászólás és vita követte, majd *dr. Szilágyi György* zárszavával ért véget a konferencia.

A tanácskozás második napján került sor a Társaság tisztújító közgyűlésére. A résztvevők *dr. Soós Lőrincet* választották a Magyar Statisztikai Társaság elnökévé. Az alelnöki tisztelet továbbra is *dr. Balogh Miklós*, és *dr. Herman Sándor* látják el, a Társaság főtitkárává pedig újból *Laczkó Sándorné* választották.

A közgyűlés a Társaságban kifejtett eredményes munkásságuk elismeréséül örökös tagokká választotta *Kovács Tibort*, *Novák Zoltánt* és *Vukovich Györgyöt*.

A közgyűlés 19 tagú választmányt választott. Ennek tagjai *Kupcsik Józsefet* és *Szilágyi Györgyöt* tiszteletbeli örökös elnökké választották.

Ez alkalommal ünnepélyes keretek között osztották ki a 2000. évi Keleti Károly-émlékérmeket, a Társaság háromévenként legfeljebb három személynek adományozható legmagasabb elismerését, amit ez alkalommal *Józan Péter* a KSH főtanácsadója, *Kupcsik József* ny. egyetemi tanár és *Marton Ádám* a KSH ny. osztályvezetője vett át. A konferencia részletesebb ismertetésére visszatérünk.

Népszámlálás az ezredfordulón 3. Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram (OTKA) támogatásával készülő, a modern népszámlálások kérdéseivel foglalkozó sorozat harmadik kötetében tizenegy tanulmány található. A dolgozatok a következő témaköröket tárgyalják: a területi előkészítés módszerének fejlődésében; a népszámlálás és a helynévtárak; az adat-előkészítés és az adatfeldolgozás jellemzői, változásai; az adatvédelem jogi szabályozása és a statisztikai adatok védelme nemzetközi szabályozásának módszertani kérdései; a népszámláláshoz kapcsolódó reprezentatív megfigyelések elméleti és gyakorlati kérdése, az adatok teljességi és megbízhatósági vizsgálatai; az elmúlt száz év mezőgazdasági összeírásai, illetve a népszámlálás és a mezőgazdasági összeírás adatai együttes kezelésének lehetőségei; foglalkoztatás, munkanélküliség a munkaügyi statisztikában a 90-es években.

(Népszámlálás az ezredfordulón 3. (Tanulmányok) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 274 old.)

A Magyarország mezőgazdasága a 2000. évben – területi adatok – című kötet a Magyarországon 2000. április 1. és 21. között végrehajtott Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ 2000) eredményeinek egy részét tartalmazza. Az összeírást a Központi Statisztikai Hivatal a teljes körű mezőgazdasági adatfelvételek sorában hatodik ízben végezte el. A kiadvány az egyéni gazdaságok és a gazdasági szervezetek megfigyelt adatainak egy részét felhasználva területi egységekre (kistérség, megye, régió) vonatkozó információkat tartalmaz.

Az első részben (1-62. táblák) a gazdaságok számáról, a földterület, az állatállomány nagyságáról és szerkezetéről, átlagos méretéről, a gép- és eszköz-, az épület- és építményellátottságról találhatók adatok. A második részben (63-123. táblák) a gazdaságszintű mezőgazdaságtermék-előállítás, a mezőgazdasági termékek értékének meghatározására végzett számítások alapján a gazdaságok, a termékérték eloszlására, az egy gazdaságra jutó földhasználati,

állattartási jellemzőkre vonatkozó adatok találhatók. A kiadvány angol nyelvű függeléke a táblák címét és fejezoit tartalmazza.

(Magyarország mezőgazdasága a 2000. évben – területi adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 581 old.)

Évkönyv. A Demográfiai évkönyv 1999 ez évben is Magyarország népességének összefoglaló és részletes adatait tartalmazza a következő csoportosításban. 1. A népesedés főbb adatai. 2. A házasságkötés. 3. Válás. 4. Élveszületés. 5. Magzati veszteség. 6. Halálozás. 7. Halálokok. 8. Csecsemőhalálozás. 9. Születés körüli halálozás. 10. Belföldi vándorlás; 11. Nemzetközi vándorlás; 12. 2000. évi előzetes adatok, halandósági tábla, elvesztett életevek; élettartam és reprodukciós mutatók, nemzetközi adatok. A Függelék módszertani magyarázatokat és angol nyelvű tartalom- és fogalomjegyzéket tartalmaz.

(Demográfiai évkönyv 1999. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2000. 531 old.)

Dr. Valkovics Emil (1930–2000). 2000. augusztus 15-én, 70 éves korában elhunyt *dr. Valkovics Emil*, a demográfiai tudomány doktora, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos tanácsadója. Pályáját az ELTE Bölcsészettudományi Karának, majd a Gödöllői Agrártudományi Egyetemnek oktatójaként kezdte, majd 1958 és 1962 között a KSH Nemzetközi osztályán dolgozott, 1962 szeptemberétől haláláig pedig a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet munkatársa volt.

Négy évtizedes hivatali szolgálata során munkásságával jelentősen hozzájárult a statisztikai és elsősorban a demográfiai tudomány fejlesztéséhez. Egyedülálló kutatásokat végzett az ún. gazdaság-demográfia területén, melyeket nemzetközi fórumokon is elismeréssel fogadtak. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának, valamint számos nemzetközi szervezetnek, így többek között a Nemzetközi Népeségtudományi Uniónak, és az Európai Népeségtudományi Társaságnak.

Dr. Valkovics széles körű publikációs tevékenységet folytatott. Tanulmányai számos nemzetközi és hazai folyóiratban jelentek meg. *A Statisztikai Szemle* is több tanulmányát közölte, amit a Repertóriumban a neve mellett szereplő 18 tétel tanúsít.

A Központi Statisztikai Hivatal dr. Valkovics Emilt a Hivatal saját halottjának nyilvánította.

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

MYRSKYLÄ, P.:

ÚJ STATISZTIKÁK KÉSZÍTÉSE ADMINISZTRATÍV NYILVÁNTARTÁSOK FELHASZNÁLÁSÁVAL

(New statistics made possible by use of registers.) – *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1999. 2–3. sz. 165–180. p.

Napjainkban a különböző statisztikai hivatalok egyik nagy dilemmája, hogy lehetséges-e az adat-szolgáltatói terhek csökkentése mellett az EURO-STAT és a gazdasági vezetés által kért egyre részletesebb, minden területet átfogó adattömeg begyűjtése az adatminőség javításával. Egyre több fórumon hangzik el, hogy a meglévő adminisztratív nyilvántartásokat (regisztereket) statisztikai célokra is fel kellene használni. A különböző nyilvántartások felhasználásának ellenzői szerint viszont a regiszterek összekapcsolása sérti a személyiségi jogokat, és fenáll a hatósági visszaélések veszélye is. A cikk azt mutatja be, hogy a Finn Statisztikai Hivatal hogyan használja az adminisztratív forrásokból származó adatokat a népszámlálás és a népmozgalmi statisztikák készítéséhez.

Az adminisztratív adatok felhasználása a finn népszámlálásban 1970-ben kezdődött. Az 1990-es népszámlálás volt az első, amely kérdőívek nélkül, teljesen az adminisztratív nyilvántartásokon alapult. A világon csak néhány ország (például Dánia és Finnország) használja eredményesen a népességnyilvántartást (más adminisztratív adatokkal kiegészítve) a népszámlálás elkészítésénél, de a közeli jövőben Svédország és Norvégia is követi példájukat. Közép-Európa néhány országa is egyre több adminisztratív forrást használ fel az adat-előállításban.

A szerző szerint a regiszter alapú összeírási rendszernek számos előnye van, többek között viszonylag olcsó és hatékony. Finnországban a regiszter alapú és a hagyományos kérdőívvel készült census összehasonlítása azt mutatja, hogy az előbbi sokkal kevesebbe kerül. Míg az 1980-as hagyományos census költsége 23 millió dollár volt, addig 1990-ben a regiszter alapú népszámlálás csak 3,5 millió dollárba került. Ez utóbbi összeg már tartalmazta egy átfogó minőség-ellenőrzés költségeit is. Ezek szerint az 1990-es census költsége a tíz évvel korábbi összeírás 15 százalékát tette ki. Az emberi erőforrás oldaláról vizsgálva, az 1980-as népszámlálásnál 650 fő volt az alkalmazottak száma, 1990-ben pedig csak 30 fő. Mindezek mellett nem kell időt pazarolni a kérdőív tervezésére, és a kérdések körültekintő megfogalmazására. Biztonságosabb, mint a korábbi censusok, mivel

- nem szükséges külső postai és adatfeldolgozó szolgáltatásokat igénybe venni,
- sokkal kevesebb a személyes adatok kézi kezelése,
- a személyes adatokat csak a számítógép „látja”, az adatfeldolgozás batch futásokban történik.

A regiszter alapú censznál lehetővé válik különböző típusú adathalmazok összekapcsolása is, például a demográfiai és egészségi állapot jellemzői, a demográfiai és az üzleti információk.

A finnországi tapasztalatok szerint az adatfeldolgozás időigénye nagyjából megegyezik a hagyományos, kérdőív alapú censussal.

Az előnyök mellett hátrányai, illetve hiányosságai is vannak a regiszteren alapuló censznak. Egy meghatározott témában például nem áll rendelkezésre adminisztratív adat. A hagyományos, kérdőív ala-

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszak kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

pú censusban rugalmasabban lehet alkalmazkodni az aktuális kérdések feltevéséhez. Például Finnországban, az 1990-es censusban nincs információ a heti ledolgozott órák számáról, mivel a regiszter nem tartalmazott erre vonatkozó adatot. Ez az információ szükséges lenne a főfoglalkozású és részmunkaidős dolgozók számának meghatározásához. Nincs információ a munkába járási szokásokról, mivel a regiszterben erre sincs adat. Nincs regiszteradat a háztartásbellekről, ezért a statisztikában az egyéb gazdaságilag nem aktív csoportba kell őket sorolni mint a többi csoport maradékát. Szintén nincs adat az etnikai kisebbségekről és az e kérdésre vonatkozó válaszadási hajlandóságról sem.

Az adminisztratív adatok használata, illetve a különböző regiszterek tartalmának egyesítése felveti a személyiségi jogok sérelmének lehetőségét, és ezért a népesség egyes rétegeiben bizalmatlanságot válthat ki. Ezek az érzelmek összekapcsolódnak a hatóságok adminisztratív intézkedéseitől való félelemmel, pedig – a szerző véleménye szerint – a visszaélés teljesen lehetetlen lenne a statisztikai hivatal adatai alapján. Ezek a félelmek Finnországban alig jelentkeztek, még a népszámlálásokkal kapcsolatban sem merültek fel. Ellenkezőleg, amikor a Finn Statisztikai Hivatal tájékoztatta a sajtót a regiszter alapú összeírás során alkalmazott módszerekről, a megjelenő tudósítások csaknem mind kedvezők voltak. Az adatszolgáltatóktól nem kellett olyan információk megadását kérni, amelyek már rendelkezésre álltak a közhivatalokban. Ezek olyan nyilvánvaló előnyök voltak, hogy semmilyen bizalmatlansági vita nem merült fel az előkészítés során.

A finn regiszterrendszerben kapcsolat teremthető a személyekre, a jövedelmekre, a munkanélküliségre, az épületekre, a lakóhelyre, a vállalkozásokra és a munkahelyekre vonatkozó adatok között. A földrajzi helyeket épületismérvekkel határozták meg, így bármilyen részletezettségű kisterületi adatok is előállíthatók. A népesség-nyilvántartásban minden gyermek rekordja tartalmazza a szülők azonosítóját és viszont. A keresztazonosítók segítségével össze lehet kapcsolni a családtagokat akkor is, ha nem élnek közös háztartásban. A felnőtt gyermekeket össze lehet kapcsolni a külön háztartásban élő, idős szülőkkel, és meg lehet nézni, hogy az idős egyedülállóknak van-e a közelben családja. Lehetőség van a családi háttér vizsgálatára a tanulók vagy a munkanélküliek esetében is.

A népesség-nyilvántartás és az adminisztratív adatok felhasználásával Finnországban létrehozták a teljes népességre vonatkozó munkavállalói adatbázist. Az információk a hagyományos adatgyűjtés helyett a tárolt adatokból származnak, így olcsóbb le-

hetőséget sikerült kifejleszteni az adatok frissítésére és értékelésére.

A hosszú idősorok összeállításához a census-adatokat használják, amelyek az ország minden állandó lakosának a különböző censusokban (1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995) összeírt adatait tartalmazzák. Minden census használt regiszter tartalmú adatokat. Az 1950. évi censusból 10 százalékos mintát vettek, amelynek adatait összekapcsolták a későbbi censusokkal. Egy másik adatállomány az 1987–1997. közötti éves adatokat mint „rövid idősort” tartalmazza, részletesebb adatokkal. Ez a módszer lehetővé teszi minden egyes személy életciklusának és a 25, illetve 45 év alatt végbement változásoknak a követését.

A finn regisztereket mintakiválasztásra is használják. A regiszter minden egységét, a címeket is beleértve, folyamatosan karbantartják. A regiszterek segítségével meghatározott jellemzők szerinti minta is készíthető (például kor, jövedelem, földrajzi hely alapján). További lehetőség a kérdések számának csökkentése a regiszterek adatainak felhasználásával, illetve a nemválaszolók jellemzőinek meghatározása (kor, nem, foglalkozási státus, lakóhely stb. szerint).

A továbbiakban a szerző néhány példa segítségével mutatja be a regiszterrendszer adta új statisztikai lehetőségeket.

Az éves statisztikák általában csak különböző időpontokra vonatkozó keresztmetszeti adatokat tartalmaznak. A népességszám, a foglalkoztatottak száma stb. szerint össze lehet hasonlítani, hogy milyen mértékben változtak ezek az adatok egy éven belül, illetve két felmérés között. A regiszterrendszerből válasz adható arra is, hogy mi volt az oka ezeknek a változásoknak. A finn statisztikusok az éves statisztikák mellett ún. áramlásstatisztikákat (flow statistics) is készítenek, amelyekkel bemutatható, hogy az egyes emberek hogyan mozogtak a különböző tevékenységi csoportok között egyik évről a másikra.

Az adatbázis segítségével nyomon követhetők a munkaerőpiac összetevőinek változásai is. A finn munkaerőpiacra az 1980-as évek végén évente több mint 200 ezer új munkavállaló lépett be. A munkaerőpiacot elhagyók száma ennél valamivel alacsonyabb volt, de a recesszió erősödésével 1989 végére jelentősen megnőtt a munkanélküliek száma. 1988–1992. között a belépők száma harmadára csökkent, és folyamatosan romlott az iskolát befejezők elhelyezkedési lehetősége is. A hanyatlás a gazdaság minden szektorát érintette. A közigazgatásban 5, a magánszektorban 30 százalékkal csökkent az alkalmazottak száma. A legnagyobb létszámcsökkenés az építőiparban volt (50%).

A hosszú idősorok lehetővé tették a munkaerőpiacba belépők és kilépők megoszlásának (tanuló, háztartásbeli, munkanélküli, nyugdíjas, katona, valamint halálozás, illetve elvándorlás) vizsgálatát. Az iskolát befejezők információkat kaphattak a rendelkezésre álló munkahelyekről, ami megkönnyítette a végzettségüknek megfelelő elhelyezkedést. A munkába álló végzősök száma alapján egyúttal a különböző szakiskolák és egyetemek hatékonysága is mérhetővé vált.

Az adatbázisból nyomon követhető az egyes iparágak foglalkoztatottsági helyzete is. Az iparágak vizsgálhatók a szerint is, hogy az onnan ki és belépő munkaerő honnan (mely ágazatból) érkezik, és hol helyezkedik el újra, illetve milyen ok miatt hagyta el a munkahelyét.

Érdekes képet mutat a lakosság lakóhely- és tevékenység-változásának vizsgálata. Az adatok szerint a recesszió alatt lelassult a népesség mozgása, de 1995 óta újra emelkedő tendenciát mutat.

Finn kutatók tanulmányaikban együtt vizsgálták az egészségügyi és a szociális-gazdasági jellemzőket. Például a halálozási adatokat összekapcsolták a censzusok adataival. A két és fél évtizedet felölelő új hosszú idősor adataiból értékelték a szívelégtelenség halálhokok regionális különbségeit. Egy másik tanulmány az idős korú népesség halálhokainak szociális és gazdasági különbségeit elemezte.

A szerző végül azt a következtetést vonja le, hogy a finnországi tapasztalatok szerint sem az összeírások, sem az adminisztratív adatok egyedüli felhasználása nem elégíti ki a statisztikai igényeket. Az aktuális kérdések megválaszolására, valamint a kisterületi adatok iránti igények kielégítésére folyamatos összeírások is szükségesek, ezek teszik lehetővé a regiszterekből hiányzó információk összegyűjtését.

(Ism.: *Kalina Lászlóné*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

LECAILLON, J.-D.:

EURÓPA NÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA A XX. SZÁZADBAN

(La population de l'Europe en XXe siècle.) – *Population et Avenir*. 2000. 646. sz. 10–12. p.

A szerző az elmúlt évszázad európai demográfiai mérlegét állítja fel cikkében. A XX. század elején Európa lakossága a világ népességének csaknem egynegyedét alkotta, szám szerint meghaladva a 390 millió főt. Ezen belül Kelet-Európa (Oroszország európai része, Lengyelország, a Balti államok, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Románia) 154 milliós lakosságával 39 százalékot, a dél-európai régió 77,5 millió fővel 20 százalékot, míg Északnyugat-Európa 160 milliónyi lakosságával 41 százalékot tett ki. Hogy jobban érzékeljük ezeknek a számoknak a jelentését, a szerző arra emlékeztet, hogy Franciaország az 1871-ben elvesztett Elzász-Lotaringia nélkül számított 38 milliónyi lakosával akkoriban demográfiai szempontból csupán az ötödik ország volt az európai rangsorban.

A XX. század eleji demográfiai helyzetkép jellemzésére igen alkalmas a városi és a vidéki (mezőgazdasági) népesség arányának összehasonlítása is. Az urbanizációs ráta ekkor 33,2 százalékos (a kontinentális Európában 26,3, Oroszország nélkül 38,1 százalék és 47,6 százalékos a Németországot, Belgiumot, Franciaországot, Hollandiát, az Egyesült Királyságot és Svájcot magában foglaló európai régióban).

A legutóbbi (1998. évi) világnépességi adatközlés szerint azonban az 581 millió főt számláló európai népesség kevesebb mint 10 százalékát teszi ki a világnépességnek. Ha Oroszországot is beleszámítjuk, ez az arány eléri a 12,3 százalékot, az urbanizációs hányad pedig 71 százalékra emelkedik.

Érdemes végigtekinteni, mi történt e téren 1914 és 1998 között. Természetesen az első világháború volt mindenekelőtt az az eseménysorozat, mely felborította a demográfiai fejlődést: csaknem 8 millió halott, 15 milliós születési deficit, majd az orosz polgárháborús áldozatok 4 milliós száma. Mindent egybevetve, 1920-ban az európai népességszám az 1914. évi alá süllyedt és végül, de nem utolsósorban – amint azt a történész–demográfus *J. Dupâquier* is megjegyzi – a történelemben első ízben felborult a nemek aránya.

Az 1930-as nagy gazdasági válság idején erősen csökkent a termékenység: tízéves távlatban a konjunkturális termékenységi mutató mindenütt csökkent Európában. (Svédországban az egy szülőképes korú nőre jutó gyermekszám 2,58-ról 1,77-re, Franciaországban 2,42-től 1,16-ra, Angliában 2,39-ről 1,79-re, Németországban 2,62-ről 1,84-re és Olaszországban 3,5-ről 3,06-ra.) Európa népességének növekedése lelassult.

A második világháború idején hasonló folyamatok játszódtak le. A legmegalapozottabb számítások szerint csak a Szovjetunióban 26 millió áldozatot számláltak, közel 6 milliót Lengyelországban, 5 milliót Németországban és csaknem 2 milliót Jugoszlá-

viában. Mindent összevetve 43 millió áldozattal számolhatunk. 1950-ben Európa népessége még nem érte el az 1940. évi számot (530 millió) és 20 százalékra csökkent a világnépességen belüli aránya. A háború következtében meginduló nagymérvű népességmozgásnak ugyancsak jelentős volt a hatása, de még ennél is fontosabbnak tartja a szerző az 1946-tól 1970-ig tartó baby-boom időszakot. Ez az esemény sor Észak- és Nyugat-Európában fénysugárként világította be a XX. század demográfiai sötéttségét. Három évtizedet (a harmincas évektől a hatvanas évekig) végigtekintve a korszpecifikus termékenységi mutató 2,01-ről 2,73-ra emelkedett Észak-Európában és 1,94-ről 2,73-ra Nyugat-Európában. Ezzel szemben Kelet- és Dél-Európában csökkent. Ugyanakkor a halálozási arány csökkenésének meggyorsulása mindenhol pozitív természetes szaporodási egyenleget eredményezett olyannyira, hogy Európa népessége növekedett. 1975-re elérte a 474 millió főt (a Szovjetunió nélkül), de 635 millió, ha a Szovjetunió európai részét is beleszámítjuk. Mindez azonban nem takarja el Európa népesedési helyzetének mély válságát. Valóban elkerülhetetlen a népesedési válság? A helyzet bonyolult, többoldalú elemzést kíván. Annál kényesebb a helyzet, mennél kevésbé függ össze a demográfiai válság a rossz gazdasági és politikai helyzettel. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a magatartást meghatározó egykori értékek mint például a fogyasztás, a személyiség, a hagyományok a család ellen fordulhatnak. Ilyen körülmények között nem lehet csodálni az emberi töke felértékelődését, és ahogy a XX. századon végighúzódtott egy szabálytalan, de mély és feltartóztatatlan termékenységsökkenés, úgy manapság semmi sem akadályozza e tendencia megfordulását.

A mérlegkészítésnek azonban a jövőbe tekintés adja meg az igazi értelmét. A tényekkel szembe kell nézni és tudomásul kell venni az európai népesség arányának csökkenését a világ népességén belül – állapítja meg végül a szerző.

A születési arány csökkenése (Európa csak 5,5 százalékát adja a világ születési számának) és az idős népesség relatív súlyának növekedése (öregedés) a XXI. század elején egy új regresszív időszak elejét jelzi. Legyenek bár biztatók a termékenységi irányok, mindez nem fogja lényegesen megváltoztatni a helyzetet, 25 év távlatában a születési arány csak enyhe visszaesést fog mutatni. Ennél nehezebb kérdés lesz azonban az öregedés. A folyamat egyre erősödik, ami mindinkább arra figyelmeztet, hogy a népesedési mérleg készítésénél számot kell vele vetni.

(Ism.: *Lakatos Mária*)

GRIFFIN, T.:

NÉPSZÁMLÁLÁS EURÓPÁBAN

(The Census in Europe.) – *Statistical Journal of the United Nations ECE*. 1999. 2–3. sz. 223–230. p.

Két népszámlálás között bárhol a világon megváltozik az a környezet, amelyben a soron következő népszámlálást végre kell hajtani. Az elmúlt évtizedben a legnyilvánvalóbb változások a számítástechnika területén zajlottak le. Ezek között meg kell említeni a személyi számítógépek és szerverek teljesítményének növekedését, a szkennelés terjedését, a térinformatikai (GIS-) rendszerek kialakulását és a számítógéppel támogatott adatfelvételek növekvő számát. Ezeket a lehetőségeket a kisebb és ismétlődő statisztikai felvételek alkalmazásával könnyebb kipróbálni és kombinálni, mint egy népszámlálásnál, amelynél – lévén egyszeri – e tekintetben nem lenne szabad hibázni. Azaz elegendő időt kell arra tervezni, hogy próbaszámlálás(ok) alkalmazásával és tanulságaképpen meg lehessen határozni a megbízható módszereket és technológiát.

A cikk két, Európában különösen fontos jelenséget vizsgál a népszámlálások szemszögéből. Az egyik jelenség a népszámlálások végrehajtása a jelentősen megnőtt számú, ún. újonnan keletkezett országban. A másik jelenség a regiszter(ek)re alapozott népszámlálások gondolatának (és részben gyakorlatának) megjelenése. A cikk végén információkat találhatunk arról is, hogy az Európai Gazdasági Bizottság (EGB) területén mi várható az ezredforduló körül végrehajtandó censzusoknál.

Az Európában lezajlott politikai és gazdasági változások demográfiai hatásai problémákat vetnek fel a népesedésszisztematikáért, demográfiaért és népszámlálásokért felelős szakemberek számára. Néhány országban a belső és a külső konfliktusok nagyarányú demográfiai változásokat eredményeztek.

Még a viszonylag stabil népességű országokban is szükség van minden öt vagy tíz évben népszámlálás végrehajtására. Sok esetben ez az egyetlen megbízható adatforrás kisterületek számára és ez szolgált mintavételi keretet számos statisztikai felvételhez. Azokban az országokban pedig, ahol nagymérvű belső és külső vándorlás zajlott le a születési és halálozási arányok hirtelen változásai mellett, a népszámlálás iránti szükséglet sokkal nagyobb. Ugyanakkor ezek a gyökeres változásokon keresztül ment országok nemigen képesek a demográfiai információk összegyűjtésére és közzétételére szükséges erőforrásokat és sorrendiségeket biztosítani.

Mindazonáltal még azokban az országokban is felmerülhetnek új problémák, amelyekben a szándék

és fedezet megvan erre. Például a Szovjetunió szétesésével a tagállamoknak szembe kell nézniük a törvényelőkészítéssel, a népszámlálás megszervezésének és végrehajtásának feladataival, valamint a korábban központilag előkészített számítástechnikai háttér létrehozásával. Az Európai Gazdasági Bizottság (EGB) az EUROSTAT-tal és más nemzetközi szervezetekkel karöltve ajánlások kidolgozásával kísérelt meg ehhez a folyamathoz segítséget nyújtani.

A regiszterre alapozott censusok témaköre számos EGB-országban ellentmondásos. Sokan úgy vélik, hogy a regiszterre alapozott census lesz az egyetlen mód a jövőbeni népszámlálások végrehajtására. Mások viszont úgy gondolják, hogy az ilyen censusok csak néhány országban, nagyon speciális körülmények között célravezetők. A szerző azok közé tartozik, akik szerint az az elgondolás, hogy a regiszter alapú népesség-összeírások teljes egészében helyettesíthetik a népszámlálásokat, több mítoszra épül.

Az első mítosz az, hogy a regiszter alapú census olcsó. Valóban olcsó, abban az értelemben, hogy ahol vannak jó regiszterek, amelyeket gondosan és drágán karbantartanak, ott az ezekből származtatott statisztikák sokkal olcsóbban előállíthatók, mint egy teljes körű felvétel esetében. Nem kétséges azonban, hogy a karbantartás rendkívül drága folyamat, bár költségei a közigazgatás egyéb szerveit terhelik és nem a statisztikusokat.

A második mítosz az, hogy ilyen regiszterek rendelkezésre állnak vagy fognak állni. Számos érv szól azonban mellett, hogy ilyen regiszterek létrehozása és karbantartása rendkívül valószínűtlen az európai országok nagyobb részében. Regiszter alapú censusok végrehajtására olyan országok vállalkoznak, amelyek kitűnő regiszterekkel rendelkeznek és népességük viszonylag stabil. Ezeket a regisztereket nem demográfiai célokra tervezték, de mivel léteznek és a közigazgatás más területeit terhelik a karbantartás költségei, demográfiai adatok alapjául is igénybe vehetők. Jelenleg azonban ilyen regiszterek csak olyan országokban vannak, amelyekben ezeket a társadalmi és politikai élet velejárójaként elfogadják az emberek. Más országokban a személyes adatok védelme csak egyik a fontos akadályok közül. Még ha ez át is hidalható, nagy az ellenállás olyan regiszterekkel vagy listákkal szemben, amelyekben például azonosítható a népesség bizonyos etnikai csoporthoz vagy valláshoz kötődése.

Egy további mítosz az, hogy ilyen regiszterek képesek mindazon adatok szolgáltatására, amelyek a népszámlálásból nyerhetők, még hozzá elfogadható minőséggel. Ezek a regiszterek azonban olyan minőségűek, amelyek kielégítők az üzemeltető számára saját közigazgatási céljaira, de nem fordítanak

többletköltséget arra, hogy a statisztikai követelményeket is kielégítsék. Egy ilyen nehézség például, hogy az emberek ösztönözve vannak-e kijelentkezésekre és ismételt bejelentkezésekre. Amennyiben nem, akkor ezekből a regiszterekből kisterületekre nem lehet megbízható adatokat szolgáltatni.

Végül mítosz az is, hogy azok az országok, amelyek hagyományos censusokat hajtanak végre, meg sem kísérik létező regisztereik, közigazgatási nyilvántartásaik használatát. Az igazság az, hogy ilyen kísérletek, felhasználások sok országban voltak és folynak, például két népszámlálás közötti népességbecsléseknél, gyakran évenként. Ezek a becslések azonban alapos felülvizsgálatra szorulnak, amint egy új népszámlálás adatai megjelennek.

A felsoroltak természetesen nem azt jelentik, hogy a hagyományos censusoknál nem okoz gondot a minőség kezelése, sem azt, hogy a közigazgatás egyre növekvő számítógépesítésével ne lehetne a rendelkezésre álló adminisztratív adatállományokat kiegészítésként statisztikai célra, többek között népszámláláshoz, használni. Az egyes országoknak időről időre figyelembe kell venni a demográfiai becslésekhez használható új módszereket, melyek helyettesíteni tudják a régi bevált módszereket. Meglehetősen veszélyes azonban az az elképzelés, hogy a jövőben ezeket a becsléseket azonnal és nagyon olcsón el lehet végezni regiszterek felhasználásával és a teljes körű összeírások már a múltat jelentik. Minden országban meglehetősen nehéz meggyőzni a kormányzatot és a közvéleményt a költséges népszámlálás szükségességéről.

A cikk végén táblázatos adatok találhatók az ENSZ/EGB régióhoz tartozó országokra a népszámlálásainak eszmei időpontjáról, az adatfelvétel módjáról, a kérdőívek terjedelméről és nem utolsósorban arról, hogy az egyes országok hagyományos, kombinált vagy teljesen regiszterre alapozott népszámlálást fognak-e végrehajtani.

(Ism.: *Sánta József-Reisz László*)

LADSTÄTTER, J. – BAUER, A.:

A 2001. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS AUSZTRIÁBAN

(Volkszählung 2001. – Stand der Vorbereitung.) – *Statistische Nachrichten*. 2000. 2. sz. 92–98. p.

Az 1999. áprilisi ausztriai próbaszámlálás eredményeinek értékelése már abba a fázisba jutott, hogy kinyomtathatták az adatfelvételi lapokat a 2000. évi főpróbához. A 2001. évi népszámlálás előkészületei jelenleg a következők.

A már végleges formájú adatfelvételi lapon a következő kérdések szerepelnek: születési idő, nem, családi állapot és a házasságkötés időpontja, születési hely, állampolgárság, jelenleg használt nyelv, háztartási állás, vallási hovatartozás, az élveszületett gyermekek száma (16 éven felüli nőknél), jelenlegi iskolába járás és az iskola címe, a már megszerzett iskolai végzettség (szintje és szakiránya a 15 év felettiéknél) gazdasági aktivitás–megélhetési forrás, foglalkozási állás, a foglalkozás megnevezése, a munkahely neve és címe, gazdasági ágazat.

Ezenkívül a foglalkoztatottak és a tanulók esetében a kérdések a következők: napi vagy heti ingázó-e, a szállás címe, milyen közlekedési eszközt használ, az indulási és érkezési idő a munkahelyre, illetve az iskolába.

A személyi íven nem kell feltüntetni a nevet és lakcímet, erre külön lap, a nyilvántartási lista szolgál. Ezen a listán kell megadni a háztartástagok nevét és a lakhelyet. Amennyiben a kitöltés helye az elsődleges, illetve fő lakóhely, úgy az alany a személyi ívet is kitölti, ha a másodlagos, úgy az illető egy elsődleges lakóhelyére vonatkozó kiegészítő ívet is kitölt. Ez a megoldás a lakosság valós számának felmérését segíti.

Az elsődleges/fő lakóhelyről szóló törvény hatálya lépésétől kezdve Ausztriában ez a fogalom azonos mind a népszámlálásnál, mind a lakóhely-bejelentésnél. A 2001. évi népszámlálás adatokat így lehet majd összehasonlítani a lakóhely-bejelentkezési adatokkal, ezt a munkát is a számlálást végző szervek végzik. Ezt egy elektronikus rendszer is támogatja, az ún. bejelentkezési, vagy címregiszter, ami a '99-es próbánál már jól működött.

A '99-es próbafelvétel alkalmával az adatfelvételi íveket, a párhuzamos adatfelvételi módszert (lakóhelytörvény) és az adatösszehasonlító-rendszert is tesztelték tartományonként két, 800-1000 fős településen. Ez a '98-as felvételi teszt után a második próba volt. A '99-es próbafelvétel tapasztalatai szerint a népszámlálás nem ütközött számottevő ellenállásba.

A kérdőív a háztartások véleményét felmérő három kérdést is tartalmazott.

1. Volt-e olyan kérdés, amelyre kellemetlennek találta a válaszadást?
2. Melyik kérdést kellett volna véleménye szerint jobban kifejteni?
3. Ha Ön kitörölhetne egy kérdést, melyiket választaná?

A legerősebb kritikát a vallási hovatartozást tudakoló kérdés váltotta ki, ugyanakkor javult az értelmezhetősége az iskolalátogatottsági kérdéskörnek, és a legkellemetlenebb kérdésnek az ingázás számított, ennek okára még nem találtak kielégítő magyarázatot.

A legtöbb hiányzó válasz a „Jelenlegi tanulmányok” rovatban volt, és a gyermekekre vonatkozó kérdéseknél is több a hiányzó válasz, mint máshol. A megélhetési forrás megadása elől '99-ben többen elzárkóztak, mint '98-ban. Összességében azonban csökkent a meg nem válaszolt kérdések aránya.

A 2000. május közepén végzett főpróbára a kérdőívek már végleges formában elkészültek, de még egy tesztnek vetik alá őket. Némileg megváltozott a külalakjuk, olvashatóbbak lettek, de a teszt leginkább az adatfeldolgozó rendszer kipróbálására szolgál.

A 2001. évi népszámlálási adatokat szkennel segítségével olvassák le az ívekről, mégpedig az előző évvel szemben egy fázisban, tehát egyszerre, és a kódolás előtt választják szét őket. A kódolás szintén gépesítve van.

A „gazdasági ágak” és az „ingázás” kérdéskörök kódolását külön regiszter segíti, itt a kódolás három lépésben történik: 1. kódolás a vállalkozásregiszterrel; 2. utómunkák a hibák kijavítására (képernyőn); 3. a regiszterből hiányzó adatok (például külföldi munkahely) egyenkénti kódolása.

A feldolgozási folyamat utolsó lépéseként a kódolt adatok többszöri szűrésen mennek át, így a hiányosságokat pótolják, és az ellentmondásos adatokat kijavítják. Közzététel előtt még megvizsgálják, hogy a kapott eredmény nagyságrendileg helyes-e, és az extrém eredményeket javítják.

A Próbaszámlálás'99 feldolgozásának tapasztalatai szerint a demográfiai kérdések 60-70 százaléka automatikusan kódolható; a képzésnél pedig a beírt szakirányok 60-75 százaléka szintén automatikusan kódolható, és 2001-ben először, az „egyéb képzettség” is külön kódjegyzetet kap; a gazdasági ágánál a vállalkozások regiszterét folyamatosan karbantartják, így a '98-as 73 százaléknál jobb arány várható.

A népszámlálás kitűzött időpontja 2001. május közepe.

A költségek az automatizálásnak köszönhetően az 1991-es népszámlálás keretein belül tarthatók. Az osztrák állam az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal költségvetésén kívül külön összeggel is támogatja a népszámlálást.

A statisztikai hivatal honlapján (www.oestat.gv.at) hamarosan látható lesz egy „Népszámlálás” fejezet, ahol minden információt közölnek az eseményről.

2000 őszén információs kampány indul, amely az elsődleges lakóhely fogalmának és a párhuzamos akciónak (lakóhely-bejelentés aktualizálása és népszámlálás egyszerre) a megértését segíti majd, hogy a lakosság ne a népszámláláskor találkozzon ezekkel a kérdésekkel először.

(Ism.: *Waffenschmidt Jánosné*)

SHEN, J. – CHU, D. – ZHANG, Q. – ZHANG, W.

FEJLŐDŐ KÍNAI
NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATRENDSZER

(Developing a Census Data System in China.) –
International Statistical Review. 1999. 2. sz. 173–186. p.

A népszámlálási adatok értékes forrásai a demográfiai, a társadalmi és a gazdasági változások megfigyelésének, a politika formálásának, a források allokációjának és a tervezésnek. A tanulmány a könnyen elérhető adatbázisba szervezett népszámlálási adatrendszert állítja a vizsgálat középpontjába. Ez természetesen nem könnyű egy olyan országban, ahol a népesség már meghaladta az 1,2 milliárd főt, de a számítógépes technológia, a számítógép-hálózat és a térinformatika '90-es évekbeni fejlődése lehetővé teszi az ilyen adatrendszerek előállítását.

A modern népszámlálások a népesség megismerésén túl alkalmasak az emberek különböző csoportjainak meghatározására, társadalmi-gazdasági státusuk megkülönböztetésére, tevékenységük térbeli megoszlásának megismerésére és még sok egyébre. Manapság, a feldolgozási kapacitás és az elemzési technikák gyors növekedésének eredményeként, a népszámlálási adatok felhasználása egyre kiterjedtebb a kormányzati körökben, a tudomány szférájában és az üzleti szektorban. A kormány kötelessége minden állampolgár számára biztosítani a létminimumot, a költségvetési források hatékony felhasználását és a jövőbeni fejlesztések megtervezését. Mindezekhez felhasználják a részletes demográfiai, társadalmi-gazdasági információkat és az életkörülményekhez kapcsolódó adatokat.

A kormány és a helyi önkormányzat a források elosztásánál részletes, földrajzilag kódolt népszámlálási adatokat használ fel. Kínában a népszámlálások fontos eszközei a növekvő népesség figyelemmel kísérésének és a családtervezési programok fejlesztésének. A népességtudomány vizsgálja a változó demográfiai, társadalmi-gazdasági trendeket nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi szinten egyaránt, azzal a céllal, hogy választ adjon a társadalmat érintő kérdésekről a nemzetközi szervezeteknek, a kormánynak és a közvéleménynek. A nemzeti statisztikai szervezetek általában sok adatot gyűjtenek és publikálnak az ország egészéről és viszonylag kevés adat áll rendelkezésre regionális és helyi szinten. Ezért különösen fontos, hogy a népszámlálások kellő információval szolgálhassanak a regionális és a helyi vizsgálatokhoz.

A demográfiai kutatás is fontos területe a népszámlálási adatok felhasználásának. A népesség sok más szempont mellett földrajzilag is elemezhető

nem, kor és etnikai csoportok szerint. A migráció elemzése, a nemzeti és a regionális népesség modellezése és előrejelzése a népszámláláson kívül más adatforrásokat is felhasznál. Az 1982. évi népszámlálási adatokat és az 1987. évi egyszázalékos mikrocenzust például multiregionális népesség-előrejelzésre használták fel, amelyben becslést adtak a városi és a falusi népesség alakulására régiók szerint is.

Az 1990-es népszámlálást széleskörűen használták a népességváltozás elemzésére és a regionális migráció bemutatására is.

A népszámlálás kiinduló állomása a társadalmi-gazdasági kérdések kutatásának, a munkaerő és a foglalkoztatás változása, a társadalmi rétegződés, az életkörülmények, a lakásellátás, a családi fogyasztás és az oktatás tanulmányozásának.

A népszámlálási adatok felhasználása az üzleti szektorban gyorsan növekvő, beleértve az üzleti tervezést és a marketinget is. A geodemográfiai rendszer térbeli információkat ad a gazdasági szervezeteknek az ügyfelek hagyományos változóiról, mint például a kor és a társadalmi osztály. Az üzleti szektor felhasználása jelentős potenciális lehetőség, ami eddig még nem volt igazán kihasználva. Nem kétséges, hogy az adatbázisba szervezett népszámlálási adatok felhasználása a társadalmi, a gazdasági és a regionális kérdések tanulmányozásában jelentősen fog nőni Kínában.

A Kínai Népköztársaság megalapítása (1949. október 1.) óta négy népszámlálást hajtottak végre. Az első kettőt 1953-ban, illetve 1964-ben. Mindkét népszámlálásnál a népesség helyzetét vizsgálták, az elsőben az alapítás után, a másodikban az 1959 és 1961 közötti társadalmi-gazdasági válságot követően. E népszámlálások adatait titkosították és csak napjainkban hozták nyilvánosságra. Az 1953-as összeírás 2,5 millió számlálóbiztosot alkalmazott, a népesség (Tajvan nélkül) ekkor 583 millió fő volt. Az 1964. évi census 695 millió főt számlált Kínában. A harmadik népszámlálást 1982-ben tartották az ENSZ segítségével, amely röviddel követte az 1978. évi gazdasági reform és a „nyitott ajtó” mozgalom bevezetését. Ekkor a népesség száma már meghaladta az egymilliárd főt (1008 millió). A negyediket, egyben a legutóbbit, 1990-ben hajtották végre. Ezt a népszámlálást az államtanács és a helyi önkormányzatok szervezték meg és bonyolították le. A nagyvárosokban az összeírást a városi és a kerületi önkormányzatok és ún. utcai közigazgatási kirendeltségek végezték el. A népszámlálás irányítói minden községben falubizottságot, illetve lakóbizottságot állítottak fel. A több mint egymilliárd főt 7 millió számlálóbiztos írta össze.

A számlálókörzetek összehasonlíthatósága Kínában is nehézségekbe ütközik, a körzetek határának változása miatt. Az 1990. évi censznál követelmény volt, hogy a munkát július 1. és július 10. között kell elvégezni úgy, hogy az adatok minőség-ellenőrzése július 15-re befejeződjön. A gyors tájékoztatáshoz szükséges adatokat kézzel dolgozták fel. Az adatok ellenőrzése után a kódolást és a gépbevitelt megyei szinten oldották meg, amit a számítóközpontokba továbbítottak, először a prefektúrára, majd a tartományi, végül a nemzeti centrumra. A népszámlálási táblázatok előállítását és publikálását megosztották a különböző népszámlálási irodák között.

Az 1990. évi kínai népszámlálás középpontjába a népesség demográfiai szempontokat állították, de sok adatot gyűjtöttek az oktatásról, a foglalkoztatásról és a migráció okairól. Összehasonlítva Hongkong és az Egyesült Királyság népszámlálásával, Kínában jóval több információt gyűjtöttek a születésekről és a halálozásokról, ami nélkülözhetetlen a kínai népességtrendek figyelemmel kíséréséhez.

Gyűjtöttek még adatokat a jövedelmekről, a háztartási állásról és az ingázásról is. Minden személynek 15 kérdésre kellett válaszolni és további hatra az egy háztartásba tartozóknak. Kínában sajátos regisztrálásra is szükség van, ahol a népességet aszerint is osztályozzák, hogy valaki a mezőgazdasági vagy a nem mezőgazdasági népességhez tartozik-e. Hivatalos jóváhagyásra is szükség van, ha valaki elköltözik egyik helyről egy másikra, mivel megváltozhat a háztartási besorolása és például agrárnépességhez tartozókból nem agrárnépességűvé válhat. A '70-es évek vége óta migrációs politikájuk rugalmasabbá vált, de a letelepedés helyén szükség van ideiglenes vagy állandó jellegű tartózkodásuk számbavételére, mivel egyre többen vannak, akiknél a tartózkodási hely nem esik egybe a lakóhellyel.

A szabály az volt, hogy akik lakóhelyükről több mint egy éve elköltöztek, azokat a jelenlegi tartózkodási helyükön számolták a népességhez.

A népszámlálási kérdőív egyik kérdése azt tudakolta, hogy a személy az adott megyében vagy városban él-e 1985. július 1-je óta (a népszámlálás előtt öt évvel), vagy más provinciából érkezett-e. Nem gyűjtöttek tehát adatokat a megyén belüli és a városon belüli migrációról.

A 2000-re tervezett népszámlálás alapja az 1990. évi, de a szervezők számos új adatkört, -feldolgozást és tájékoztatást kívánnak bevezetni.

Érdekes megvizsgálni az 1990. évi census számítógépes adatfeldolgozását. E hatalmas ország igen nagy számítógépes kapacitást igényelt. Becslések szerint a teljes census adatainak feldolgozása 60 gigabyte volt, ugyanez megyei szinten, ahol a népes-

ség maximuma 2 millió fő, 100 megabyte, prefektúra szinten (maximális népesség 14 millió fő) 700 megabyte, tartományi szinten (maximális népesség 107 millió fő) 5350 megabyte. Az 1990. évi adatokat két fázisban dolgozták fel. Először a 10 százalékos mintát értékelték, majd ezt követte a teljes anyag feldolgozása. Az első fázist 1990 decemberére, a másodikat 1992 áprilisára fejezték be. Az elkészült táblázatok közül 62 megyei, 419 provincia, 710 tartományi, míg 852 nemzeti szintű, az egész országra kiterjedő volt.

Az informatika az eltelt évek alatt rohamosan fejlődött, így ma már, a számítógépes hálózatok fejlesztésének eredményeként, nincs akadálya a központi adatfeldolgozásnak és tájékoztatásnak.

A népszámlálási adatrendszer fejlesztésének kulcselemei a következők.

1. A kérdőív megszerkesztése. Minden felhasználói csoportot meg kell kérdezni, hogy mire lenne szükségük a népszámlálásból. A kérdőív megszerkesztésénél figyelembe kell venni a retrospektív igényeket is. Az új népszámlálás néhány további kérdést is tartalmazni fog (például jövedelemcsoportok, lakásjellemzők, munkába járási idő stb.) A migrációról jóval több információ lesz, különösen a fejlettebb provinciákban kívánnak erről többet tudni. Az 1995. decemberi egy százalékos mikrocensus alkalmával a kérdések egy részét már beépítették és sikeresen alkalmazták.

2. Nyers népszámlálási adatok. A korábbihoz képest sokkal nagyobb teljesítményű számítógépek és munkaállomások miatt és a számítógép-hálózatok kifejlesztésének eredményeként az adatbevitel történhet helyi szinten, amit elküldhetnek adatfeldolgozásra és táblázásra a provinciákba és az országos számítóközpontba.

3. Népszámlálási adatállományok. Ezek közül kiemelhető a regionális statisztika adatállománya, amely különböző földrajzi egységekre vonatkozóan tartalmaz népszámlálási adatokat. A legfontosabb az, hogy ezeknek az adatoknak a szerkezete állandó legyen és a felhasználók részére könnyű hozzáférést biztosítson az összetett adatállományhoz. Egy másik adatállomány a migrációs statisztika, melynek több alrendszere van. Az első részletes táblázatot közöl a provinciák közötti migrációról és egyéb társadalmi-gazdasági jellemzőkről, a másik a tartományon belüli mozgásokat rögzíti. A harmadik a mikroadatok állománya, amely anonimizált, egyedi adatokat tartalmazó minták révén lehetőséget ad a felhasználóknak új változók és keresztátlak meghatározására.

4. Népszámlálás speciális szoftvere. Ez a szoftver lehetővé teszi a felhasználóknak, hogy megállapítsák a változókat speciális területi egységekre, mind a PC-ken, mind a munkaállomásokon.

5. *Digitális elhatároláson alapuló adatok.* Határozott igény van arra, hogy a népszámlálási adatokat utcákra, városrészekre és városokra vonatkozóan is feldolgozzák. Ezt a térinformatika és más térképrajzoló szoftver felhasználásával érik el.

6. *Népszámlálási adatállomány adathordozói.* A CD-ROM alkalmas formája a népszámlálási adatállomány megismerésének, amelynek segítségével a kívánt adatok könnyen előállíthatók. A helyi népszámlálási adatok nélkülözhetetlenek a regionális tervezéshez és a speciális elemzésekhez. Az adatállományok átadásakor különböző árakat szabnak meg a központi és a helyi önkormányzatoknál, a felsőoktatási intézményeknél, a kutatóintézeteknél és az üzleti szektornál. Alapelv, hogy az üzleti szektor felhasználóinak a népszámlálási költségek arányos részét teljes mértékben ki kell fizetni, így a kalkulációnál figyelembe kell venni mind az adatgyűjtés, mind a feldolgozás és a terjesztés költségeit is. A felsőoktatási intézményeknél, a kutatóközpontoknál, a kormányzati szektorban csak a feldolgozás és a tájékoztatás költségeit számolják fel, mivel az adatgyűjtést a kormány finanszírozza.

7. *Térinformatikai, modellező és elemző szoftver.* A népszámlálási adatokból egy részletes és ál-

landó adatbázist szerkesztettek különböző térinformatikai és modellező szoftver segítségével, amely alkalmas demográfiai, társadalmi és gazdasági elemzésekre. Mindez elősegíti a társadalmi-gazdasági és földrajzi kutatásokat Kínában.

8. *További népszámlálási eredmények.* A további kutatások szükségessé teszik a népszámlálási területi egységek változó földrajzi határaival kapcsolatos kérdések megoldását. Kínában egy olyan népszámlálási adatrendszer is kifejlesztettek, amely a térinformatikán alapszik. Egy népesség-térinformatikai projektet indítottak el, amelyet a 2000. évi népszámlálásnál hasznosítanak majd. A projekt fő célja, hogy kifejlesszen egy digitalizált térinformációs rendszert, beleértve a népszámlálási területek határait, fizikai jellemzőit, a településeket, továbbá integrálja a térinformatikai információkat a népszámlálási adatokkal. A topográfiai adatbázist úgy hozzák létre, hogy az egyebek között tartalmazzon részletes információkat a településekről, a távközlésről, a folyóhálózatról, a közigazgatási határokról, a vegetációról és az utcákról. A térinformációkat a területről készített fényképekkel is kiegészítik.

(Ism.: Hajnal Béla)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1999. ÉVI 55–56. SZÁM

Sevestre, P.: Változások és folytonosságok a panel adatos ökonometriában.

Mairesse, J. – Hall, B. H. – Mulkay, B.: Cégszintű befektetés Franciaországban és az Egyesült Államokban.

Cote-Colisson, N. – Legendre, F.: Tőke- munka helyettesítés heterogenitás endogén switch regresszióval.

Lechner, M.: A vállalattal összefüggő oktatás hatásai a foglalkoztatottságra és keresetekre Kelet-Németországban.

Moffitt, R. – Fitzgerald, J. – Gottschalk, P.: A minta lemorzsolódása panel adatoknál: a megfigyelhetők kiválasztásának szerepe.

Rochina-Barrachina, M. E.: Egy új becselőfüggvény panelmintán alapuló kiválasztási modellekhez.

Lillard, L. A.: A munkahelyek forgalmának heterogenitása és személy-munkahely specifikus béridősorok.

Chamberlain, G. – Hirano, K.: Longitudinális kereseti adatokon alapuló előrejelző eloszlások.

Abrevaya, J. – Hausman, J. A.: Szemiparaméteres becslés hibában mért függő változókkal: alkalmazás munkanélküliség időtartam modelljeihez.

Baltagi, B. H.: Specifikáció tesztek mesterséges regressziókat használó paneladat modellekben.

Granger, C. W. J. – Hyung, N.: Hibás sztochasztikus feltételezések rövid idősoros panelmodellben.

Meghir, C. – Windmeijer, F.: Momentum feltételek dinamikus panelmodellekhez multiplikatív egyedi hatásokkal a feltételes varianciában.

Wansbeek, T. J. – Knaap, T.: Heterogén trenddel rendelkező dinamikus panelmodell becslése.

Cermeno, R.: Medián torzítatlan becslés rögzített hatá-
sú dinamikus panelmodellekben.

Nerlove, M.: Likelihood következtetés dinamikus panelmodellekben.

Gaulier, G. – Hurlin, C. – Jean-Pierre, P.: A konvergencia tesztelése: egy paneladatokra épülő megközelítés.

Maddala, G. S.: Paneladat-módszerek használatáról országok közötti keresztmetszeti adatokkal.

Hultberg, P. T. – Nadiri, M. I. – Sickles, R. C.: Technológia befogadás és hatékonyság nemzetközi összehasonlítása: egy dinamikus panelmodell.

Mundlak, Y. – Larson, D. F. – Butzer, R.: Újraértékelés regressziókon belül és regressziók között.

1999. ÉVI 55–56. SZÁM

Baudry, M.: A környezetvédelem Arrow-Fisher modellje: egy opciós módszer.

Gastaldo, S. – Ragot, L.: Endogén növekedés és szennyezés: egy fogyasztói viselkedésen alapuló módszer.

Ragot, L.: Környezeti adóztatás és a fogyasztók környezeti érzékenysége.

Henry, C.: Fenntartható fejlődés, generációk közötti méltányosság és leértékelődés.

Catania, S.: Vagyon eloszlás, szociális jólét és pénzügyi politika az együttélő generációk egy modelljében.
Nyssen, J.: Gazdasági növekedés, innováció és oktatás.
Koebel, B.: Virtuális árak a termelés elemzésben.
Casin, P.: Kloek és Mennes problémája: új megoldás.
Vreyer, P.: Egységköltségek és munkaerő-keresleti rendszerek becslése: elmélet és alkalmazás Tajvanra.
Joutard, X. – Ruggiero, M.: Álláskeresés és jövőbeni munkanélküliség válás valószínűsége: a képzés hatása.
Maurin, É.: Az elbocsátási költségek hatása a munkaerő-keresletre határozott idejű szerződéseknél.

A FRANCIA GAZDASÁGI
 ÉS PÉNZÜGYMINISZTERIUM ÉS A STATISZTIKAI
 ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1999. ÉVI 8. SZÁM

Laroque, G. – Salamié, B.: Társadalombiztosítási hozzájárulások és átutalások: a munkára való pénzügyi ösztönzők leíró elemzése.

Bocognano, A. – Couffinhal, A. – Grignon, M.: Verseny a biztosítók és a szolgáltatók között és a természeti monopóliumok.

Colin, C. – Legros, F. – Mahieu, R.: A nyugdíj-rendszer hozadéka: a közszolgáltatás és a magánszektor.

1999. ÉVI 9–10. SZÁM

Desquilbet, M. – Gohin, A. – Guyomard, H.: A közös agrárpolitika (CAP) új reformja: nemzetközi kitekintés.

Le Mouél, C.: Kibővítés Keletre és a nemzetközi kereskedelmi tárgyalások: Mi a mozgásteret a CAP-nak?

Beynet, P. – Lamotte, H.: Az agro-monetáris rendszer.

Butault, J. P. – Lerouillois, P.: A CAP reform és egyenlőtlenségek az EU mezőgazdasági jövedelmekben: előzetes hatások.

Boyer, P.: Állami támogatás a francia mezőgazdaságnak: a segély áttekintése 1990-től 1997-ig.

Monceau, C.: Az export ösztönzi a mezőgazdasági és élelmiszeripari termék keresletet: a CAP jelentős szerepe.

Pollet, P.: A terméstől a nyereségességig.

Guillaume, S.: Farmok alacsony jövedelmekkel.

Butault, J. P. – Delame, N. – Krebs, S. – Lerouillois, P.: Változatosság: a mezőgazdasági jövedelmek egyenlőtlenségeinek korrigálása.

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
 FOLYÓIRATA

2000. ÉVI 1. SZÁM

Külön kiadás: Modern statisztikai módszerek betegségek géntérképezéséhez.

Jones, H. B.: A géntérképezés statisztikai módszereinek áttekintése.

Clayton, D.: Betegség-hajlamossági gének disequilibrium térképezésének kapcsolása humán populációkban.

Clerget-Darpoux, F.: A többszörös betegségek genetikai komponensének kibogozása: álom vagy valóság?

Thompson, E. A.: Több-helyű genom szétosztás és több-pontú gén lokációs pontszámok MCMC becslése.

Bickeböler, H.: Kapcsolat és asszociáció vizsgálat – a vizsgálati terv kérdései.

Sheehan, N. A.: A Markov-láncos Monte Carlo-módszerek alkalmazásáról összetett pedigrék genetikai elemzése esetén.

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
 FOLYÓIRATA

2000. ÉVI 1. SZÁM

Judkins, D. R. – Liu, J.: Torzítás javítása egy kisterületi statisztika tartományában.

Hedlin, D.: Eljárás rétegzésre kiterjesztett Ekman-szabály segítségével.

Lui, K. J.: Megjegyzés az inverz mintavétel használatához: utólagos becslés egymást követő fertőzések között.

Lettau, M. K. – Loewenstein, M. A.: Index összetevők optimális súlyozása: foglalkoztatási költségindex.

Binson, D. – Canchola, J. A. – Catania, J. A.: Véletlen kiválasztás egy országos telefonos felvételnél: a Kish-féle következő születésnap és az utolsó születésnap módszerek összehasonlítása.

Steel, D.G. – McLaren, C.H.: A különböző rotációs sémák hatása a trend becslések revíziójára.

Journal of the
 American Statistical Association

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
 FOLYÓIRATA

2000. 449. SZÁM

Ellenberg, J. H.: A statisztikusok „szignifikanciája”.

Ramsay, J. O.: Az eltérés funkcionális komponensei a kézírásban.

Brumback, B. A. – Ryan, L. M. – Schwartz, J. D.: Átmeneti regressziós modellek környezeti idősorokra való alkalmazással.

Iversen, E. S. – Parmigiani, G. – Berry, D. A.: Genetikai hajlam és túlélés: alkalmazás mellrákra.

Baker, S. G.: Egy randomizált rákmegelőzési kísérlet elemzése.

Spiegelman, D. – Rosner, B. – Logan, R.: Becslés és következtetés logisztikus regresszióval.

Wang, W. – Wells, M. T.: Modellkiválasztás és szemiparaméteres következtetés kétváltozós meghíúsulási időadatokra.

Horowitz, J. L. – Manski, C. F.: Randomizált kísérletek nemparaméteres elemzése hiányzó segédváltozós és kimeneti adatok esetén.

Duval, S. – Tweedie, R.: Egy nemparaméteres „trim and fill” módszer publikációs torzítások számbavételére meta-elemzésben.

Mehta, C. R. – Patel, N. R. – Senchaudhuri, P.: Monte Carlo-módszerek feltételes logisztikus regresszióra.

Liu, C.: Diszkrét eloszlások becslése szimplex korlátok egy osztályával.

Liu, J. S. – Liang, F. – Wong, W. H.: A többszörös próbálkozás módszere és lokális optimalizálás a metropolisz mintavételben.

Owen, A. – Zhou, Y.: Biztonsági és fontossági mintavétel.

Schafer, J. L. – Schenker, N.: Következtetés imputált feltételes átlagokkal.

Beran, R.: REACT szétszórt pontors simítások: szuperhatékonyság alap gazdaságossággal.

Kovac, A. – Silverman, B. W.: A wavelet regressziós módszerek kiterjesztése együttműködő küszöbértékek segítségével.

Serroukh, A. – Walden, A. T. – Percival, D. B.: A wavelet variancia becslőfüggvény tulajdonságai és használata idősorok skálaelemzéséhez.

Heagarty, P. J. – Lumley, T.: Becslőfüggvények ablakos mintavétele regressziós modellekre való alkalmazással.

Akritas, M. – Arnold, S.: Aszimptotikus eredmények variancia-analízisre, ha a szintek száma nagy.

Natarajan, R. – Kass, R. E.: Referencia Bayes-módszerek általánosított lineáris kevert modellekhez.

Kulich, M. – Lin, D. Y.: Additív hazard regresszió segédváltozós mérési hiba esetén.

Buyske, S. – Fagerstrom, R. – Ying, Z.: Súlyozott logaritmus rangsor tesztek egy osztálya túlélési adatokra.

Lee, T. C. M.: Minimális leírású képszegmentációs eljárás és összehasonlítása egy kevert-validitáson alapuló szegmentációval.

Lohr, S. L. – Rao, J. N. K.: Következtetés kettős keretű felvételekből.

Raftery, A. E. – Tanner, M. A. – Wells, M. T.: Statisztika a 2000. évben: karcolatok.

Breslow, N. E.: Statisztika az életben és az orvostudományban.

Guttorp, P.: Környezeti statisztika.

Pollock, K. H.: Capture-recapture modellek.

Gianola, D.: Statisztika az állattenyésztésben.

Weinberg, C. R. – Dunson, D. B.: Néhány kérdés a humán termékenység becslésében.

Pepe, M.S.: Az OC-görbék módszertana.

Harrington, D. P.: A randomizált klinikai kísérlet.

Thomas, D. C.: Adalék a környezeti járványtanhoz.

Weir, B. S.: Kihívások a statisztikai genetikával szemben.

Wong, W. H.: Számítógépes molekuláris biológia.

Ermisch, J. – Francesconi, M.: Együttélés Nagy-Britanniában: nem sokáig, de itt marad.

Frost, C. – Thompson, S. G.: Regresszió felhígítási torzítás javítása: módszerek összehasonlítása egy magyarázó változóra.

Sasieni, P. D. – Adams, J.: Nyakcsigolyarak-halandóság elemzés és előfordulási adatok Angliából és Walesből: bizonyíték a szűrés jótékony hatására.

Claxton, K. – Lacey, L. F. – Walker, S. G.: Kezelések kiválasztása: döntésméleti megközelítés.

Li, L. – Kim, K.: Az autózvezetők baleseti kockázatának becslése a kiterjesztett Bradley-Terry modellre alapozva: egy indukált veszélyeztetettség módszer.

Fung, W. K. – Hu, Y. Q.: DNS keverékek interpretálása: bizonytalanság megengedése sokasági részstruktúrákban és függőségben.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET FOLYÓIRATA

2000. ÉVI I. SZÁM

Merle, P.: Az iskolarendszer demokratizálásának koncepciója: a tipológia kidolgozása és alkalmazása.

Duru-Bellat, M. – Kieffer, A.: Az oktatás demokratizálása Franciaországban: vita egy téma körül.

Binion, R.: Mariann az otthonában. Politikai forradalom és demográfiai átmenet Franciaországban és az Egyesült Államokban.

Guilmoto, C. – Sandron, F.: A vándorlási hálózatok belső dinamikája a fejlődő országokban.

Lassalle, D.: Az azilumhoz való jog az Egyesült Királyságban: változások és kilátások európai összefüggésben.

Soulié, C.: Az általános iskola felső osztályosainak és a középiskolások diákok származása Franciaországban: a termelés társadalmi feltételeinek statisztikai elemzése.

Merlié, D.: Két információforrás összehasonlítása a diákok szüleinek társadalmi–szakmai kategóriájára.

REVISTA ROMÂNĂ DE STATISTICĂ

A ROMÁNIAI NEMZETI STATISZTIKAI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

2000. ÉVI I. SZÁM

Zamfirescu, A. M. – Mihalake, M.: Halandóság területi szinten.

Georgescu, V.: Fuzzy változók által előidézett feltételes függőség gráfjai.

Tövissi, L. – Andrei, T.: Bevezetés a nemparaméteres bayesi következtetésbe.

Vasile, A.: A folytonos szakmai képzés felvételének módszertani alapjai.

Pivoda, D.: Az átlagos inflációs ráta. Az infláció aktualizálás, az örökségi elemek és az értékmutatók eszköze.

Stefanescu, D. E. – Dumitrescu, I.: Mit kellett javítani a román statisztikai törvényben?

Nemzetközi konferencia: „Az 1990-es évtized változásai és a Balkán demográfiai jövője – mérési kérdések és elemzési keret”, Szarajevo, 2000. május 10–13.

Journal of the
Royal Statistical Society

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA (A SOROZAT)

2000. ÉVI 2. SZÁM

Berrington, A. – Diamond, I.: Házasság vagy együttélés: kompetitív kockázat elemzés az első társkapcsolat alakulásánál az 1958-as brit születési kohorszra.

2000. ÉVI 2. SZÁM

Sávoiu, G.: Az ár – egy szemantikai és statisztikai szempontból is gazdag változó.

Andrei, T. – Andrei, L.: Statisztikai indexek használata az egyensúlytalanság elemzéséhez a gazdaságban.

Pivoda, D.: Az infláció szezonálisának statisztikai elemzése Romániában.

Anghel, C. – Boldea, M.: Binomiális és Poisson-eloszlás szimulálása számítógépen.

Troie, L. – Zaharia, O.: A szint és a dinamika megszerkesztése és becslése a vállalati vagyoni forgási sebessége esetén.

Stefanescu, D. E.: A statisztikai együttműködés eseményei.

Schweizerische Zeitschrift für
**Volkswirtschaft und
Statistik**

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

2000. ÉVI 1. SZÁM

Scholing, E. – Timmermann, V.: A politikai és gazdasági szabadság közötti összefüggés.

Steger, T. M.: Átmeneti dinamika endogén kontrollváltozókkal.

Parnisari, B.: Közös vállalati ciklusai vannak-e Svájcnak a többi európai országgal?

Souza-Posa, A. – Henneberger, F.: Telefoninterjúkkal gyűjtött kereseti adatok: a részleges nemválaszolási probléma empirikus elemzése és bevonása a kereseti függvények becslésébe.

Weber, F.: Modellkockázat kockázati érték becslésnél: a normális és hiperbolikus eloszlás összehasonlítása.

Slovenská
štatistika
a demografia

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1999. ÉVI 4. SZÁM

Mokry, V.: A gazdasági növekedés fontossága és szerepe a vegyes piacgazdaságban.

Kozíková, E. – Placintár, E.: A dohányzás egészségügyi következményeinek gazdasági költségei Szlovákiában.

Tirpák, M. – Pilinská, V.: Demográfiai fejlődés Szlovákiában 1998-ban.

Curillová, J.: A munkanélküliségi arány tényezőinek elemzése a Pyramid modell segítségével.

2000. ÉVI 1. SZÁM

Valachovic, S.: A 10. kiadás küszöbén.

Kozubik, A. – Kozubiková, Z.: Az egyedi kockázat a nem életbiztosításban.

Rychtariková, J.: A csecsemőhalálozás társadalmi és biológiai tényezői.

STATISTICA
Rivista trimestrale fondata da Paolo Fortunati

A BOLOGNAI, PÁDOVAI ÉS PALERMÓI
EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1999. ÉVI 4. SZÁM

Stich, A.: Szimultán következtetés arányokra tetszőleges mintavételi tervekben.

Carpita, M.: A V-négyzet statisztika aszimptotikus eloszlása nem standard helyzetekben.

Monti, A. C.: Nemparaméteres statisztikai módszerek megbízhatósági halmazokra. 1. rész: a bootstrap.

Nandi, S. B. – Nath, D. C. – Das, K. K.: Az általánosított Poisson-eloszlás egy osztálya.

Scagliarini, M.: Változások jelzése dinamikus rendszerekben: javaslat a paraméterek megválasztására.

Lucifora, C.: Nyertesek és győztesek: a keresetek mobilitásának elemzése Olaszországra.

Pacei, S.: Módszerek a mintavételi terv figyelembevételéhez fogyasztói választás modellezésénél.

Ghergui, J. D.: Általánosított Blackwell- Rao és Cramer-Rao egyenlőtlenségek.

Giovagnoli, A.: A valószínűség és likelihood szerepéről a kísérleti tervezés elméletében.

**Сматрукмука
Statistics**

A BOLGÁR STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1999. ÉVI 6. SZÁM

Christov, E.: A bolgár népesség számának és korstruktúrájának alakulása az 1965–2020-as időszakban.

Dimitrov, A.: Gazdasági egységek azonosítása és ökonometria.

Bogdanov, B.: Ekvivalencia skálák alkalmazása a szegénység felvételben.

Todorov, T.: A gazdasági tudatlanságról és behatolásáról a tömegtájékoztatásba.

statistika
EKONOMICKO - STATISTICKÝ ČASOPIS

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

2000. ÉVI 4. SZÁM

Veselá, J.: A legalacsonyabb és -magasabb jövedelemmel rendelkező alkalmazotti háztartások jövedelmei és kiadásai.

Stipková, P.: Biztosítási trendek.

2000. ÉVI 5. SZÁM

Jilek, J.: Tervezett mutatók az új (digitális) gazdaságra.

Zvacek, J.: Statisztika az Interneten.

Baran, A. – Dziedzic, E. – Kachniewska, M.: Kísérleti idegenforgalmi szatellit számlák Lengyelországra.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2000. ÉVI 3. SZÁM

Házasságkötési és válási táblák 1971 óta NUTS2 szinten.
Olvasási szokások.
Munkanélküliek előző foglalkozása.
Szociális és foglalkozási helyzet, 1998 (egy évvel a felvétel előtt).
Egyeztetett minimális bérindex, 2000. január.
Munkaerőköltség-index – Európai háttér, alkalmazás és eredmények Ausztriára.
Fogyasztói árindex, 2000. január.
Fogyasztói árindex 1999-ben.
VPI/HVPI – Revízió 2000, áttekintés.
Gyümölcsstermelés, 1999.
A szövetségi közigazgatás energiafogyasztása, 1998.
Materiális input felvétel, 1997 és 1998.
Idegenforgalom, 1999. december.
Idegenforgalom 1999-ben.

2000. ÉVI 4. SZÁM

Részvétel kulturális eseményekben: az 1998. szeptemberi mikrocenzus.
Egyeztetett minimális bérindex, 2000. február.
Fogyasztói árindex, 2000. február.
Állatállomány-felvétel, 1999. december 1.
Baromfi statisztika, 1999.
Termény termelés, 1999.
Anyagáramlási elszámolások: 1997-es mérlegek és mutatók 1960 és 1997 között.
Energiamérlegek, 1993–1998.
Idegenforgalom, 2000. január.
Szálláshelyek, ágyak és foglaltsági arány, 1998/99.
Külkereskedelem, 1999: előzetes eredmények.

AZ OROSZ ÁLLAMI STATISZTIKAI
BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

1999. ÉVI 12. SZÁM

Plyshevskij, B. P.: A liberális politika statisztikai igazolásáról.
Pavlov, K. P.: A reform önfenntarthatóságát és hatékonyságát specifikáló mutatók rendszere.
Gel'vanoszkij, M. I. – Zhukovskaja, V. M. – Trofimova, I. N. – Chertko, N. T.: Nemzeti versenyképesség: koncepció, tényezők, mutatók.
Masakova, I. D.: A rejtett gazdaság tényezői.
Glisin, F. F. – Lukashina, Zh. E.: A rejtett gazdaság helyzetének és tendenciáinak értékelése konjunktúra adatfelvételek alapján.
Kaufman, V. V.: Kisvállalkozások a tyumeni régióban.

Sukhova, M. U.: Az elővigyázatosság okainak elemzése a kisvállalkozások alapítása terén a nyizsegorodszki régióban.

Tzeitler, N. V. – Dement'eva, E. A.: Kisvállalkozások alapítása és fejlődése a magadani régióban.

2000. ÉVI 1. SZÁM

Guseva, E. G. – Mesejov, V. P.: A „Dalstat” szövetség tagjainak találkozója.

Kolesnikova, A. A.: A helyi közigazgatási statisztika első lépései.

Epikhina, A. V.: A módszertani és szervezési megoldások befejezése a mezőgazdasági statisztikában.

Loseva, V. I.: Az orosz mezőgazdasági szövetkezetek tevékenységéről.

Aksenova, T. V. – Nikitina, L. N.: A térinformatikai technológia használata a statisztikai munkában.

Golovanov, Yu. K.: Az „Y2K” probléma megoldása az állami statisztikai rendszeren belül.

Kljuev, G. G. – Bogdanov, A. V.: A statisztikai információk felhasználóinak távoktatása.

„Az állami statisztikai rendszer személyzeti politikájának koncepciója” projektről.

Markov, Ju. K.: Néhány kérdés a statisztikai szervek szakértőinek oktatásáról és újraoktatásáról.

Juzbashev, M. M.: Az általános folyamatos statisztikai képzés koncepciója.

A népesség öregedése az Orosz Föderációban.

Denisova, I. A.: A magánépítkezéstről az Orosz Föderációban.

Gordonov, M. Yu. – Demacheva, N. A.: Az állótoke ipari, típusbeli és területi struktúráinak változása.

Beruházási tevékenység Oroszországban: néhány iparág helyzete, eredményei és beruházási vonzása.

2000. ÉVI 2. SZÁM

Mel'nikov, B. L.: A gazdasági növekedés kilátásai Oroszországban.

Markhon'ko, V. M.: A nemzetközi áruforgalom statisztikai számbavételi módszerének két megközelítése.

Kosarev, A. E.: Az Oroszországból menekülő tőke makrogazdasági értékelésének kérdései.

Zinchenko, A. P.: Az orosz mezőgazdasági költségek és jövedelmek jellemzői a nemzeti elszámolásban.

Glushenko, K. P.: A fogyasztói árszínvonal dinamikája Nyugat-Szibériában.

Merkulova, E. Ju. – Zolotukhina, V. M.: A tambovi terület gazdasági potenciáljának kihasználása.

Ul'janov, I. S.: Napi gazdasági mutatók: a faktoranalízis néhány eredménye.

Kotenko, V. F. – Kulikova, T. S.: A regresszióelemzési módszer alkalmazása a statisztikában a régiók néhány társadalmi-gazdasági mutatójának operatív rövid távú prognosztizálásához.

Motorin, R. N.: A makrogazdasági mutatók statisztikai modellezésének problémájához.

Kevesh, A. L. – Korobov, V. N.: A műszaki-gazdasági és társadalmi információk osztályozási rendszereinek kötelező össz-oroszországi alkalmazása.

Sukhara, M.: Az orosz ipari termelés értékelése: 1960–1990.

Az Orosz Föderáció fő társadalmi-gazdasági mutatói az 1996–1999-es évekre. (Az Állami Statisztikai Bizottság anyagai alapján.)

Keves, A. L. – Bulygina, L. M.: A Szövetségi statisztikai munkaprogram 2000-re.

2000. ÉVI 3. SZÁM

De Vries, V.: Megfelelünk? (Kérdések a nemzeti statisztikai rendszerek teljesítményéről.)

Kuznecova, E. V. – Dmitrieva, E. V.: Emberi erőforrás fejlesztési indexek és a társadalmi-gazdasági helyzet egyéb mutatói Oroszországban és néhány külföldi országban.

Gel'vanovskij, M. I. – Zhukovskaja, V. M.: A kompetitív mutatók országok közötti összehasonlítása.

Zubchenko, L. A.: Külföldi publikációk társadalomstatisztikai áttekintése.

Gokhberg, L. M. – Gaslikova, I. R.: Az információ technológiai statisztikák módszertani alapja.

Aksenova, T. V. – Nikitina, I. N.: Az orosz Goskomstat központi statisztikai adatbázisa.

Moszkvai demográfusok vitája a következő népszámlálás problémáiról.

Amatuni, A. L. – Pavlov, I. B. – Bolotov, V. I.: Az orosz népszámlálás automatikus adatfeldolgozása.

Az orosz Goskomstat census bizottságának tevékenységéről.

Kutenkov, R. P. – Burmistrova, I. K.: Új módszerek a háztartási felvételek eredményeinek elemzéséhez.

Chistik, O. F.: Régiók társadalmi és gazdasági fejlődésének mutatói.

Cukhlo, S. V. – Pugacheva, M. V.: Vizsgálat a vállalatok új statisztikai információforrásairól és információs igényeiről az átmeneti gazdaságokban.

Frenkel', A. A.: Előrejelzés Oroszország társadalmi és gazdasági fejlődésére 2000- re.

Grishkevich, T. P.: A külgazdasági szektor; elemzés és kilátások.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1999. ÉVI 12. SZÁM

Statisztikai minőségi offenzíva – Teljes minőség – Menedzselés a Szövetségi Statisztikai Hivatalnál.

A Szövetségi Statisztikai Hivatal ösztönző elismerései fiatal kutatók számára.

Válások, 1998.

Adminisztratív adatállományok felhasználása vállalati regiszter létrehozásához.

Méret, lakosság és korstruktúra a tulajdonos által lakott, valamint bérelt lakóegységekben.

Áruválaszték és szállítási csatornák a kiskereskedelemben 1997-ben.

Előmenetel-támogatás az előmeneteli oktatást támogató törvényt követően.

Egészségügyi kiadások, 1997.

Közszolgálati nyugdíjasok, 1999. január 1-jén.

Az Európai Unió költségvetése 1989 óta, valamint a nettó pozíció szintje és meghatározó tényezői.

2000. ÉVI 1. SZÁM

GDP, 1999.

Az állami statisztika specialitásai a korábbi NDK-ban.

Előzetes terv de facto anonimizált mikroadatokat használatának megkönnyítésére.

Mező- és erdőgazdasági holdingok termelési és strukturális adatfelvételének feldolgozási eljárásai.

A légi utasszállítás árándexe.

Ártrendek 1999-ben.

Az európai szállítási statisztika minősége – kereslet, eredmények és kilátások.

2000. ÉVI 2. SZÁM

Állami statisztika és társadalmi-gazdasági kérdések.

Jövedelemek kimutatása az Európai Elszámolások Rendszere (ESA) szerint.

Speciális árumozgások a külkereskedelmi statisztikában.

Trendek a német külkereskedelemben, 1999.

Lakásépítési támogatások Németországban, 1998.

Az adóstatisztika új feladatai: az 1995-ös kereskedelmi adóstatisztika és modellszámítások a települések forgalmi-adó részesedésére.

A háztartások jövedelme és bevételei Németországban.

2000. ÉVI 3. SZÁM

Elektronikus kérdőívek fejlesztése és használata.

A háztartások végső fogyasztási kiadása mint a nemzeti számlák része.

Trendek a kiskereskedelemben, 1999.

Speciális árumozgások a külkereskedelmi statisztikában (2. rész).

Örökbefogadások, 1998.

Hosszú távú változások vizsgálata hivatalos statisztikai adatokkal – két példa a felsőoktatásból.

Vallások a Német Szövetségi Köztársaság korábbi területén 1939-től 1987-ig.

A költségstruktúra alakulása a termelő iparágakban 1950 óta.

BIBLIOGRÁFIA

A *Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat*hoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Annual abstract of statistics / Central Statistical Office.
- London : HMSO, cop. 2000. - XI, 448 p.

Nagy-Britannia éves statisztikai összefoglalója.

I-036-C-0001/2000

EUROSTAT yearbook : A statistical eye on Europe : [Panorama of the European Union] / Statistical Office of the European Communities. - Luxembourg : EUROSTAT, [2000]. - 533 p.

Az Európai Közösségek statisztikai évkönyve.

I-038-B-0229/2000

Korea figures in short / National Statistical Office. - [Seoul] : NSO, cop. 2000. - 70 p.
Dél-Korea számokban.

I-145-D-0003/2000

Lithuania in figures / Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania. - Vilnius : Stat. departamentas, 2000. - 51 p.
Litvánia számokban.

I-042-D-0088/2000

Regioner : Statistisk árbog = Régions / EUROSTAT. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - 87 p., [1] t.fol. + mell. (1 CD)

Az Európai Unió regionális statisztikai évkönyve.

I-030-B-0170/1999

Respublika Belarus' v cifrah : Kratkij statisticheskij sbornik = The Republic of Belarus in figures / Ministerstvo statistiki i analiza Respubliki Belarus'. - Minsk : Min. stat. i analiza Resp. Belarus', 2000. - 329 p.
Belorusszia statisztikai zsebkönyve.

I-042-D-0094/2000

Statistical abstract of the United States : National data book and guide to sources / U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. - Washington : U.S. Dept. of Comm., 1999. - XIV, 1005 p.

Az Egyesült Államok statisztikai összefoglalója.

I-072-C-0044/1999

Statistical yearbook of the Netherlands/Netherlands Central Bureau of Statistics. - The Hague : CBS, 2000. - 551 p.
Hollandia statisztikai évkönyve.

I-037-B-0001/2000

Statistical yearbook: Thailand / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, 2000. - 453 p., 11 t.fol.

Thaiföld statisztikai évkönyve.

I-058-B-0001/1999

Statistični letopis Republike Slovenije = Statistical yearbook of the Republic of Slovenia / Zavod Republike Slovenije za statistiko. - Ljubljana : ZRSS, 1999. - 651 p. + mell. (3 t.fol.)

Szlovénia statisztikai évkönyve.

I-046-C-0028/1999

Statistika aastaraamat = Statistical yearbook / Eesti Statistikaamet. - Tallin : ESA, 2000. - 445 p.

Észtország statisztikai évkönyve.

I-042-B-0268/2000

Statistika aastaraamat = Statistical yearbook / Eesti Statistikaamet. - Tallin : ESA, 1999. - 383 p.

Észtország statisztikai évkönyve.

I-042-B-0268/1999

World statistics in brief : United Nations statistical pocketbook. - New York : UN, 1999. - XI, 237 p.

A világ országainak statisztikája röviden.

I-072-D-0002/1999

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Sources and methods : Labour statistics : Companion to the Year book and Bulletin of labour statistics = Sources et méthodes = Fuentes y métodos. Vol. 9. Transition countries : Special edition/ [ed. by the International Labour Organisation]. - 3. ed. - Geneva : ILO, 1999. - XIV, 499 p.

Statisztikai források és módszerek. Az általában levő gazdaságok munkaügyi statisztikájának módszertana.

824635

Conference of European Statisticians : Report of the forty-seventh plenary session : Neuchâtel, ... 14-16 June 1999 / Statistical Commission and Economic Commission for Europe. - [New York] : UN, 1999. - 43 p. ; 30 cm

Európai statisztikusok konferenciája. 47. plenáris ülés. 1999. június 14-16.

823831

Mann, Prem S. : Introductory statistics / Prem S. Mann. - 3. ed. - New York [etc.] : Wiley, cop. 1998. - XXIII, 789 p.

Bevezetés a statisztikába.

824932

GAZDASÁGSTATISZTIKA

Betriebszählung 1995 : Tabellen = Recensement des entreprises de 1995. [6.]. Die Klein- und Mittelunternehmen als Träger der schweizerischen Volkswirtschaft : Eine Analyse anhand der Betriebszählungen 1985, 1991 und 1995 durch das ... (FEW-HSG) / Bearb. Franz Jaeger, Winfried Stier. - Bern : BFS, 1999. - 185 p.

A svájci vállalatok 1995. évi összeírása. A kis- és középvállalatok mint a svájci nemzetgazdaság tartógerendái.

I-031-B-0302/[6]

Abstract of statistics on agriculture, forestry and fisheries : Japan / Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries. - Tokyo : Min. of Agriculture, Forestry and Fisheries, 2000. - XII, 110 p.

Japán mezőgazdasági, erdőgazdálkodási és halászati statisztikája.

I-051-B-0054/[1999]

Agrarpreise : Preisindizes und absolute Preise = Agricultural prices = Prix agricoles. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - LIII, 329 p.

Az Európai Közösségek mezőgazdasági árai.

I-030-B-0051/1989-1998

Agricultural policies, markets and trade : Monitoring and outlook. Monitoring and evaluation / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 2000. - 263 p.

Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem az OECD-országokban.

I-033-C-0231/2000/[1]

The agricultural situation in the Community : Report : Published in conjunction with the ... General Report on the Activities of the European Communities / Commission of the European Communities. - Brussels [etc.] : CEC, 1999. - 173, T349 p.

Az Európai Közösségek mezőgazdasága; Az Európai Unió mezőgazdasága.

I-030-C-0029/1998

Agricultural statistics / United States Department of Agriculture. - Washington : USDA, 1999. - IX, [531] ism. p.

Az Egyesült Államok mezőgazdasági statisztikai évkönyve.

I-072-C-0208/1999

Annual bulletin of transport statistics for Europe = Bulletin annuel de statistiques des transports pour l'Europe = Ezhegodnyij bjulleten' evropejskoj statistiki transporta / Economic Commission for Europe. - New York : UN, 1999. - 241 p.

Európa szállítási statisztikájának éves jelentése.

I-031-B-0094/1999

- Annual report on the consumer price index / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo : Stat. Bureau, 2000. - 500 p.
Japán fogyasztói árindeksének éves felmérése.
 I-051-C-0059/1999
- Annual report on the family income and expenditure survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 2000. - 497 p.
Jelentés Japán családi jövedelmeinek és kiadásainak évenkénti felméréséről.
 I-051-C-0016/1999
- Annual report on the labour force survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo : Stat. Bureau, 2000. - 273 p.
Jelentés Japán éves munkaerő-felméréséről.
 I-051-C-0049/1999
- Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Fachser. 1 Reihe 4.1.1. - Stand und Entwicklung der Erwerbstätigkeit / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 379 p.
Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. A keresőképesség helyzete és alakulása.
 I-004-B-0185/1999
- Bostads- och byggnadsstatistik årsbok = Yearbook of housing and building statistics. - Stockholm : SCB, 2000. - 231 p.
Svédország lakás- és építőipari statisztikai évkönyve.
 I-041-C-0232/2000
- Bygge- og anleggsstatistikk = Construction statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 2000. - 68 p.
Norvégia építőipari statisztikája.
 I-040-B-0077/1997
- Comptes régionaux : Croissance économiques des régions, provinces et arrondissements : Période ... / Institut des comptes nationaux, Banque nationale de Belgique. - Bruxelles : ICN : BNB, 2000. - 298 p.
Belgium regionális nemzetgazdasági elszámolásai.
 I-038-B-0232/1975-1997
- La consommation des ménages en ... : Séries de la comptabilité nationale. - [Paris] : INSEE, 2000. - 260 p.
A francia háztartások fogyasztása.
 I-033-B-0390/1999
- The economic accounts of the European Union. - Luxembourg : OOEPEC, 1999. - 215 p.
Az Európai Unió gazdasági elszámolásai.
 I-030-B-0319/1998
- Elektrisitsstatistikk = Electricity statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 67 p.
Norvégia villamosenergia-statisztikája.
 I-040-B-0082/1997
- Employment in Europe / Commission of the European Communities. - Luxembourg : CEC, 1999. - 158 p.
Foglalkoztatottság az Európa Unió országában.
 472801/1999
- Encuesta sobre las fuerzas de trabajo = Labour force survey = Enquête sur les forces de travail. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 198 p.
Az Európai Unió munkaerő-felmérése.
 I-030-B-0054/1998
- Energiepreise = Energy prices = Prix de l'énergie. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - 171 p.
Az Európai Közösségek országai energiaárainak statisztikai évkönyve.
 I-030-B-0153/1985-1999
- Energy balances of OECD countries : IEA statistics = Bilans énergétiques des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 2000. - IX, 75, 356 p.
Az OECD-országok energiamérlegei.
 I-033-B-0299/1997-1998
- Energy statistics and balances of non-OECD countries = Statistiques et bilans énergétiques des pays non-membres / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1998. - 81, 401, 189 p., [4] fol.
Az OECD-n kívüli országok energiastatisztikája és mérlegei.
 I-033-B-0426/1995-1996
- Energy statistics of OECD countries = Statistiques de l'énergie des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1999. - IX, 75, 336 p., [3] fol.
Az OECD-országok energiastatisztikája.
 I-033-B-0143/1996-1997
- Estatísticas da pesca : Continente, Açores e Madeira = Statistiques de la pêche / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, cop. 2000. - 96 p.
Portugália halászati statisztikája.
 I-035-B-0082/1999
- Estatísticas da produção agro-industrial / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, cop. 2000. - 80 p.
Portugália élelmiszeripari statisztikája.
 I-035-B-0140/1996-1998
- Estatísticas da produção industrial : Síntese dos principais resultados / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 2000. - 77 p.
Portugália ipari termelési statisztikája.
 I-035-B-0134/1998
- Estatísticas monetárias e financeiras : Continente, Açores e Madeira = Statistiques monétaires et financières / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1999. - 147 p.
Portugália monetáris és pénzügyi statisztikája.
 I-035-B-0061/1998
- European Community direct investments: Yearbook. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 549 p.
Az Európai Unió országainak közvetlen beruházásai.
 I-030-B-0201/1988-1998
- European economy: Annual economic report for... No. 67/ European Commission. - Brussels [etc.] : EC, cop. 1999. - V, 149 p.
Az Európai Bizottság éves gazdasági jelentése.
 I-030-B-0293/1999
- External debt statistics : Resource flows, debt sticks and debt service = Statistiques de la dette extérieure / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1999. - 206 p.
A világ külső eladósodási statisztikája.
 I-033-B-0519/1987-1998
- Finanzen und Steuern. Fachser. 14. Reihe 3.5. - Rechnungsergebnisse der öffentlichen Haushalte für soziale Sicherung und für Gesundheit, Sport, ... / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 331 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. A társadalombiztosításra, egészségügyre, sportra és üdülésre fordított államháztartási elszámolások eredményei.
 I-004-B-0213/1997
- Foreign trade according to the Standard International Trade Classification (SITC-Rev.II) : Special trade / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 425 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme a SITC-módosítások szerint.
 I-004-B-0096/1998

- Foreign trade by commodities. Series C = Commerce extérieur par produits. Série C. Vol. 5. / OECD Department of Economics and Statistics. - Paris : OECD, cop. 2000. - 394 p.
Az OECD-országok külkereskedelmi statisztikája.
I-033-B-0153/1993-1998/5
- Gaspreise = Gas prices = Prix du gaz. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 210 p.
Az Európai Közösségek országainak gázárai.
I-030-B-0083/1990-1999
- General government accounts and statistics = Comptes et statistiques des administrations publiques = Konten und Statistiken des Staates. - Luxembourg : EUROSTAT, 1998. - XIV, 257 p.
Az Európai Közösségek állami költségvetési statisztikája.
I-030-B-0128/1980-1995
- Handel, Gastgewerbe, Reiseverkehr. Fachser. 6 Reihe 3.2. - Beschäftigung, Umsatz, Wareneingang, Lagerbestand und Investitionen im Einzelhandel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 74 p.
A Német Szövetségi Köztársaság kereskedelme, vendéglátóipara és idegenforgalma. A kiskereskedelem foglalkoztatottsága, készletgazdálkodása, áruforgalma és beruházásai.
I-004-B-0160/1998
- Hotel- und Kurbetriebe in der Schweiz : Angebot und Nachfrage im Zeitvergleich = Les hotels et les établissements de cure en Suisse. - Bern : BFS, 2000. - 73 p.
Svájc szálloda- és gyógyüdülő statisztikai évkönyve.
I-031-B-0286/1999
- Indkomster og formuer = Income and wealth = Income / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 2000. - 229 p.
Dánia jövedelem- és vagyonstatisztikája.
I-039-B-0039/1998
- Input-output tabeller og analyser = Input-output tables and analyses / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 2000. - 191 p.
Dánia input-output táblái és elemzésük.
I-039-B-0045/1998
- Inquérito à estrutura explorações agrícolas / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1999. - 144 p.
A mezőgazdasági üzemi szerkezet vizsgálata Portugáliában.
I-035-B-0149/1997
- Institutional investors. Statistical yearbook = Investisseurs institutionnels / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 1999. - 340 p.
Intézményi beruházók statisztikai évkönyve.
I-033-B-0538/1998
- International trade in services : EUR 12 from ... to ... = Internationaler Dienstleistungsverkehr = Échanges internationaux de services. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 455 p.
A szolgáltatások nemzetközi kereskedelme az Európai Közösségek országában.
I-030-B-0267/1988-1997
- International trade statistics yearbook = Annuaire statistique du commerce international. Vol. 1. - Trade by country. / Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN, - 1999. - XXXIX, 1098 p.
Nemzetközi kereskedelmi statisztikai évkönyv.
I-072-B-0097/1997/1
- Les investissements antipollution / Ministère de l'industrie, des postes et télécommunications et du commerce extérieur. - Paris : SESSI, 2000. - 177 p.
Franciaország környezetszennyezést gátló beruházásai.
I-033-C-0235/1998
- Jahresstatistik des Aussenhandels der Schweiz = Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse = Statistique du commerce extérieur de la Suisse. Bd. 2/1. / hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. - Bern : Eidg. Oberzolldirektion, [2000]. - 207 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája.
I-031-A-0009/1999/2/[1]
- Järnvägar = Railways / Statens Institut för Kommunikationsanalys, Statens Järnvägar. - Stockholm : SIKa : Statens Järnvägar, 2000. - 72 p.
Svédország vasúti statisztikája.
I-041-B-0023/1996-1997
- Jordbruksstatistik årsbok = Yearbook of agricultural statistics. - Stockholm : SCB, 2000. - 216 p.
Svédország mezőgazdasági statisztikai évkönyve.
I-041-C-0208/2000
- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Fachser. 3. Reihe 2.1.1. - Betriebsgrößenstruktur. / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 66 p.
A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Üzemmélység-szerkezet.
I-004-B-0251/1999
- Landwirtschaftliche Boden- und Pachtpreise in der EG = Agricultural land prices and rents in der EC = Prix des terres agricoles et fermages dans la CE. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 192 p.
Mezőgazdasági földárak és bérleti díjak az Európai Unió országaiban.
I-030-B-0287/1977-1998
- Lastebiltransport : Utvalgsundersøkelse = Road goods transport. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, cop. 2000. - 92 p.
Norvégia közúti áruszállítása.
I-040-B-0119/1996-1998
- Lavoro e retribuzioni. - Roma : ISTAT, 2000. - 177, p.
Olaszország foglalkoztatottsági és kereseti statisztikája.
I-032-C-0234/1998
- Nacional'nye scheta Rossii v ... godakh : Statisticheskij sbornik / Gosudarstvennyj komitet Rossijskoj Federacii po statistike. - Moskva : Goskomstat Rossii, 1999. - 159 p.
Oroszország nemzetgazdasági mérlegrendsere.
I-042-C-0492/1991-1998
- National accounts ESA : Detailed tables by branch = Comptes nationaux SEC : Tableaux détaillés par branche = Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen ESVG : Detaillierte Tabellen nach Produktionsbereichen. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 392 p.
Az Európai Unió nemzeti számlái ágazatok szerint.
I-038-B-0210/1970-1997
- Nationalregnskabsstatistik = National accounts. Aprilversion / Danmarks Statistik. - København : Danmarks Stat., 2000. - 219 p.
Dánia nemzeti számlái.
I-039-B-0042/1999
- OECD employment outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, cop. 2000. - 230 p.
Az OECD-országok foglalkoztatottsági helyzete.
I-033-B-0399/2000

- The OECD STAN database for industrial analysis = La base de données Stan de l'OCDE pour l'analyse de l'industrie / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1998. - 370 p.
Az OECD-országok STAN adatbázisa ipari elemzésekre.
 I-033-B-0490/1978-1997
- Preise. Fachser. 17. Reihe 1. - Preisindizes für die Land- und Forstwirtschaft./ Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 67 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A mezőgazdaság és erdőgazdálkodás árindeksi.
 I-004-B-0074/II/1999
- Preise. Fachser. 17. Reihe 2. - Preise und Preisindizes für gewerbliche Produkte (Erzeugerpreise) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 103 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. Az ipari termékek termelői árai és árindeksi.
 I-004-B-0091/II/1999
- Produzierendes Gewerbe. Fachser. 4. Reihe 4.1.2. - Betriebe, Beschäftigte und Umsatz des Verarbeitenden Gewerbes sowie des Bergbaus und ... / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 113 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászat és a feldolgozóipar vállalatai, foglalkoztatottsága és forgalma a foglalkoztatottak nagyságrendje szerint.
 I-004-B-0236/1999
- Produzierendes Gewerbe. Fachser. 4. Reihe 3.1. - Produktion im Produzierenden Gewerbe./ Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 346 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az iparvállalatok termelése.
 I-004-B-0054/1999
- Produzierendes Gewerbe. Fachser. 4. Reihe 4.1.1. - Beschäftigung, Umsatz und Energieversorgung der Unternehmen und Betriebe des Verarbeitenden ... / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 422 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati és feldolgozóipari üzemek és vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma és energiafelhasználása.
 I-004-B-0200/1999
- Report on the survey of research and development / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 2000. - 253 p.
Japán éves kutatás-fejlesztési felmérése.
 I-051-C-0060/1999
- Research and development expenditure in industry = Les dépenses en recherche et développement dans l'industrie / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1999. - 152 p.
Az OECD-országok ipari kutatás-fejlesztési ráfordításai.
 I-033-B-0504/1976-1997
- Schweizerische Aussenhandelsstatistik : Jahresbericht = Statistique du commerce extérieur de la Suisse / Eidg. Oberzolldirektion. - [Bern] : Eidg. Oberzolldirektion, [2000]. - 285 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája.
 I-031-B-0204/1999
- Services: statistics on international transactions = Services: statistiques sur les échanges internationaux / Statistics Directorate Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1998. - 403 p.
Az OECD-országok szolgáltatás-statisztikája a nemzetközi ügyletekről.
 I-033-B-0476/1987-1996
- Sozialleistungen. Fachser. 13. Reihe 4. - Wohngeld. / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 2000. - 107 p.
Szociális juttatások a Német Szövetségi Köztársaságban. Lakbér.
 I-004-B-0183/1998
- Stalker, Peter : Workers without frontiers : The impact of globalization on international migration / Peter Stalker ; [International Labour Organisation]. - Geneva : ILO, cop. 2000. - XII, 163 p. : ill. ; 24 cm
Munkások határok nélkül: a globalizáció hatása a nemzetközi vándorlásra.
 733280
- Statistica annuale della produzione industriale. - Roma : ISTAT, 1999. - 21 p. + mell. (2 db floppy)
Olaszország ipari termelésének éves statisztikája.
 I-032-B-0309/1994-1995
- Statistical yearbook of Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries : Japan. - Tokyo : Min. of Agriculture, Forestry and Fisheries, 1999. - 23, 621 p.
Japán Mezőgazdasági, Erdőgazdálkodási és Halászati Minisztériumának statisztikai évkönyve.
 I-051-B-0053/1997-1998
- Structure des emplois en... - [Paris]: INSÉE, 2000. - 141 p.
Franciaország foglalkoztatottsági szerkezete.
 I-033-B-0385/1996/1
- La structure des salaires en 1994 : Enquête complémentaire aux Déclarations Annuelles de Données Sociales de 1994 / Christian Guigon. - Paris : INSÉE, 1999. - 190 p. ; 30 cm
A bérek szerkezete Franciaországban 1994-ben.
 I-033-B-0405/646-647
- Total income of agricultural households : ... report = Total income of agricultural households = Revenu global des ménages agricoles. - Luxembourg : EUROSTAT, 2000. - VI, 273 p.
Az Európai Községek mezőgazdasági háztartásainak összjövödelme.
 I-030-B-0234/1999
- Transition report : Economic transition in Eastern Europe and the former Soviet Union / European Bank for Reconstruction and Development. - London : EBRD, 2000. - 88 p.
Az EBRD éves jelentése a kelet-európai országok és a Szovjetunió utódállamainak gazdasági átalakulásáról.
 472861/2000
- Trends in developing economies / The World Bank. - Washington : World Bank, 1995. - VI, 584 p.
A fejlődő országok gazdasági trendje.
 I-072-B-0600/1995
- Tulo- ja varallisuustilasto = Inkomst- och förmögenhetsstatistik = Statistics of income and property. - Helsinki : Tilastokeskus, 2000. - 67 p.
Finnország jövedelem- és vagyonstatisztikája.
 I-043-B-0084/1998
- United Kingdom balance of payments. - London : HMSO, 2000. - 208 p.
Nagy-Britannia fizetési mérlege.
 I-036-B-0152/2000
- United Kingdom national accounts. - London : HMSO, 2000. - 314 p.
Nagy-Britannia nemzeti számlái.
 I-036-B-0091/2000

- Vahnsna tahgovija na Narodna Republika Bahlgarija : Statisticheski danni = Vnesnjaja trgovlja Narodnoj Respubliki Bolgarii / Centralno statistichesko upravlenie. - Sofija : CSU, 2000. - 293 p.
Bulgária külkereskedelmi statisztikai évkönyve.
I-045-B-0056/1999
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen ESVG : Detaillierte Tabellen nach Sektoren = National accounts ESA : Detailed tables by sector = Comptes nationaux SEC : Tableaux détaillés par secteur. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - XVII, 395 p. Nichtfinanzielle Transaktionen
Az Európai Közösségek nemzeti számlái szektorok szerint.
I-038-B-0211/1985-1996
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnung : Resultate ... bis ... = Le systÖme de comptabilité nationale / Bundesamt für Statistik. - Bern : BFS, 1999. - 93 p.
Svájc nemzeti számlái.
I-031-B-0306/1992-1997
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen. Fachser. 18 Reihe 2. - Input-Output-Rechnung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 203 p.
A Német Szövetségi Köztársaság nemzeti számlái. Input-output táblák.
I-004-B-0205/1995
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen ESVG : Aggregate = National accounts ESA : Aggregates = Comptes nationaux SEC : Agrégats. - Luxembourg : EUROSTAT, 1999. - 255 p.
Az Európai Közösségek nemzeti számlái.
I-038-B-0144/1970-1997
- World drink trends : International beverage alcohol consumption and production trends / Produktschap voor Gedistilleerde Dranken. - Oxon : NTC ; Schiedam : PGD, 1999. - 184 p.
Az alkoholfogyasztás és alkoholtermelés világadoatai.
I-037-D-0006/1999
- World economic survey : Current trends and policies in the world economy / Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN DIESA, 1998. - XVI, 174 p.
Felmérés a világ gazdasági helyzetéről.
470226/1998
- World energy outlook / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1999. - 224 p.
A világ energiakilátásai.
I-033-C-0170/1999
- World labour report. Income security and social protection in a changing world / International Labour Organization. - Geneva : ILO, 2000. - XIV, 321 p.
Az ILO jelentése a világ munkaügyi helyzetéről.
472511/2000
- TÁRSADALOMSTATISZTIKA – EGÉSZSÉGÜGY – KULTÚRSTATISZTIKA**
- Arbetsjukdomar och arbetsolyckor = Occupational diseases and occupational accidents / Arbetarskyddsstyrelsen. - Stockholm : SCB, 2000. - 276 p.
Foglalkozási megbetegedések és foglalkozási balesetek Svédországban.
I-041-B-0087/1998
- Bildung im Zahlenspiegel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 223 p.
A Német Szövetségi Köztársaság oktatása a számok tükrében.
I-004-B-0279/2000
- Domstolsstatistik = Court statistics: official statistics of Sweden. - Stockholm : SCB : BRA, 2000. - 45 p.
Svédország igazságügyi statisztikája.
I-041-C-0257/1999
- Données sur la situation sanitaire et sociale en France /MinistÖre de l'emploi et de la solidarité. - Paris : La Doc. française, 2000. - 155 p.
Franciaország egészségügyi és szociális helyzetének adatai.
I-033-C-0259/1999
- Education at a glance : OECD indicators = Regards sur l'éducation / Centre for Educational Research and Innovation. - Paris : OECD, 2000. - 380 p.
Az oktatás helyzete az OECD-országokban.
I-033-B-0472/[2000]
- Estatísticas da cultura, recreio e desporto : Continente, Açores e Madeira = Statistiques de la culture, des loisirs et de sports / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, cop. 2000. - 126 p.
Portugália művelődés-, szabadidő- és sportstatisztikája.
I-035-B-0119/1998
- Estatísticas da saúde : Continente, Açores e Madeira = Statistiques de la santé / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1999. - 243, [32] p.
Portugália egészségügyi statisztikája.
I-035-B-0081/1998
- Gesundheitsstatistisches Jahrbuch. - Wien : ÖStZ, 2000. - 403 p.
Ausztria egészségügyi statisztikai évkönyve.
I-002-B-0283/1998
- Human development report. Croatia / United Nations Development Programme. - Zagreb : [EIZ], [1999]. - 115 p.
Horvátország társadalmi és munkaerő-helyzetének felmérése.
473558/1999
- Insatser för personer med funktionshinder = Care inputs for persons with impairments. - Stockholm : Socialstyrelsen, 1999. - 162 p.
Fogyatékosok és ellátásra szorulóok jövedelmekiegészítése Svédországban.
I-041-B-0232/1998
- Jugendwohlfahrt. - Wien : ÖStZ, 2000. - 133 p., 2 fol.
Ausztria ifjúsági szociális gondozási statisztikája.
I-002-B-0216/1998
- Key data on education in the European Union / European Commission, EUROSTAT. - Luxembourg : EU EC, 2000. - XXVIII, 260 p.
Az oktatási rendszer jellemző adatai az Európai Unió országaiban.
I-030-B-0343/[1999-2000]
- Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset : Utbildningsanordnare och läroanstalter. - Helsinki : Tilastokeskus, 2000. - 257 p.
A finn oktatási rendszer, oktatási intézmények.
I-043-B-0253/1999
- Kulturstatistikk = Cultural statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1999. - 132 p.
Norvégia kultúrstatistikai évkönyve.
I-040-B-0105/1998

Rechtspflege. Fachser. 10. Reihe 3. - Strafverfolgung. / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 2000. - 107 p.

A Német Szövetségi Köztársaság igazságügyi statisztikája. Büntető eljárások.

I-004-B-0226/1998

Refugees and others of concern to UNHCR : ...statistical overview / United Nations High Commissioner for Refugees. - Geneva : UNHCR, 2000. - II, 114 p.

Az UNHCR statisztikája a menekültekről, kivándorlókról, áttelepülőkről.

I-031-B-0303/1999

Skolan i siffror. Del 2. - Barn, personal, elever och lärare. - Stockholm : Skolverket, 2000. - 228 p.

A svédországi gyermekintézmények, kiegészítő iskolák és oktatási intézmények számokban.

I-041-B-0119/2000/2

Statistiche giudiziarie civili / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2000. - 212, [16] p., [4] t.

Olaszország igazságügyi statisztikája.

I-032-B-0288/1998

Strassenverkehrssicherheit im Jahre... - Wien : ÖStZ, 2000. - VIII, 133 p.

Ausztria közúti közlekedési baleseti statisztikája.

I-002-B-0222/1999

Vägtrafikskador = Road traffic injuries / Statistiska centralbyrén, Statens Institut för KommunikationsAnalys. - Stockholm : SCB : SIKA, 1999. - 100 p.

Svédország közúti közlekedési baleseti statisztikája.

I-041-B-0234/1998

DEMOGRÁFIA

1995 Population census of Japan. [2.]. Final report of the 1995 Population census : Summary report. / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 2000. - 419 p.

Japán 1995. évi népszámlálása. Az 1995. évi népszámlálás összefoglaló jelentése.

I-051-B-0049/1995/

1995 Population census of Japan. [1.]. Final report of the 1995 Population census : Statistical tables / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 2000. - 923 p.

Japán 1995. évi népszámlálása. Statisztikai táblák.

I-051-B-0049/1995/[1]

1995 Population census of Japan. Vol. 5/1. Industry (minor groups) and occupation (minor groups) of employed persons (sample tabulation results). / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 1999. - 35, 646 p.

Japán 1995. évi népszámlálása. Japán foglalkoztatottjai (mintavételes eredmények).

I-051-B-0049/1995/5/1

Befolkningsstatistik = Population statistics. Del 4. - Födda och döda, civilståndsådringar m. m.. - Stockholm : SCB, 2000. - 133 p.

Svédország népesedésszatisztikája.

I-041-B-0112/1998/4

Befolkningsstatistikk = Population statistics. Med tall for 1. januar 1998. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 2000. - 181 p.

Norvégia népesedésszatisztikája.

I-040-B-0123/1997-1998

Carey, David : Coping with population ageing in Australia /by David Carey. - Paris : OECD, 1999. - 67 p. : ill. ; 30 cm

Küzdelem az előregedéssel Ausztráliában.

823564

China population statistics yearbook. - [Beijing] : [SSB], [1999]. - 4, 8, 458 p.

Kína népességstatisztikai évkönyve.

I-052-B-0015/1999

Decessi : Caratteristiche demografiche e sociali / Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2000. - 123, [4] p., [4] t., [2] t.fol.

Olaszország halálzási statisztikája.

I-032-B-0285/1996

Demographic and related socio-economic data sheets : For countries of the Economic and Social Commission for Western Asia / United Nations Economic and Social Commission for Western Asia. - Baghdad : UN ESCWA, 1999. - XIV, 154, IX p.

Az ESCWA-országok demográfiai és társadalmi-gazdasági adatai.

I-104-B-0008/10

Dodsårsaker : Hovedtabeller = Causes of death. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 2000. - 231 p.

Norvégia halálköi statisztikája.

I-040-B-0075/1996

Global population policy database. - New York : UN, 2000. - VI, 213 p.

Nemzetközi népesedéspolitikai adatbázisok.

472531/1999

Handbuch für den Zählungsleiter : Probezählung 1990 /Österreichisches Statistisches Zentralamt. - Wien : ÖStZ, 1990. - 17 p. ; 30 cm

Kézikönyv Ausztria 1991. évi népszámlálását megelőző 1990-es mintavételhez.

823291

The latest trends of vital statistics in Japan : Major findings up to ... / Vital Statistics Division Statistics and Information Department ... Ministry of Health and Welfare, Health and Welfare Statistics Association. - [Tokyo] : Min. of Health and Welfare : HWSA, [2000]. - 55 p.

Japán népmozgalmi statisztikájának legújabb trendjei.

I-051-B-0051/1998

Leitfaden für den Zähler : Häuser- und Wohnungszählung, Volkszählung, Arbeitsstättenzählung : Probezählung 1990 / Österreichisches Statistisches Zentralamt. - Wien : ÖStZ, 1990. - 73, [58] p. ; 30 cm

Módszertani leírás Ausztria 1991. évi népszámlálásához.

823290

Popolazione e movimento anagrafico dei comuni anno... /Istituto Nazionale di Statistica. - Roma : ISTAT, 2000. - 264 p. + mell. (1 floppy)

Olaszország népessége és népmozgalma községenként.

I-032-C-0232/1998

Population bulletin of the United Nations. Below replacement fertility : Special issue/ Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN, 2000. - XII, 348 p.

Az ENSZ demográfiai bulletinje.

I-072-B-0121/1999/40-41

The Population Council. Annual report. - New York : PC, [2000]. - 48 p.

A Population Council éves jelentése.

471567/1999

Rezultati raziskovanj = Results of surveys.
Prebivalstvo Republike Slovenije 1994 / Statisticni urad
Republike Slovenije. - Ljubljana : SURS, 1996. - 425 p.

Szlovénia népszámlálási adatai.

I-046-B-0168/1994

Trends in vital statistics of Japan for 100 years, 1899-
1998/ Statistics and Information Department... Ministry of
Health and Welfare. - Tokyo : MHW SID, [2000]. - 88 p. :
ill., színes; 30 cm

Japán 100 éves népmozgalmi statisztikája és előrejel-
zés.

I-051-B-0058

Urban and rural areas. - New York: UN, 2000. - [1] fol.

A világ városi és vidéki területeinek népessége.

I-072-B-0682/1999

Väestöntutkimuksen vuosikirja = Yearbook of
population research in Finland / Väestöntutkimuslaitos. -
Helsinki : Väestöntutkimuslaitos, 2000. - 232 p.

A finn népességtudományi kutatás évkönyve.

I-043-C-0035/2000

Väestörakenne = Befolkningens sammansättning =
Structure of population. - Helsinki [etc.] : Tilastokeskus,
2000. - 174 p.

Finnország népességstruktúrája.

I-043-B-0221/1999

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

Gemeindeübersicht / Österreichisches Statistisches
Zentralamt. - Wien : ÖStZ, 2000. - 159 p.

Ausztria helyiségnévtára.

472244/2000

Information technology outlook = Les perspectives des
technologies de l'information / Information Computer
Communications Policy Organisation for Economic Co-
operation and Development. - Paris : OECD, cop. 2000. -
256 p.

Információtechnológiai kilátások.

I-033-B-0462/2000